UNIVERZITET U NOVOM SADU
ASOCIJACIJA CENTARA ZA INTERDISCIPLINARNE I
MULTIDISCIPLINARNE STUDIJE I ISTRAŽIVANJA – ACIMSI
CENTAR ZA RODNE STUDIJE

„RODNA ANALIZA TEKSTOVA U PISANIM MEDIJIMA O KOMPOZITORKAMA SRBIJE KRAJEM 20. I POČETKOM 21. VEKA"

DOKTORSKA DISERTACIJA

Mentorka:
prof. dr Svenka Savić

Kandidatkinja:
mr Nataša Kostadinović

Novi Sad, 2014

Univerzitet u Novom Sadu

Asocijacija centara za interdisciplinarne i

multidisciplinarne studije i istraživanja – ACIMSI

Ključna dokumentacijska informacija

Redni broj: RBR	
Identifikacioni broj: IBR	
Tip dokumentacije: TD	Monografska dokumentacija
Tip zapisa: TZ	Tekstualni štampani materijal
Vrsta rada (dipl., mag., dokt.): VR	Doktorski rad
Ime i prezime autora: AU	Nataša (Đurđica) Kostadinović
Mentor (titula, ime, prezime, zvanje): MN	Prof. dr Svenka Savić
Naslov rada: NR	„Rodna analiza tekstova u pisanim medijima o kompozitorkama Srbije krajem 20. i početkom 21. veka”
Jezik publikacije: JP	Srpski
Jezik izvoda: JI	srp. / eng.
Zemlja publikovanja: ZP	Republika Srbija
Uže geografsko područje: UGP	AP Vojvodina, Novi Sad
Godina: GO	2014
Izdavač IZ	Autorski reprint
Mesto i adresa: MA	Univerzitet u Novom Sadu – ACIMSI Centar za rodne studije Trg Dositeja Obradovića 6 21000 Novi Sad
Fizički opis rada: FO	Broj poglavlja: 7; broj stranica: 302; broj slika: 22; broj tabela: 47; broj grafikona: 1; broj histograma: 9; broj referenci (literatura i izvori): štampanih: 83; internet: 27; broj priloga: u radu 2; van rada 1; broj fusnota: 41.
Naučna oblast: ND	Rodne studije
Naučna disciplina: ND	Rodne studije
Predmetna odrednica, ključne reči:	Rod, rodna analiza tekstova, pisani mediji,

PO	kompozitorke Srbije, 20. i 21. vek
UDK	
Čuva se: ČU	Univerzitetska biblioteka UNS
Važna napomena: VN	
Izvod: IZ	U Srbiji postoji značajan broj kompozitora iz prošlosti koji su poznati ne samo u zemlji nego i u različitim delovima sveta, a među njima je samo jedna kompozitorka - Ljubica Marić. Broj kompozitorki je značajno porastao u Srbiji u poslednje dve decenije 20. veka, a naročito u prvoj deceniji 21. veka i taj podatak nije dobio valjanu naučnu analizu. Cilj rada je da sistematizujem, analiziram i objasnim podatke o percepciji kompozitorki u Srbiji u 20. i 21. veku na osnovu tekstova u štampanim medijima i na osnovu sopstvenih izjava kompozitorki i tako istaknem u čemu je značaj prisutnosti kompozitorki u muzičkom, kulturnom i javnom životu u zemlje i svetu. Koristim dva tipa empirijskog materijala u analizi: 1. tekstove iz štampanih medija o kompozitorkama objavljene do decembra 2012. godine u raznim medijima (ukupno 194) i tekstove objavljene u 6 dnevnim listovima u 2013. godini: *Politika, Danas, Blic, Večernje novisti, Dnevnik Maguar Szo* – ukupno 2.165); 2. razgovore sa devet kompozitorki rođenih u Srbiji u rasponu od 50 godina: 1935-1984 (snimljeni audio zapisi, transkribovani i priređeni za analizu - ukupno 131 stranica teksta), a koje profesionalnu karijeru ostvaruju u Srbiji i u inostranstvu. Koristim kritičku analizu teksta (Savić, 2011) u analizi životnih priča. Rezultati analize dokazuju da su devet kompozitorki mnogostruko nagrađivane u svetu i u zemlji, ali se o njima uglavnom ne piše dovoljno u dnevnim listovima. Postoji značajna razlika među kompozitorkama u tom pogledu (naročito kada se uzmu u obzir i internet stranice). Objavljeni tekstovi su u najvećem broju (103) pisani u kratkim žanrovskim oblicima (vest ili izveštaj), najčešće rodno (ne)osetljivim jezikom. Na osnovu podataka iz životnih priča doznajemo od kompozitorki da sebe uglavnom ne smatraju diskriminisanim u okviru profesije. Odabrane kompozitorke iz Srbije koje su i svetski poznate mogu, uz više medijskog prostora, značajno promeniti kulturnu, akademsku i obrazovnu praksu u zemlji. Preporuka je rodnim studijama da i nadalje istražuju i afirmišu žene iz umetničkih disciplina (kao što su kompozitorke, slikarke, vajarke, glumice...) u sadašnjosti i iz prošlosti, u kojima su one

	sve prisutnije svojim darovima i ostvarenjima u 21. veku, kako bi se stvorila količina znanja o doprinosima umetnica celokupnoj kulturnoj baštini kod nas danas i bila zamajac nužnih promena u akademskom obrazovanju.
Datum prihvatanja teme od strane NN veća DP	8.12.2011.
Datum odbrane: DO	
Članovi komisije: (ime i prezime / titula / zvanje / naziv organizacije / status) KO	Mentor: prof. dr Svenka Savić, profesorka emerita ACIMSI Centar za rodne studije Novi Sad Predsednik: Član: Član:

University of Novi Sad

Association of Centres for Interdisciplinary and

Multidisciplinary Studies and Research - ACIMSI

Key word documentation

Accession number: ANO	
Identification number: INO	
Documet type: DT	Monograph documentation
Type of record: TR	Textual printed material
Contents code CC	Final paper - PhD
Author: AU	Nataša (Đurđica) Kostadinović
Mentor: MN	Svenka Savić, PhD professor
Title: TI	„Gendered Analysis of Articles in the Written Media on Women Composers of Serbia at the Turn of the XX and XXI Century"
Language of text LT	Serbian
Language of abstract: LA	eng. / srp.
Country of publication CP	Republic of Serbia
Locality of publication LP	Province of Vojvodina, Novi Sad
Publication year: PY	2014.
Publisher: PU	Author's Reprint
Publication place PP	University of Novi Sad – ACIMSI The Center for Gender Studies Trg D. Obradovic 6 21000 Novi Sad
Physical description: PD	No. of chapters: 7; no. of pages: 302 ; no. of pictures: 22; no. of tabelas: 47; no. of graphics: 1; no. of histograms: 9; no. of references (readings and sources): printed: 83; internet: 27; no. of appendices: 2; a separate book of appendices:1; no. of footnotes: 41.
Scientific field: SF	Gender studies
Scientific discipline: SD	Gender studies
Subjecs, Key words: SKW	Gender, gender analysis of articles, written media, women composer of Serbia, 20 and 21 century

UC	
Holding data: HD	University Library UNS
Note: N	There have been and still are lots of composers in Serbia, well-known all over the world as well as in the home land, but among them only one woman – Ljubica Marić. During the last two decades the number of women composers in Serbia has risen significantly. That fact has not attracted the attention of the scientific analysis of such data. The main goal of this work is to systemize, analyse and clarify tha data on the perception of Serbian women composers in the XIX and XX century on the basis of their appearance in all sorts of media and their personal statements. In that way I want to show the importance of the presence of our women composers on the music, cultural and public stage in our country and abroad. I have used two types of the empirical data in this analysis: 1 – articles of the printed media on women composers of Serbia published until December 2012 (194 in total), newspapers articles in six daily papers during 2013: *Politika, Danas, Blic, Večernje novosti, Dnevnik, Magyar Szo* – (2165 in total); 2 – interviews with nine women composers, born in Serbia from 1935 to 1984 (recorded audio tapes, transcribed and prepared for the analysis – 131 pages), who are professionally engaged in Serbia and abroad. I have been using the critical analysis of the text (Savić, 2011), in analysing their life stories. The results of my analysis clearly show that eight women composers are world famous, got lots of prizes and awards, but rarely mentioned in the media. There are not many articles on them in the newspapers. The significant difference on them is present if we include the Internet pages. The published articles on them are usually (103) written in the short genre form (news or reports) and are mainly in gender (in)sensitive language. These eight successful women composers do not regard themselves as discriminated in any way, especially not in their professional field. The chosen composers of Serbia could change the cultural, academic and educational practice if given more space in the media. It is recommended to the gendered studies to explore and win acceptance for women artists of different artistic fields, beside music (painters, actresses, sculptors...), in our past and present. They have contributed to the cultural scene of the XXI century with their presence and works of art. It is necessary to review and make knowledge of their contribution to the cultural heritage of Serbia today and thus produce the fly-wheel of inevitable changes in academic education.
Abstract: AB	
Accepted on Scientific Board on: AS	8th December, 2011

Defended: DE	
Thesis Defend Board: DB	Mentor: Professor emerita Svenka Savić, PhD ACIMSI Centre for Gender Studies, Novi Sad President: Member: Member:

Zahvaljujem svim kompozitorkama na saradnji i podršci tokom izrade ovoga rada; članicama komisije prof. dr Iri Prodanov i prof. dr Dubravki Valić Nedeljković; Muzikološkom institutu SANU, Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu, Akademiji umetnosti UNS na korisnim podacima iz domena muzičke umetnosti kod nas; ACIMSI Centru za rodne studije UNS na literaturi iz domena rodnih studija. Posebno zahvaljujem mr Mirjani Jocić na mnogobrojnim korisnim sugestijama na prethodnu verziju ovoga rada; roditeljima Đurđici i Branku, bratu Draganu, snahi Debori i ćerki Miljani na pomoći i podršci; mentorki prof. dr Svenki Savić na ponuđenoj temi i pomoći tokom izrade ovoga rada.

Sadržaj

1.0. **UVOD** 12

1.1. Kompozitorke u zemljama Evrope do 20. veka 15

1.2. Kompozitorke u SAD u 19. i 20. veku 25

1.3. Muzičarke - kompozitorke u Srbiji 28

1.4. Kompozitorke u enciklopedijama 36

2.0. **CILJ I ZADACI** 39

3.0. **METODOLOŠKO TEORIJSKI OKVIR** 39

3.1. Predmet istraživanja 39

3.2. Metod istraživanja 40

3.3. Uzorak 40

3.4. Podaci o korpusu 41

4.0. **ANALIZA I REZULTATI** 51

4.1. Analiza i rezultati zastupljenosti žena u dnevnim novinama u Srbiji (mart 2013) 51

4.2. Analiza i rezultati tekstova o osam kompozitorki u pisanim medijima 62

4.3. Analiza i rezultati životne priče na osnovu podataka iz pisanih medija (strip) 85

4.4. Analiza i rezultati životne priče na osnovu podataka iz dnevnih novina 98

4.5. Rezultati analize tema iz životnih priča 108

5.0. **ZAKLJUČAK** 139

6.0. **LITERATURA** 141

7.0. **PRILOZI** 150

7.1. Prilog 1: Biogrami (1 - 9) 150

7.2. Prilog 2: Transkripti (1 - 9) 172

SADRŽAJ SLIKA

Broj slike	Naslov slike	Strana
1	Uloga žene u muzici u doba Stare Grčke i Rimskog carstva	15
2	Hildegard fon Bingen svira	17
3	Kompozitorke u svetu u 16. veku (%)	19
4	Barbara Stroci	20
5	Izabela Leonarda	20
6	Madalena Lombardini	20
7	Kompozitorke u svetu u 17. veku (%)	21
8	Ana Amalija od Pruske	21
9	Korona Šreter	21
10	Marijana Martinez	22
11	Kompozitorke u svetu u 19. veku (%)	24
12	Kompozitorke u svetu u 19. i 20. veku (%)	28
13	Jovanka Stojković	30
14	Slavka Atanasijević	30
15	Ljubica Marić	33
16	Mirjana Živković	33
17	Kompozitorke u enciklopediji (%)	36
18	Tekstovi o ženama (%)	56
19	Tekstovi o ženama: kultura i mediji (%)	56
20	Tekstovi o ženama: politika (%)	57
21	Tekstovi o ženama: socijalno-društvene teme (%)	58
22	Tekstovi o ženama: sport (%)	59

SADRŽAJ HISTOGRAMA

Broj histograma	Naslov histograma	Strana
1	Kompozitorke u periodu p.n.e.	16
2	Kompozitorke od 5. do 15. veka	17
3	Kompozitorke klavirske muzike u svetu (%)	26
4	Prvih pet zemalja sa najvećim brojem kompozitorki klavirske muzike	27
5	Broj objavljenih fotografija žena	56
6	Tekstovi o ženama: kultura i mediji	57
7	Tekstovi o ženama: politika	58
8	Tekstovi o ženama: socijalno-društvene teme	59
9	Tekstovi o ženama: sport	59

SADRŽAJ GRAFIKONA

Broj grafikona	Naslov grafikona	Strana
1	Kompozitorke u svetu u periodu od 16. do 20. veka	27

SADRŽAJ TABELA

Broj tabele	Naslov tabele	Strana
1	Kompozitorke klavirske muzike u svetu	25
2	Zemlje sa najvećim brojem kompozitorki klavirske muzike u svetu	26
3	Kompozitorke klavirske muzike u Jugoslaviji (20. vek)	32
4	Kompozitorke u enciklopediji	37
5	Tekstovi u štampanim medijima po žanrovima	42
6	Analizirani tekstovi iz štampanih medija	43
7	Mediji koji su pratili rad kompozitorki	44
8	Prisutnost kompozitorki na internet stranama	46
9	Podaci o životnim pričama kompozitorki	49
10	Teme u životnim pričama	49
11	Analizirane dnevne novine	51
12	Zastupljenost žena u tekstovima - 10. mart 2013.	52
13	Zastupljenost žena u tekstovima - 14. mart 2013.	53
14	Zastupljenost žena u tekstovima - 24. mart 2013.	53
15	Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 10. mart 2013.	53
16	Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 14. mart 2013.	54
17	Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 24. mart 2013.	54
18	Zastupljenost žena na fotografijama - 10. mart 2013.	54
19	Zastupljenost žena na fotografijama - 14. mart 2013.	55
20	Zastupljenost žena na fotografijama - 24. mart 2013.	55
21	Objavljene fotografije žena (%)	55
22	Zastupljenost rodno osetljivog jezika u imenicama u naslovima tekstova	64
23	Rodno osetljivi i rodno neosetljivi jezik u tekstovima (celokupan korpus)	58
24	Primeri zastupljenosti rodno osetljivog jezika u tekstu	70
25	Upotreba rodno osetljivog jezika na primerima imenica	82
26	Zastupljenost fotografija u tekstovima (celokupan korpus)	84
27	Analiza stripa Ana po situacijama	87
28	Komparativna analiza životne priče i pisanih medija	94
29	Analiza životne priče na osnovu izjava I.Ž. u štampanim medijima	100
30	Primeri rodno neosetljivog jezika u tekstovima o I.Ž.	107
31	Pol/rod (a)	109
32	Pol/rod (b)	110
33	Detinjstvo (a)	113
34	Detinjstvo (b)	114
35	Prepoznatljivo nasleđe iz domovine (b)	117
36	Prepoznatljivo nasleđe iz domovine (b)	118
37	Odnos prema naciji (a)	119
38	Odnos prema naciji (b)	120
39	Egzil/Srbija (a)	121
40	Egzil/Srbija (b)	122
41	Komponovanje (a)	124
42	Komponovanje (b)	127
43	Ostale aktivnosti kompozitorki	131
44	Nagrade i priznanja (a)	132
45	Nagrade i priznanja (b)	133
46	Broj nagrada i priznanja kompozitorki	134
47	Nagrada UKS Srbije „Stevan Mokranjac”	137

1.0. Uvod

Muzika je jedna od bazičnih grana umetnosti. Odlikuje se univerzalnošću u znakovnom, prostornom i vremenskom smislu. Ne poznaje jezičke barijere i s lakoćom prelazi nacionalne, državne i kulturne granice. U razvoju čoveka i društva imala je i ima veoma važnu ulogu. Stoga osobe koje se profesionalno bave muzičkom umetnošću – muzičari i muzičarke koji stvaraju i izvode muzička dela ili se bave obrazovnim radom u oblasti muzike predstavljaju respektabilan kulturni potencijal svakog društva. Poseban značaj u toj grupaciji imaju kompozitori i kompozitorke, kao tvorci, autori i autorke, muzičkih dela. S obzirom na to da i površan uvid u istoriju, pa i savremeni trenutak razvoja ove profesije pokazuje znatno veću prisutnost, afirmaciju i ugled kompozitora nego kompozitorki, što svakako nije rezultat biološke razlike među polovima, smatrala sam da je odnos roda i muzike, u ovom slučaju na primeru kompozitorske profesije, vredan naučnoistraživačke pažnje.

Činjenica je da se već krajem 20. veka u svetu uočava veća prisutnost kompozitorki, čak se o tome i javno raspravlja (na primer, održana su dva festivala u Italiji pod nazivom „Žene u muzici": 10-21.3. u Rimu i 20-26.4.1981. u Veneciji gde su predstavljene različite kompozitorke, a iz Srbije Mirjana Živković). Činjenica je, takođe, da se u Srbiji žene sve više upisuju na studije kompozicije, pa se i na domaćoj muzičkoj sceni menja udeo žena u razvoju i oblikovanju muzike.

Podaci[1] Udruženja kompozitora Srbije iz 2011. godine pokazuju da je broj učlanjenih kompozitorki znatan - ukupno 45 (neke aktivne kompozitorke nisu učlanjene u Udruženje, što znači da je broj veći). Postoje podaci o njihovom udelu u stvaranju podmlatka muzičke i umetničke scene u zemlji, jer se značajan broj diplomiranih kompozitorki bavi pedagoškim radom na raznim nivoima obrazovanja (osnovnom, srednjem, visokom). Do skora ni jedna nije imala svoju klasu kompozicije na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu i na Akademiji umetnosti u Novom Sadu, ali su evidentni pozitivni pomaci (npr. kompozitorka Isidora Žebeljan je docentkinja na Katedri za kompoziciju i orkestraciju na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu, a već uspešna mlada kompozitorka Milica Đorđević diplomirala je u njenoj klasi).

Danas postoje pojedinačni vredni naučni spisi i analize kompozitorskog stvaralaštva i medijske recepcije - kao što je opus Ljubice Marić, 1909-2003 (Milin, 2010), koji mogu biti model za pojedinačne studije o drugim kompozitorkama Srbije. Takva istraživanja prisustva u

[1] Sajt Udruženja kompozitora Srbije: www.composers.rs/Članovi/Sekcija kompozitora ozbiljne muzike.

muzičkom i kulturnom životu kompozitorki Srbije dugoročna i interdisciplinarna, popunila bi sadašnju prazninu na našoj, ne samo umetničkoj, nego i naučnoj sceni.

Opredelila sam se da ispitam medijsku prisutnost kompozotorki Srbije kod nas i u svetu, jer to nije detaljnije obrađivano, niti su postojeći podaci valjano sistematizovani za prelazni period između dvaju vekova - 20. i 21. veka. S obzirom na procese digitalizacije medija, ispitujem u kojoj meri oni doprinose većoj vidljivosti kompozitorki u našem medijskom prostoru. Uloga medija je važna u promovisanju umetnosti uopšte, u ovom slučaju muzičke. Kompozitorke koje svoje osnovno obrazovanje i prve profesionalne korake počinju u Srbiji, često nastavljaju karijere u drugim zemljama sveta, što širi opseg njihove recepcije i van domovine.

U razmatranju odnosa između shvatanja roda, muzike i medija oslanjam se na stavove domaćih i stranih autora iz oblasti rodnih studija, muzike i medija. Za izradu rada koristim feminističke metode (Reinharz i Lynn, 1992), metodu kritičke analize teksta (Savić, et al., 2009) i metodu intervjuisanja (Shulamit, 1992). Feministička teorija zastupa različitost između bioloških kategorija pola (muški i ženski) i društveno konstruisanih kategorija roda (npr. muževnosti i ženstvenosti). Ovo odvajanje biološkog pola od načina rodne socijalizacije dozvoljava kritici da postavlja pitanje koje se tiče „prirodnih načina društvenog ponašanja" i izazova rodnih distinkcija koje podržavaju sistem nejednakosti između muškarca i žene. Savremene rasprave proširuju obim rodnih studija sa naglaskom na žene. Rodne identitete i diskurse ne shvatamo kao statične, već kao dinamične, jer se tokom vremena menjaju (Marion, 2007).

Đurić-Klajn (2000: 170) navodi da je žena odavno prisutna u muzici: „još 230. godine posle Hrista po katoličkom verovanju 'martirskom smrću' poginula je Cecilija, prva muzičarka, kasnije proglašena sveticom i priznata za patronesu muzike u katoličkim zemljama celog sveta".

Šuvaković (2000) smatra da je pitanje roda u muzičkoj umetnosti postavljeno mnogo kasnije u odnosu na ostale vrste umetnosti, dok *Ilić* (2007) tvrdi da je feminizam u muzici mnogo teže objasniti nego u ostalim umetnostima.

Kompozitorka Vera Milanković (*Janković,* 2000:145) smatra da ne postoji veza između roda i muzike. Ona univerzalistički shvata muziku i veruje da je muzika samostalna institucija, dovoljna samoj sebi, te da koleginice ni na koji način nisu „hendikepirane" zbog svoga pola. *Stamatović* (2000) kompozicije Anje Đorđević doživljava „tipično ženskim" jer je njena muzika puna emocija, lična, a *Golemović* (2006) govori o ženi kao stožeru kuće i stožeru vokalne muzičke tradicije. Autor navodi mišljenje srpskog folkloriste Ljubinkovića

(Golemović, 2006: 9) da „slika u kojoj su u životu žene glavni akteri, a muškarci statisti, odslikava njihovu ulogu u društvu, koja je u velikoj meri bila zamaskirana patrijarhalnim odnosima". U prilog tome navodi seksističke narodne izreke: „Nemojte se mnogo hvaliti pobedom nad ženama, jer su one i same želele da budu pobeđene"; „Kakav je muž onaka je i žena".

Zaharijević (2010) se bavi pitanjima šta je čovek, a šta je žena i konstatuje da je način na koji se danas bavimo polom umnogome reakcija na propisane okvire nastale krajem 18. i početkom 19. veka. Drugačije viđenje uloge žena u profesijama u 20. veku zahteva i promene u jeziku tako što će se profesije žena obeležavati formama ženskog roda (*Savić i saradnice, 2010*). Demokratsko društvo podrazumeva iste uslove i jednako učešće oba pola u svim sferama života, naročito u sferi stvaralaštva (*Krivokapić*, 2010).

Profesionalni gudački orkestar *„Raduga ansambl"* (osnovan 1997) primer je potrebe da se žene osnaže udruživanjem u organizacije, udruženja. Osim osnivačice Ale Kim, u ansamblu se nalazi još 21 muzičarka (iz 11 različitih nacionalnosti). U borbu za rodnu ravnopravnost uključena je i *Fondacija Raduga ansambl* koja se zalaže za sticanje priznanja i poštovanje muzičarki u klasičnoj muzici. U ovom ansamblu žene su kompozitorke, izvođačice i dirigentkinje *(*www.women-in-music.com*).*

Prema *Mekleri* (2000: 172) „muzika može da doprinese formiranju individualnih identiteta: skupa sa drugim uticajnim medijima muzika nas uči kako da iskusimo vlastite emocije ili sopstvena tela (posebno u plesu)", dok *Roning* (2010a: 146), kada govori o odnosu roda i umetnosti, smatra da je za umetnosti bitniji način od roda, ali i da je umetnost važna za feminizam i naše razumevanje roda.

Lemiš (2008) ulogu televizije vidi kao naročito značajnu, jer televizijski likovi predstavljaju izuzetno dobre uzore za identifikaciju, pa se kod muškaraca ističe aktivnost, racionalnost, snaga, ambicioznost, viši društveni položaj, dok se žene postavljaju u privatne sfere (često su seksepilne, emotivne, detinjaste, podređene muškarcima, nižeg su društvenog položaja). Spoljašnji izgled je naglašeno važan, te se tako stvara i mit o ženskoj lepoti. Televizija pravi razlike čak i u pogledu boja: svetlucave i pastelne su namenjene devojčicama, a borbene i tamne dečacima.

U obrazovnom i medijskom sistemu u Srbiji i dalje je na snazi patrijarhalan obrazac, što pokazuju analize tekstova: za kompozitorke se često koristi imenica muškog roda, te se termin

kompozitorka[2] ređe upotrebljava. Ovaj termin je u istoj kategoriji sa terminima *dirigentkinja* i *direktorka* – njima se označavaju profesija i visoka pozicija društvene moći, koje su namenjene češće muškarcima nego ženama. Istoričarka muzike *Pejović* (2009: 188-195) daje podatke iz muzičkog života u Srbiji u 20. veku: u periodu od 1922. do 1940. godine u Beogradskoj filharmoniji bilo je 11 dirigenata, a ni jedna dirigentkinja; izvođene su kompozicije 18 kompozitora i samo jedne kompozitorke (Mirjana Živković). Tokom čitavih sedam decenija gostovanja u inostranstvu Beogradska filharmonija je samo dva puta izvodila delo jedne kompozitorke (Ljubice Marić, 1978. i 1988.). Takođe, na čelu Beogradske filharmonije u periodu od 80 godina (1923-2006) bilo je 23 direktora, a među njima samo jedna žena (Branka Cvejić-Mezei, v.d. direktorka 1989., zatim direktorka 1990-1999), što ukazuje na zaključak da u muzičkoj profesiji i dalje preovlađuju patrijarhalni standardi koji utiču na to da su ženama manje pristupačne istaknute pozicije u društvu.

1.1. Kompozitorke u zemljama Evrope do 20. veka[3]

U Staroj Grčkoj i u Rimu, a kasnije i u feudalno doba žene su kroz muziku najčešće predstavljane kao 'seksualni' objekti za zabavu tokom proslava, uz obilje hrane i pića (*Slika 1*). Eterične atrakcije između muškaraca i žena, šarm, elegantan i graciozan ples, kao i žensko pevanje, obeležavaju rano doba baroka i engleske renesanse. Žena je mogla da se iskaže kroz muziku putem plesa, pevanja i pričanja priča u društvu.

Slika 1: Uloga žene u muzici u doba Stare Grčke i Rimskog carstva

[2]Termin *kompozitor* ili *komponist* (*lat. componere*) jeste sastavljač muzičkog dela (Vujaklija, 1972: 448) i kod ovog autora ne pojavljuje se u ženskom rodu, međutim, u rečnicima novijeg datuma je drugačije: *kompozitorka* ž ženska osoba kompozitor (Nikolić, 2007: 559); *kompozitor* – a m mn. – i (ž. kompozitorka) [fr. compositeur] autor muzičkog dela (Klajn; Šipka, 2006: 635)

[3] U ovom i u poglavlju 1.2. navodim samo one kompozitorke koje smatram najznačajnijim, međutim, njihov broj je mnogo veći a podaci o nekima opširniji. Koristim literaturu iz evropskih neslovenskih zemalja, koja mi je bila dostupna. Više o kompozitorkama kroz vekove u udžbenicima istorije muzike.

U periodu pre nove ere malo je zapisa o bavljenju žena komponovanjem. One koje su u pojedinim dokumentima spomenute, najčešće su rodbinski povezane sa tadašnjim vladarima, čija je saglasnost bila neophodna za njihov kreativni rad (Pendle, 1991; 2001).

Prema Međunarodnoj enciklopediji kompozitorki autora Koena (Cohen, A.I., 1987) broj zabeleženih kompozitorki do nove ere[4] nije u proseku bio više od dve. Neznatno „iskakanje" evidentno je u 6. veku p.n.e., koje je poznato kao „zlatno doba umetnosti" - „Periklovo doba" (*Histogram 1*). Njihov broj verovatno bi bio mnogo veći da su kompozitorke imale iste mogućnosti (kao muškarci) da predstavljaju svoja dela pod pravim imenom, ali korišćenjem pseudonima one ostaju delom skrivene.

Histogram 1: Kompozitorke u periodu p.n.e.

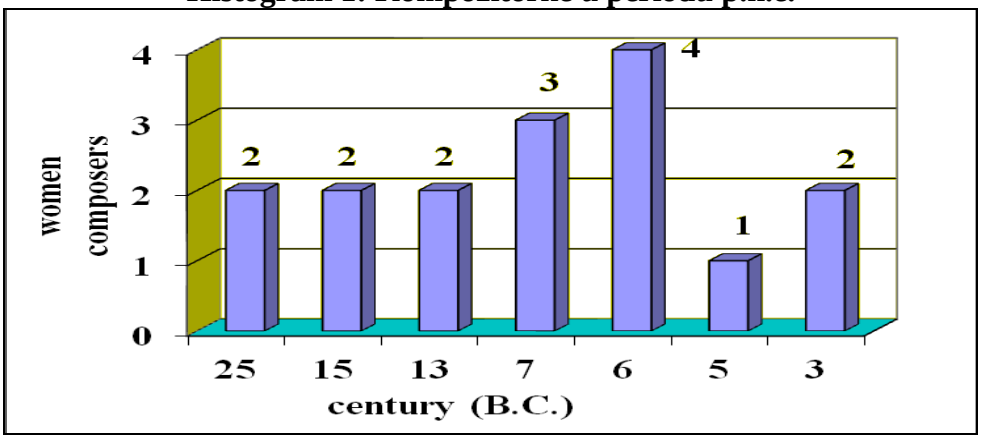

Ova knjiga predstavlja jednu od malobrojnih muzičkih enciklopedija o kompozitorkama toga perioda. Ona sadrži listu od oko 6.000 kompozitorki iz skoro 70 zemalja, sa potpunim biografijama za oko 3.700 kompozitorki. Prva imenovana kompozitorka u muzičkoj istoriji je egipatska pevačica ITI (oko 2450. B.C.).

Izvori koji opisuju razvoj muzičkih aktivnosti žena od 5. do 15. veka su ograničeni. Žene su amaterke ili profesionalne pevačice i plesačice, a nastupaju individualno, uz pratnju instrumenta ili u liturgijskim horovima (pevaju prilikom obreda rođenja deteta ili pogreba).

Prema navedenoj Koenovoj enciklopediji, u periodu od 1. do 4. veka n.e. nema zapisa o postojanju kompozitorki, u 5. veku postoje zapisi o dve kompozitorke, dok se u 9. veku njihov broj povećava na 19. Broj aktivnih kompozitorki se ponovo smanjuje, te ih je u 15. veku u zapisima samo četiri (*Histogram 2*).

[4] Izrazi *anno Domini* (A.D.) u značenju *leta Gospodnjeg*, *anno Christi* (A.C.) u značenju *pre Hrista* ili *godine od rođenja Hristova*, *pre naše ere* ili *pre nove ere* (pre n.e. ili p.n.e.) u savremenom jeziku mogu se primeniti na datume koji se oslanjaju na oba kalendara - julijanski i gregorijanski. U gregorijanskom kalendaru u zapadnom svetu za označavanje tih perioda oduvek se koriste latinske sintagme *anno Domini* ili *anno Christi* - na engleskom jeziku *Before Christi* (B.C.)

Histogram 2: Kompozitorke od 5. do 15. veka

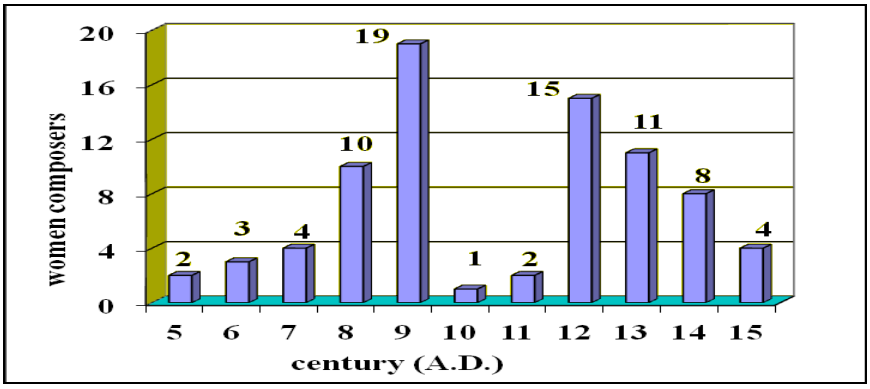

U 9. i 10.veku u hrišćanskim obredima su popularne muzičke drame koje pevaju o važnim praznicima (poput Uskrsa). Ženski likovi su neophodni da bi se realno prikazao portret Deve Marije. Opatice[5] aktivno učestvuju u katedralama *Notre Dam* u Francuskoj i *Barking Abby* u Engleskoj. U 11. veku na španskim dvorovima, hrišćanke, muslimanke i hebrejke pevaju uz mali bubanj ili kuckanje i pljeskanje. Osim pevanjem i plesom, žene se bave mađioničarstvom, akrobacijom, žongliranjem, recitovanjem…

Dominacija crkve i crkvene muzike podstakla je komponovanje, a opatice su, osim komponovanja, pisale tekstove i podučavale pevanje, što je postalo obavezan deo verskih obreda. Muzika je bila moralna i intelektualna potreba. Veliko angažovanje osamostalilo je kompozitorke u 12. veku te se stvaraju prve muzičke ženske zajednice. Jedna od prvih poznatih kompozitorki u istoriji klasične muzike je **Hildegard fon Bingen** (Hildegard von Bingen), čija uloga u istoriji ima poseban značaj za žene, jer ona sa drugim opaticama osniva sestrinsku kuću u Ejbingenu u Nemačkoj (1167) i pored zabrane da žene budu nastavnice i da imaju autoritet i nezavisan život od pape i monarha. Uprkos crkvenim zabranama da se žene pismeno izražavaju (naročito o društvenim temama), ona to čini.

Slika 2: Hildegard fon Bingen svira	***O kompozitorki***
	Hildegard fon Bingen (Hildegard von Bingen,1098-1179) Vizionarka, piše poeziju, istoriju, muziku i tekstove o srednjovekovnoj muzici (Marić, 2012). Muzika koju komponuje značajna je jer predstavlja novooformljenu muzičku formu sa refrenom i izvodi je sama autorka.

[5] U Francuskoj je npr. poznat primer dve opatice koje su prepisivale i prevodile horske knjige (kopirale pod uticajem italijanske muzike), a zatim i dirigovale liturgijskim horom.

Tokom srednjeg veka najpriznatija učiteljica muzike i kompozitorka je **Elenor Akitan** (Eleanor of Aquitane, 1122-1204), koja zajedno sa svojom porodicom i potomcima utiče na razvoj srednjovekovne muzike.

U 13. i 14. veku u Francuskoj, Italiji i Kataloniji žene pišu lirske tekstove pesama koje zatim pevaju trubaduri. Neka anonimna pesnička dela, poput pesama o ženama i trudnoći („Huc usque, mi miseram!"), pišu truverke[6], dok druge nisu prepoznate po stvaraocu jer nisu potpisane (npr. oko 200 poema i lirskih pesama iz evropskih zemalja, anonimna antologija „Karmina Burana"). Žene retko sviraju, osim u malim grupama (na žičanim istrumentima).

U periodu između 9. i 15. veka za samo sedam imena iz vizantijskog perioda se sa sigurnošću može tvrditi da su kompozitorke; među njima su najpoznatije **Marta** (Martha) iz Argua, **Tekla** (Thekla) iz Carigrada i opatice iz Soluna: **Kasija** (Kassia), **Palagina** (Palaeologina) i **Teodosija** (Theodosia, ćerka vodećeg vizantijskog kompozitora kantorskog pevanja u kasnom 14. veku).

Komponovanje u renesansi (15. vek) nije ograničeno klasom, rasom, verom ili rodom. Seljaci improvizuju muziku na svojim instrumentima, plešu uz zvuke frule i imaju veliki repertoar muzičkih dela. U Francuskoj, Španiji, Engleskoj i Italiji u javnim društvenim krugovima nastupi žena postaju popularni, pa obrazovane i umetnički nadarene žene čitaju note, pevaju, plešu, sviraju, školuju se, a neke su aktivne kao nastavnice muzike.

Iako muzika nije privilegija već opšta pojava u aristokratskoj klasi, studiranje kompozicije je neuobičajeno za žene. U muzičkoj literaturi se spominju imena žena koje su umele da improvizuju pesme: **Meri od Burgundije** (Mary of Burgundy), **Izabela Este** (Isabella d' Este), **Beatrisa od Aragonije** (Beatrice of Aragon) i **Elizabeta Gonzaga** (Elisabetta Gonzaga). Osim njih, poznate su **Gaspara Stampa** (Gaspara Stampa) iz Italije (komponuje muziku na popularnu poeziju i pravi recitale), **Bjanka Mediči** (Bianca de' Medici) i **Lukrecija Bordžija** (Lukrezia Borgia), koje pevaju popularne francuske pesme u Italiji. Kao osnivačice, značajne su **Izabela Este** - prva žena koja osniva „Studiolo" (gde drži kurseve muzike, u Mantovi) i engleska **kraljica Elizabeta I** (Elisabeth I) koja osniva Kraljevsku kapelu (koja je obeležila zlatno doba crkvene muzike).

Važan pečat u muzičkoj istoriji u 15. veku i prvoj polovini 16. veka ostavljaju **Margareta od Austrije** (Margaret of Austria) i **Meri od Hungarije** (Mary of Hungary), a veliki uticaj na pravac i razvoj narodne italijanske muzike pripisuje se **Lukreciji Bordžiji** (Lukrezia Borgia) u Ferari i spomenutoj **Izabeli Este**. Prva žena (poznata u istoriji) koja

[6] Truver (fr. trouvere) = srednjovekovni pesnik i muzičar na dvorovima severne Francuske (Klajn; Šipka, 2006: 1274).

zarađuje profesionalnim bavljenjem muzikom (daje časove iz teorije muzike i svira) je Španjolka **Izabela Placola** (Isabel de Plazaola) (Pendle, 2001: 79).

Kompozitorke su naročito aktivne u Italiji, što se vidi i na osnovu broja kompozitorki koje je zabeležio Koen (Cohen, 1987). Do kraja 16.veka Italija je centar ženskog kompozitorskog stvaralaštva sa 68% učešća (što je više od polovine u odnosu na sve ostale zemlje). Umetničke pojave sa obeležjima humanizma i renesanse najizraženije su u oblasti umetnosti – muzici, književnosti i slikarstvu. Kolevka humanističkih, a potom i renesansnih ideja bila je Italija, gde se sve više razvija muzika pisana radi izvođenja u pauzama pozorišnih predstava. Postepeno, ideje humanizma i renesanse širile su se i u druge evropske vodeće zemlje: Holandiju, Španiju, Ujedinjeno kraljevstvo, Francusku i Nemačku.

Kompozitorke su u mnogo manjem procentu nego u Italiji aktivne u Nemačkoj (11%), Ujedinjenom Kraljevstvu (9%) i Portugaliji (6%), Francuskoj (svega 3%) i drugim zemljama sveta (*Slika 3*: Rest world).

Slika 3: Kompozitorke u svetu u 16. veku (%)

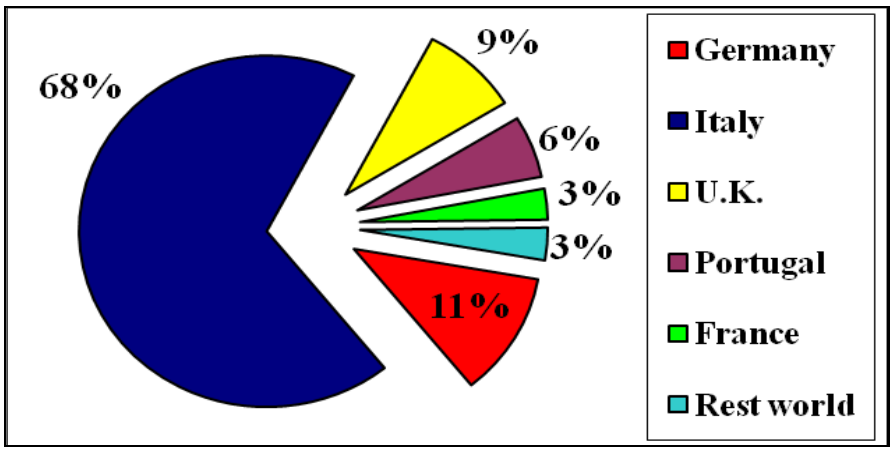

U Francuskoj se krajem 17. veka ističe **Elizabeta Klod-Žake de la Guer** (Elisabeth-Claude Jacquet de la Guerre), koja piše muziku za solo violinu i trio sonate, a pored toga objavljuje tri toma kantata (1706). Njene knjige i tekstovi zasnivaju se na biblijskim pričama tri od dvanaest žena: **Ester** (Esther), **Suzane** (Susanne) i **Judit** (Judith). Piše i kantate sa tekstom za pripovedače (naratore), pevače i instrumente.

U razvijenim zemljama Evrope (u 17. i 18. veku) osnivaju se konzervatorijumi i muzika postaje važan deo obrazovanja. U Italiji se osniva prvi mešoviti hor žena i muškaraca, a iz Italije potiču i mnoge značajne kompozitorke, između ostalih **Barbara Stroci** (Barbara Strozzi), **Izabela Leonarda** (Isabella Leonarda) i **Klaudija Ruska** (Claudia Rusca), kao i, kasnije vrlo uspešna, **Madalena Lombardini** (Maddalena Lombardini Sirmen).

Slika 4: Barbara Stroci	*O kompozitorki*
	Barbara Stroci (Barbara Strozzi, 1619-1677) Izuzetno talentovana kompozitorka i pevačica iz Venecije, koja od svoje petnaeste godine peva pesme koje komponuju njen otac akademik i njegovi prijatelji pesnici. Koristi mnoge vokalne forme i stilove označene kao "kantate" ili "lamento".

Slika 5: Izabela Leonarda	*O kompozitorki*
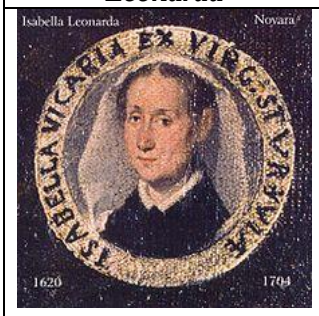	**Izabela Leonarda** (Isabella Leonarda,1620-1704) Najplodnija kompozitorka od svih opatica-kompozitorki (preko 200 dela). Njena muzika pisana je ekspresivnim dramatičnim izražajnim stilom, sa delovima koji izražavaju radost i žrtvovanje. Vrlo je poznata u svom kraju, međutim, za njene kompozicije se slabo zna u drugim delovima Italije.

Slika 6: Madalena Lombardini	*O kompozitorki*
	Madalena Lombardini (Maddalena Lombardini, kasnije Sirmen, 1745-1818) Kompozitorka na venecijanskom konzervatorijumu i takođe izuzetno dobra violinistkinja. Njena dela objavljuju se u Francuskoj, Engleskoj, Holandiji, Nemačkoj i Austriji. Nakon njene smrti, tokom narednih šezdeset godina, objavljeno je pet izdanja njenih kompozicija.

Međutim, u odnosu na prethodni vek uticaj Italije opada (Cohen, 1987) (*Slika 7*), a samim tim opada i učešće kompozitorki iz Italije u svetu (u 16. veku 68%, u 17. veku 60%, *Slika 3*), kao i kompozitorki iz Ujedinjenog Kraljevstva (u 16. veku 9%, u 17. veku 5%). Učešće kompozitorki iz Nemačke takođe beleži blagi pad (sa 11% na 9%), međutim, Nemačka i Austrija (sa po 9%) postaju novi centri razvoja ženskog kompozitorskog stvaralaštva, slede Francuska i Holandija (5%). Doba baroka i klasicizma u muzici i umetnosti uopšte donosi sveukupni razvoj zapadnog društva. Na dvorovima Francuske, Nemačke i Austrije neguje se klasična muzika, a kompozitori su poštovani i od svetovne vlasti i od crkve.

Slika 7: Kompozitorke u svetu u 17. veku (%)

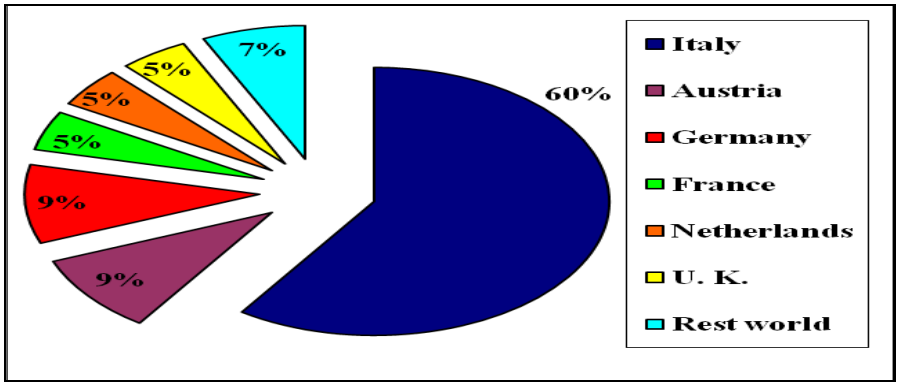

U Nemačkoj, posebno Berlinu, mnoge žene komponuju i objavljuju pesme, a među njima su najpoznatije princeza **Ana Amalija od Pruske** (Anna Amalia of Prusia), **Korona Šreter** (Corona Schröter) u Vajmaru i **Julijana Benda Rajnhard** (Juliane Benda Reichardt). Julijana B.R. pripada jednoj od najvećih muzičkih dinastija u Češkoj (uči muziku od svog oca muzičara Františeka Franca Benda [Frantisek /Franz/ Benda] i Nemačkoj (udata za pisca i kompozitora Johana Fridriha Rajnharda [Johann /Friedrich/ Reichardt]), komponuje pesme i muziku za klavir i objavljuje dve sonate za klavir i oko 30 pesama. Njena kćerka **Luiza Rajnhard** (Louisa Reichardt) takođe je plodna kompozitorka.

Slika 8: Ana Amalija od Pruske	***O kompozitorki***
	Ana Amalija od Pruske (Anna Amalia of Prusia, 1723-1787) Bavi se muzikom od detinjstva, svira na čembalu, flauti i violini. Piše uvodni koral i hor za oratorijum „Smrt Isusa" (*Der Tod Jesu*). Velika je kolekcionarka stare muzike i njena kolekcija je značajan doprinos razvoju evropske kulture.

Slika 9: Korona Šreter	***O kompozitorki***
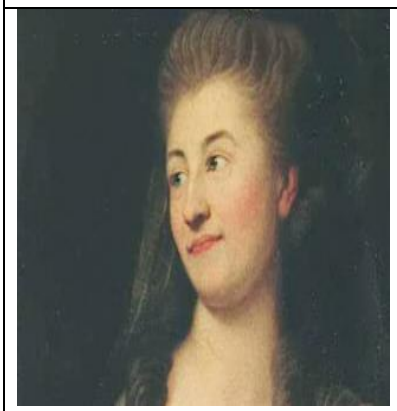	**Korona Šreter** (Corona Schröter, 1751-1802) Odrasta uz muziku, peva i svira gitaru. Otac Johan Fridrih Šreter (Johann Friedrich Schröter) je oboista, i podučava svu svoju decu: Koronu, sinove Johana Samuela (Johann Samuel) i Johana Henriha (Johann Heinrich), kao i drugu ćerku Mari Henrietu (Marie Henriette). Više: http://www.answers.com/topic/corona-schr-ter-1#ixzz2b8QUssVx

U periodu od 18. do 20. veka muzika pomaže ženama da se postepeno emancipuju i osim pevanja i sviranja osvajaju nova polja, kao što su pedagoški rad, pevanje u horovima i solo izvođaštvo (kao prva violina, solo pevačice, sopranistkinje, korepetitorke, dirigentkinje...).

Kreativnost žena remeti ustaljenu ideologiju, muzičke tradicije i norme muškaraca. Žensko pisanje i komponovanje postaju izazov i izraz za borbu protiv diskriminacije. Stvaralački prostor i želja za dostizanjem visoke muzičke hirjerarhije rezervisan kroz vekove samo za muškarce, postaje otvoren prostor i za žene.

Krajem 18. veka (naročito u Beču) žene se muzički iskazuju kao solo pevačice, pijanistkinje, harfistkinje i violinistkinje (u kamernoj muzici i oratorijumima), a kao kompozitorka posebno se ističe **Marijana fon Martinez** (Marianna von Martines).

Slika 10: ***Marijana Martinez***	***O kompozitorki***
	Marijana fon Martinez (Marianna von Martines, 1744-1812) Austrijska kompozitorka, solo pevačica i pijanistkinja, učenica čuvenog kompozitora Jozefa Hajdna koji rano otkriva njen talenat za komponovanje. Ona je primer žene kojoj je muzika profesija; komponuje više od 200 dela, uključujući oratorijume, mise, motete, psalme, kantate, koncerte, simfonije.

Politički, socijalni i ekonomski događaji nakon burne Francuske revolucije omogućavaju ženama mnoge mogućnosti u društvenom, pa i u muzičkom životu. Poklonici umetnosti iz nekada povlašćene aristokratije prestaju da budu patroni umetnosti - tu ulogu preuzima građanska klasa. Postepeno raste broj javnih koncerata; osnivaju se muzičkih festivali; podižu se koncertne sale i osnivaju muzička društva. Sve je veći broj operskih kuća otvorenih za publiku koja plaća muzičare, jednako muškarace i žene. Muzika je otvorena i dostupna širokoj javnosti jer se institucionalizovala i postala društveno organizovana umetnost.

Osnivanje muzičkih škola u evropskim državama donosi novu profesionalnost u umetnosti. Razvoj saobraćajnih objekata i sredstava (železnica, putevi, brodovi na paru…) omogućava lakša i brža putovanja, a time i održavanje umetničkih nastupa u različitim gradovima.

U kasnom periodu 18. veka dolazi do razvoja javnih muzičkih ustanova (Mongomery, 1975). Novi prosperitet srednje klase pruža mnoge mogućnosti ženama za proučavanje i studiranje muzike i one sve do druge polovine 19. veka kompoziciju studiraju privatno. Mali broj škola prihvata žene na studije kompozicije, a na konzervatorijima se klasa orkestracije i kompozicije za ženu otvara tek 1870. godine. Kraljevska muzička akademija (*Royal Academy of Music*) u Londonu prima 1823. godine jednak broj učenica i učenika. U konzervatorijima u Milanu (osnovan 1807), Beču (1817), Briselu (1832), Lajpcigu (1843), Kelnu (1850), Drezdenu (1856), Bernu (1857), Berlinu (1869) i Frankfurtu (1878) učenice dobijaju uputstva odvojeno od učenika i često su u odvojenim odeljenjima. U Briselu se čak nastava odvija u posebnim danima za učenice a posebnim za učenike; u Francuskoj takođe postoje tzv. „devojački dani" studiranja za žene - buduće izvođačice ili nastavnice. Pripreme za kompozitorke ili dirigentkinje nisu organizovane. Ograničenja postoje i za broj studentikinja za klavir, harfu ili glas (pevanje), dok od sedamdesetih ima više studentkinja violine. Nagrađivanje žena počinje u Parizu, Briselu i Berlinu. Evropska muzička škola takođe ima različite uslove prijema za žene i za muškarce. Do 1868. godine konzervatorijum u Lajpcigu ima 1420 učenika, od toga 975 muškarca i 445 žena, a Hoh konzervatorij u Frankfurtu (1878) 97 žena i 42 muškarca.

U prvoj polovini 19. veka broj umetnica - pripadnica srednje klase znatno se povećava Javlja se muzičko novinarstvo, štampaju se knjige, leksikoni, almanasi i muzički rečnici. Muzički časopisi su popularni u svakoj evropskoj državi i uređeni po principu „jednakost polova".

U ranim dekadama 19. veka mnoge kompozitorke stiču profesionalni status - njihova muzika se objavljuje i izvodi, a za svoj rad su plaćene. Većina potiče iz profesionalnih muzičkih porodica (roditelji tih kreativnih žena su kompozitori ili muzički izvođači). Poznate kompozitorke koje izvode sopstvena dela na javnim koncertima su: **Marija Šumanovska** (Maria [Wolowska] Szymanowska), **Klara Šuman** (Clara [Wieck] Schumann), **Meri Blahetka** (Marie [Leopoldine] Blahetka), **Jozefina Lang** (Josephine Lang), **Paulina Virdot** (Pauline [Garcia] Viardot), **Lujza Farenc** (Louise Farrenc), **Luiza Lebo** (Luise [Adolpha] Lebeau) i **Agata Baker-Grundel** (Agathe Backer-Grøndahl).

Prema Koenu (o.c.), u 19. veku je procenat aktivnih kompozitorki iz evropskih zemalja skoro šest puta veći od procenta kompozitorki koje žive i stvaraju u Severnoj Americi i sedam puta veći od broja kompozitorki iz svih ostalih delova sveta (evropske zemlje 76%, Severna Amerika 13%, ostatak sveta 11%), što govori o visokom stepenu razvijenosti muzičke kulture u Evropi uopšte (*Slika 11).* Međutim, ovaj odnos drastično se menja u 20. veku (*Slika 12*).

Slika 11: Kompozitorke u svetu u 19. veku (%)

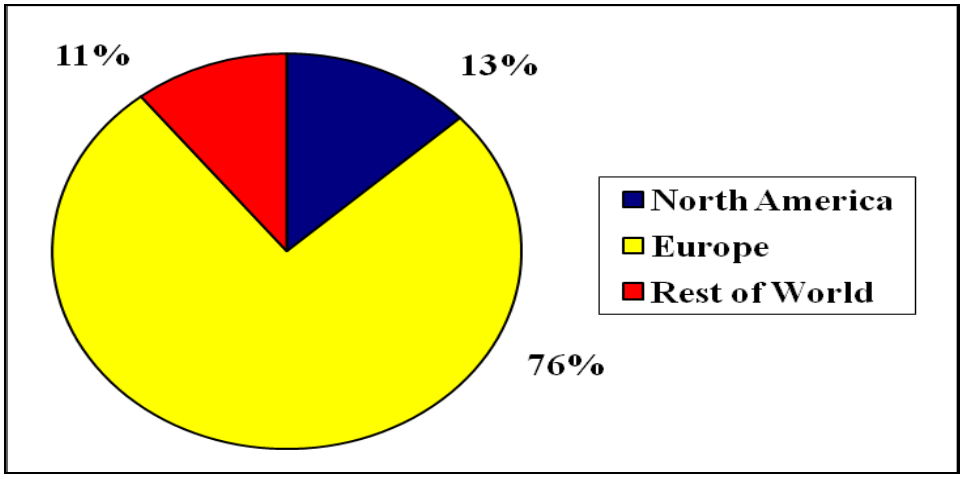

U prvoj polovini 20. veka deluju kompozitorke: **Avgusta Holms** (Augusta Holmes), **Sesil Šaminade** (Cécile Chaminade), **Agata Baker-Grundal** (Agathe Backer-Grøndahl), **Elfrida Andre** (Elfrida Andrée), **Lili Bulanže** (Lili Boulanger), **Alma Maler-Verfel** (Alma Mahler-Werfel) i **Etel Smit** (Ethel Smyth).

Tri Britanke koje studiraju na Kraljevskom muzičkom koledžu u Londonu (Royal College of Music-RCM): dirigentkinja **Ana Meknajten** (Anne MacNaghten), kompozitorka **Iris Lemar** (Iris Lemare) i **Elizabeta Lutens** (Elisabeth Lutyens) osnivaju „Meknajten-Lemar" grupu („Macnaghten-Lemare") koja izvodi modernu britansku muziku i organizaciju „Društvo žena muzičarki" (1911), koja se bavi problemima prepoznatljivosti kompozitorki i izvođačica. Povoljna muzička klima u Londonu u prvoj polovini 20. veka pruža izuzetne uslove ovim kompozitorkama, te one postaju poznate.

U drugoj polovini 20. veka uspešno deluju mnoge kompozitorke, između ostalih: **Elizabeta Mahoni** (Elizabeth Maconhy), **Grejs Vilijams** (Grace Williams), **Pril Rajner** (Priaulx Rainier), **Tea Masgrev** (Thea Musgrave), a od novije generacije: **Nikol Lefan** (Nicola LeFanu), **Judit Ver** (Judith Weir), **Diana Burel** (Diana Burrell), **Rihan Samuel** (Rhian Samuel), **Seli Bemiš** (Sally Beamish), **Priti Peintal** (Priti Paintal), **Katarina Norman** (Katherne Norman) i druge.

Žene se okreću i drugim vidovima učešća u muzičkoj kulturi: podstiču muzičko obrazovanje svoje dece, angažuju usluge kompozitora i izvođača, promovišu karijere virtuoza, osnivaju izvođačke ansamble, muzičke biblioteke sa instrumentima, koordiniraju prikupljanje sredstava za muzičare i muzičke događaje, uređuju i pripremaju nastupe i putovanja umetnika, poklanjaju zemlju za muzičke parkove.

1.2. Kompozitorke u SAD-u u 19. i 20. veku

U Sjedinjenim Američkim Državama u 19. veku žene koje se bave muzikom se dele na *amaterke* (komponuju kod kuće, bez finansijske nadoknade) i *profesionalke* (žene iz muzičko--pozorišnih porodica, koje stvaraju muziku i za to su plaćene). Najuspešnije kompozitorke su: **Suzan Parhust** (Susan Parkhurst), **Faustina Hodis** (Faustina [Hasse] Hodges), **Marion Salivan** (Marion [Dix] Sullivan), **Avgusta Braun** (Auguste Browne), **Keri Bond** (Carrie [Jacobs] Bond), **Marija Salter** (Marija [Turner] Salter).

Početkom 20. veka broj kompozitorki naglo raste (većinom žive u Severnoj Americi), ali je ozbiljan problem da se pojave u javnosti kao autorke kompozicija. Mnogi dirigenti orkestara ne žele da u svoj izvođački repertoar uvrste kompozicije koje su komponovale kompozitorke, te one koriste muške pseudonime u nadi da će njihove kompozicije biti izvedene[7] (Pendle, 1991; 2001).

Priznavanje 19. amandmana u Ustavu SAD (20.8.1920) vrhunac je desetogodišnjih aktivnosti „devojaka aktivista". Uz ostvarivanje prava glasa i ravoja urbane masovne kulture sa naglašenim potrebama za zadovoljstvo, potrošnju, seksualnost i individualizam, javlja se feminističko gledanje na izjednačavanje prava žena i muškaraca i pomeranje odnosa snaga u društvu (Edwards; Lassetter u Pendle, 2001: 314). Žene preuzimaju vođstvo u mnogim muzičkim grupama, osnivaju udruženja kompozitorki i u sve većem broju se zapošljavaju na univerzitetima, kao profesorice muzike i kompozitorke.

Mnoge Amerikanke komponuju klavirske komade namenjene nastavi i objavljuju na stotine i hiljade radova. O velikom broju kompozitorki klavirske muzike u svetu, rođenih nakon 1900. godine svedoči prikaz autorke Dis (Dees, 2004) dat u *Tabeli 1.*

Tabela 1: Kompozitorke klavirske muzike u svetu

Kontinent	Broj kompozitorki	(%)
Evropa	298	35,82
Severna Amerika	275	33,05
Australija i Novi Zeland	95	11,42
Azija i ZND	95	11,42
Južna Amerika	49	5,89
Afrika i Bliski istok	20	2,40
UKUPNO	**832**	**100,00**

*Zajednica nezavisnih država (ZND) obuhvata kompozitorke iz Ukrajine, Jermenije, Uzbekistana i Estonije

[7] Francuska klaviristkinja i kompozitorka Augusta Marija Anne Holmes i američka kompozitorka Carrie William Krogmann komponovale su preko 1.000 dela pod raznim muškim imenima, jer su ih izdavači odbili kada su dela potpisivale svojim ličnim imenima, a prihvatili pod muškim pseudonimima. Nije poznato koliko je kompozitorki postojalo i koliki je broj njihovih objavljenih kompozicija pod drugim imenima.

Mada je po broju kompozitorki Evropa na prvom mestu (kao i u prethodnim vekovima), očigledan je u tom pogledu veliki napredak u Severnoj i Južnoj Americi (*Histogram 3*). Taj napredak je u velikoj meri uslovljen mnogobrojnim emigrantkinjama i emigrantima (iz raznih delova sveta) koji naseljavaju američko tlo. Pored toga, u američke države dolaze mnoge mlade stipendistkinje i stipendisti na školovanje, koji se potom vraćaju u svoje zemlje.

Histogram 3: Kompozitorke klavirske muzike u svetu (%)

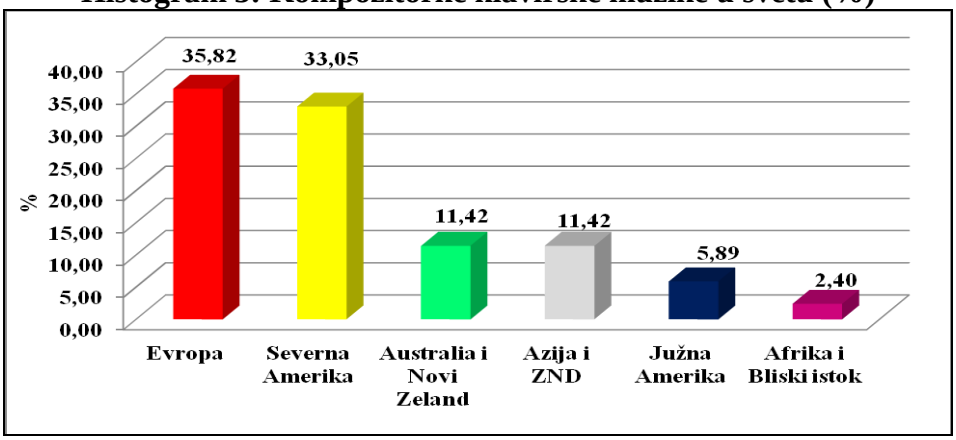

Podaci pokazuju da je prodor kompozitorki u 20. veku (do 2004.) bio relativno spor u svetskim razmerama. Na primer, u *Tabeli 2* se vidi da u Kanadi (gde od 1992. stvara i naša kompozitorka Ana Sokolović) ima ukupno 46 kompozitorki klavira (koliko je i ukupno kompozitorki u Udruženju kompozitora Srbije, prema podacima iz 2011, poglavlje 3.2.), a kompozitorki klavira u Italiji – zemlji muzike – samo 24 (moguće je da ih je više ako se uključe i ostali muzički žanrovi). Ipak, SAD predstavljaju udružene američke države, a zbirno vodećih zemalja u Evropi dobija se sličan procenat, što znači da kompozitorke u Evropi nastavljaju da komponuju kontinuiranim intenzitetom.

Tabela 2: Zemlje sa najvećim brojem kompozitorki klavirske muzike u svetu

Zemlje	Broj kompozitorki	Učešće u svetu (%)
SAD	228	27,40
Australija	62	7,45
Velika Britanija	60	7,21
Francuska	48	5,77
Kanada	46	5,53
Japan	37	4,45
Novi Zeland	33	3,97
Rusija	31	3,73
Nemacka	29	3,49
Italija	24	2,88
UKUPNO	**598**	**71,88**

Histogram 4: Prvih pet zemalja sa najvećim brojem kompozitorki klavirske muzike

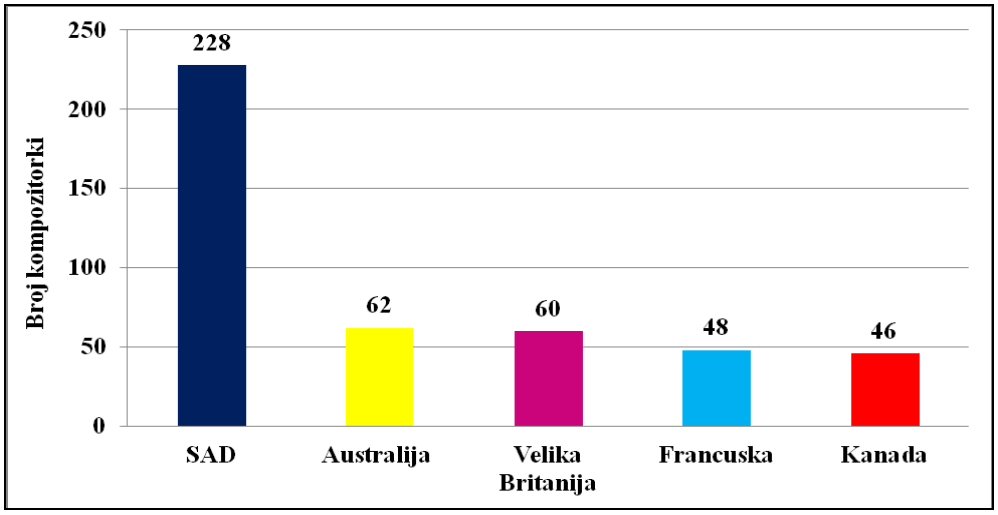

Napredak tehnike najviše doprinosi većoj vidljivosti kompozitorki u svetu. Emituju se programi sa muzikom američkih kompozitorki, objavljuju članci o radio-nastupima i programima; više od 70 afirmisanih radio-stanica osigurava kompozitorkama snimanje i emitovanje njihovih kompozicija.

Broj poznatih kompozitorki se u 19. veku u odnosu na 16. vek značajno povećava sa 35 na 947 (što je čak 27 puta više), dok je u 20. veku preko 2300 verifikovanih kompozitorki, što je oko 250 % više od broja zabeleženih kompozitorki u 19. veku (Cohen, 1987) (*Grafikon 1*).

Grafikon 1: Kompozitorke u svetu u periodu od 16. do 20. veka

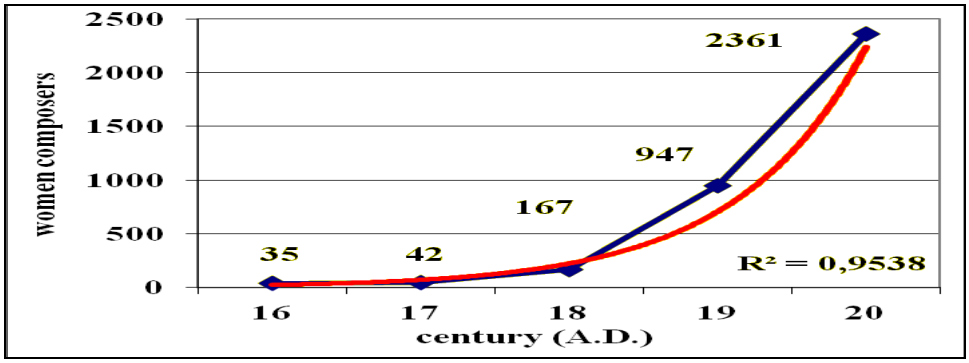

Kompozitorke su u 19. i 20. veku postale vrlo aktivne i prepoznatljive u javnim društvenim sferama ali se menja procenat njihovog učešća na evropskom i američkom kontinentu (*Slika 12*): u 19. veku primat imaju kompozitorke iz zemalja Evrope (čak 76%) u odnosu na kompozitorke iz Severne Amerike (13%) i ostatka sveta (11%), dok se u 20. veku procenat kompozitorki iz zemalja Evrope drastično smanjuje (na 34%) u korist koleginica iz

Severne Amerike, gde je zabeležen rast od čak 37 % (sa 13% u 19. na 50% u 20 veku). Učešće kompozitorki iz ostalih zemalja sveta (*Slika 12*: Rest of World) neznatno je promenjeno - sa 11% (19. vek) na 16% (20. vek).

Ovako veliki napredak ženskog kompozitorskog stvaralaštva svakako je rezultat i istorijskih i društvenih promena, kao i promena obrazovnih sistema tokom 19, a naročito tokom 20. veka, kada žene dobijaju uopšte veća prava, pa i prava da se školuju (Opšta deklaracija UN o pravima čoveka, 1948). Veliki tehnološki napredak u SAD značajan je preduslov za napredak u kulturi i obrazovanju, a time i u radu kompozitorki. Tom napretku doprinosi i pojava i razmah feminističkih pokreta, koji se kasnije šire na evropske zemlje.

Slika 12: Kompozitorke u svetu u 19. i 20. veku (%)

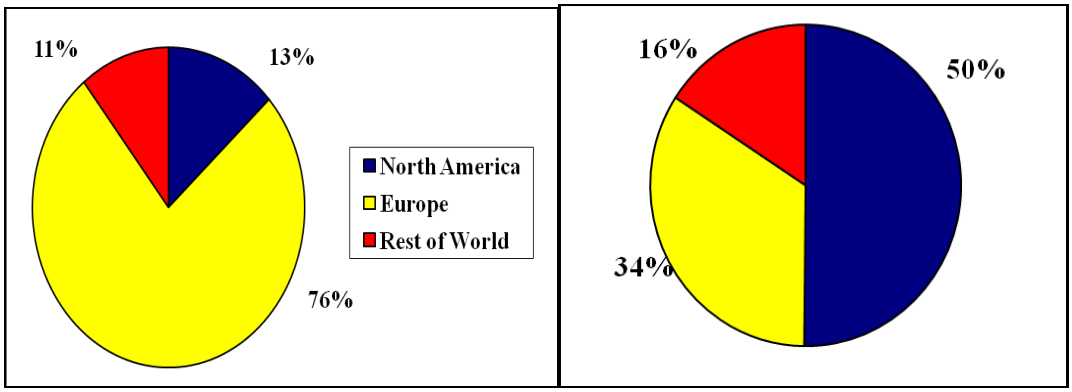

Očigledno je da kompozitorke prelaze vrlo dugačak put, od jedva prepoznatljivih do poznatih i priznatih, ali bez obzira na malobrojnost i slabu vidljivost, doprinose ravoju muzike kroz vekove.

1.3. Muzičarke[8] – kompozitorke u Srbiji

Istorijski uslovi u kojima Srbi žive do 18. veka oblikuju profil srpske kulture i umetnosti. S obzirom na to da su Srbi primili hrišćanstvo preko Vizantije, u srpskoj crkvenoj muzici oseća se uticaj vizantijske muzike, a u 18. veku grčke, ruske i ukrajinske. U periodu srpske srednjovekovne države pesme se prenose usmenim putem. Spominju se pojci u crkvama i trojica kompozitora, koji su uz lična imena istakli svoju etničku pripadnost: Stefan

[8] S obzirom na to da u Srbiji do 18. veka nije bilo kompozitorki, a bilo je onih koje su bile vokalne interpretatorke, dakle muzičarke, smatram da je ovde neophodno upotrebiti termin *muzičarke* kao termin šireg značenja – *muzičar* m a. Školovani muzički umetnik (izvođač, odnosno kompozitor); muzički stručnjak. b. Onaj koji zna da svira, da izvodi muzičke kompozicije na nekom instrumentu, svirač (Nikolić, 2007: 742)

Srbin, Nikola Srbin i Isaija Srbin. U periodu od 15. do 18. veka, kada je Srbija pod turskom vlašću, crkveno pojanje opstojava ali je tiho i skromno. U 19. veku, zahvaljujući pojanju čuvenih sremskokarlovačkih pojaca, koje je prvi notama zabeležio, a potom harmonizirao Kornelije Stanković[9], srpsko pojanje postaje poznato (Perković, 2004: 83).

Svetovnu muziku neguju putujući muzičari i zabavljači na narodnim veseljima, dvorskim ceremonijama, zabavama, a izvode je uz gusle, bubnjeve, trube i gajde. Jedan od retkih muzičara iz tog perioda čije ime je poznato je Dmitar Karaman.

Kod Srba se pre svih drugih umetnica javno ističu pesnikinje. One često svoju poeziju pevaju, a moglo bi se pretpostaviti da i same komponuju. U literaturi se spominju Jelena Balšić Stracimirović, kći kneza Lazara, zatim slepa Živana („stavlja se u red najvećih Vukovih pevača/ica") i slepa Jeca (za koju V.S. Karadžić kaže: „Ovu je pjesmu pjevala uz gusle neka Jeca sljepica u Zemunu, proseći od kuće do kuće…") (Radovanović, Radaković, 1972:12-22)

U 19. veku srpska muzika je obeležena amaterizmom, romantičarskim stilom i narodnim melosom. Muzička umetnost se uči u školama, crkvenim i drugim pevačkim društvima. Usponu muzike, osim Srba, doprinose i stranci (naročito Česi), koji su horovođe u pevačkim društvima, sviraju u orkestrima, predaju po školama (Pejović, 2001). Centri muzičke i pozorišne umetnosti su u Vojvodini Pančevo, Subotica, Novi Sad i Kikinda, a u Srbiji Beograd i Kragujevac.

Muzičko obrazovanje podrazumeva i sviranje na instrumentima. Pre nego što je uvedeno u osnovne i srednje škole[10], izvodi se putem individualnih privatnih časova (članovi vladarske porodice Obrenović takođe uzimaju privatne časove klavira). Jedan od prvih vidova grupnog muzičkog obrazovanja i opismenjavanja počinje „na inicijativu kneza Miloša, sa vojnicima i izvodi se na osnovu vežbi zasnovanih na narodnim melodijama" (Pejović, 2001:255).

Vodeće muzičke ličnosti (pre svega kompozitori, a zatim i dirigenti, muzički kritičari, direktori i osnivači muzičkih institucija i društava isključivo su muškarci: Petar Konjović, Miloje Milojević, Stevan Hristić, Petar Stojanović, Petar Krstić, Kosta Manojlović, Vojislav Vučković i drugi...

Kompozitorke su malobrojne i slabo poznate srpskoj javnosti. **Jovanka Stojković** je vrsna pijanistkinja, ali i kompozitorka, međutim, o njenom kompozitorskom radu danas nema

[9] Kornelije Stanković (1831-1865), kompozitor i pijanist, za srpsku muziku značajan kao osnivač nacionalnog pravca, zapisivač i harmonizator srpskog crkvenog pojanja.

[10] Prvi školski zakon ustanovljen je 1833. godine i u njemu je predviđen predmet „crkveno pojanje i ripidno oblačenje", dok se u pančevačkoj Učiteljskoj školi još pre 1838. godine učilo „harmonsko pevanje"…(Pejović, 2001:256).

tragova. O njenom kompozitorskom opusu Ognjanović (2009:) govori: „Nijedna njena kompozicija, nažalost, nije sačuvana" i napominje da je ona značajna muzička umetnica, priznata i u muzičkom društvu 21. veka: „Kompozitor Dejan Despić (1930) komponuje 1987. godine „Počasnicu Jovanki Stojković", muzičku posvetu prvoj velikoj srpskoj pijanistkinji."

Slika 13: Jovanka Stojković	***O kompozitorki***
	Jovanka Stojković (1855-1892) Kompozitorka i pijanistkinja, do svoje dvadesete godine živi u Pragu i Beču. Kao vrlo talentovana klavir uči kod Aleksandra Drajšoka, uglednog češkog pijaniste, a potom i kod Franca Lista Nastupa u Beču, Pešti, Gracu, Danskoj, Rusiji… Sledbenica je Kornelija Stankovića i vršnjakinja Stevana Mokranjca. Živi u Novom Sadu, Beogradu, a poslednje godine života u Parizu, gde i umire.[11]

U to vreme, na srpskoj muzičkoj sceni deluje i **Slavka Atanasijević.** O ove dve kompozitorke govori se kao o javno priznatim koje su „zahvaljujući profesionalnoj afirmaciji – iskoračile iz anonimnosti. Njihova klavirska dela potvrdila su da je praksa prožimanja i susretanja dva područja kreativnog rada, posredstvom karakterističnog spoja izvođača i kompozitora u istoj ličnosti, bila poznata i na srpskim prostorima"(Jeremić Molnar u Veselinović Hofman 2007: 410).

Slika 14: Slavka Atanasijević	***O kompozitorki***
	Slavka Atanasijević (1850-1897). Potiče iz porodice cincarskog porekla, otac poznati osječki lekar i kulturni radnik. U porodici je sedmoro dece, svi su obrazovani. Slavka od detinjstva pohađa privatne časove kod najboljih pedagoga, studira klavir u Beču, a kompoziciju uči sama. Komponovanjem se bavi od rane mladosti, ali su poznate samo tri njene kompozicije.

O drugim kompozitorkama podaci su malobrojni i šturi i vrlo je verovatno da je broj (što ne znači i značaj) njihovih kompozicija skroman.

[11] Prema nalazu autorke Stojaković (1999; 2002) „Jovanka Stojković je umrla u Parizu", dok je prema autorki Jeremić, Molnar (Pejović, 1991: 260) „poslednje dve godine života provela u Beogradu, radeći kao klavirski pedagog."

Pojava klavira, prvog prestižnog instrumenta u Srbiji, doprinosi uključivanju žena u muzički život. Klavir je dostupan vladarskim i imućnim porodicama građanske klase, koje smatraju da svoje intelektualno, socijalno, društveno i materijalno bogatstvo treba da istaknu i posedovanjem toga instrumenta. „Posedovanje instrumenta, kolekcija štampane muzičke literature i kućne posete nastavnika muzike predstavljali su dokaz prestiža i pomodnosti, pokazatelje klasne pripadnosti, znake visokog društvenog standarda. Bio je to jedan od simptoma modernizacije…" (Jeremić Molnar u Veselinović Hofman 2007: 408). Devojčice i devojke iz ovih porodica privilegovane su u odnosu na druge. O važnosti muzičkog obrazovanja devojaka govori naš poznati književnik Jovan Sterija Popović: „Najveća je sramota za jednu devojku (iz imućnije građanske porodice) da u „fortepijanu" nije virtuoz…" (Jeremić Molnar u Veselinović Hofman, 2007: 406).

„Važan događaj u razvoju srpskog muzičkog života bio je dolazak prvog klavira u zemlju (dva datuma i grada navode se u kontekstu ovog događaja: Beograd 1824. ili Šabac 1829. godine). Instrument je obezbeđen za muziciranje kćerki Miloša i Jevrema Obrenovića. Muziciranje u salonima[12] bilo je u modi i potreba za klavirskim repertoarom je rasla. Pojavljivale su se pijanistkinje koje bi se ponekad osmelile i da komponuju: **Ida Dobrinković, Danica Srećković, Hristina Dimitrijević, Ivanka Dužvarska-Jovanović, Milica Preradović, Sida Velisavljević, Ljubica Medaković, Slavka Alojzija Atanasijević**. Za sobom su ostavile mali broj klavirskih kompozicija tipičnih za romantičarsku muziku tog doba (polke, valceri, etide, pastoralni motivi). Jedna od autorki ovog doba je i **princeza Persida Nenadović Karađorđević**. Njena jedina poznata kompozicija je *Rumunska igra* za klavir (1843). O **Julijani Dimitrijević**, čija je klavirska kompozicija *U časovima samoće* objavljena 1795. u Beču, znatno pre dolaska klavira u Srbiju, za sada nema podrobnijih podataka." (Novak u Marić; 2012: 107).

Žene su prisutne na muzičkim i muzičko-pozorišnim scenama ali najviše u ulogama solo izvođačica i pijanistkinja. U literaturi (Pejović, 2001: 281-318) od ukupno 236 imenovanih istaknutih muzičara/muzičarki i muzičkih amatera/amaterki ima 49 žena: devet pijanistkinja, dvadeset glumica - pevačica, četiri vokalne i koncertne pevačice, sedam operskih pevačica, dve diplomirane učiteljice klavira i sedam muzičarki koje su držale privatne časove klavira (u odnosu na ukupan broj 20,76%). Međutim, nije poznato da li su žene u kategoriji glumica-

[12] O pojavi i značaju salonskog muziciranja, kao i ulozi žena (koje su najčešće bile vlasnice salona) govore autorka Prodanov (2002: 31): „Čuveni saloni u kojima se okupljala kulturna elita bili su mesta na kojima su se viđale najznačajnije ličnosti iz svih oblasti umetnosti - pomenimo samo kuću Gertrude Štajn…" i autorka Jeremić Molnar (u Veselinović Hofman, 2007: 407): „Jedno je izvesno: muziciranje koje je počelo da se odvija u salonima vojvođanskih Srba i inteligencije predstavljalo je dokaz o usvajanju elemenata kulturnog života njihovog neposrednog evropskog okruženja…"

pevačica (skoro polovina od zabeleženih) i muzički obrazovane ili samo profesionalno angažovane u raznim pozorišnim komadima sa pevanjem, na osnovu prirodno razvijenog muzičkog sluha i lepog glasa.

Od značaja je spomenuti **Katarinu Milovuk**, osnivačicu „Ženskog muzikalnog društva" (Stankov, 2011)

Tabela 3: Kompozitorke klavirske muzike u Jugoslaviji (20. vek)*

R.b.	Prezime i ime	Godine života
1	Horak Hilda	1914 – 1995.
2	Lang-Beck Ivana	1912 – 1983.
3	Ludvig-Pečar Nada	1929 – 2008.
4	Marić Ljubica	1909 – 2003.
5	Milanković Vera	1953.
6	Nenčić Ivanka	**
7	Sokolović Ana	1968.
8	Srefanović Ivana	1948.
9	Žebeljan Isidora	1967.

* Spisak autorki dat je abecednim redom.
** Nema tačnih podataka.

Da je klavir jedan od najznačajnijih instrumenata za koji komponuju kompozitorke u 20. veku svedoči i podatak autorke Dis (Dees, 2004) koja navodi devet kompozitorki klavirske muzike sa područja sadašnje Srbije i nekadašnje Jugoslavije (*Tabela 3*), od kojih se tri nalaze u uzorku moga istraživanja. Ovaj broj od devet kompozitorki (zabeleženih samo za klavirsku muziku!) uopšte nije zanemarljiv, ako se uzme u obzir da ih je u Italiji (zemlji sa najvećim brojem kompozitorki u 16. i 17. veku, *Slike 3 i 7*) ukupno 24 (poglavlje 1.2., *Tabela 2*).

Pesnikinja Eustahija Arsić zvana „ženski Dositej" je prva žena koja piše o položaju žena i značaju njihovog obrazovanja. Jedna od najistaknutijih predstavnica Ujedinjene omladine srpske, pesnikinja, glumica, saradnica omladinskih listova, Draga Dimitrijević Dejanović smatra se značajnom feministkinjom i najaktivnijom Srpkinjom 19. veka koja se borila za emancipaciju žena (Radovanović, Radaković, 1972: 222).

Značajne muzičke institucije u Srbiji osnivaju se u prvoj polovini 20. veka i u njima žene dobijaju veću mogućnost javnog pojavljivanja. Javnosti su poznate izvođačice - operske pevačice u Beogradskoj operi (osnovanoj 1920) **Zdenka Zikova**, **Melanija Bugarinović** i **Bahrija Nuri-Hadžić**, kao i balerina **Nataša Bošković**. Na koncertnom podijumu Beogradske filharmonije (osnovane 1923) nastupa kamerni sastav - duo **Marija** i **Olga Mihailović** (violina i klavir), vokalne solistkinje **Ivanka Milojević** i **Jelka Stamatović**,

pijanistkinje **Olga Mihailović** i **Gordana Milojević**, violinistkinja **Marija Mihailović** i druge (Pejović, 2001).

U drugoj polovini 20. veka muzički život Srbije se menja, intenziviraju se i pojačavaju zapadno - evropski uticaji. Umetnici i umetnice su u prilici da gostuju u inostranstvu (Pariz, Monte Karlo, Barselona...). Priznanja van zemlje, između ostalih, stiču operske pevačice **Biserka Cvejić** i **Radmila Bakočević**, kao i ženski hor „Kolegium muzikum" (*Collegium Musicum*), na čelu sa dirigenkinjom **Darinkom Matić Marović**.

Pored velikog broja kompozitora (Milenko Živković, Stanojlo Rajičić, Marko Tajčević, Jovan Bandur, Predrag Milošević, Milan Ristić, Dragutin Čolić, Vasilije Mokranjac, Dragutin Gostuški, Kosta Babić, Dušan Radić, Dejan Despić i drugi), ističu se kompozitorke (koje deluju i kao profesorke**): Ljubica Marić, Ludmila Frajt**,[13] **Luna Puđa Koen, Mirjana Živković, Mirjana Šistek** a u kasnijim decenijama 20. veka i mnoge druge.

Slika 15: Ljubica Marić	***O kompozitorki***
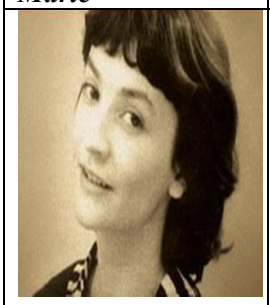	**Ljubica Marić** (1909-2003) Prva profesionalna kompozitorka u Srbiji, dirigentkinja, spisateljica, slikarka i vajarka, studentkinja iz „praške grupe", po svojoj originalnosti spada u najznačajnije kompozitorke srpske muzike. Dobitnica je mnogih priznanja i nagrada i članica SANU (prvo dopisna, a kasnije i redovna); bavila se i pedagoškim radom (FMU Beograd). Njena najveća inspiracija je majka (Milin, 2009).

Slika 16: Mirjana Živković	***O kompozitorki***
	Mirjana Živković (r. 1935.) Kompozitorka, muzička pedagoškinja, teoretičarka i autorka više udžbenika i stručno-naučnih tekstova, diplomira i magistrira kompoziciju na FMU Beograd i apsolvira studije svetske književnosti na Filološkom fakultetu u Beogradu. Usavršava se na Pariskom konzervatorijumu. Osim komponovanjem, bavi se pedagoškim radom i radi kao profesorka na FMU Beograd do penzije. Dobitnica je visokih priznanja i nagrada.

„Tokom poslednje tri decenije dvadesetog veka, muzički život u Srbiji postaje kompleksniji. Brojne su i kompozitorke koje su otišle iz Srbije. Među njima su **Ana Mihajlović i Jasna Veličković,** koje žive u Holandiji, **Ana Sokolović i Svetlana**

[13] Prema Novak (Marić; 2012: 107): „Ludmila Frajt je diplomirala 1946. godine na Muzičkoj akademiji u Beogradu kao prva žena koja je dobila nacionalnu diplomu kompozicije".

Maksimović u Kanadi, **Milica Paranosić**, **Nataša Bogojević**, **Aleksandra Vrebalov**, **Katarina Miljković** u SAD, **Tatjana Ristić** u Norveškoj. Međunarodni ugled ove generacije kompozitorki je veći nego ikada ranije.

Usled nedostatka dinamične i motivisane infrastrukture u muzičkom svetu u Srbiji znatan broj srpskih kompozitorki gradi karijeru u svetu pozorišta i filma (**Nineta Avramović-Lončar, Irena Popović Dragović, Isidora Žebeljan**). Savremeni muzički teatar se značajno razvija u poslednjoj deceniji najviše zahvaljujući kompozitorkama: **Jasni Veličković, Anji Đorđević, Isidori Žebeljan, Jasni Veličković, Ireni Popović Dragović, Ani Sokolović, Ivani Ognjanović, Aleksandri Vrebalov.**

Značajan broj autorki je zainteresovan za dekonstrukciju i (re)medijaciju postojeće muzike na različite načine: **Tatjana Milošević-Mijanović, Milica Paranosić, Nataša Bogojević, Svetlana Savić, Svetlana Maksimović, Ivana Ognjanović, Branka Popović, Milana Stojadinović-Milić.**

Nineta Avramović, Anja Đorđević i **Irena Popović Dragović** pokazuju interesovanje za brisanje granica između popularne i umetničke muzike, kao i stvaranje i negovanje kulture nekonvencionalnih ansambala. Slične tendencije primetne su u kompozicijama **Ane Mihajlović, Aleksandre Vrebalov** i **Milice Paranosić**.

Elementi srpskog i/ili balkanskog muzičkog folklora su centralni objekti dela **Aleksandre Vrebalov, Milice Paranosić, Ane Mihajlović, Isidore Žebeljan, Biljane Vasiljević, Katarine Miljković**. Korišćenje folklorne muzike se često ukazuje kao egzotizam kakav zapadno muzičko tržište iziskuje da čuje u muzici koja dolazi sa Balkana" (Novak, 2012: 107-109).[14]

Osim navedenih, u Srbiji deluju i mnoge druge kompozitorke, kao što su **Vera Milanković** i **Anica Sabo** profesorke na Fakultetu muzičke umetnosti (više u Marić, 2012: 111) i **Vojna Nešić** (predsednica udruženja Žene i muzika u Srbiji). U skladu sa tendencijama u svetu, i u Srbiji je sve više žena koje se opredeljuju za kompozitorski poziv. Sve je veći broj studentkinja kompozicije na muzičkim akademijama („*U moje vreme bilo nas je samo dve"* - kaže Mirjana Živković u razgovoru 2012. u Beogradu [Prilog 2 - 7.2.1.Transkript]) i sve se više kompozitorki uključuje kako u muzički život zemlje i inostranstva putem svojih kompozicija, tako i u razna udruženja, žirije, a učesnice su i stručnih skupova, direktorke institucija, muzičkih škola i pedagoške radnice u školama, na muzičkim akademijama i fakultetima.

[14] Deo teksta iz knjige „Žene i muzika", preuzet iz članka na sajtu – VREME, br. 1105, 8. Mart 2012, Beograd.

Prema podacima iz Udruženja kompozitora[15] u 2013. godini registrovano je 49 kompozitorki, što ukazuje na tendenciju blagog porasta jer ih je u 2011. godini bilo 45. Pretpostavka je, takođe, da neke kompozitorke nisu učlanjene u ovo udruženje (a neke su članice i stranih udruženja) i da ih je više nego što je zabeleženo. Kompozitorka Isidora Žebeljan postala je redovna članica Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) 2012. i najmlađa je u celom članstvu.

Mada su ovi podaci ohrabrujući, i dalje je primetna rodna neravnopravnost. Pregledom zvaničnog sajta Srpske akademije nauka i umetnosti[16] na dan 6.9.2013. konstatovala sam da u osam odeljenja SANU - (1) matematika, fizika i geo-nauke; 2) hemijske i biološke nauke; 3) tehničke nauke; 4) medicinske nauke; 5) jezik i književnost; 6) društvene nauke; 7) istorijske nauke i 8) Odeljenje likovne i muzičke umetnosti) – ima 245 članova i 26 članica, ukupno 271, što znači da su žene zastupljene sa 09,59% (ovde su uključeni redovni, dopisni i inostrani članovi i članovi van radnog sastava). Sekretarsku dužnost u odeljenjima vrše jedna žena i sedam muškaraca (12,5% učešća žena), dok je među članovima Predsedništva takođe samo jedna članica, a dvanaest članova (07,69%). U periodu 1887- 2013. predsednika je bilo ukupno 21 a nijedna žena. Najveća zastupljenost članica u odnosu na članove je upravo u Odeljenju likovne i muzičke umetnosti (u kome je i kompozitorka Isidora Žebeljan), gde su tri žene od 20 članova - 15%.

Slična situacija je i na čelu Udruženja kompozitora Srbije: od 1945. godine (od kada je osnovano Udruženje) na predsedničkoj poziciji u Udruženju bilo je 19 muškaraca (86,36%) i tri žene (13,63%)[17]. Žena se na poziciji predsednice našla prvi put 2004. godine, dakle početkom 21. veka.

Na osnovu podataka konstatujem da se u rasponu od više od stotinu godina situacija za žene poboljšala za manje od 10%, te da Srbiji predstoji još dug put prosvešćivanja i prihvatanja činjenice da su žene rodno ravnopravne članice visoko - obrazovanog društva, sposobne da ostvare isto tako kvalitetne rezultate u domenu nauke, kulture i umetnosti, vlasti i politike, kao i muškarci.

Ostaje nada da će se u budućnosti više primenjivati i Zakon o rodnoj ravnopravnosti („Sl. glasnik RS”, br. 104/2009), po kojem je potrebno da minimum zastupljenosti ženske populacije u svim telima javno-društvenih institucija bude 30%.

[15] Sajt Udruženja kompozitora Srbije: www. composers. rs
[16] Sajt SANU: www.sanu.ac.rs
[17] Podaci su dostupni na zvaničnom sajtu UKS: www.composers.rs

1.4. Kompozitorke u enciklopedijama

Kao dodatak istraživanju analiziram tri enciklopedije koje se tematski bave kompozitorkama i kompozitorima u svetu.

Prva, po mom mišljenju najtemeljnija i najznačajnija sa aspekta rodne perspektive u kompozitorskoj profesiji, je Internacionalna enciklopedija kompozitorki (*International Encyclopedia of Women Composers*) autora Arona Koena (Cohen, A. I., 1987), koja sadrži podatke za oko 6000 kompozitorki iz sveta (a koje detaljnije koristim u poglavlju 1.0.).

Druga je *Enciklopedie Componisten, 1300 componisten van classieke muziek van A tot Z*, Spectrumboeken, Het Spektrum B.V. (bez godine i autora; ISBN 90 274 6845 1) i sadrži 1300 imena kompozitorki i kompozitora klasične muzike (poređanih hronološki – po abecednom redosledu prezimena), koje/i su živele/i i stvarale/i u periodu od 9. do 20. veka. Među njima su oni vrlo poznati danas ali i u svoje vreme (npr. Bah, Mocart, Betoven..), kao i druge/i manje poznate/i, a koje/i su takođe učestvovale/i u razvoju ozbiljne muzike u svetu. Po rečima autora, leksikon sadrži imena samo onih kompozitorki i kompozitora čija su dela izvođena i van svoje zemlje i to je osnovni kriterijum za izbor.

Koncepcija enciklopedije je takva da o svakoj umetnici/umetniku pruža biografske podatke, podatke o njihovom mestu u muzičkoj istoriji, povezanosti sa drugim muzičkim stvaraocima kao i bibliografske podatke njihovih dela i registar muzičkih pojmova i skraćenica (npr. Aria, Belcanto, Cantor, Fuga, itd). Namenjen je kako domaćim tako i stranim čitaocima, najviše profesionalnim muzičarima, profesorima muzike, studentima muzičkih akademija i drugima.

Uvrštene kompozitorke većinom potiču iz zemalja Evrope (o Evropi kao najjačem izvorištu umetnosti i pojavi kompozitorki u javnoj sferi kroz istoriju bilo je reči u Poglavlju 1): Engleske (5), Francuske (4), Holandije (3) i Nemačke (2), dok je iz drugih zemalja i kontinenata (Rusija, Australija, Italija) evidentirana po jedna (*Slika 17*).

Slika 17: Kompozitorke u enciklopediji (%)

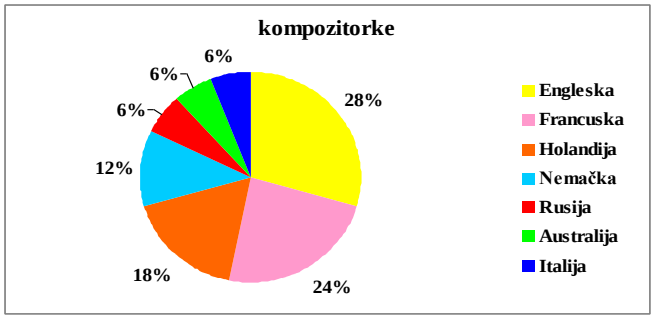

Rođene su i komponuju u drugoj polovini i krajem 19. i u 20. veku, osim jedne – Hildegard fon Bingen (11-12. vek). Podatke dajem u *Tabeli 4*.

Tabela 4: Kompozitorke u encikolpediji

Red. br.	**Prezime i ime**	**Godina rođenja i smrti**	**Zemlja, grad**
1	Marta Belin Fante-Deker (*Belin Fante-Dekker, Martha*)	1900-1989	Amsterdam, Holandija
2	Henrijeta Bosmans (*Bosmans, Henriëtte (Hilda)*)	1895-1952	Amsterdam, Holandija
3	Lili Bulanže *(Boulanger, Lili (Juliette, Marie, Olga))*	1893-1918	Pariz, Francuska
4	Nađa Bulanže *(Boulanger, Nadia (Juliette))*	1887-1979	Pariz, Francuska
5	Sesil Šaminad *(Chaminade, Cèecilè (Louise Stèphanie))*	1857-1944	Pariz, Francuska
6	Žan Demesju *(Demessieux, Jeanne)*	1921-1968	Montepjer, Francuska
7	Rut Gips *(Gipps, Ruth)*	1921-1999	Saseks, Engleska
8	Barbara Žirana *(Giuranna, Barbara (Elena))*	1902-1998	Rođ. Palermo, Sicilija; umrla Rim, Italija
9	Pegi Glen Vili-Hiks *(Glan Ville-Hicks, Peggy)*	1912-1990	Melburn, Australija (umrla Sidnej)
10	Sofija Gubajdulina *(Goebaidoelina, Sofia (Asgatovna))*	1931-	Kristopol, Rusija, od 1992 živi u Hamburgu, Nemačka
11	Hildegard Bingenska *(Hildegard van Bingen Bemersheim)*	1098-1179	Rupertsber, Nemačka
12	Elizabeta Lutiens *(Lutyens, Elisabeth (Agnes))*	1906-1983	London, UK
13	Tea Masgrev *(Musgrave, Thea)*	1928-	Edinburg, UK
14	Galina Ivanovna Ostevolskaja *(Oestvolskaja, Galina Ivanovna)*	1919-2006	Sankt Petersburg, Rusija
15	Katarina Rene *(Rennes, van Katharina)*	1858-1940	Utreht, Holandija (umrla Amsterdam)
16	Etela Smit *(Smyth, Ethel (Dame Mary))*	1858-1944	London, UK
17	Judita Ver *(Weir, Judith)*	1954-	Kembridž, UK

Leksikon je od posebnog značaja sa aspekta rodne (ne)jednakosti jer je među 1300 navedenih imena evidentirano samo **17 kompozitorki!** (0,013%).

S obzirom na osnovni kriterijum autora da u leksikon uvrsti imena samo onih kompozitorki i kompozitora čija su dela izvođena i van svoje zemlje ostaje pitanje da li je broj uvrštenih kompozitorki mogao da bude veći. Ako posmatram istorijski pregled (poglavlje 1) jasno je da je žena vekovima sputavana da se obrazuje, samim ti i bavi umetnošću i komponovanjem, pogotovo da istupa u javnoj društvenoj sferi. U periodu kada počinju da svoja dela prikazuju u javnosti kompozitorke su deo čvrstih patrijarhalnih obrazaca (prepoznatljive samo kao supruge, majke, domaćice...), kada je još uvek izražena rodna neravnopravnost koja se ogleda u pravima žena na obrazovanje i delovanje u javnoj društvenoj sferi. Kompozitorke su primorane da kompozicije potpisuju pseudonimom ili muškim imenom pa one tako, iz ljubavi prema umetnosti i profesiji kojom se bave i razloga da njihove kompozicije budu izvedene i na taj način dobiju potvrdu svoje kreativnosti i znanja, pristaju na sopstvenu anonimnost. Ovo sve delom utiče da broj kompozitorki čija se dela izvode i van njihove domovine bude veoma mali.

Treća je analiza muzičkog rečnika o kompozitorkama i kompozitorima 20. veka autora Marka Morisa (*Mark Morris, "The Pimlico Dictionary of Twentieth - Century Composers" (ISBN 0-7126-6568-4, published by Pimliko, 1999),* značajna zbog činjenice da se i naša zemlja spominje u njemu. Pregledom utvrđujem da ne postoje podaci o kompozitorkama sa našeg područja jer autor napominje da se Jugoslavija raspala na više zemalja (u toku nastajanja enciklopedije) i da će informacije o kompozitorkama i kompozitorima biti dostupne u aktuelnim muzičkim centrima (npr. SOKOJ).

Sa aspekta rodne prepoznatljivosti značajan je podatak da se od 47 navedenih zemalja u svega četiri konstatuje prisustvo kompozitorki (08,51%) i to u malom broju (5), dok samo u jednoj zemlji nema kompozitora (zastupljenost kompozitora je 97,87%). Pregledom konstatujem da je najviše kompozitorki i kompozitora u 20. veku i to na području do tada dominantnog evropskog kontinenta (Velika Britanija - 35, Francuska - 31).

Iako se u prethodno navedenim enciklopedijama ne spominju imena sa srpske kompozitorske scene, to ne znači da kompozitorki na ovim prostorima nema. U prilog tome govori i činjenica o medijskoj prisutnosti kompozitorki iz uzorka istraživanja.

2.0. Cilj i zadaci

Cilj ovoga rada je da sistematizujem, analiziram i objasnim percepciju kompozitorki Srbije u 20. i 21. veku, kao i da analiziram tekstove u pisanim medijima u Srbiji i u inostranstvu, koji svedoče o prisutnosti kompozitorki iz odabranog uzorka u javnoj društvenoj sferi - muzičkom i kulturnom životu. Zadaci su:

- sakupiti i sistematizovati podatke o kompozitorkama Srbije na osnovu analize tekstova u pisanim medijima;
- analizirati tekstove u najaktuelnijim dnevnim novinama u Srbiji;
- formirati biograme za svaku kompozitorku iz uzorka;
- sakupiti i analizirati životne priče kompozitorki iz uzorka;
- porediti podatke iz objavljenih štampanih tekstova sa podacima dobijenim iz životnih priča;
- na osnovu rezultata i zaključaka predložiti mere za promene postojećeg stanja.

3.0. Metodološko teorijski okvir

3.1. Predmet istraživanja

Gde se nalaze podaci na osnovu kojih se može istraživati život i rad kompozitorki iz Srbije?

Na ovo jednostavno pitanje nije bilo jednostavno odgovoriti. Postoje podaci iz institucije Udruženje kompozitora Srbije u koje su učlanjene većina, ali ne sve, kompozitorke koje žive i rade. Takođe, postoje i druge institucije gde one rade i u kojima postoje podaci: Akademija umetnosti UNS u Novom Sadu, Fakultet muzičke umetnosti FMU u Beogradu, Muzikološki institut SANU u Beogradu. Iz svih tih institucija prikupila sam podatke kojima su raspolagali. Bila sam u prilici da dođem do podataka i u univerzitetskim bibliotekama (Univerzitetska biblioteka u Utrehtu, Holandija – literatura na engleskom, nemačkom i holandskom jeziku).[18]

Najviše pouzdanih informacije dobila sam, međutim, od samih kompozitorki neposredno. Ukratko, ne postoji na jednom mestu kompletan pregled onoga što su radile i

[18] Zahvaljujem Draganu Kostadinoviću sto mi je omogućio učešće na Letnjem seminaru o rodnoj ravnopravnosti NOISE Summerschool, Utreht (Holandija, 2012), koji sam pohađala u periodu od 27. do 31. avgusta 2012. godine i na kojem sam imala predavanje o kompozitorkama iz Srbije.

stvarale kompozitorke u Srbiji od polovine prošlog veka do prve decenije ovoga veka (1945-2013), pa ovaj rad treba da doprinese da se popuni ta praznina u našoj literaturi.

Kompozitorka Ivana Stefanović je bila izvor osnovnih informacija o kompozitorkama, njihovom radu, trenutnim prebivalištima i mogućnostima uspostavljanja kontakta sa njima, kao i relevantnim institucijama.[19] Na osnovu razgovora sa njom odlučila sam da osnovni kriterijumi za izbor kompozitorki u istraživanju budu: one kompozitorke koje su žive i koje hoće da razgovaraju sa mnom. Tako ovom analizom nisu obuhvaćene prve profesionalne kompozitorke Ljubica Marić (Milin, 2010) i Ludmila Frajt (Marić, 2012: 110).

Istraživanje sam radila u više etapa:

a) sakupljanje podataka u periodu od juna 2010. do 31.12.2012;

b) životne priče (2010 - 2012);

c) trodnevna analiza tekstova u dnevnim novinama u Srbiji (2013).

3.2. Metod istraživanja

U radu koristim nekoliko istraživačkih metoda iz iskustva feminističke metodologije: *komparativni metod životne priče* (Mitro, 2012), *analizu sadržaja* (Reinharz i Lynn, 1992) i *feministički metod kritičke analize teksta* (Savić, 2011).

3.3. Uzorak

Da bih dobila zvanične podatke o aktuelnom članstvu, pregledala sam *Listu članica i članova Udruženja kompozitora Srbije*, na dan 24.1.2011 (www.composers. rs).

Uzorak istraživanja obuhvata više od 10% ukupnog broja kompozitorki učlanjene u Udruženje kompozitora Srbije (u daljem tekstu Udruženje) u 2011. godini: ukupan broj članica i članova je 125, od čega su 44 kompozitorke (35,2%). Kriterijum za izbor uzorka bio je: da kompozitorke žive i rade i da su prihvatile da učestvuju u mom istraživanju. Kompozitorke su rođene u rasponu od 50 godina (1935-1984).

Od prvobitno odabranog većeg broja kompozitorki, ovde detaljno analiziram njih osam, a jedna služi kao kontrolni uzorak. Navodim ih hronološkim redosledom (prema godini rođenja):

1) Mirjana Živković(1935), u daljem tekstu Mirjana ili M. Ž.;
2) Ivana Stefanović (1948), u daljem tekstu Ivana ili I. S.;

[19] Zahvaljujem kompozitorki Ivani Stefanović na predusretljivosti, svesrdnoj podršci i pomoći koju mi je pružila u početnoj fazi istraživanja.

3) Katarina Miljković ( )[20], u daljem tekstu Katarina ili K. M.;
4) Ana Sokolović (1967), u daljem tekstu Ana ili A. S.;
5) Ana Mihajlović(1968), u daljem tekstu Ana ili A. M.;
6) Aleksandra Vrebalov(1970), u daljem tekstu Aleksandra ili A. V.;
7) Aleksandra Anja Đorđević[21] (1970), u daljem tekstu Anja ili A. Đ.;
8) Milica Đorđević (1984), u daljem tekstu Milica ili M. Đ, a kao kontrolni uzorak
9) Isidora Žebeljan (1967), u daljem tekstu Isidora ili I.Ž.

Od ukupnog broja odabranih kompozitorki, njih šest su članice Udruženja: Aleksandra Anja Đorđević, Mirjana Živković, Katarina Miljković (Vujičić), Ana Mihajlović, Ivana Stefanović i isidora Žebeljan (66,66%); a tri nisu (bile u toj godini): Aleksandra Vrebalov, Ana Sokolović i Milica Đorđević (33,33%).[22] Obrazovale su se u Srbiji i inostranstvu. Deluju u svojoj zemlji i u inostranstvu (neke su ostvarile višegodišnju aktivnost van Srbije, iz privatnih ili profesionalnih razloga).

Žive i rade u Srbiji (Beograd): Mirjana Živković, Aleksandra Anja Đorđević, Isidora Žebeljan.

Žive i rade van zemlje: Katarina Miljković (SAD, Boston), Ana Sokolović (Kanada, Montreal), Ana Mihajlović (Holandija, Roterdam), Aleksandra Vrebalov (SAD, Njujork).

Povremeno žive i rade u inostranstvu: Ivana Stefanović (Rumunija, Bukurešt) i Milica Đorđević (Nemačka, Berlin).

3.4. Podaci o korpusu

Dve su vrste korpusa empirijskog materijala: **pisani izvori (štampani mediji i elektronske stranice)** i **životne priče.**

3.4.1. Korpus pisanih izvora činе:

(1) tekstovi o kompozitorkama u štampanim medijima;
(2) izjave i tekstovi kompozitorki o sopstvenom životu i radu;
(3) izjave i tekstovi o umetnosti i drugim kompozitorkama;

[20] Podatak nije dostupan.
[21] Kompozitorka Aleksandra Anja Đorđević na zvaničnim sajtovima Udruženja kompozitora i SOKOJ-a predstavljena je sa dva lična imena, međutim, u većini tekstova iz medija koristi se samo jedno - kraće (i možda više prepoznatljivo).
[22] Pregledom liste članova u Sekciji kompozitora ozbiljne muzike na dan 9.12.2013. konstatovala sam da su sve kompozitorke iz uzorka članice Udruženja (www.composers.rs).

(4) objavljena pedagoška i književna literatura;
(5) životne priče koje su objavile same kompozitorke ili njihovi bliski srodnici;
(6) objavljene fotografije kompozitorki;
(7) dokumentacije javnih ustanova (Udruženje kompozitora Srbije, Fakultet muzičke umetnosti, Akademija umetnosti, biblioteke);
(8) podaci iz privatne dokumentacije kompozitorki.

3.4.1.1. Tekstovi u dnevnim novinama sadrže podatke o zastupljenosti kompozitorki i drugih žena u oblasti kulture i medija, sporta, društvu i politici, njihovu prisutnost na fotografijama i kao autorki tekstova u šest najtiražnijim dnevnim novinama u Srbiji, od toga pet na srpskom jeziku (*Politika, Blic, Danas, Večernje novosti* i *Kurir*) i jedan na mađarskom jeziku (*Magyar szo*). Ukupan broj tekstova 2165.

3.4.1.2. Štampani izvori o devet odabranih kompozitorki Srbije čine tekstovi različitih žanrova, koje je neko (ili one same) napisao: u časopisima, novinama (intervjui, izjave, saopštenja); zatim, programi (koncerata, opera, baletskih i drugih predstava), lifleti, plakati, kao i raznovrsni pisani materijali umnoženi i distribuirani u javnosti. Tekstovi su na srpskom jeziku i/ili na stranim jezicima: engleskom, nemačkom, francuskom (s obzirom na činjenicu da je većina kompozitorki trenutno angažovana u raznim zemljama sveta).

Tekstove razvrstane po žanrovima prikazujem u *Tabeli 5* (model Lakić, 2009). Radi bolje preglednosti slične novinarske vrste svrstala sam u iste kategorije. Ukupan broj tekstova je 195.

Tabela 5: Tekstovi u štampanim medijima po žanrovima

R.b.	Vrsta teksta	M.Ž.	I.S.	K.M.	A.S.	A.M.	A.V.	A.Đ.	M.Đ.	I.Ž.	Ukupno
1	Vest/Izveštaj/ Najava/Plakat	2	10	7	12	8	18	15	5	26	**103**
2	Prikaz/Osvrt/ Komentar	3	2	1	1	1	6	2	5	5	**26**
3	Intervju / Razgovor	0	6	3	7	0	9	4	3	14	**46**
4	Biografija/ autobiografija	0	0	1	4	2	1	0	0	4	**12**
5	Bibliografija	0	0	0	0	0	0	1	0	0	**1**
6	Kritika	0	0	0	0	0	1	1	0	1	**3**
7	Esej	0	1	0	0	0	0	1	0	0	**2**
8	Prepiska	0	1	0	1	0	0	0	0	0	**2**
	Ukupno	**5**	**20**	**12**	**25**	**11**	**35**	**25**	**13**	**50**	**195**

Podatke o odabranim analiziranim tekstovima iz štampanih medija[23] prikazujem u *Tabeli 6* (model Valić Nedeljković, 2000).

Tabela 6: Analizirani tekstovi iz štampanih medija

R.b.	Naslov teksta	Medij	Autor/ka	Žanr	Antr-file	Foto	Datum objave
1	Anja Đorđević: Prostakluk je nepresušna tema	Glas javnosti	Agencija Tanjug	Izjava	-	+	29.11.2011.
2	Ana Sokolović: Gde nestade radost muzike	Politika	Mirjana Sretenović	Izjava	-	+	17.10.2012.
3	Susreti na NOMUSU: Aleksandra Vrebalov, kompozitorka:Emotivno putovanje do Golgote		Nataša Pejčić	Izjava	-	+	27.4.2009.
4	„Šlageri sa šlagom" u Geozavodu	B92	-	Izveštaj	-	+	11.6.2012.
5	Muzička matematika	Politika	M. Sretenović	Izveštaj		+	19.6.2008.
6	Naše note u Firenci	Večernje novosti	M.N.M.	Izveštaj	-	+	1.11.2011.
7	Opera na srpskom: „Svadba" Ane Sokolović sutra na Bemusu	Blic	Agencija Tanjug	Izveštaj	-	+	16.10.2012.
8	I muzika je ženskog roda	Večernje novosti	-	Izveštaj	-	+	27.12.2008.
9	Srpska opera „Narcis i Eho" na turneji u Velikoj Britaniji	www. serbian-cityclub. Org	-	Vest	-	-	5.10.2011.
10	Promocija CD-a Ane Milosavljević, Reflections	KCB	-	Vest	-	+	25.11.2011.
11	Srpska kompozitorka Milica Đorđević oduševila Zagrepčane	www. atastars	-	Vest	-	+	15.4.2011.
12	Ivana Stefanović u poseti Aleksandrovcu	www. seecult. org	-	Vest	-	-	29.4..2008.
13	Kamerna muzika Mirjane Živković u Skupštini grada	-	-	Vest	-	+	19.5.2010.
14	Ivana Stefanović, kompozitor, o zvucima Bliskog Istoka	Glas javnosti	B. Lijeskić	Intervju	-	+	4.2.2000.
15	Opera o Milevi Ajnštajn	Politika	Zorica Premate	Intervju	-	+	31.7.2010.
16	Ana Mihajlović*	www.ana mihajlovic.	Veb sajt	Biografija	-	-	-

[23] Među tekstovima u *Tabeli 5* nalazi se i nekoliko tekstova sa internet sajtova.

		net					
17	Prolećna klavirska fešta od 11. do 15 marta	mondo.rs	Tanjug	Najava	-	+	8.3.2012.
18	Kanadska opera na srpskom jeziku	Blic	S.Sudar	Intervju	+	+	30.5.2010.
19	Susreti: Aleksandra Vrebalov, kompozitorka. Komponovanje je za mene način da uronim u život	Blic kultura	B. Marković	Intervju	-	-	7.8.2007.
20	Opera o Milevi Ajnštajn	Večernje novosti	J.S.	Vest	-	+	1.9.2011.
21	Ljubavni sukob razuma i srca	Blic, Kultura	Tatjana Nježić	Prikaz	-	+	21.10.2011.
22	Anja Đorđević: Alas – Atelje 212	RB2	Zorica Premate	Prikaz	-	-	29.3.2010.
23	Teška tema i lagana muzika	Politika	M.S.	Izveštaj	-	+	28.6.2008.
24	U ritmu panka i brejkdensa	Ilustro-vana politika	Snežana Milošević	Intervju	-	+	8.12.2011.
25	Da mi srce ne postane hladno	Glas Javnosti	Biljana Lijeskić	Intervju	-	-	3.12.2003.
26	Zrnce idealizma u kreativnom činu umetnika	-	-	Intervju	-	+	22.5.2005.
27	Govor duše	Novosti	Marina Mirković	Izjava	-	+	8.3.2008.
28	Beograđanka među muzičkom elitom	Blic	Jovan Subotić	Izjava	-	+	7.2.2010.

*Biografija sa zvaničnog sajta.

Podatke o svim medijima koji su pratili rad kompozitorki predstavljam u *Tabeli 7*.

Tabela 7: Mediji koji su pratili rad kompozitorki

R.b.	MEDIJ	M.Ž.	I.S.	K.M.	A.S.	A.M.	A.V.	A.Đ.	M.Đ.	I.Ž.	Ukupno
1	***Blic / Blic kultura Blic nedelje Žena blic***		1		6		9	5	3	7	**31**
2	***Politika / Kulturni dodatak***	1	1	2	3		6	1		5	**19**
3	***Večernje novosti / Kultura***	1					1	1		4	**7**
4	***Danas / Kultura***			2			2	1		4	**9**
5	***Dnevnik / Kultura***		1				3				**4**
6	***Glas Srbije***						2				**2**
7	***Nova***										

	misao						2				**2**
8	***Kulturni centar Beograd***		1	1			1				**3**
9	***Ilustrovana politika***						2				**2**
10	***Novosti / Kultura***	1	1				1	1	1		**5**
11	***Glas Javnosti***		1	1				1		3	**6**
12	***Press***						1				**1**
13	***Borba***	2									**2**
14	***Politika expres***	1									**1**
15	***Zvuk***	1									**1**
16	***Bilten Saveza kompozitora Jugoslavije***	1									**1**
17	***Beoclick***						1			5	**6**
18	***B92 / Kultura***		1				1	1	1	5	**9**
19	***RTS / RTS 3.prog./ RTS Satelit***		1				1	1	4	1	**8**
20	***BEMUS***						1	1			**2**
21	***LDP***						1				**1**
22	***Seecult.org***		2	1			1	1		1	**6**
23	***Programska knjižica***	1					3				**4**
24	***RB 2.prog. / RB 3.prog.***					1		1			**2**
25	***Narodno pozorište***							1			**1**
26	***Pozorište „Duško Radović“***							1			**1**
27	***Teatar u mlinu***							2			**2**
28	***Jugokoncert***	1						1			**2**
29	***Antitrafiking centar***							1			**1**
30	***RPK Pančevo***								1		**1**
31	***Vjesnik***		1								**1**
32	***Kulturni centar NS***		1								**1**
33	***Arena***		1								**1**
34	***Arhipelag***		1								**1**
35	***Beta***		2								**2**
36	***SK Centar Kragujevac***			1							**1**
37	***Glas srpske…***									1	**1**
38	***24 sata***									1	**1**
39	***NIN***									1	**1**
40	***Pravoslavlje novine srpske***									1	**1**
	Ukupno	**10**	**16**	**8**	**9**	**1**	**39**	**21**	**10**	**39**	**153**

3.4.1.3. Tekst u stripu o kompozitorki pronalazim samo kod jedne kompozitorke iz uzorka istraživanja – Ane Sokolović. Ovoj tekstualnoj formi dajem izdvojeno mesto u radu, jer ima veliki značaj u promovisanju naše kompozitorke u Kanadi, kojoj je posvećena omaž godina 2011/12.

3.4.1.4. Elektronske stranice sadrže podatke koji su delom preuzeti iz štampanih medija u elektronskoj formi a delom sa sajtova kompozitorki, kao i sama dela (kompozicije) snimljena u formi koja se može slušati i gledati.

Prisutnost odabranih kompozitorki na internet stranama predstavljam u *Tabeli 8* (ovde su isključena elektronska izdanja dnevnih, nedeljnih i periodičnih novina). Kao posebne kategorije izdvojene su: 1) sopstveni veb sajt, 2) Vikipedija - najpoznatija slobodna internet enciklopedija i 3) ostali sajtovi.

Tabela 8: Prisutnost kompozitorki na internet stranama

R.b.	Internet strane	M.Ž.	I.S.	K.M.	A.S.	A.M.	A.V.	A.Đ.	M.Đ.	I.Ž.	Ukupno
1	***Sopstveni veb sajt***	+	+	+	+	+	+	+	+		**8/9**
2	***Vikipedija***	**+**	**+**				**+**			**+**	**4/9**
3	***Ostali sajtovi***	**+**	**+**	**+**	**+**	**+**	**+**	**+**	**+**	**+**	**9/9**

Prema dobijenim podacima, zaključujem da osam kompozitorki ima sopstveni veb sajt[24] što je 88,88%. Na Vikipediji (najvećoj internet enciklopediji) nalaze se podaci o četiri kompozitorke iz uzorka (44,44%). Podaci o kompozitorkama i njihovom stvaralaštvu nalaze se i na drugim sajtovima i tu su zastupljene sve kompozitorke (100%).[25]

Zaključujem da elektronski izvori na internetu u 21. veku postaju sve masovniji oblici komunikacije i ozbiljni konkurenti ostalim najvažnijim medijima masovne komunikacije – štampi, radiju, televiziji.

3.4.2. Životne priče kompozitorki - Na osnovu njih saznajemo njihove lične stavove o sebi, porodici, detinjstvu, školovanju, usavršavanju, uslovima za rad i opstanak od kompozitorske profesije u Srbiji i van njenih granica, odlukama za život van Srbije, medijskoj recepciji, rodno osetljivim ulogama u procesima kompozitorskog stvaralaštva (*Tabela 9*).

[24] Sopstveni veb sajtovi**:** 1. www.mirjanaz.com; 2. www.ivanastefanovic.com; 3.www.katarina-miljkovic.net; www.katarinamiljkovic.rs; 4.www.anasokolovic.com;….

[25] Ovde se ubrajaju sajtovi raznih udruženja, institucija, organizacija, kulturnih i umetničkih društava, pozorišta, i drugo, kao npr. Udruženje kompozitora Srbije, SANU, Jugokoncert, BEMUS…, i internet muzičke enciklopedije, npr. http://nl.muziekencyclope, …

Korpus obuhvata osam životnih priča zabeleženih u obliku audio razgovora tokom 2010 - 2012. godine, u vreme kada su odabrane kompozitorke bile u Srbiji, uglavnom u trajanju od dužine 90 minuta, što ukupno iznosi oko 800 minuta. Svi razgovori su transkribovani u tekst („*transript je pisani oblik (tekst) nekog audio-zapisa",* Savić et al, 2009: 31); dobijeno je ukupno 238 stranica teksta pripremljenog za analizu prema određenim pravilima. Upitnik sadrži pripremljena pitanja koja sam postavljala svakoj kompozitorki i njene odgovore, uz navođenje podataka o situaciji u kojoj se razgovor vodi. Redakcija pisanog teksta je u funkciji analize ovoga rada (naime, izostaje analiza izgovora, akcenata ili načina na koji se govor ostvaruje, pa izostaju i znaci za takvo jezičko ponašanje) (Prilog 2 - 7.2. Transkripcije). Nakon redakcije dobijeno je 112 stranica teksta a ovome pridodajem i 19 stranica iz razgovora sa I.Ž. (gde su sve izjave kompozitorke preuzete u izvornom obliku iz štampanih medija do kraja 2012., s obzirom da kompozitorka nije imala razumevanja za metod životne priče i nije učestvovala u intervjuisanju).

Transkribovanje audio-materijala je povereno profesionalno obučenim osobama koje imaju višegodišnje iskustvo u transkribovanju i primeni uputstava iz relevantne literature.

Jedinice analize životnih priča su: **pitanje i odgovori**, **paragraf** u okviru jednog odgovora, **rečenica** u paragrafu.

Primer :

Ana (1968), Beograd, tema Detinjstvo

Jednica analize **pitanje i odgovor**:

Da li su roditelji imali uticaja na Vaše školovanje?

- Roditelji su me upisali na balet, pa su me upisali u muzičku školu.

Da li klavir još uvek postoji u Vašoj porodici?

- Da, da, isti moj klavir, naš prvi klavir je tu u kući. Svaki put kad ja dođem sviram i deca kada dođu sviraju.

Jedinica analize **paragraf** je odgovor u obliku transkribovanog teksta**:**

Q:

A: - Muzička škola je bila nešto predivno za mene i ja sam se školovala da budem kompozitorka. Počela sam muziku na najinstiktivniji način i verovatno su mnoge okolnosti uticale na to da ostanem u toj muzičkoj sredini. P-1

Jedinica analize **rečenica** u paragrafu:

...(mi) smo srećna, radna, poštena, skromna porodica.

Ukupan korpus za analizu primenom metode **životne priče** čine *transrkipt* i tri dokumenta: *biogram, protokol* i *sažetak.*

Biogram sadrži hronološki redosled događaja iz životne priče svake kompozitorke posebno (Prilog 1 - 7.1. Biogrami) i važnije podatke iz privatnog i javnog domena. U biogramima sam koristila sledeće skraćenice (navođenje je abecednim redosledom):

AU - Akademija umetnosti;
BEMUS - Beogradske muzičke svečanosti;
Bgd - Beograd;
BITEF - Beogradski internacionalni teatarski festival;
CAN - Kanada;
EBC - European Broadcasting Corporation;
f.f. - Filozofski fakultet;
FILUM - Filološko-umetnički fakultet;
FMU - Fakultet muzičke umetnosti;
g. - godina;
JDP - Jugoslovensko dramsko pozorište;
KC - Kulturni centar;
MA - Muzička akademija;
mag.stud. - magistarske studije;
MTK - Međunarodna tribina kompozitora;
MŠ - muzička škola;
NOMUS - Novosadske muzičke svečanosti;
NS - Novi Sad;
OŠ - osnovna škola;
prof. - profesorica/profesorka, profesor;
RB - Radio Beograd;
RS - Radio Sarajevo;
RTV - Radio televizija;
SAD - Sjedinjene Američke Države;
SANU - Srpska akademija nauka i umetnosti;
SKC - Srpski kulturni centar;
SNP - Srpsko narodno pozorište;
SOKAN - Udruženja kompozitora, tekstopisaca i muzičkih izdavača Kanade;
TVB - Televizija Beograd
UKS – Udruženje kompozitora Srbije;
UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Organizacija ujedinjenih nacija za obrazovanje, nauku i kulturu);
UO - upravni odbor;
UU - Univerzitet umetnosti.

Protokol predstavlja „opis uspostavljanja kontakta i toka samog intervjuisanja a **sažetak** opis životne priče" (Mitro, 2012: 197).[26] Podatke o životnim pričama kompozitorki dajem u *Tabeli 9.*

[26]Ova dva dokumenta su pomoćni izvori za istraživačicu i nisu vidljivi u radu.

Tabela 9: Podaci o životnim pričama kompozitorki

R.b.	Ime i prezime	Datum i vreme snimanja	Mesto	Snimateljke	Transkripcija	Minuta	Broj strana
1	Mirjana Živković	22.11.2010 17,00h; 13.8.2012 09,00h	Beograd, u stanu kompozitorke	Nataša Kostadinović	Nataša Kostadinović Nora Varga	110	31
2	Ivana Stefanović	15.6.2010 11,00h; 04.11.2012 16,00h	Beograd, kafić Plato; u stanu kompozitorke	Nataša Kostadinović	Rozmeri Sarić	74	19
3	Katarina Miljković	17.7.2012 15,00h; 31.7.2012 16,00h	Beograd, u svekrvinom stanu	Nataša Kostadinović	Nora Varga	87	26
4	Ana Sokolović	26.6.2010 15,00h; 31.7.2012 13,00h	Zemun, restoran na obali Dunava; Beograd, kafić na Terazijama	Svenka Savić; Nataša Kostadinović	Marija Vojvodić; Rozmeri Sarić	161	44
5	Ana Mihajlović	12.08.20121 1,00h	Beograd, u stanu supruga kompozitorke	Nataša Kostadinović	Rozmeri Sarić	70	27
6	Aleksandra Vrebalov	15.07.20101 3,00h	Novi Sad, u stanu Svenke Savić	Svenka Savić	Marija Vojvodić	75	24
7	Aleksandra Anja Đorđević	12.08.20121 4,00h	Beograd, kafić „Pomodoro“	Nataša Kostadinović	Rozmeri Sarić	74	23
8	Milica Đorđević	27.07.20121 2,30h	Beograd, kafić u Topolskoj 18	Nataša Kostadinović	Nora Varga	150	44
9					**Ukupno:**	**801**	**238**

Teme u životnim pričama prikazujem u *Tabeli 10*.

Tabela 10: Teme u životnim pričama

Tema	Mirjana *Srbija*	Ivana *** *Rumunija*	Katarina *SAD*	Ana *Kanada*	Ana *Holandija*	Aleksandra *SAD*	Anja *Srbija*	Milica *Nemačka*
Porodica	+	+	+	+	+		+	+
Detinjstvo	+	+	+	+	+		+	+
Školovanje (do studija)	+	+	+	+	+	+	+	+
Značajni događaji za opredeljenje za kompoziciju	+	+	+	+	+		+	+
Značajne ličnosti u srednjoškolskom periodu	+	+	+	+	+		+	+
Studiranje	+	+	+	+	+	+	+	
Profesorice/ Profesori	+	+	+	+	+	+	+	+

Usavršavanje	+	+	+	+	+	+	+	+
Kompozitorka /kompozitor	+	+	+	+	+	+	+	+
Žensko Pismo	+	+	+	+	+	+	+	+
Udruženja	+	+	+	+	+		+	+
Festivali	+	+	+	+	+	+	+	+
Tribina kompozitora	+	+	+	+	+	+	+	+
Muzička Kritika	+	+	+	+			+	
Komponovanje	+	+	+	+	+	+	+	+
Prvi uspesi	+	+	+	+	+		+	+
Inspiracija	+	+	+	+	+	+	+	+
Naručena kompozicija	+	+	+	+	+	+	+	+
Slobodan izbor	+	+	+	+	+	+	+	+
Periodi nekompono-vanja	+	+	+	+	+		+	
Zarada (od komponovanja)	+	+	+	+	+		+	+
Kontakti (kompozitorke)	+	+	+	+	+	+		+
Pedagoški rad**	+		+	+		+		+
Mediji (Srbija)	+	+	+	+			+	+
Brak			+	+	+	+	+	+
Suprug			+	+	+			
Deca			+	+				
Kućni poslovi	+	+	+	+	+		+	+
Planovi	+	+	+	+	+		+	+
Odlazak*			+	+	+	+		+
Politika (indirektno)*			+	+	+			+
Umetničko dokazivanje*			+	+	+	+		+
Napredovanje*			+	+	+	+		+
Uslovi*			+	+	+	+		+
Obrazovni sistem*			+	+	+			+
Savremena muzika*			+	+	+			+
Mediji (inostranstvo)*			+	+	+	+		+
Odnos prema kulturi*			+	+	+			
Povratak/ nostalgija*					+			+

Znak + u *Tabeli 5* označava da je anketirana kompozitorka odgovorila na postavljeno pitanje. Pitanja sa * odnose se na kompozitorke koje sada žive i rade u inostranstvu. Pitanja sa ** odnose se na kompozitorke koje se bave pedagoškim radom. Za kompozitorku sa *** većinu podataka uzela sam iz njenih tekstova.

4.0. Analize i rezultati

Pregled empirijskog materijala obuhvata tekstove iz *pisanih medija* i *transkripte životnih priča* (Prilog 7.2.) i odgovore kompozitorki na pitanja *o pojedinim temama* (*Tabela 10*).

4.1. Analiza i rezultati zastupljenosti žena u dnevnim novinama u Srbiji (mart 2013)

Osnovni cilj ove analize bio je da utvrdim medijsku prisutnosti kompozitorki i žena uopšte u štampanim tekstovima u odabranim dnevnim novinama. Zadaci analize su:

- utvrditi zastupljenost kompozitorki i žena uopšte u tekstovima po temama (kultura i medij, politika, socijalno-društvene teme, sport);
- utvrditi zastupljenost kompozitorki i žena uopšte na fotografijama;
- utvrditi zastupljenost kompozitorki i žena uopšte kao autorki tekstova.

Odabrala sam vremenski period u martu mesecu (2013), neposredno posle Osmog marta – Dana žena i šest dana odnosno tri nedelje kasnije. Kako je kod nas uobičajeno da se o ženama najčešće piše povodom Osmog marta, Međunarodnog praznika dana žena, želela sam da utvrdim da li će se u odabranim datumima (10, 14 i 24. mart) pomenuti neka od kompozitorki iz korpusa istraživanja. Primenila sam metod analize sadržaja.

4.1.1. Uzorak

U uzorak sam odabrala šest dnevnih novina koji se distribuiraju na području Srbije, na srpskom (*Politika*, *Blic*, *Kurir*, *Večernje novosti* i *Danas*), i kao kontrolni uzorak jedan na mađarskom jeziku koji se distribuira na području Vojvodine (*Magyar Szo*): u martu 2013 (10; 14; 24). Broj strana u odabranim novinama je približno isti i kreće se od 28 do 38. U uzorku je ukupno bilo 2.165 novinskih tekstova za tri dana.

Osnovne podatke za svake novine dajem u *Tabeli 11*.

Tabela 11: Analizirane dnevne novine

Dnevne Novine	**Izdavač**	**Godina izlaženja**	**Brojevi koji su analizirani**
Politika	Politika novine i magazin d.o.o. Beograd	CX	35681, 35685, 35695
Blic	Ringier Axel Springer d.o.o. Beograd	XVII	5775, 5779, 5789
Večernje Novosti	Kompanija „Novosti“ a.d.	LX	bez brojeva
Kurir	Kurir info d.o.o.	XI	3396, 3400, 3410
Danas	Dan Graf d.o.o.	XVII	5640/41, 5645, 5655
Magyar szo	Nacionalni savet Mađara	LXX	22532, 22536, 22546

4.1.2. Postupak analize uzorka

4.1.2.1. Jedinice analize

Osnovna jedinica analize su dnevne novine.

„Dnevne novine se u Novinarskom leksikonu (Đurić, 2003: 90-91) definišu kao 'dnevni list - novinski dnevnik, glavni model u tipologiji periodične štampe, list koji izlazi svaki dan (ili 5 ili 6 puta nedeljno) i čita manje od 18 sati. Informativni dnevnici sadrže vesti, izveštaje, komentare, članke, intervjue, reportaže, zanimljivosti, a zavisno od rasprostranjenosti, u regionalnom dnevniku i manje značajne komunalne vesti" (Mitro, 2006:10).

Manje jedinice su novinski tekst, novinski tekst o kulturi, politici, sportu i socijalno-društvenim temama (zdravstvo, obrazovanje…); novinski tekstovi o kompozitorkama i ženama u kulturi, politici, sportu i socijalno-društvenim temama (zdravstvo, obrazovanje…).

4.1.2.2. Kodiranje

U brojevima odabranih dnevnih novina obeležila sam novinske tekstove i kodirala sledeće:

- datum izlaženja;
- tema (kultura i medij, politika, socijalno-društvene teme, sport);
- da li se u novinskom tekstu piše o kompozitorki ili ženi uopšte;
- da li je kompozitorka ili žena uopšte na fotografiji u novinama;
- da li je žena autorka teksta.

Pregled rezultata prema kodiranim kategorijama dajem u *Tabelama 12 -20.*

Tabela 12: Zastupljenost žena u tekstovima - 10. mart 2013.

R. br.	**Teme**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Kultura i medij*	5	11	6	5	14	2	**43**
2	*Politika*	4	1	0	2	2	0	**9**
3	*Socijalno-društvene teme*	3	3	3	1	2	0	**12**
4	*Sport*	3	0	0	0	1	0	**4**
5	*Ukupno žene u tekstu*	15	15	9	8	19	2	**68**
6	*Ukupan broj tekstova*	112	129	114	79	130	69	**633**
7	*%*	13,39	11,62	07,89	10,12	14,61	02,89	**10,74**
8	*Autorke tekstova*	6	9	6	3	3	3	**30**
9	***%***	**05,35**	**06,97**	**05,26**	**03,79**	**02,30**	**04,34**	**04,73**

Tabela 13: Zastupljenost žena u tekstovima - 14. mart 2013.

R. br.	**Teme**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Kultura i medij*	1	10	7	0	36	3	**57**
2	*Politika*	2	0	2	3	5	0	**14**
3	*Socijalno-društvene teme*	1	3	1	0	1	3	**9**
4	*Sport*	0	1	0	2	2	0	**5**
5	*Žene u tekstu*	3	14	10	5	44	6	**83**
6	*Broj tekstova*	147	198	223	117	147	93	**925**
7	*%*	02,04	07,14	04,48	04,27	29,93	06,45	**08,97**
8	*Autorke tekstova*	5	7	1	4	2	3	**22**
9	***%***	**03,40**	**03,53**	**00,44**	**03,41**	**01,36**	**03,22**	**02,37**

Tabela 14: Zastupljenost žena u tekstovima - 24. mart 2013.

R. br.	**Teme**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Kultura i medij*	6	16	8	1	9	0	**40**
2	*Politika*	1	4	1	2	0	1	**9**
3	*Socijalno-društvene teme*	4	4	1	0	2	1	**12**
4	*Sport*	0	1	0	0	2	0	**3**
5	*Žene u tekstu*	11	25	10	3	13	2	**64**
6	*Ukupno tekstova*	115	136	97	103	88	68	**607**
7	*%*	09,56	18,38	10,30	02,91	14,77	02,94	**10,54**
8	*Autorke tekstova*	9	15	4	10	2	12	**42**
9	***%***	**07,82**	**11,02**	**04,12**	**09,70**	**02,27**	**17,64**	**06,91**

Tabela 15: Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 10. mart 2013.

R. br.	**Teme u kulturi**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Muzička umetnost*	1	4	0	2	5	0	**12**
2	*Likovna umetnost*	1	3	1	0	1	0	**6**
3	*Pozorišna umetnost*	1	0	0	1	0	1	**3**
4	*Filmska*	0	1	1	0	0	1	

	umetnost							**3**
5	*Književnost*	0	0	1	0	0	0	**1**
6	*Ukupno tekstova*	3	8	3	3	6	2	**25**
7	***%***	**02,67**	**06,20**	**02,63**	**03,79**	**04,61**	**02,89**	**03,94**

Tabela 16: Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 14. mart 2013.

R. br.	**Teme u kulturi**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Muzička Umetnost*	0	0	3	0	9	0	**12**
2	*Likovna umetnost*	0	0	0	0	0	0	**0**
3	*Pozorišna umetnost*	0	0	0	0	0	1	**1**
4	*Filmska umetnost*	0	0	0	0	6	2	**8**
5	*Književnost*	0	2	0	0	2	0	**4**
6	*Ukupno tekstova*	0	2	3	0	17	3	**25**
7	***%***	**0**	**01,01**	**01,34**	**0**	**11,56**	**03,22**	**02,70**

Tabela 17: Zastupljenost žena u tekstovima o kulturi - 24. mart 2013.

R. br.	**Teme u kulturi**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Muzička umetnost*	0	0	2	0	3	0	**5**
2	*Likovna umetnost*	2	1	0	0	0	0	**3**
3	*Pozorišna umetnost*	1	1	5	0	1	0	**8**
4	*Filmska umetnost*	1	1	0	0	0	0	**2**
5	*Književnost*	0	0	0	1	0	0	**1**
6	*Ukupno*	4	3	7	1	4	0	**19**
7	***%***	**03,47**	**02,20**	**07,21**	**00,97**	**04,54**	**0**	**03,13**

Tabela 18: Zastupljenost žena na fotografijama - 10. mart 2013.

R. br.	**Kategorije**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Žene na fotografijama*	24	42	25	24	58	8	**181**
2	*Ukupan broj fotografija*	123	164	134	77	179	42	**719**
3	***Ukupno %***	**19,51**	**25,61**	**18,65**	**31,16**	**32,40**	**19,04**	**25,17**

Tabela 19: Zastupljenost žena na fotografijama - 14. mart 2013.

R. br.	**Kategorije**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar szo***	∑
1	*Žene na fotografijama*	22	37	32	29	18	12	**150**
2	*Ukupan broj fotografija*	115	173	160	125	119	54	**746**
3	***Ukupno %***	**19,13**	**21,38**	**20**	**23,20**	**15,12**	**22,22**	**20,10**

Tabela 20: Zastupljenost žena na fotografijama - 24. mart 2013.

R. br.	**Kategorije**	***Politika***	***Blic***	***Danas***	***Kurir***	***Večernje novosti***	***Magyar Szo***	∑
1	*Žene na fotografijama*	32	40	29	13	53	11	**178**
2	*Ukupan broj fotografija*	106	159	128	127	234	43	**797**
3	***Ukupno %***	**30,18**	**25,15**	**22,65**	**10,23**	**22,65**	**25,58**	**44,77**

Rezultate sumiram u nekoliko tačaka.

1. Nema povećanja broja fotografija žena s obzirom na datum. Prosek objavljenih fotografija 10. marta je 25,17 %; 14. marta 20,1 %, a 24. je 44,8 %. Evidentno je da najveću zastupljenost fotografija žena imaju *Blic* (24%), *Večernje novosti* (23,4%) i *Politika* (22,9%) (*Tabela 21).*

Tabela 21: Objavljene fotografije žena (%)

Datum objavljivanja	***Politika (%)***	***Blic (%)***	***Danas (%)***	***Kurir (%)***	***Večernje novosti (%)***	***Magyar Szo (%)***	***Ukupno (%)***
10. mart 2013.	19,51	25,61	18,65	31,16	32,4	19,04	25,17
14. mart 2013.	19,13	21,38	20	23,2	15,12	22,22	20,1
24. mart 2013.	30,18	25,15	22,65	10,23	22,65	25,58	44,77
%	**22,9**	**24,0**	**20,4**	**21,5**	**23,4**	**22,3**	**30,0**

Večernje novosti ukupno su objavile 129 fotografija, *Blic* 119, *Danas* 86 (*Histogram 5*). U novinama *Kurir* broj se procentualno smanjuje (10. marta 31,2%, 14. marta 23,2 %, a 24 marta samo 10,2 %) (*Tabela 21*). *Politika* znatno manje objavljuje fotografije žena nakon 8. marta (ispod 20 %), dok ih je 24. marta znatno više, a novine *Danas* objavljuju najmanje fotografija. Kompozitorke nisu zastupljene na fotografijama.

Histogram 5: Broj objavljenih fotografija žena

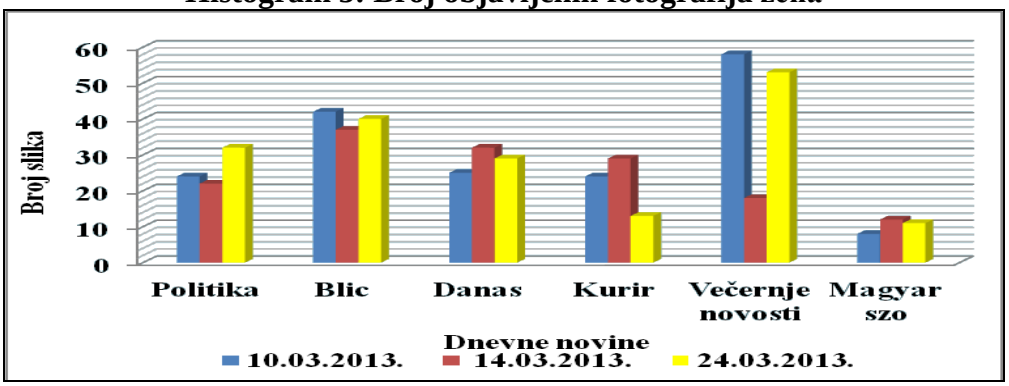

2. Najviše tekstova o ženama uopšte ima u rubrici kultura i mediji (64%), što ne iznenađuje, s obzirom na to da dnevne novine često povećavaju svoje tiraže „tabloidnim", kratkim tekstovima iz privatnog života (udaja, razvod, trudnoća i slično) žena iz javne sfere, naročito glumica, pevačica i drugih ličnosti ženskog pola. Međutim, kompozitorke nisu zastupljene u ovakvim tekstovima.

Identična zastupljenost je u rubrikama o politici i socijalno-društvenim temama (15%), dok je očigledno sport u Srbiji pod rodnom „muškom" dominacijom, jer je najmanji broj tekstova o sportistkinjama - svega 6% (*Slika 18*).

Slika 18: Tekstovi o ženama (%)

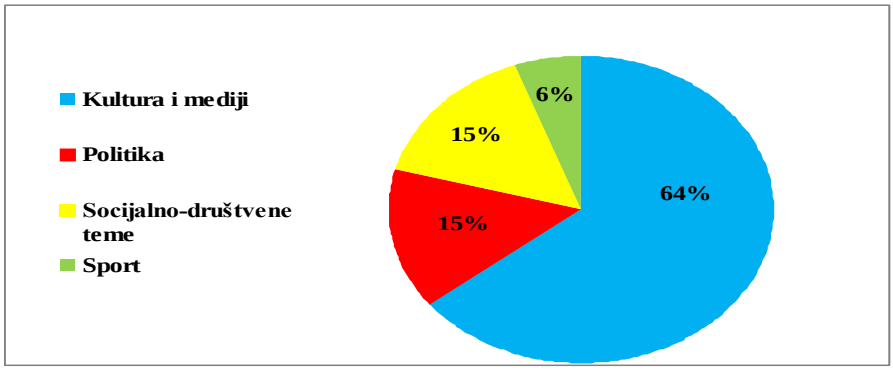

U rubrikama o kulturi i medijima najviše prostora ženama daju *Večernje novosti* (42%), *Blic* 26% i *Danas* 15% (*Slika 19*), međutim kompozitorke nisu zastupljene.

Slika 19: Tekstovi o ženama: kultura i mediji (%)

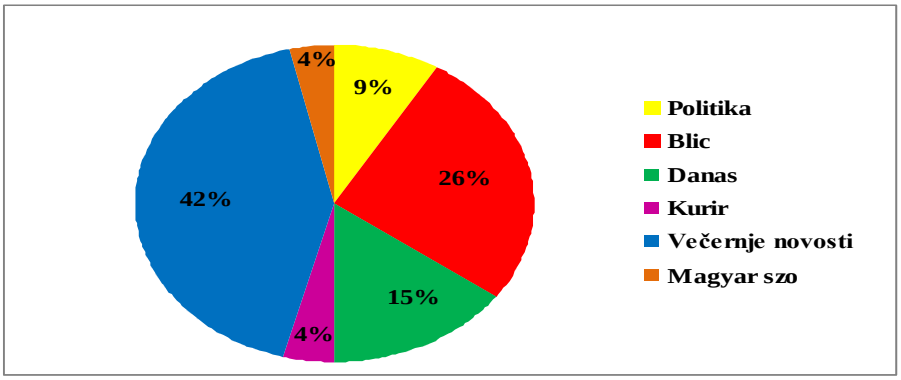

3. Konstantno objavljuju tekstove o ženama *Večernje novosti* (najviše), *Blic* i *Danas*. *Politika*, takođe, u svakom izdanju objavljuje i tekstove o ženama ali njihov broj je često minimalan (npr. 14. marta - samo jedan tekst). U tri dana, u proseku ima 46 tekstova o ženama u kulturi i medijima; *Večernje novosti* 14. marta objavljuju čak 36 (63% od ukupnog broja). *Kurir* i *Magyar Szo* u pojedinim danima uopšte ne pišu o ženama (*Histogram 6*).

Histogram 6: Tekstovi o ženama: kultura i mediji

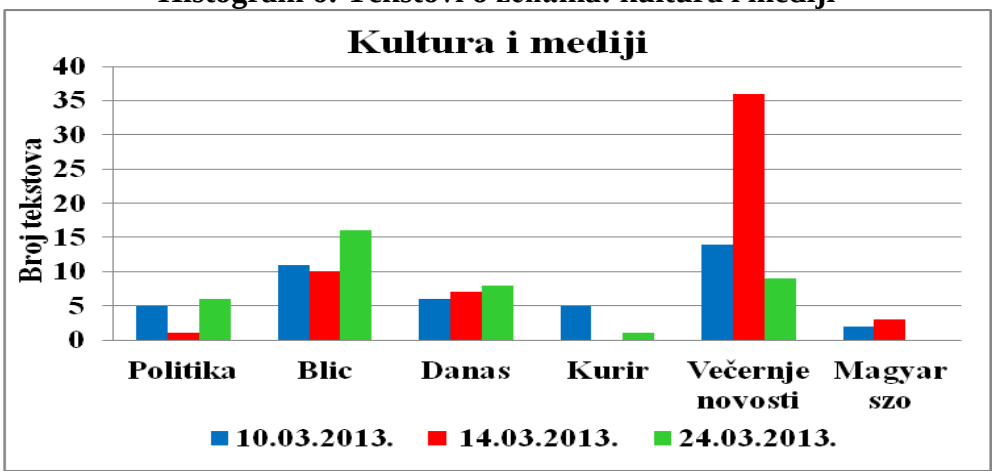

4. U rubrici o politici, *Politika*, *Večernje novosti* i *Kurir* prosečno objavljuju isti broj tekstova (23 %), zatim *Blic* (17%), *Danas* (10 %) i *Magyar Szo* (4%) (*Slika 20*). Samo *Politika* i *Kurir* u sva tri analizirana datuma objavljuju tekstove o ženama u politici, ali je njihov broj neujednačen, npr. *Politika* 10. marta četiri teksta, a 24. marta jedan; *Večernje novosti* 14. marta pet tekstova, a 24. marta ni jedan.

Slika 20: Tekstovi o ženama: politika (%)

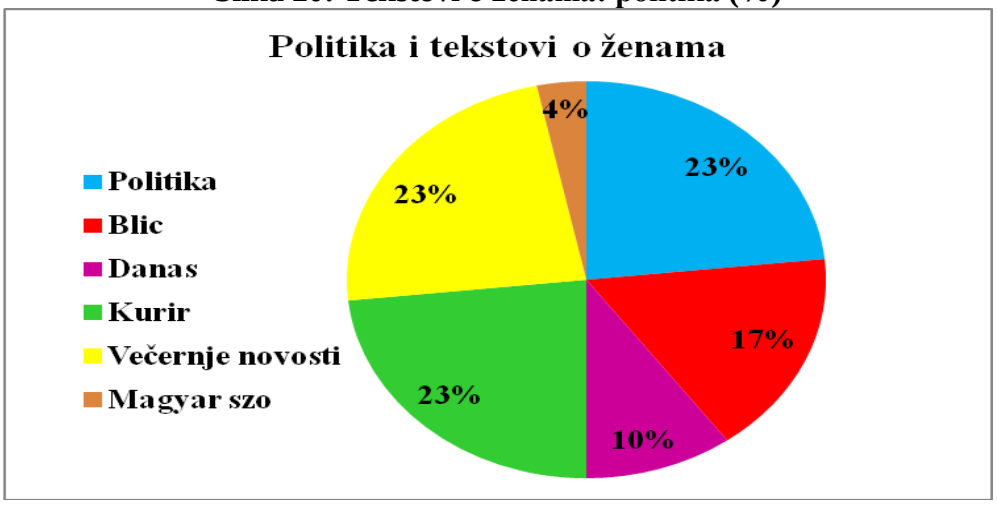

Novine *Kurir* imaju mali broj tekstova posvećen ženama u politici,[27] ali je taj broj ujednačen u svim posmatranim danima: dva-tri dnevno, dok *Magyar Szo* ima samo jedan tekst, objavljen 24. marta 2013 (*Histogram 7*). Mogući uzrok veoma malog broja tekstova o ženama u politici je činjenica da se one u mnogo manjem broju nalaze na čelnim političkim pozicijama i funkcijama, a najviše se piše upravo o onima koji su na takvim funkcijama, posebno tokom značajnih političkih događanja (izbori, promene u partijama, smene u političkom „vrhu", projekti od nacionalnog značaja, ...).

Histogram 7: Tekstovi o ženama: politika

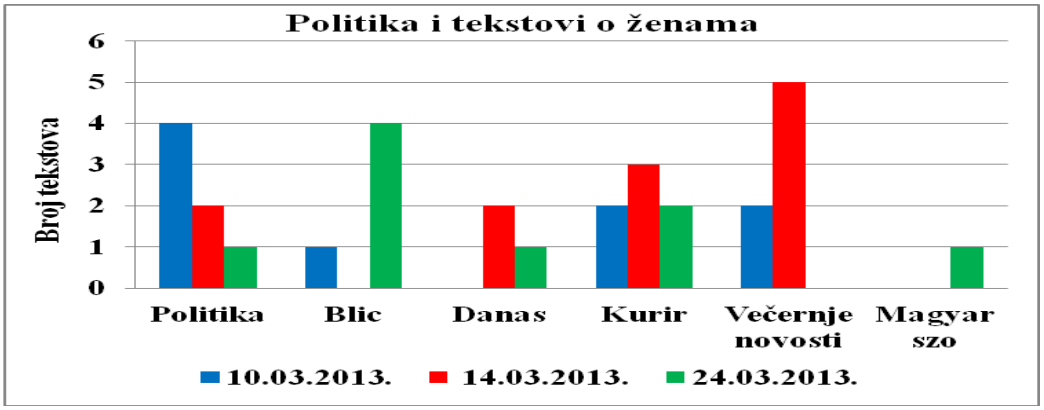

5. Po broju objavljenih tekstova o ženama u socijalno-društvenim temama (*Slika 21*) ističu se *Blic* (31%) i *Politika* (24%), dok *Večernje novosti* i *Danas* imaju podjednak broj (15%) u sva tri datuma iz uzorka, *Magyar Szo* (12%) i *Kurir* samo 3%. Prosečno je 11 tekstova dnevno.

Slika 21: Tekstovi o ženama: socijalno-društvene teme (%)

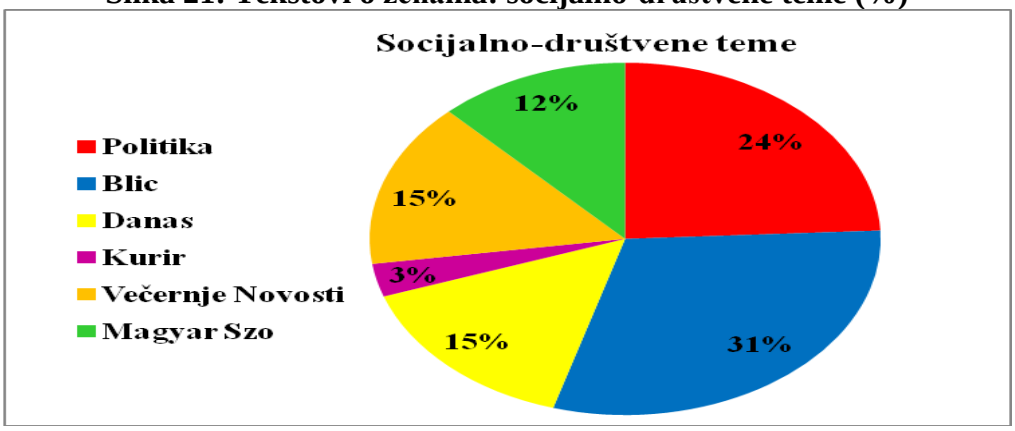

Ukupan broj objavljenih tekstova ne prelazi četiri dnevno (*Blic*, *Politika*, *Danas* i *Večernje novosti*), dok *Kurir* i *Magyar Szo*, u pojedinim danima, nemaju nijedan (*Histogram 8*).

[27] O predstavljanju političarki u dnevnim novinama piše autorka Mitro (2006).

Histogram 8: Tekstovi o ženama: socijalno-društvene teme

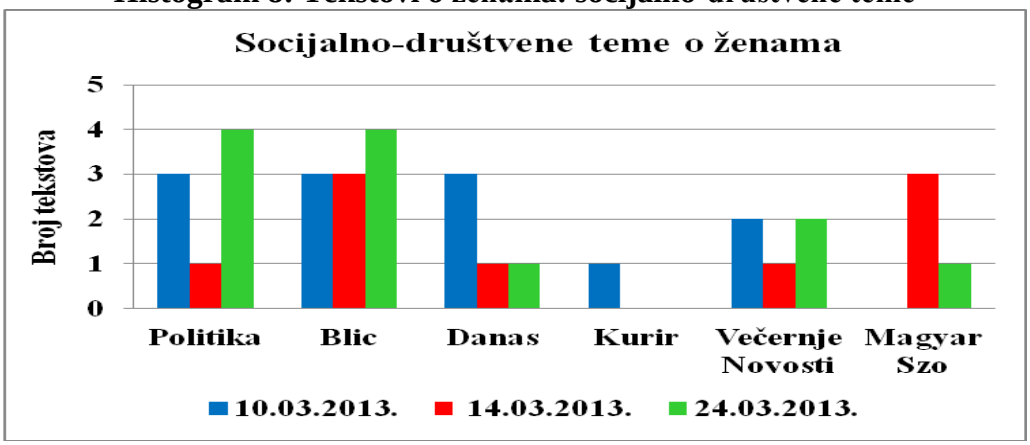

6. O temama iz sporta podaci povremeno potpuno izostaju (npr. listovi *Magyar Szo* i *Danas*), dok samo *Večernje novosti* u sva tri datuma iz uzorka objavljuju tekstove o sportistkinjama (*Histogram 9*).

Histogram 9: Tekstovi o ženama: sport

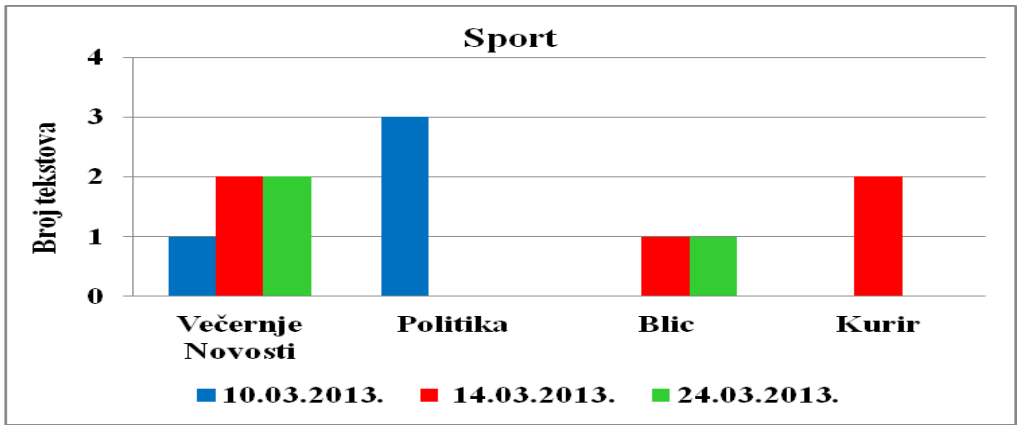

Najveći prosečan broj tekstova o ženama u sportu imaju *Večernje novosti* (42%) i *Politika* (25%), slede *Kurir* (17%) i *Blic* (16%) (*Slika 22*).

Slika 22: Tekstovi o ženama: sport (%)

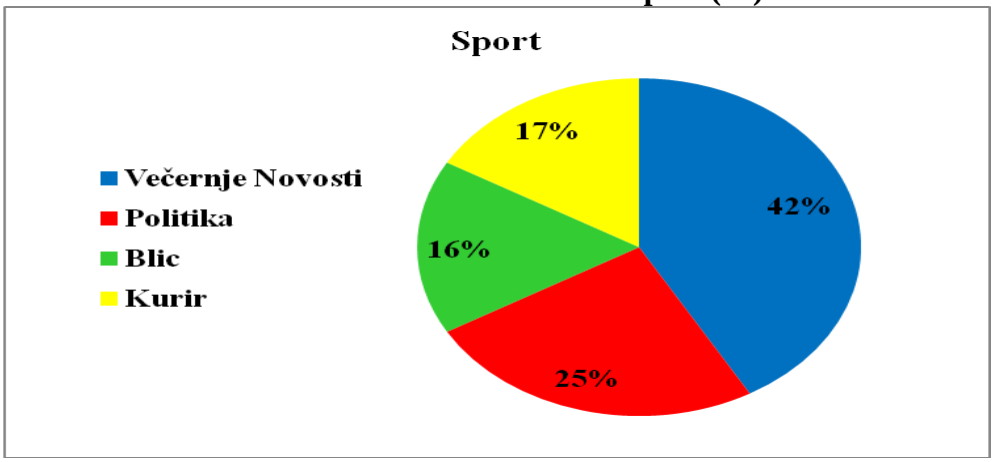

Pitanje je zašto je procenat tekstova o sportistkinjama tako nizak,[28] s obzirom na to da danas u svakom sportu učestvuju i takmiče se kako žene tako i muškarci. Ne bi bilo opravdano da sportske stranice u dnevnim novinama budu rezervisane samo (ili najčešće) za mušku populaciju sportista, jer i sportistkinje ostvaruju izuzetne uspehe u mnogim sportovima.

Iz svega sledi nekoliko zaključaka.

1. Zastupljenost kompozitorki i žena uopšte u tekstovima i na fotografijama u dnevnim novinama iz uzorka ne zavisi od datuma objavljivanja.

2. Žene su kao tema zastupljene u 215 tekstova što je 09,93% od ukupnog broja tekstova u tri dana (2.165). Međutim, o kompozitorkama iz uzorka nije pisano ni u jednom tekstu. Ovo objašnjavam činjenicom da se u istraživanim danima (10, 14 i 24. mart), kao ni neposredno pre i posle tih datuma, nisu događala premijerna ili druga važna izvođenja njihovih kompozicija, kao i ostala događanja vezana za njihov umetnički rad (promocije, festivali, rad u žiriju,...) u Srbiji i u inostranstvu (sa izuzetkom Anje Đorđević, koja je 26. marta nagrađena Poveljom Radio Beograda, više na: www.sokoj.rs).

Nadalje, u „tabloidnim" tekstovima kompozitorke (očigledno) nisu žene o kojima se piše, kao što je to slučaj sa drugim umetnicama i medijskim ličnostima ženskog pola (glumicama, pevačicama, ...). O njihovim udajama, razvodima i drugim privatnim događanjima ništa se ne zna (ili vrlo malo), pa one u tom pogledu ostaju nevidljive. Možda je razlog u tome što život kompozitorki kao ni Udruženje čije su članice, ne prate skandali, a u prilog tome govore i one same (*Mi se ne tučemo, nego samo radimo, mi smo nevidljive zato što nismo zanimljive, nismo „prva strana"[I.S.]*). Svoju privatnost retko predstavljaju u javnosti. Medijsku prepoznatljivost i popularnost ostvaruju isključivo na osnovu svog rada i profesionalnih uspeha (komponovanje, dirigovanje, pevanje, aranžiranje, pedagoški rad, ...), čime preuzimaju model ponašanja predstavljanja muškarca.

3. Na fotografijama u dnevnim novinama česti su ženski likovi, što objašnjavam činjenicom da su u analizu uključene reklame (proizvode za kuću, higijenu i kozmetiku reklamiraju žene) i sadržaji sa fotografijama u vezi sa predstojećim ili već održanim kulturnim događanjima: predstavama, performansima, zatim tv-filmovima i serijama (koji često imaju ženski lik ili žensko telo kao uvodni „poziv" u temu i video-pažnju čitaoca).

Lik kompozitorki se ne pojavljuje ni u jednoj reklami, što implicira pretpostavku da one nisu dovoljno interesantne ili uopšte pozvane da učestvuju u takvoj vrsti medijske

[28] Više o položaju žena u sportu u Srdić (2011).

prezentacije, kao i da (možda) one same ne žele da sebe reklamiraju na takav način (o ovoj temi nema podataka u razgovorima).

S obzirom da u istraživanim danima nije bilo premijernih izvođenja neke kompozicije napisane od strane kompozitorki iz uzorka, nije se pojavila ni njihova fotografija u tom kontekstu (a što je čest slučaj kada su u pitanju premijerna izvođenja ili intervjui sa njima).

U pojedinim dnevnim novinama svakodnevno se pojavljuje fotografija obnažene žene (što je očekivano u porno ili erotskim časopisima, ali ne u dnevnim novinama), uz komentar najčešće povezan sa aktuelnim političkim pitanjima ili političarima,[29] dok drugi listovi (npr. *Danas,* subotom) nude alternativnu fotografiju starije žene (da bi se prevazišla praksa gole žene).

4. Dnevne novine u proseku objavljuju najviše dva teksta o ženama u jednom danu, što je u odnosu na ukupan broj tekstova malo. Najmanji broj tekstova o ženi je u sportskim rubrikama i rubrikama o kulturi, čime se stvara pogrešna predstava da su čitateljke manje zainteresovane za obrazovanje, kulturu i zdrav, sportski način života (posebno to utiče na žensku mlađu populaciju). Žena je tema u samo 10,1% tekstova od ukupnog broja (721), a autorke su u svega 4,7% .

5. Pregledom potpisanih autora i autorki tekstova (neki od tekstova su nepotpisani ili redakcijski) zaključujem da su autorke zastupljene u malom procentu (svega 1,2%), što može ukazati na rodnu neravnopravnost u medijima i manji broj žurnalistkinja koje su stalno zaposlene u medijskim kućama. Svakako da bi uvid u ovu problematiku bio kompletniji sagledavanjem i činjenica koje ovom prilikom nisu bile predmet pažnje (npr. direktori/direktorke, urednici i ostali subjekti koji vode i održavaju jedan dnevni list).

6. Dnevne novine o kompozitorkama kao i o drugim umetnicama, kulturnim i medijskim radnicama, političarkama, sportistkinjama najčešće pišu jezikom koji ih čini profesionalno i rodno nedovoljno vidljivim.

[29] Videti novinski list *Blic*, str. 6.

4.2. Analiza i rezultati tekstova o osam kompozitorki u pisanim medijima[30]

U periodu od 2010 do kraja 2012. godine[31] u pisanim medijima sakupila sam ukupno 195 tekstova (videti Prilog Korpus pisanih medija), koji svedoče o prisutnosti kompozitorki u medijima i predstavljaju osnovu za formiranje biograma. Predstavljam ih razvrstane po žanrovima (*Tabela 5,* str. 42) u osam novinarskih kategorija (od kojih neke sadrže i dva, tri i četiri oblika): 1) Vest/Izveštaj/Najava/Plakat; 2) Prikaz/Osvrt/Komentar; 3) Intervju/ Razgovor; 4) Biografija; 5) Bibliografija; 6) Kritika; 7) Esej i 8) Prepiska.

Rezultati su sledeći:

1) Najveći broj objavljenih tekstova je u kategorijama 1) Vesti 103; 3) Intervju/Razgovor 46 i 2) Prikaz/Osvrt/Komentar 26, što je 89,74% dok su ostale vrste zastupljene u vrlo malom procentu (manje od 12%).

Kompozitorke su najčešće prisutne u kratkim novinskim tekstovima – takvih tekstova ima čak 52,82%, što znači da izostaju temeljniji kritički osvrti o njima i njihovom stvaralaštvu. Osim što su retko prisutne u tekstovima (sa izuzetkom perioda premijera njihovih kompozicija ili drugih značajnih izvođenja), prostor koji dobijaju u svakodnevnim visokotiražnim štampanim medijima je mali, što opet znači da su one nedovoljno vidljive.

2) Osim u novinskim tekstovima, informacije sam sakupila i iz drugih medija i internet strana (televizijske i pozorišne kuće, udruženja, festivali - plakati, repertoari i drugo); podatke o svim medijima predstavljam u 40 kategorija (detaljniji prikaz u *Tabeli 7*). Pojedine kategorije predstavljaju skup tri – četiri vrste izdanja iste medijske kuće (npr. Blic/Blic kultura/Blic nedelje i Žena blic), radi bolje preglednosti.

- **Mediji sa najvećim brojem objavljenih tekstova o kompozitorkama su**:

Blic/Blic kultura/Blic nedelje/Žena blic (31) i 2) *Politika/Kulturni dodatak* (19) - 05,00% od ukupnog broja tekstova.

- **Mediji sa 5 do 10 tekstova su:**

Danas/Kultura **(**9); 19) *RTS/RTS 3. prog./RTS Satelit* (8); *Večernje novosti/Kultura* (7); *Glas javnosti* (6); *B92/Kultura* (6); *Seecult.org* (6); *Novosti/Kultura* (5) - 17,50% od ukupnog broja tekstova.

[30] Pod pisanim medijima u ovom poglavlju podrazumevam štampane medije i medije sa internet strana.
[31] Zbog malog broja tekstova u predviđenom istraživanom periodu (koji kod nekih kompozitorki ne prelazi dva) u korpus sam uključila i dostupne tekstove iz godina pre 2010.

- **Mediji sa 1 do 5 tekstova su:**

31 medij – 77,50% od ukupnog broja medija.

Najviše je medija - 31 ili 77,50% koji su vrlo retko pisali o kompozitorkama iz uzorka istraživanja i informisali o uspesima uopšte o životu i radu srpskih kompozitorki iz 21. veka. Podaci govore da je medijska propraćenost umetničke muzike vrlo slaba, a mediji nemaju dovoljno interesovanja za kompozitorke te vrste umetnosti i njihova dela. Medijska pažnja je usmerena na druge muzičke žanrove (najčešće narodna, folk i pop scena), njihove stvaraoce i izvođače (domaće i strane grupe, pevačice, pevači), koji više privatnim (najčešće skandaloznim) nego profesionalnim vestima (i slikama) povećavaju tiraž listova.

Od štampanih novinskih medija iz posmatranog uzorka rad naših kompozitorki najviše su pratili listovi *Blic* i *Politika*, što znači da te medijske kuće pokazuju interesovanje i brigu za kulturu i imaju stalno zaposlene (ili povremeno angažovane) muzičke kritičare.

Da bi se doprinelo očuvanju kulturne baštine, a da bi se istovremeno doprinosilo muzičkom obrazovanju i razvijanju umetničkog ukusa publike, ali i senzibilisanju za upotrebu rodno osetljivog jezika, novinski članci, TV i radio-emisije morale bi da umetničkoj muzici i onima koji je izvode i stvaraju, kao i kulturi uopšte obezbede više prostora. Takođe je neophodno školovati i podsticati muzičke kritičare da na kreativan, zanimljiv i nadahnut način[32] vode čitalačku publiku kroz uspehe srpskih kompozitorki, koje su bez materijalne podrške i podrške društva, najčešće prepuštene same sebi u izgradnji medijskog imidža (o čemu same svedoče, videti Prilog 2 - 7.2. Transkripti).

3) Primenu rodno osetljivog teksta analiziram u svim tekstovima iz korpusa pisanih medija (videti Prilog Korpus pisanih medija, ukupno 364 strana) i dajem pregled po kompozitorkama (*Tabela 23*).

Od ukupnog broja tekstova na srpskom jeziku – 185 (nisu uzeti u obzir tekstovi na stranom jeziku) rodno osetljivim jezikom napisano je 99 – 53,51%, rodno neosetljivim 6 – 3,24% a kombinovanjem rodno osetljivog i rodno neosetljivog 80 – 43,25%. Ovi podaci ukazuju na to da se rodno osetljivi jezik koristi u pisanim medijima ali da njegova upotreba nije dosledna, naročito kod imenica koje se ređe upotrebljavaju u ženskom rodu (*Tabela 25*).

4) Jedan od osnovnih pokazatelja da li je u naslovu korišten rodno osetljivi jezik jesu imenice ženskog roda. U *Tabeli 22* dajem pregled naslova (sa podnaslovima i nadnaslovima)

[32] Videti edukativno-pedagoški strip (brošuru) *Ana* o Ani Sokolović, kojim Kanada svoju kompozitorku godine predstavlja i popularište (više u poglavlju 5.0.).

iz celokupnog korpusa pisanih medija u kojima su korištene rodno osetljive imenice, a izuzimam naslove u kojima ih nema (npr. *Urnebesno zlokobno*, *U inostranstvo umesto u svoj stan*, *Srpska opera u Torontu* i drugi). Nisu uzeti u obzir naslovi u kojima nema takvih imenica. Takođe, uključeni su i oni tekstovi koji u naslovu rubrike imaju imenicu samo u muškom rodu (npr. *Umetnik i vreme*, *Svi moji savremenici*, ...), a u tekstovima se govori o umetnicama.

Osnovna hipoteza je da su naslovi tekstova napisani rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom u podjednakom procentu. Posebno su obeležene rubrike sa:

* - naslovi u rubrikama u novinskim listovima postoje samo u muškom rodu;

** - imenica je u tekstu u prenesenom značenju (humanost, plemenitost);

*** - imenica (i pridev) treba da budu napisani u oba roda;

**** - u naslovu bi trebalo naglasiti da je reč o ženskom pop vokalu.

Broj tekstova u čijim naslovima je jasno naglašena profesija kojom se kompozitorke bave je 42 od kojih je u 18 korišten rodno osetljivi jezik (42,85%) a u 24 nije (57,15%). Ovo ukazuje na to da se kompozitorska profesija češće predstavlja u muškom rodu iako je broj aktivnih kompozitorki u Srbiji znatan. Hipoteza je delimično potvrđena.

Imenice koje se javljaju u naslovima (podnaslovima i nadnaslovima) u oba roda su *kompozitorka/kompozitor* i *autorka/autor*, dok se *umetnik, akademik, laureat, savremenik, dirigent, član, pop vokal* pojavljuju samo u muškom rodu, iako se u tekstu govori o kompozitorkama.

Tabela 22: Zastupljenost rodno osetljivog jezika u imenicama u naslovima

R.b.	Naslov teksta	Rodno osetljiv	Rodno neosetljiv
1	***Kompozitor*** Mirjana Živković: Programska knjižica autorskog koncerta		+
2	Ivana Stefanović, ***kompozitor***, o zvucima Bliskog istoka		+
3	***Svi moji savremenici*** - Izoštreni gen estetskog*		+
4	Koncert „Čipka u obliku i zvuku“ predstavlja žensko (muzičko) pismo – beogradski krug ***kompozitorki***	+	
5	Ponovo nagrađena ***kompozitorka*** Ana Sokolović		+
6	Ana Sokolović, ***kompozitor***. Srpkinja ***kompozitor*** godine u Kanadi		+
7	Kanadska ***kompozitorka*** prvi put u Srbiji	+	
8	Srpsko-kanadska ***kompozitorka*** Ana Sokolović nacionalno blago Kvebeka	+	
9	***Kompozitorka*** Ana Sokolović ***dobitnik*** najznačajnije kanadske umetničke nagrade		+
10	Non-stop muzika sa 40 holandskih ***kompozitorki***	+	
11	***Dirigent*** Ana Mihajlovic		+
12	Aleksandra Vrebalov, ***kompozitorka*** sa stalnim mestom boravka u SAD. Mejlovi daju malo od naših života	+	
13	Susreti: Aleksandra Vrebalov, ***kompozitorka.*** Komponovanje je za mene način da uronim u život	+	
14	Susreti na Nomusu: Aleksandra Vrebalov, ***kompozitorka*** Emotivno putovanje do Golgote	+	
15	***Umetnik i vreme***. Opera o Milevi Ajnštajn*		+

16	Vrebalov: Nije lako biti ***čovek*****		+
17	Ovacije ***akterima*** svetske premijere opere „Mileva" u SNP-u***		+
18	Intervju: Aleksandra Vrebalov, ***kompozitorka***. Ko kaže da srpski nije za operu	+	
19	***Naši u svetu***. Aleksandra Vrebalov, ***kompozitorka***. Oduševljava me brojnost žena na srpskoj kompozitorskoj sceni*		+
20	Ko je Aleksandra Vrebalov – progresivna ***kompozitorka***	+	
21	Nagrada ***autorki*** opere o Milevi Ajnštajn	+	
22	***Pop vokal*** u svetu kamerne muzike****		+
23	***Autorka*** opere „Narcis i eho" rasla je na divnim pričama za decu. Anja Đorđević: Prostakluk je nepresušna tema	+	
24	Tribina ***kompozitora*** u Beču		+
25	***Beograđanka*** među muzičkom elitom	+	
26	Srpska kompozitorka Milica Đorđević oduševila ***Zagrepčane***		+
27	Mlada ***kompozitorka*** osvaja svet	+	
28	Isidora Žebeljan, ***kompozitor***, o umetničkoj i primenjenoj muzici. U tandemu s Bregovićem		+
29	Isidora Žebeljan, beogradska ***kompozitorka*** posle uspeha u Londonu i Beču s „Pesmom putnika u noći" i „Zorom D". Da mi srce ne postane hladno	+	
30	Zrnce idealizma u kreativnom činu ***umetnika***		+
31	Ličnosti 2008. godine: Isidora Žebeljan, ***kompozitor***. Volim muziku žestokog dejstva		+
32	***Umetnik i vreme***. Isidora Žebeljan: Opera u metrou*		+
33	Isidora Žebeljan, ***kompozitor*** svetske reputacije. Vera je sve u mom životu		+
34	Isidora Žebeljan: ***Kompozitorka*** koja pleše uz muziku koju stvara	+	
35	***Najmoćniji*** u Srbiji – od 101. do 300. mesta		+
36	Intervju sa ***kompozitorkom***. Isidora Žebeljan: Nekultura će nas odvesti na dno	+	
37	Suzana Savičić Sekulić ***prvi laureat***		+
38	Intervju: Isidora Žebeljan, ***kompozitorka***. Ukus muzike	+	
39	Žebeljan sa Brodski kvartetom, Sutra na Kolarcu čuveni Britanci sviraju muziku naše ***kompozitorke***	+	
40	Koncert Minijature svih ***kompozitora*** – ***članova*** Srpske akademije nauka i umetnosti***		+
41	***Kompozitori*** SANU 21. veka za jubilej SANU ***		+
42	Isidora Žebeljan najmlađi ***akademik.*** Od klasike do panka		+
	ukupno	**18**	**24**

5) Primere upotrebe rodno osetljivog i rodno neosetljivog jezika u tekstovima predstavljam na uzorku od 28 tekstova različitih žanrova iz celokupnog korpusa (*Tabela 24*), odabranih slučajnim uzorkom.

Rezultati analize su sledeći:

a) Najveći broj tekstova – 16 (57,14%) pisan je rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom, što znači da autori/ke nisu dosledni/e, pa se u ponekad, čak u istoj rečenici. upotrebljava čas ženski, čas muški rod za označavanje profesije osobe ženskog pola. To pokazuje da su autorke/autori tekstova informisani/e o potrebi upotrebe rodno osetljivog jezika ali da se ta praksa još uvek ne smatra uobičajenom, pa ni obavezujućom. Primeri:

Autorka *sasvim osobenog muzičkog jezika je tokom studija radila u Radio Beogradu kao* ***urednik i autor;***

Naša ***kompozitorka*** *Ana Sokolović proglašena je ove godine za nacionalno blago Kvebeka, čime joj je kvebeški parlament odao počast kao* ***autorki*** *koja 20 godina živi i stvara u Montrealu. Kao treći* ***kompozitor*** *u istoriji Kvebeka, proglašena je njegovim kulturnim blagom.;*

...koncert posvećen multimedijalnim delima ***kompozitorke*** *Katarine Miljković. Na promenu u muzičkom izrazu uticao je i odlazak u Boston 1992. godine, gde danas radi kao* ***profesor.***

...publika je posle koncerta kamerne muzike pozdravila našu ***kompozitorku*** *Mirjanu Živković…* *Ona je naš prvi* ***kompozitor*** *koji je…*

b) Rodno neosetljivim jezikom napisano je 7 tekstova (25,00%), u kojima je naročito izraženo korišćenje muškog roda u iskazivanju funkcija ili pisanju lične biografije; ove autorke/autori ne pokazuju dovoljno znanje i umenje iz oblasti rodnosti. Primeri:

Državni sekretar *Ministarstva kulture Srbije Ivana Stefanović u poseti je 29. aprila opštini Aleksandrovac, gde ce obići, između ostalog, i manastir Drenča iz 14. veka.*

Šta znači sintagma „srpski umetnik" u svetu? Da li vas je neko napolju predstavio kao srpskog umetnika? *-Vrlo često! Ja uvek kažem da sam iz Srbije, mada za njih* ***„srpski kompozitor"*** *ne znači ništa, jer je naša kultura mala i ne postoji prepoznatljivi kontekst u koji bi me smestili.*

U vreme studija bila je ***član*** *grupe istaknutih mladih* ***kompozitora*** *„Sedam veličanstvenih". U Holandiji živi od 1995. godine gde je aktivna kao* ***kompozitor*** *ali i kao* ***dirigent i izvođač*** *savremene muzike. Radi kao* ***dirigent*** *...*

c) Najmanji je broj tekstova u kojima je dosledno korišten rodno osetljiv jezik – 5 (17,85%), što govori o autorkinom/autorovom poznavanju pravila rodne osetljivosti, ali i njihove opredeljenosti da dosledno primenjuju ta pravila. Primeri:

...o tome kako je sve strašno, vulgarno i nekulturno neću da pričam, rekla je ***kompozitorka*** *Anja Đorđević..; Mlada* ***autorka*** *opere „Narcis i Eho" smatra da je prava*

*nedaća što su ljudi koji odlučuju i formiraju određene institucije, događaje, najčešće loše odabrani…**Đorđevićeva** je dodala da je rasla na divnoj muzici…*

*….koji će na tom koncertu premijerno u Srbiji izvesti delo „Stanice" naše **kompozitorke** Aleksandre Vrebalov.*

*Opera „Svadba" srpske **kompozitorke** iz Kanade Ane Sokolović, za koju je **autorka** dobila prestižno priznanje „Nacionalno blago Kvebeka", imaće srpsku premijeru sutra uveče u okviru 44. Bemusa, na sceni Ateljea 212. Malo poznata **autorka** u Srbiji…*

Zaključujem da tekstovi u štampanim medijima odražavaju sliku nedovoljne obrazovanosti i informisanosti novinara koji su pisali analizirane tekstove o rodno osetljivom jeziku, ili nespremnost da prihvate novine koje se njime predlažu. Tekstovi se pišu rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom ali je vrlo česta pojava kombinacije oba u istom tekstu (paragrafu, čak i u istoj rečenici). Očito je, međutim, da se ne poznaje (ili ne poštuje) ni pravilo davno zapisano u gramatikama srpskog jezika, da se za žensku osobu ne može upotrebiti muški oblik prezimena, ako uz prezime ne stoji i ime žene, a i takvih primera ima u analiziranim tekstovima, na primer: *Živković pre svega spada u retke srpske kompozitore koji su pisali za taj instrument* (Primer se odnosi na Mirjanu Živković, *Tabela 24,* broj 13). U svakom slučaju, bilo bi neophodno da svi masovni mediji (štampa, radio i televizija) imaju lektore, kao i da ti lektori poznaju i primenjuju osnovna pravila rodno osetljivog jezika.

Problem nedosledne upotrebe rodno osetljivog jezika ili otpora prema toj upotrebi svakako se ne može svesti samo na odgovornost medija, jer su mediji najčešće samo prenosnici informacija i podataka, koje dobijaju iz raznih organa, organizacija i institucija – državnih, društvenih i privatnih koji još nemaju naviku (ili ne žele) da upotrebljavaju sve „novotarije" rodno osetljivog jezika. Pregledom zvaničnih sajtova najviših muzičkih institucija u Srbiji[33] zaključujem da su sve funkcije, zvanja i profesije predstavljene isključivo u muškom rodu.[34]

[33] Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu: www.fmu.bg.ac.rs, Akademija umetnosti u Novom Sadu: www.akademija.uns.ac.rs, Fakultet umetnosti u Nišu: www.artf.ni.ac.rs; FILUM u Kragujevcu: www.filum.kg.ac.rs

[34] Na primer: Jovičić dr Dubravka dekan, redovni profesor klavira; Zakić dr Mirjana, prodekan za nastavu i naučni rad (FMU Beograd); profesor mr Dubravka Lazić, prodekan za umetnički rad (AU, Novi Sad); dekan dr Suzana Kostić, redovni profesor (Fakultet umetnosti Niš) i druge. Isti princip primenjen je i na prateće službe: viši referent, bibliotekar, šef službe i slično, a na tim mestima, takođe, radi veliki broj žena.

6) U *Tabeli 25* predstavljam imenice koje se najčešće koriste u medijskom predstavljanju kompozitorki u tekstovima, kroz reči medija i reči samih kompozitorki, u ženskom i muškom rodu.

Osnovna hipoteza je da rodno osetljivi jezik mediji koriste doslednije nego što same kompozitorke to čine u sopstvenom jeziku.

Rezultati su sledeći:

U analiziranim primerima ukupno je 125 imenica, od čega 51 različitog značenja: u govoru medija 82 a u govoru kompozitorki 43. Mediji su imenice 43 puta upotrebili rodno osetljivim jezikom (52,43%) i 39 puta rodno neosetljivim jezikom (47,57%) dok je u govoru kompozitorki odnos suprotan: rodno osetljivim jezikom – 19 (44,18%) a rodno neosetljivim 24 imenice (55,81%).

Ovim za zaključujem da je hipoteza potvrđena.

Međutim, potrebno je napomenuti da je samo imenica kompozitorka/kompozitor zastupljena u sve četiri istraživane varijante: kao rodno osetljiva i rodno neosetljiva u govoru medija i kao rodno osetljiva i rodno neosetljiva u govoru kompozitorki, što smatram opravdanim jer se ovom imenicom u pisanim medijima naglašava profesija kompozitorki. Na primeru samo ove imenice (koju smatram najvažnijom jer je korpus istraživanja devet kompozitorki Srbije) hipoteza nije potvrđena: i u govoru medija i u govoru kompozitorki gotovo je identična pojava upotrebe rodno osetljivog i rodno neosetljivog jezika (vidljivo u *Tabeli 25*).

7) Pregled zastupljenosti fotografije u tekstu dajem u *Tabeli 26*: u celokupnom korpusu tekstova (195) fotografija je zastupljena u 137 (70,25%), što govori o tome da kompozitorke pristaju i žele da se u tekstovima o njihovoj muzici i stvaralačkom radu prikaže i njihova fotografija (najčešće) ili fotografija vezana za njihovo delo (plakat, zdanje, izvođački ansambl, pozorišna predstava, balet, koncert...).

Ukupan broj fotografija je 224. Najveći je broj tekstova u kojima je zastupljena fotografija same kompozitorke – 114 (50,89%) i kompozitorka na naslovnoj strani – 11 (04,91%) a ostale posmatrane kategorije su: kompozitorka sa jednom ili više ličnosti – 13 (05, 80%); druga ličnost – 36 (16,07%); i ostale slike – 50 (22,32%). Zaključujem da kompozitorke žele da budu vidljive u javnoj društvenoj sferi i prepoznatljive u pisanim medijima i društvu ne samo putem informacija o njima i njihovim dostignućima u kompozitorskom stvaralaštvu već i preko vizuelnog elementa – fotografije.

Tabela 23: Rodno osetljivi i rodno neosetljivi jezik u tekstovima (celokupan korpus)

R.b.	Kompozitorka	Rodno osetljiv jezik	Ukupno	Rodno neosetljiv jezik	Ukupno	Rodno osetljiv + rodno neosetljiv jezik	Ukupno
1	M.Ž.	P: 1, 2	**2**	P: 4, 5	**2**	P: 3	**1**
2	I.S.	P: 1, 4, 6, 7, 8, 12, 13,15, 16, 17, 18 , 19, 20	**13**	P: 9, 14	**2**	P: 2, 3, 5, 10, 11	**5**
3	K.M.	P: 4, 5, 6, 9, 11	**5**		**0**	P: 1, 2, 3, 7, 8, 10, 12	**7**
4	A. S.	P: 7, 9, 13, 14, 19, 24, 25	**7**	P: 6	**1**	P: 1, 2, 3, 4, 5, 8, 10, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 23	**14**
5	A.M.	P: 4, 5, 6, 7, 8, 9	**6**	P: 2	**1**	P:3	**1**
6	A.V.	P: 1, 2, 5, 7, 10, 13, 14, 15, 17, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 29, 30, 31, 32, 34	**21**		**0**	P: 3, 4, 6, 8, 11, 12, 16, 20, 25, 27, 28, 33, 35	**13**
7	A.Đ.	P: 1, 2, 5, 8, 11, 12, 13, 16, 18, 19, 20, 22	**12**		**0**	P: 3, 4, 6, 7, 9, 15, 21, 23, 24	**9**
8	M.Đ.	P: 1, 4, 5, 7, 9, 11, 13	**7**		**0**	P: 2, 3, 6, 8, 10, 12	**6**
9	I.Ž.	P: 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 16, 17, 19, 21, 25, 26, 28, 30, 31, 33, 36, 37, 38, 40, 42,47, 48, 49, 50	**26**		**0**	P: 1, 2, 3, 7, 10, 12, 14, 15, 18, 20, 22, 23, 24, 27, 29, 32, 34, 35, 39, 41, 43, 44, 45, 46	**24**
	Ukupno		**99**		**6**		**80**

Tabela 24: Primeri zastupljenosti rodno osetljivog jezika u tekstu

R.b.	Tekst	Jedinica analize (rečenica, paragraf, pitanja i odgovori)	Komentar	Preporuka: tekst korigovan rodno osetljivim jezikom
1	***Anja*** P19	a) - Budućnost Srbije je na pojedincima, a o stanju duha u Srbiji i tome kako je sve strašno, vulgarno i nekulturno neću da pričam, rekla je **kompozitorka** Anja Đorđević..; b) Mlada **autorka** opere „Narcis i Eho" smatra da je prava nedaća što su ljudi koji odlučuju i formiraju određene institucije, događaje, najčešće loše odabrani. c) **Đorđevićeva** je dodala da je rasla na divnoj muzici…	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom**.**	
2	***Ana S.*** P23	a) Naša **kompozitorka** Ana Sokolović proglašena je ove godine za nacionalno blago Kvebeka, čime joj je kvebeški parlament odao počast kao **autorki** koja 20 godina živi i stvara u Montrealu. b) Ana Sokolović je **trostruki pobednik** Takmičenja mladih kompozitora. c) - Pošto su **pevači** sa engleskog govornog područja, shvatila sam da je lakše da im napišem glasove na srpskom. d) - Kanada je zemlja emigranata ali ja ne	Autorka teksta nije dosledna u korišćenju rodno osetljivog jezika. Izjave kompozitorke su napisane rodno neosetljivim jezikom.	b) Ana Sokolović je **trostruka pobednica** Takmičenja mladih kompozitora. c) – Pošto su **solo pevačice** sa engleskog govornog područja, shvatila sam da je lakše da im napišem glasove na srpskom. d) – Kanada je zemlja **emigranata i**

		živim život **emigranta**.		**emigrantkinja** ali ja ne živim život **emigrantkinje.**
3	***Aleksandra*** P7	Novosadske muzičke svečanosti biće završene 30. aprila nastupom Vojvođanskog mešovitog hora, simfonijskog orkestra Akademije umetnosti u Novom Sadu, sa dirigentom Andrejem Bursaćem i **solistima** Anetom Ilić (sopran) i Miodragom Mikom Jovanovićem (bariton), koji će na tom koncertu premijerno u Srbiji izvesti delo „Stanice" naše **kompozitorke** Aleksandre Vrebalov.	Tekst nije dosledno napisan rodno osetljivim jezikom**.**	Novosadske muzičke svečanosti biće završene 30. aprila nastupom Vojvođanskog mešovitog hora, simfonijskog orkestra Akademije umetnosti u Novom Sadu, sa dirigentom Andrejem Bursaćem, **solistkinjom** Anetom Ilić (sopran) i **solistom** Miodragom Mikom Jovanovićem (bariton), koji će na tom koncertu premijerno u Srbiji izvesti delo „Stanice" naše **kompozitorke** Aleksandre Vrebalov.
4	***Anja*** P23	Nastup u raskošnoj zgradi Geozavoda upotpuniće **dramaturzi** i **pesnikinje Maja Pelević** i **Minja Bogavac.**	Tekst nije dosledno napisan rodno osetljivim jezikom**.**	Nastup u raskošnoj zgradi Geozavoda upotpuniće **dramaturškinje** i **pesnikinje Maja Pelević** i **Minja Bogavac.**
5	***Katarina*** P4	a) U Skupštini grada Beograda koncert posvećen multimedijalnim delima **kompozitorke** Katarine Miljković b) Na promenu u muzičkom izrazu uticao je i odlazak u Boston 1992. godine, gde je Katarina Miljković osluškivala brojne američke pravce, istraživala muzičke granice i ubrzo doktorirala na New England Conservatory of Music gde danas radi kao **profesor.**	Autorka teksta nije dosledna u korišćenju rodno osetljivog jezika.	b) Na promenu u muzičkom izrazu uticao je i odlazak u Boston 1992. godine, gde je Katarina Miljković osluškivala brojne američke pravce, istraživala muzičke granice i ubrzo doktorirala na New England Conservatory of Music gde danas radi kao **profesorka.**

		c) Dela Katarine Miljković izvođena su u Bostonu a (…) u pripremi je kompozicija za solo violinu i video, namenjena našoj **violinistkinji** Ani Milosavljević i izvođenju u Njujorku.		
6	***Milica*** P10	a) Delo naše mlade **kompozitorke** Milice Đorđević, naručeno za svečano zatvaranje koncertne sezone „Vila Romana" u Firenci, u sredu veče će biti premijerno izvedeno. b) …kaže Milica, koja se nakon sticanja diplome FMU u klasi Isidore Žebeljan i postdiplomskih studija u Strazburu usavršavala na prestižnom pariskom institutu IRCAM (gde je primljena kao **prva Srpkinja** u istoriji), a trenutno je u Berlinu na poslediplomskim studijama kompozicije. c) **Dobitnica** je brojnih priznanja, a bavi se i primenjenom muzikom za pozorište d) - Na ovu činjenicu sam jako ponosna jer smatram da je to ogroman uspeh za **mladog kompozitora** – dodaje Milica Đorđević.	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom. Izjava kompozitorke je napisana rodno neosetljivim jezikom.	d) - Na ovu činjenicu sam jako ponosna jer smatram da je to ogroman uspeh za **mladu kompozitorku** – dodaje Milica Đorđević.
7	***Ana S.*** P22	Opera „Svadba" srpske **kompozitorke** iz Kanade Ane Sokolović, za koju je **autorka** dobila prestižno priznanje „Nacionalno blago Kvebeka", imaće srpsku premijeru	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom	

		sutra uveče u okviru 44. Bemusa, na sceni Ateljea 212. Malo poznata **autorka** u Srbiji, na pitanje kakvom se prijemu svoje opere nada na 44. Bemusu, rekla je da kontekst predstavljanja opere nije isti u Kanadi ili drugde u svetu, i u Srbiji.		
8	***Mirjana*** P3	a) MORA da je detinja želja i mladalačka odluka Ljubice Marić, rođene pre jednog stoleća, da „drsko" iskoristi svoj bogomdani dar i postane ništa drugo do - **kompozitorka**, zvučala i te kako ekstravagantno za to doba. **Umetnica** koja je još kao vrlo mlada privukla pažnju evropske muzičke sredine, da bi u posleratnom periodu uveliko uživala status značajne **inovatorke,** čije je stvaralaštvo izuzetno cenjeno u evropskim i svetskim okvirima, kod nas i dalje ostaje, pre svega i samo, sinonim za - **ženu kompozitora.** b) - Nekad nije bilo **profesorki, lekarki, advokatica, inženjerki, novinarki** itd., a za neke struke i danas ne postoje imenice ženskog roda (npr. sudija, iako se završava na a, ne označava ženu sudiju!). Mene su, kada sam počela da radim u školi, učenici zvali „profesore", što mi je zvučalo veoma rogobatno, a bilo je pre 40, 30 i 20 godina. Sada sam za svoje (bivše) studente **profesorka**, a za mali krug ljubitelja ozbiljne muzike - **kompozitorka**! Vreme ide dalje, i ne treba se čuditi što danas ima	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom; odstupanje je primetno u primerima –a) i -f). Izjava kompozitorke Mirjane je napisana rodno osetljivim jezikom.	a) MORA da je detinja želja i mladalačka odluka Ljubice Marić, rođene pre jednog stoleća, da „drsko" iskoristi svoj bogomdani dar i postane ništa drugo do - **kompozitorka**, zvučala i te kako ekstravagantno za to doba. **Umetnica** koja je još kao vrlo mlada privukla pažnju evropske muzičke sredine, da bi u posleratnom periodu uveliko uživala status značajne **inovatorke,** čije je stvaralaštvo izuzetno cenjeno u evropskim i svetskim okvirima, kod nas i dalje ostaje, pre svega i samo, sinonim za - **kompozitorku.**

		kompozitorki, romansijerki, pesnikinja, slikarki itd. više nego ranije. Setite se da su nekad sve ženske uloge u pozorištu igrali **glumci**, a da danas nikom i ne pada na pamet da se čudi što postoje **glumice**! c) Ipak, iako se - čak ni u Srbiji, niko više (bar javno) ne čudi postojanju glumica, pa ni kompozitorki, upadljiv broj **predstavnica** ove struke karijeru gradi u inostranstvu. d) **Kompozitorka i asistentkinja** na FMU Svetlana Savić, u vreme studija - koje je upisala u vreme „umiranja" tog oslobađajućeg socijalizma, tragala je za odgovorom na pitanje: postoji li tzv. „žensko pismo", kada je o komponovanju reč? e) **Svestrana umetnica** i **talentovana kompozitorka** Anja Đorđević…. f) Isidora Žebeljan, **najmlađi član SANU** i **kompozitorka** (….) proglašena jednom od deset najperspektivnijih javnih ličnosti sveta za 2009. godinu.		f) Isidora Žebeljan, **najmlađa članica u članstvu SANU** i **kompozitorka** (….) proglašena jednom od deset najperspektivnijih javnih ličnosti sveta za 2009. godinu.
9	***Anja*** P16	Najavljujemo turneju srpske kamerne opere „Narcis i eho" **kompozitorke** Anje Đorđević u Mančesteru, Bradfordu i Londonu, od 5-20. oktobra ove godine.	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom.	
10	***Katarina***	a) CD predstavlja kolekciju novih dela	Autor/ka teksta nije	a) CD predstavlja kolekciju novih dela

	P10	napisanih od strane nekih od najuspešnijih **<u>žena kompozitora</u>** koje trenutno žive i rade u Sjedinjenim Američkim Državama: Aleksandre Vrebalov, Katarine Miljković, Eve Beglarian, Margaret Fairlie-Kenedi, Svjetlane Bukvić-Nikols. b) **<u>Mnoge od kompozitorki</u>** su poreklom iz Srbije i bivše Jugoslavije. c) Ana Milosavljević je **<u>pionir</u>** ovog muzičkog stila… d) Na CD-u će biti predstavljene i dve kompozicije za violinu i klavir, uz klavirsku saradnju **<u>pijanistkinje</u>** Terezije Cukrov.	dosledna u korišćenju rodno osetljivog jezika**.**	napisanih od strane nekih od najuspešnijih **<u>kompozitorki</u>** koje trenutno žive i rade u Sjedinjenim Američkim Državama: Aleksandre Vrebalov, Katarine Miljković, Eve Beglarian, Margaret Fairlie-Kenedi, Svjetlane Bukvić-Nikols. c) Ana Milosavljević je **<u>pionirka</u>** ovog muzičkog stila…
11	***Milica*** P5	a) Na ISCM Svetskim danima nove muzike, u Zagrebu, **<u>naša</u>** **<u>mlada kompozitorka</u>** Milica Đorđević predstavila je svoju novu kompoziciju „Put belih kostiju". b) U prepunoj dvorani Lisinski, izbirljivi muzički poštovaoci uživali su u delu srpske **<u>umetnice</u>**. c) Lirska kreativnost potiče od haiku zbirke japanskog pesnika Bašoa koja je našoj **<u>kompozitorki</u>** poslužila kao inspiracija za novo delo.	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom.	
12	***Ivana*** P3	**<u>Državni sekretar</u>** Ministarstva kulture Srbije Ivana Stefanović u poseti je 29. aprila	Tekst je napisan rodno neosetljivim jezikom.	**<u>Državna sekretarka</u>** Ministarstva kulture Srbije Ivana Stefanović u poseti

		opštini Aleksandrovac, gde ce obići, između ostalog, i manastir Drenča iz 14. veka.		je 29. aprila opštini Aleksandrovac, gde ce obići, između ostalog, i manastir Drenča iz 14. veka.
13	***Mirjana*** P4	a) Dugim aplauzom publika u Svečanoj sali Skupštine grada sinoć je posle koncerta kamerne muzike pozdravila našu **kompozitorku** Mirjanu Živković koja je, iako **sedamdesetpetogodišnjakinja**, lakog koraka, sa osmehom na licu, izašla pred nju da joj zahvali podjednako kao i nadahnutim izvođačima. b) Mada su u njenom opusu zastupljena i dela za simfonijski orkestar, **Živković** pre svega pripada **kompozitorima** kamerne muzike, čiji je zvuk sve vreme istraživala. Ona je naš **prvi kompozitor koji je načinio** zvučnu simbiozu glasa i udaraljki. c) **Živković** spada u retke srpske **kompozitore koji su pisali** za taj instrument. **d) ...holandska pevačica** Marhrit fan Rajzen je **našu kompozitorku** zamolila da napiše još jednu kompozoiciju za glas i udaraljke.	Autor/ka nije dosledna u korišćenju rodno osetljivog jezika.	b) Mada su u njenom opusu zastupljena i dela za simfonijski orkestar, **Mirjana Živković** pre svega pripada **kompozitorkama** kamerne muzike, čiji je zvuk sve vreme istraživala. Ona je **prva od naših kompozitorki i kompozitora koja je načinila** zvučnu simbiozu glasa i udaraljki. c) **Živkovićeva** spada u retke srpske **kompozitorke i kompozitore koje/i su pisale/i** za taj instrument. Ili: **Mirjana Živković spada u retke kompozitorke od svih srpskih kompozitorki i kompozitora koji su pisali** za taj instrument.
14	***Ivana*** P1	a) Ivana Stefanović, **kompozitor,** o zvucima Bliskog istoka...	Rodno neosetljiv jezik primetan je već u samom naslovu.	a) Ivana Stefanović, **kompozitorka**, o zvucima Bliskog istoka...

		b) **Autorka** sasvim osobenog muzičkog jezika je tokom studija radila u Radio Beogradu kao **urednik i autor...**	Autorka teksta ne koristi dosledno rodno osetljivi jezik u tekstu.	b) **Autorka** sasvim osobenog muzičkog jezika je tokom studija radila u Radio Beogradu kao **urednica i autorka...**
15	***Aleksandra*** P12	a) *Šta znači sintagma **„srpski umetnik”** u svetu? Da li vas je neko napolju predstavio kao **srpskog umetnika?*** b) - Vrlo često! Ja uvek kažem da sam iz Srbije, mada za njih **„srpski kompozitor”** ne znači ništa, jer je naša kultura mala i ne postoji prepoznatljivi kontekst u koji bi me smestili. c) ***Umetnik** u egzilu: da li pojam egzila vezujete za lokaciju ili je on za vas sinonim izgnanstva kao stanja duha?* d) – Vida Ognjenović je ogroman autoritet i kao ličnost i kao **umetnik**.	Rodno osetljiv jezik izostaje i u pitanjima intervjuera i u odgovoru kompozitorke.	a) *Šta znači sintagma **„srpska umetnica”** u svetu? Da li vas je neko napolju predstavio kao **srpsku umetnicu?*** b) - Vrlo često! Ja uvek kažem da sam iz Srbije, mada za njih **„srpska kompozitorka”** ne znači ništa, jer je naša kultura mala i ne postoji prepoznatljivi kontekst u koji bi me smestili. c) ***Umetnica** u egzilu: da li pojam egzila vezujete za lokaciju ili je on za vas sinonim izgnanstva kao stanja duha?* d) – Vida Ognjenović je ogroman autoritet i kao ličnost i kao **umetnica.**
16	***Ana M***. P3	a) U vreme studija bila je **član grupe** istaknutih mladih **kompozitora** „Sedam veličanstvenih“. b) U Holandiji živi od 1995. godine gde je aktivna kao **kompozitor** ali i kao **dirigent i izvođač** savremene muzike (klavir, elektronika, glas, DJ). c) Radi kao **dirigent** sa različitim horovima	Biografija kompozitorke napisana je rodno neosetljivim jezikom.	a) U vreme studija bila je **članica grupe** istaknutih mladih **kompozitorki i kompozitora** „Sedam veličanstvenih“. b) U Holandiji živi od 1995. godine gde je aktivna kao **kompozitorka** ali i kao **dirigentkinja i izvođačica** savremene muzike (klavir, elektronika, glas, DJ). c) Radi kao **dirigentkinja** sa različitim

		u Holandiji.		horovima u Holandiji.
17	***Ana M.*** P6	a) Četvrtu Klavirsku prolećnu feštu otvoriće u nedelju 11. marta, u Kolarčevoj zadužbini dva renomirana umetnika, **pijanisti** Bertran Žiro iz Francuske i Frank Vasel iz Nemačke i **student** klavira na Fakultetu muzičke umetnosti Ljubica Stojanović. b) Klavirska fešta počinje svetskom premijerom kompozicije „Sujeverna minijatura" za klavir i orkestar mlade, u svetu već ugledne srpske **kompozitorke** Ane Mihajlović.	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	a) Četvrtu Klavirsku prolećnu feštu otvoriće u nedelju 11. marta, u Kolarčevoj zadužbini dva renomirana umetnika, **pijanisti** Bertran Žiro iz Francuske i Frank Vasel iz Nemačke i **studentkinja** klavira na Fakultetu muzičke umetnosti Ljubica Stojanović.
18	***Ana S.*** P8	a) ... priča Ana Sokolović, **jedan** od retkih savremenih **kompozitora**... b) - Na Univerzitetu Montreal, predajete kao **gostujući profesor**... c) **Dobitnica** je brojnih priznanja, među kojima se izdvajaju tri prve nagrade za **najboljeg mladog kompozitora**... d) Nagradila ju je 2006. kao izvanredno **talentovanog** i izuzetno **uspešnog muzičkog stvaraoca.** e) Proglašena je **kompozitorom** godine u Kvebeka. f) ... priča naša **sagovornica** koja je prvu	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	a) ... priča Ana Sokolović, **jedna** od retkih savremenih **kompozitorki**... b) ... na Univerzitetu Montreal, predajete kao **gostujuća profesorka**... c) **Dobitnica** je brojnih priznanja, među kojima se izdvajaju tri prve nagrade za **najbolju mladu kompozitorku**... d) Nagradila ju je 2006. kao izvanredno **talentovanu** i izuzetno **uspešnu muzičku stvarateljku.** e) Proglašena je **kompozitorkom** godine u Kvebeka.

		nagradu osvojila za kompoziciju *Pesma.*		
19	***Aleksandra*** P3	a) *Kao **kompozitor** bili ste **gost** mnogih festivala u svijetu. Za koji od njih Vas vezuje najprijatnije iskustvo sa umjetnicima, ali i sa publikom?* b) *Vi ste 2002. godine **doktorirali** na Univerzitetu u Mičigenu. Šta je to što **kompozitor** bez doktorata u Americi ne može da radi?*	Tekst je napisan rodno neosetljivim jezikom.	a) *Kao **kompozitorka** bili ste **gošća** mnogih festivala u svijetu. Za koji od njih Vas vezuje najprijatnije iskustvo sa umjetnicima, ali i sa publikom?* b) *Vi ste 2002. godine **doktorirala** na Univerzitetu u Mičigenu. Šta je to što **kompozitorka** bez doktorata u Americi ne može da radi?*
20	***Aleksandra*** P14	a) **Vrebalovljeva,** poreklom **Novosađanka**, živi poslednjih godina u Njujorku, gde predaje muziku i na glasu je kao **jedan** od vodećih svetskih **kompozitora** pozorišne muzike.	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	a) Vrebalovljeva, poreklom Novosađanka, živi poslednjih godina u Njujorku, gde predaje muziku i na glasu je kao **jedna** od vodećih svetskih **kompozitorki** pozorišne muzike.
21	***Aleksandra*** P20	a) **Novosađanka** Aleksandra Vrebalov studirala je kompoziciju u rodnom gradu. b) Bila je **gostujući kompozitor** u Mekdauel Koloniji... c) **Član** je grupe South Oxford Six i **osnivač** je međunarodnih letnjih kurseva... d) Kao **stipendista** Rokfeler centra boravila je na jezeru Komo.	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	b) Bila je **gostujuća kompozitorka** u Mekdauel Koloniji... c) **Članica** je grupe South Oxford Six i **osnivačica** je međunarodnih letnjih kurseva... d) Kao **stipendistkinja** Rokfeler centra boravila je na jezeru Komo.
22	***Anja*** P8	a) (...) koju je autorski ostvarila zajedno sa svojim **prijateljima, dramaturzima** i **pesnicima Marijom Bogavac, Majom Pelević, Perišom Simićem** i **Marijom Stojanović**, kao i u saradnji sa scenografom Igorom Vasiljevim i **kostimografkinjom** Marijom Jelisijević.	Autorka u tekstu koristi rodno osetljiv i rodno neosetljiv jezik.	a) (...) koju je autorski ostvarila zajedno sa svojim **prijateljima i prijateljicama, dramaturzima/dramaturškinjama i pesnicima/pesnikinjama** Marijom Bogavac, Majom Pelević, Perišom Simićem i Marijom Stojanović, kao i u saradnji sa scenografom Igorom

		b) Ona je jedna od naših najveštijih **kompozitora** kada je reč o igri prepoznavanja....		Vasiljevim i **kostimografkinjom** Marijom Jelisijević. b) Ona je jedna od naših najveštijih **kompozitorki** kada je reč o igri prepoznavanja....
23	***Anja*** P2	a) Sarađivala je sa Goranom Bregovićem kao **aranžerka** i **pevačica.** b) Naša **sagovornica** pripada generaciji naših mladih **kompozitora**. c) **Dobitnica** je Mokranjčeve nagrade 2002. godine.	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	b) Naša **sagovornica** pripada generaciji naših mladih **kompozitorki**.
24	***Isidora*** P45	a) – Iskreno, do tada mi nikad nije prošlo kroz glavu da bih mogla da budem **akademik.** b) - Mama Bosiljka je **profesor** srpskog jezika i književnosti i dugo je bila **direktor** 15. beogradske gimnazije. c) – Od tog trenutka postala sam **njihov štićenik.** d) - Postala sam **profesor** kompozicije na Akademiji. e) Ona je **najizvođeniji srpski kompozitor** u inostranstvu. **Najmlađi je član** Srpske akademije nauka i umetnosti. f) Jeste li bili iznenađeni... kada su Vas primili za **dopisnog člana** SANU? g) Šta Vam je donela titula **akademika**? h) – Moja prva **profesorka** klavira bila je Vesela Perović.	Izjave kompozitorke su napisane rodno neosetljivim jezikom, sa izuzetkom primera –f).	a) – Iskreno, do tada mi nikad nije prošlo kroz glavu da bih mogla da budem **akademika.** b) - Mama Bosiljka je **profesorica** srpskog jezika i književnosti i dugo je bila **direktorica** 15. beogradske gimnazije. c) – Od tog trenutka postala sam **njihova štićenica.** d) - Postala sam **profesorica** kompozicije na Akademiji. e) Ona je **najizvođenija srpska kompozitorka** u inostranstvu. **Najmlađa je članica** Srpske akademije nauka i umetnosti. f) Jeste li bili iznenađeni kada su Vas primili za **dopisnu članicu** SANU? g) Šta Vam je donela titula **akademike**?
25	***Isidora*** P2	a) – Veoma je značajno da **kompozitor**	Tekst je napisan rodno	a) – Veoma je značajno da

		uputi muzičare, jer izraz muzike je ono što se nalazi u notama...	neosetljivim jezikom.	**kompozitorka** uputi muzičare, jer izraz muzike je ono što se nalazi u notama...
26	***Isidora*** P3	a) – Zora D. je mistična **pesnikinja** koja je jednog davnog letnjeg dana nestala u vodama Dunava...	Tekst je napisan rodno osetljivim jezikom.	
27	***Isidora*** P7	a) – Naša istaknuta **kompozitorka** Isidora Žebeljan koju je **Marićeva** još na samom početku karijere označila kao svoju jedinu pravu **naslednicu** smatra: - Ljubica Marić je svakako **naš najoriginalniji kompozitor**, **koji** zaista pripada tom krugu malobrojnih značajnih **umetnika** koje je Srbija imala i ima.	Tekst je napisan rodno osetljivim i rodno neosetljivim jezikom.	a) – Naša istaknuta **kompozitorka** Isidora Žebeljan koju je **Marićeva** još na samom početku karijere označila kao svoju jedinu pravu **naslednicu** smatra: - Ljubica Marić je svakako **naša najoriginalnija kompozitorka**, **koja** zaista pripada tom krugu malobrojnih značajnih **umetnica i umetnika** koje je Srbija imala i ima.
28	***Milica*** P2	a) - Ja sam **prvi državljanin** Srbije **koji** se ikad **obreo** tamo... b) Ona je **organizator** koncerata savremene muzike, na kojima nastupa kao **kompozitor** i **izvođač**, **jedan** je od idejnih **tvoraca** i **organizatora** festivala studenata kompozicije u KoMA, a radila je dve godine i na RTS-u kao **stručni saradnik**.	Tekst je napisan rodno neosetljivim jezikom.	a) - Ja sam **prva državljanka** Srbije koja se ikad obrela tamo... b) Ona je **organizatorka** koncerata savremene muzike, na kojima nastupa kao **kompozitorka** i **izvođačica**, **jedna** je od idejnih **tvorkinja** i **organizatorki** festivala studenata kompozicije u KoMA, a radila je dve godine i na RTS-u kao **stručna saradnica**.

Tabela 25: Upotreba rodno osetljivog jezika na primerima imenica

R.b.	Reč medija - rodno osetljiv jezik	Reč kompozitorke - rodno osetljiv jezik	Reč medija - rodno neosetljiv jezik	Reč kompozitorke - rodno neosetljiv jezik
1	kompozitorka – 17	kompozitorka – 3	kompozitor - 15	kompozitor - 4
2	autorka – 8	-	autor – 1	-
3	umetnica – 3	-	umetnik – 3	umetnik – 1
4	pesnikinja – 1	pesnikinja – 2	-	-
5	-	profesorka – 3	profesor – 1	profesor – 2
6	pevačica – 2	-	-	pevač – 1
7	-	-	član – 5	-
8	Srpkinja – 1	-	-	-
9	dobitnica – 2	-	-	-
10	inovatorka – 1	-	-	-
11	pijanistkinja – 1	-	-	-
12	sedamdeset-petogodišnjakinja – 1	-	-	-
13	aranžerka – 1	-	-	-
14	Vrebalovljeva – 1	-	-	-
15	Novosađanka – 2	-	-	-
16	kostimografkinja – 1	-	-	-
17	Maričeva – 1	-	-	-
18	naslednica – 1	-	-	-
19	-	lekarka – 1	-	-
20	-	advokatica – 1	-	-
21	-	inženjerka – 1	-	-
22	-	novinarka – 1	-	-
23	-	romansijerka – 1	-	-
24	-	slikarka – 1	-	-
25	-	glumica – 2	-	-
26	-	predstavnica -1	-	-
27	-	asistentkinja – 1	-	-

28	-	-	pobednik – 1	-
29	-	-	solista – 1	-
30	-	-	dramaturg - 2	-
31	-	-	pionir – 1	-
32	-	-	državni sekretar – 1	-
33	-	-	Živković – 1	-
34	-	-	urednik - 1	-
35	-	-	dirigent – 2	-
36	-	-	izvođač – 2	-
37	-	-	student - 1	-
38	-	-	stvaralac - 1	-
39	-	-	-	emigrant – 1
40	-	-	-	direktor - 1
41	-	-	-	štićenik – 1
42	-	-	-	državljanin – 1
43	-	-	-	saradnik – 1
44	-	-	-	tvorac – 1
45	-	-	-	organizator – 2
46	-	-	-	akademik – 2
47	-	-	-	gost – 1
48	-	-	-	osnivač – 2
49	-	-	-	stipendista – 1
50	-	-	-	prijatelj – 1
51	-	-	-	kritičar -1
ukupno	**43**	**19**	**39**	**24**

Tabela 26: Zastupljenost fotografija u tekstovima (celokupan korpus)

R.b.	Kompozitorka	Kompozitorka sama	Kompozitorka sa nekim ili u grupi	Druge ličnosti	Fotografije iz dela (koncert, balet, pozorišna predstava, film, instrument, institucija...)	Kompozitorka na naslovnoj strani novina, časopisa, plakata...	Ukupno fotografija	Ukupno tekstova
1	*Mirjana*	P: 4		P: 3		P: 5	**3**	**3/5**
2	*Ivana*	P: 1, 2, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 20	P: 8, 11	P: 8, 11	P: 2, 8, 14, 17, 18	P: 19	**20**	**13/20**
3	*Katarina*	P: 1, 2, 4, 7, 12		P: 10	P: 6		**7**	**7/12**
4	*Ana S.*	P: 3, 4, 5, 6, 8, 9, 11, 13, 13, 14, 15, 15, 15, 15, 16, 16, 18, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24	P: 15, 20	P: 14, 16	P: 9, 10, 15,15, 24, 24, 24	P: 9, 11, 12, 15, 16	**40**	**20/25**
5	*Ana M.*	P: 1, 9		P: 1, 1	P: 5, 6, 7, 9		**8**	**5/11**
6	*Aleksandra*	P: 5, 8, 8, 8, 8, 10, 12, 16, 16, 20, 21, 23, 26, 26, 26, 27, 29, 30, 33	P: 6, 9	P: 11, 13, 14, 15, 17, 20, 20, 23, 23, 23, 27, 27, 28, 32	P: 8, 10, 18, 19, 20, 22, 24, 24, 34	P: 8	**45**	**27/35**
7	*Anja*	P: 2, 4, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 15, 20, 21, 24, 24, 24, 24, 24, 24, 24		P: 5, 15, 21, 21, 22, 22	P: 3, 13, 13, 14, 14, 15, 15, 18, 19, 20, 23, 24, 24	P: 22	**38**	**20/24**
8	*Milica*	P: 1, 2, 3, 5, 6, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12	P: 6, 6			P: 12	**15**	**11/13**
9	*Isidora*	P: 1, 4, 12, 13, 15, 18, 18, 19, 20, 23, 25, 26, 27, 28, 32, 33, 35, 39, 45, 45, 45, 45, 45	P: 18, 22, 31, 37, 45	9, 11, 24, 39, 39, 40, 47, 49	9, 17, 19, 19, 19, 19, 36, 38, 39, 45, 47	P: 44	**48**	**31/50**
	Ukupno	**114**	**13**	**36**	**50**	**11**	**224**	**137/195**

4.3. Analiza i rezultati životne priče na osnovu podataka iz pisanih medija (strip)

Brošuru „Ana“ “(SMCQ, 2011-2012) napisale su autorke Meri Dekari i Elizabet Oud-Paskal (*Marie Decary, Elisabeth Eudes-Paskal*) u specifičnoj formi štampanog teksta - stripu[35]. Na 30 strana opisuje se život kompozitorke Ane Sokolović, koja je diplomirala na Akademiji umetnosti u Novom Sadu (1991), preselila se u Kanadu (1992) i tamo ostvarila zavidnu karijeru, a nakon 20 godina (2012) dobila prestižno priznanje velike kanadske kompozitorke savremene (klasične) muzike. Strip je nastao tim povodom.

Strip je kao žanr najpre bio zabranjen, dugo godina omalovažavan, da bi dobio zaslužno mesto u umetnosti danas, a u pedagoškoj primeni se koristi već duže vreme za obrazovne namere u osnovnoškolskom uzrastu. Jezik stripa je specifičan i u okviru interdisciplinarne problematike analize diskursa kod nas nije dobio dobru naučnu verifikaciju.

Cilj objavljivanja stripa o Ani jeste da se široj (mlađoj) dvojezičnoj kanadskoj publici predstavi velika umetnica klasične muzike, njihova sugrađanka i graditeljka kanadske kulture. S obzirom na formu u kojoj je pisan strip predstavlja idealni sklop slike i naracije, koji treba da zainteresuju i informišu populaciju na kojoj se grade temelji kulture jedne zemlje.

U stripu *Ana* daju se osnovni podaci o umetnici koja je došla iz druge zemlje, noseći elemente svoje kulture u novu domovinu. Cilj analize diskursa stripa je da pokažem kako se za mulitkulturno obrazovanje u Kanadi koristi životna priča (oral history) umetnice. Akcenat je na razvoju tolerancije prema svima koji su u Kanadu emigrirali i poštovanju vrednosti koje donose.

Brošura je kompleksna forma onoga što je u razgovoru rečeno, a sažetak sublimna biografija sa tačkama prekretnica (iz perspektive dece u Kanadi) i pruža informacije o zemlji porekla (Jugoslavija, Srbija) i zemlji prijema (Kanada), na način kako se to prelama u ličnoj priči Ane Sokolović. Sredstva stripa su smena vremena na planu SADA i ONDA (tj. u prošlosti) preneta u jezik stripa, a reči i slike (crtež) komplementarni su u sukcesiji vremena. Jezikom stripa se u životnoj priči povezuju naracija i Anini iskazi.

Strip služi kao dobar model mladima u odrastanju dok prolaze kroz proces građenja karijere. Moto (na početku i kraju) upućuje mlade da slede sopstvenu kreativnu sposobnost (a ne da poštuju ustaljene već zadate norme), što je utkano kao princip i u obrazovni sistem: “Ne govorim o sopstvenim snovima u mojoj muzici; moj posao je da izgradim snove za slušaoce”.

[35] Tekst je zasnovan na intervjuu sa kompozitorkom, o čemu je napomena u brošuri: „Reči koje izgovara Ana Sokolović zasnovane su na intervjuu o njenom radu.“

(Ana Sokolović, 2006); „Imaginacija (stvaranje, izmišljanje, snivanje) najvažnija je stvar u životu“.

Najpre prenosim (u prevodu na srpski sa engleskog jezika) ono što je dato u stripu, a potom poredim sadržaj iz stripa sa onim što je rekla kompozitorka u intervjuu na srpskom jeziku (2010, 2012) i drugim medijskim tekstovima. Upoređenje ima za cilj da se proceni šta je to što Ana smatra važnim (možda i presudnim) u njenom životu.

Događanja u stripu podelila sam u sekvence, *epizode, paragrafe* (situacije: 1 - 19) u okviru kojih je značenje osnov za segmentiranje nacrtanog, napisanog, izgovorenog: napisanog ono što je naratorska nit, ono što direktno govore akteri (pre svega Ana) i ono što nije izgovoreno ali je u mislima u obliku govora (inner speech).

Izostavljam analizu Anine biografije (početak brošure), koja obuhvata četiri segmenta (epizode) poređane hronološkim redosledom: *Detinjstvo u Beogradu*; *Tri univerziteta i dva kontinenta (obrazovanje); Bujanje karijere* i *Sadašnja pozicija*. Biografija je osnova za razumevanje stripa a zadatak čitalaca da prvo pročitaju uvodni tekst u obliku CV-a.

U jeziku stripa analiziram preplitanje naracije, misli i dijaloga Ane sa sagovornicima (prijateljicom iz Kanade, članovima uže porodice, profesorima na Akademiji, saradnicama na poslu...) sa ciljem da pokažem koje delove iz života umetnice autorke odabiru za vaspitnu i obrazovnu namenu mladima u Kanadi. Poredim te podatke sa podacima iz životne priče Ane Sokolović za našu publiku (intervjui sa kompozitorkom 2010. i 2012. u Srbiji). Ističem karakterne, profesionalne i umetničke osobine koje su izdvojile autorke stripa da predstave Anu Sokolović u svetlu dveju kultura i dveju domovina sa predlogom da strip posluži kao model u našoj pedagoškoj praksi.

Krajnja poruka stripa je da se promoviše umetnost, istrajan rad i komponovanje i rodno je osetljiva jer predstavlja mladu žensku osobu koja se uspešno bavi komponovanjem a kojoj je priređena omaž godina. Strip ima formu i ozbiljnog a ne samo zabavnog karaktera jer je upotpunjen tekstualnim delovima na prvim i poslednjim stranicama što utiče na to da se medijska poruka sa početnih planiranih primaoca – dece širi na druge uzraste. Time on postaje značajan medij u promovisanju ličnosti, konkretno kompozitorke Ane Sokolović.

Tabela 27: Analiza stripa *Ana* po situacijama

Str.	Situacija	Sadržaj	Motivi	Poruka
5	**1**	**Narator**: Letnje veče u Aninom malom vrtu u Montrealu; vreme kad je moguće ćućoriti sa biljkama i cvećem... **Ana**: Bravo geranijum! Dobar posao hibiskus!. Hvala za tvoje cvetove!, A ti draga smokvo, daj mi malo plodova! (odgovor biljke): Radim sto najbolje mogu! **Ana**: Ne zaboravi da je ovo zemlja snega i hladnoće! **Ana**: Kad osetim vaše mirise, sećam se detinjstva, osećam sunce...Mogu videti more i tebe drvo masline, limuna, hibiskusa... **Narator**: Ana je rođena u Beogradu u zemlji koja se nekada zvala Jugoslavija a danas je Srbija.	**Sada u Kanadi, u Montrealu, ljubav prema prirodi**	Implicirana: Priroda je deo mog života...
6-7	**2**	**Narator**: Ana je provodila leta na Jadranskom moru, nasuprot Italiji. Dva meseca raspusta provodila je u plivanju, trčanju po stenama, uživajući i sanjajući na danu (daydreaming) Svake godine s nestrpljenjem očekuje da ponovo vidi svoju prijateljicu Nancy, koja dolazi iz Kanade, gde su njeni roditelji imigrirali. Simbolički (na crtežu), Ana se penje na stenu (uspeh) i tamo razgovara sa drugaricom, buduće vreme – sanjanje o budućnosti. **Ana**: Da li se tako oblačiš u Montrealu? (poderane farmerke) **Nensy**: Da. **Nensy**: Kad odrastem hoću da budem umetnica. **Ana**: Umetnica?! I ja! **Obe uglas**: Cross my heart! (zaklinjemo se) Dogovoreno! **Ana** (govori nama čitaocima u sadašnjoj perspektivi): Tada nisam još znala da ću biti kompozitorka, ali znala sam da želim da provedem život u igri kao deca. Igranje i izmišljanje priča...	**Detinjstvo na Jadranskom moru; prijateljstvo sa Nency, devojčicom iz Kanade i povezanost sa budućom domovinom.**	Implicitna poruka je veza sa Kanadom u ranom detinjstvu. Ovo je govor sa čitaocima SADA, njima je okrenuta otvorenog lica.
8	**3**	**Narator**: Ana nije zaboravila obećanje, ali je i drugi izazov (oath) bio blizu njenom srcu: kao svi drugi učenici u njenoj zemlji koji se upisuju u osnovnu školu postaju „pioniri“: „Danas, kada postajem pionir, Dajem časnu pionirsku reč: Da ću marljivo učiti i raditi, poštovati roditelje i starije i biti veran i iskren drug-zavet Titu (Titova slika).	**Domovina u kojoj je Ana živela**	Cilj je da se pokaže način političkog ustrojstva u tadašnjoj Aninoj domovini Jugoslaviji i koje su vrednosti bile poželjne u društvu (njeno detinjstvo).

9	**4**	**Narator***:* Još u ranom detinjstvu Ana je imala veoma mnogo obaveza! nije imala ni minuta za gubljenje (to spare). Učila je balet i u pauzi je vežbala na velikom klaviru u studiju, komponuje prvo delo sa samo 4 godine. **Ana**: Naslovila sam ga „Kineski duet“ Naratorska nit o detinjstvu, završava Aninom izjavom u sadašnjosti – kao njeno sećanje.	**Sakupljanje umetničkih znanja u Beogradu koja će kasnije koristiti u komponovanju i prve naznake kompozitorskog talenta**	Govor deci da od ranog detinjstva neguju sopstvene talente i ulažu u svoje obrazovanje.
10-11	**5**	**Narator**: Od desete godine, dok nije postala tinejdžerka, provodi časove i časove u novootvorenoj dramskoj školi za decu. Uči sve što je važno o glumi, kako da postavi neki komad i što je najvažnije, kroz sve vrste scenskih igara, uči kako da se izrazi, stvori (kreira) različite karaktere i da izmišlja priče. **Nastavnica klavira**: Tvoja personifikacija lava je divna, Ana! Sada se promeni (pretvori) u balon! **Ana**: (scene i izrazi u tom zadatku dramskom) **Ana**: (u sadašnjosti – sećanje nama govori): Moj koncept umetnosti je zasnovan na tim godinama kada sam skliznula ispod kože mnogih karaktera. I to je upravo ono što činim u mojoj muzici, i jednom delu sam zamislila da sam trougao, u drugom da sam dwarf ? of button. Volim da uzimam svakodnevne objekte (predmete) i menjam njihov kontekst.	**Jasno ispoljavanje kreativne sposobnosti**	Sposobnost preobražavanja prenosi se i u muziku.
12	**6**	**Narator**: Ana takođe uči klavir. Ali umesto da vežba dela sa repertoara, ona ih menja igrajući se. **Nastavnica:** Ana, ne mogu da prepoznam Mocartovu sonatu, Šta ti sviraš? **Ana**: Ličnu varijaciju gospođice Šerac! (seksizam u knjizi) **Nastavnica**: Jasno je da nikad nećeš biti koncertna pijanistkinja! Ali bi trebalo da misliš o učenju komponovanja.	**Sposobnost improvizacije**	Poverenje u nastavnicu klavira i njen sud-prva stručna ličnost koja utiče na profesionalni izbor.

13	**7**	**Narator**: Ana se, nakon toga, upisala na univerzitet gde je bila pod jakim uticajem dva profesora, dva važna kompozitora u Srbiji. Prvi, Dušan Radić, živi u Novom Sadu, 75 kilometar od Beograda. Svake subote Ana putuje na časove kod njega da razgovaraju o muzici i stvaranju. **Radić**: Nikad nemoj zaboraviti ko si! Treba da komponujemo iz (na osnovu) naših korena, kao Stravinski **Ana** (sada nama): Igor Stravinski je uvek bio moj idol! Kakav genije! Njegova je muzika tako jaka, i uvek karakteristična. **Narator**: Drugi je Zoran Erić, profesor na Univerzitetu u Beogradu. **Erić**: Ne zaboravi da se koristiš svojom glavom To je najbitnije, imati strukturu misli. **Ana** (sada nama): Sa njima sam naučila da se ne oslanjam samo na svoj instinkt.	**Presudne ličnosti za njen kompozitorski rad na univerzitetima u domovini**	Značaj porekla, sopstvenog stila…
14-15	**8**	**Narator:**U periodu između 18 do 23 godine Ana buja u projektima i aktivnostima. Predavala je u školi harmoniju i kontrapunkt. **Ana** (predaje učenicima): Svi kompozitori se koriste istim notama. Ono što ih čini različitim je način na koji ih organizuju kroz vreme. **Narator**: Ana je postala asistent reditelja i piše muziku na osnovu igara iz njenog ličnog detinjstva. Priključila se grupi muzičara „Ambijental orkestar“ koja izvodi performanse. **Ana**: Radila sam kao rediteljka i čak na televiziji. Jer stvaranje je život! Nisam mogla živeti bez stvaranja!	**Profesionalno-poslovno stasavanje u domovini**	Aktivno vreme-pedagogija, rediteljski rad i medijski, komponovanje, izvođačka umetnost-individualno i grupno dokazivanje.
16	**9**	**Narator**: Ana je i nadalje u kontaktu sa Nancy, koja je postala umetnica (fotografkinja) i šalje joj fotografije Montreala pod snegom. Nažalost, apsurdni rat je buktao u njenoj domovini Jugoslaviji i Ana je učestvovala na protestima protiv rata, zahtevajući slobodu štampe. **Ana**: Te godine je umro moj zec od tuge...	**Prijateljstvo koje traje i ratna situacija u domovini**	Nagoveštaj razloga za odlazak iz domovine; povezanost sa životinjama !?

17	**10**	**Narator**: I jedne večeri kod kuće **Ana**: Idem u Montreal! **Otac**: Montreal! Šta ćeš tamo raditi? **Ana**: Komponovaću muziku. **Sestra**: Oni sigurno imaju tone osoba koje to rade. **Majka**: Bićeš kelnerica celog života	**Odluka za odlazak u Kanadu.**	Bojazan porodice da nova sredina ne nudi blagostanje i lakoću življenja, da Ana neće uspeti u svojoj želji da se bavi komponovanjem.
17	**11**	**Narator**: I 24. jula 1992. Ana je stigla u Montreal. **Majka** (nastavnica? poslednji saveti na rastanku)?; U redu moja draga, sledi svoju intuiciju. **Otac**: Sledi svoje snove, Ana! **Narator**: Zahvaljujući nekim prijateljima iz Srbije njen prvi posao je bio da kelneriše, ali je dala otkaz već nakon nekoliko dana. **Ana** (prijateljima): Hvala na pomoći! Ne mogu ostati, majka će biti razočarana mnome i imam drugih stvari da radim.	**Kanada i prva iskustva u drugoj zemlji koja doprinose da odluči šta hoće**	Svako treba da se bavi onim za šta se školuje i za šta je nadaren.
18	**12**	**Narator:** Godinu dana kasnije Ana počinje master studije kompozicije na Univerzitetu Montreal, sa Jose Evangelistom **Jose**: Impresivna muzika! I umetničko znanje. I sada šta biste hteli da komponujete? **Ana** (dok on govori *misli)*: U Evropi bi bila obavezna da napišem trio, kvartet, končerto, simfoniju. Ali ovde me pitaju da sebe izrazim. Da nađem moj sopstveni glas, moj lični stil... i slobodna sam! **Ana** (sebe pita sada u svojoj bašti): Ko sam ja uistinu?	**Usavršavanje u Kanadi; susret sa razlikama u obrazovnom sistemu u domovini i Kanadi**	Prihvatanje novog; sloboda u stvaranju
18-19	**13**	**Narator**. U 1995. godini Ana ima 27 godina, završila je master studije muzikom za balet. I tada, samo nekoliko dana kasnije, komponuje „Ambient V“ kao sećanje na Novi Sad, na prijatelja muzičara koji je umro nesrećnim slučajem. **Ana** kaže: U toj kompoziciji sam koristila elemente iz komada koji smo zajedno radili. **Narator**: To delo za dve violine su njen lucky šarm. Njime je osvojila mnoge nagrade i ono joj je otvorilo mnoga vrata... uključujući i debitantski koncert kojim se prikazuje (otvara) njena karijera u Montrealu.	**Prvi uspeh sagrađen na osnovu sopstvenog proživljenog iskustva – iznenadne smrti prijatelja**	Komponuje i kad je tužna i kad je srećna.

18-19	**13**	**ONA (Veronique Lacroix, direktorka ECM)**: Volim tvoju muziku! Fantastična je, ritmična, obojena, humoristična i puna preokreta i promena! Ona je bogata i kompleksna. Napiši neka dela za mene i ja ću ih dirigovati! I jednoga dana ćemo snimati zajedno, OK?!		
20	**14**	**Narator**: Ana se susretala sa mnogim osobama, voli ljude, i gde god ide stiče nove prijatelje... čak i više **Jean Lesage** (radio voditelj): Dobro veče! Govori Jean Lesage. Večeras u Muzičkim aktuelnostima razgovaram sa kompozitorkom Anom Sokolović. Ana, u mnogim tvojim delima koristiš tradicionalnu muziku tvoje domovine, uz mnogo originalnosti (na originalan način). **Ana** (odgovara na radiju): Kad sam bila mlada mogli smo čuti tradicionalnu balkansku muziku svuda. Postepeno sam se više zainteresovala za rok muziku i klasična dela koja sam studirala. Jednom u Montrealu sam počela da mislim o mojim korenima i da bolje ponirem u sebe i da koristim te uticaje kao inspiraciju. U mojoj muzici sam inspirisana delima iz prošlosti i filtriram ih kroz sopstvenu imaginaciju. Takođe pozajmljujem iz srpskog jezika izvesne ritmove. Ne samo da sam pod uticajem sveta zvuka. Vizuelne umetnosti i igra takođe može da zainteresuje (zaintrigira) proces komponovanja. **Jean Lesage** (u mislima, dok sa njom razgovara): Ova mlada žena je draga i ima veoma lep glas! Ja ću se njome oženiti! **Ana**: Održao je obećanje! Jean, takođe kompozitor, postao je moj muž, otac naše dvoje dece, Gustava i Eve. On je takođe prva osoba koja sluša moja dela i moj najvažniji kritičar.	**Kako je susrela muža u Kanadi**	Slučajnosti stvaraju nove puteve u životu. Model idealne, srećne porodice u kojoj je odrasla nastavlja u svojoj novoj porodici.
21	**15**	**Narator:** Anini koreni su sve dublje i dublje rasli u novoj domovini. **Ana**: Čestitam na koncertu maestro Boudreau! **ON**: Uzgred, da li biste napisali delo za tridesetu godišnjicu SMCQ? **Ana**: Odlično! Već imam naziv „Jeu des portraites! Biće to u čast četiri kompozitora iz Quebeka! **ON**: I... muzička priča za naš mladi sektor? **Ana** (u mislima): Da zamislim dečju predstavu baš kao u Beogradu? SUPER! (odgovor)	**Svest o muzičkom nasleđu domovine i povezivanje sa muzičkim potrebama u novoj domovini**	Napreduje, ali ne zaboravlja scene iz domovine.

22	**16**	**Narator**: Prolazili su meseci i povećavaju se narudžbine: Ana, delo za pevanje! Ana delo za koreografiju! Ana, delo za klavir! Ana, delo za violinu! Ana, opera u Queen..Ana molim delo za naš ansamb u Manitobi! Ana, obećala si mi originalnu zvučnu pozadinu (soundtrack) za moje pokrete! Ana, končerto for the OSM, molim!	**Profesionalno širenje u razne muzičke oblike**	Ključ za uspeh je u raznovrsnosti, prihvatanju novih izazova.
23	**17**	**Ana**(govori nama čitaocima): Srećom, veći deo moga rada se događa u mozgu! Čak i kad nisam za klavirom ili pišem note na papiru ili kompjuteru, ja komponujem svaki dan u mojoj (sopstvenoj) glavi. Elementi već postoje kao neka vrsta mase zvukova bez forme, ili magma negde u ušima. Moram da zaronim duboko u sebe da je dekodiram i potom koristeći znanje da joj dam oblik, da stvorim muzičko delo od osmine, četvrtine, polovine, početak, sredinu i kraj. Kada stvarno imam nešto da saopštim.. to izleti (iz mene)!	**Objašnjava proces stvaranja**	Pravi talenat ne spava, ne miruje...uvek stvara.
23	**18**	**Narator**: Anina dela izvode ansambli, solisti, orkestri, ona se dotiče srca i uha publike s jednog kraja obale na drugi kraj obale (Kanade) i preko toga... **Ana** (naglavačke): (album opere, London 2006) Ovom operom, i dvema koje slede, čini mi se kao da sam ponovo mlada, uživam izmišljajući priče i uzimajući preimućstva zabave i igre na sceni.	**Sumarni zaključak o bogatstvu prisustva**	Uspeh donosi sreću i zadovoljstvo. Implicitna poruka da se može živeti od komponovanja.
24-25	**19**	U poslednjoj sceni (isto kao u prvoj) Ana u vrtu završava razgovor sa biljkama (sada, u Kanadi): **Biljka:** Bravo Ana! Nadam se da priča još nije završena.... **Ana:** Ne! Komponovanje me čini srećnom i ja želim da donosim radost celom svetu! Ja pišem muziku da podelim sa drugima ono što je u meni..Ja volim ljude, volim da komuniciram, i ovo je moj način pravljenja slika..Nadam se da ću da probudim njihove slike, osećanja, radoznalost, maštu...Mašta je najvažnija stvar u životu! Igra sa Anom! (Slika predstavlja Anu srećnu u različitim pozama, njena glava je ispunjena igrom, pokretom i muzikom...)	**Ana razgovara sa biljkama, to je poruka svim čitaocima**	Kreativnost i mašta je ono što nas (Anu) čini zadovoljnima.
26-30		**Nakon** stripa kao forme, slede informacije za koje procenjuju autorke knjige da treba da ostanu u svesti čitalaca (dece) kojima je brošura namenjena.To je spisak koji nadopunjuje različite muzičke forme (navedene u situaciji 15) i kojim se Ana predstavlja svim svojim znanjima i	**Prateće stranice stripa takođe su značajne za**	Da bi bio ozbiljno shvaćen, osim slikovitih tekstualnih

		umenjima, komplementarinim muzici (ples, vizuelne umetnosti, folklor,). *Pored muzike Ana Sokolović uživa i u drugim formama takođe. Kad je imala četiri godine, počela je da uči balet, sa osam godina je pošla u školu glume. Ona je oduševljena crtanjem, rečima i pričama. Često se okreće igranju, vizuelnoj umetnosti, literaturi i folklornoj muzici za inspiraciju dok komponuje*. Brošura se završava Aninim rečima (negde izrečenim), a tiče se odnosa komponovanja prema drugim vrstama muzičkog izražavanja. *„Komponovanje je kreativan proces kao što je pisanje pesme, slikanje ili zamišljanje neke kuće. Muzika je specifična umetnička forma: neki tvrde da je muzika najapstraktnija od svih. To znači da je ne možeš dotaknuti, videti ili mirisati. Potrebne su nam uši (sluh) i potpuna pažnja da je u potpunosti razumemo i u njoj uživamo“* ***Ana Sokolović***. Zadatak o izgovoru njenog imena i prezimena. (Slede zadaci za decu) Na koricama pozadi (tekst): Upoznajte Anu Sokolović izvan njene profesionalne karijere, od detinjstva u Beogradu do prepoznavanja nje kao jedne od domaćih velikih kompozitora (navodi tim koji je pravio knjigu) i ponovo naglašava da je za Anu Sokolović „imaginacija (stvaranje, izmišljanje) najvažnija stvar u životu“.	**upoznavanje Ane kao ličnosti, Ane kao kompozitorke i njenih pedagoških sposobnosti, stvaralačkog opusa.** **Ana daje definiciju muzike.** **Ana govori tri jezika: srpski, engleski i francuski.**	stranica, strip brošura sadrži i par formalnih.... Strip nije samo zabavnog karaktera nego je edukativno usmeren da poveže dve kulture, dva jezika i dva sveta. Jezici su takođe sredstvo za povezivanje, upoznavanje Krajnja poruka knjige
31		Pozivaju se čitaoci da se još jedanput upoznaju sa glavnim izdavačem publikacije kao i da se daljnja komunikacija, informisanost može ostvariti putem veb sajta i fejsbuka.	**Naglašeni tekst - u uokvirenom ramu crvene boje obaveštava sve čitaoce (izvođače, muzikologe, kompozitore i druge) o najlakšem načinu da dođu do publikacije i drugih informacija o Ani.**	Internet je u vrhu medijske popularnosti i sredstvo putem kojeg se lako i brzo dolazi do mnoštva informacija.

Tabela 28: Komparativna analiza stripa i životne priče, tekstova iz pisanih medija

Situacija u stripu	Motiv u životnoj priči i drugim tekstovima iz medija	Komentar/zaključak
1	-Kanada je zemlja emigranata, mi smo svi potpuno jednaki i taj osećaj je vrlo prijatan... -Montreal je moj izbor zato što sam francuski jezik uvek veoma volela.. -Ja sam već 20 godina u Kanadi i vrlo brzo sam počela da budem deo muzičkog društva Išla sam na postdiplomske studije gde sam stekla kolege i postala deo muzičkog života.	Ana je u Kanadi i oseća se Kanađankom
2	-Provodila sam leta u Crnoj Gori, na Jadranskom moru… - Otišla sam kod moje jako dobre drugarice u Kanadu...	Nezaboravna leta iz detinjstva
3	-Moja porodica je skromna, radna, jednostavna, poštena	Na primeru porodice (a u Stripu je to Zavet Titu) vide se poželjne vrednosti u društvu u vreme Aninog detinjstva
4	-Ja sam kao mala devojčica od četiri-pet godina išla na časove klasičnog baleta. To je bio moj prvi susret sa umetnošću i prva razočarenja umetnička koja su me kasnije dovela do onoga gde sam ja sada. Znači, prvi susret sa muzikom je bio preko pokreta. -Niko nije zapisao moju prvu kompoziciju; napisala sam pratnju i melodiju za „Kinesku pesmicu“	Ana izražava svoju kreativnost kroz balet i muziku
5	-Scena me je jako privlačila...dok sam se bavila glumom, nije me zanimao samo govor i rad na sceni već i mizanscen, režija , stvaranje, tumačenje teksta... -Zora Bokšan Tanurdžić koja je jedan predivan dramski pedagog. Ono što je bilo najznačajnije za mene je što ona nije želela da od nas napravi glumce, već da stimuliše našu maštu, da podstiče lepo izražavanje da podstiče stvaranje kroz priče, razvijanje mašte i komunikaciju između dece... To je sve uticalo na moj sadašnji rad zapravo i ceo taj kontakt sa scenom sa više strana: najpre s baletom zatim izražavanje i dramska delatnost kao i muzika. I mislim da sam ja našla sve to sveobuhvatno umetničko delo u operi kojoj sam naročito privržena i koja mi naročito puno znači. -Mene zanimaju mnoge stvari, mnogi načini, na različite načine pristupam samoj muzici, samom stvaranju i različite stvari me inspirišu i onda mi je jako zanimljivo da razgovaram sa izvođačima i da vidim koji deo moje ličnosti se najbolje susreće sa njihovom ličnošću.	Uticaj glume i scene na stvaralaštvo u muzici; značajna ličnost u Aninom životu je nastavnica glume

6	-Temelji mog interesovanja i mog znanja je bila i moja profesorka klavira Davorka Šperc Polojac koja i dan danas predaje u muzičkoj školi u Zemunu. Kod nje sam počela muziku i klavir, ali ona je u nekim kasnijim godinama shvatila da je moj pravi talenat možda negde drugde, ne u izvođačkoj strani već kreativnoj. I pomogla mi je jako u tom smislu jer me je gurala u tom drugom pravcu	Značajna ličnost za profesionalno opredeljenje je nastavnica klavira
7	-Profesor Dušan Radić otkriva da imam dara i stimuliše me. On je živa enciklopedija, i nije bio samo veliki stručnjak što se tiče kompozicije. Ono što je njemu bilo najvažnije je da diskutujemo o kreaciji uopšte, izuzetno je stimulisao naše razmišljanje. -Profesor Zoran Erić je takođe napravio važan korak u mojoj sudbini kada mi je rekao: - Pa nećete valjda sada posle završenog fakulteta i s takvim talentom stati...	Profesori kompozicije koji su uveli Anu u svet komponovanja u domovini
8	-…par meseci kasnije počela da radim u muzičkoj školi *Mokranjac* kao profesorka u srednjoj muzičkoj školi za predmet harmonija i kontrapunkt koji inače predaju u kompozitori…Iskreno da vam kažem, ja sam uvek jako volela da predajem… -Najviše sam se družila sa Netom, Zoranom i Željkom koji je bio malo stariji od nas i oni su zapravo počeli taj *„Ambijental orkestar"* u koji sam se i ja uključila.	Vanakademske aktivnosti je ispunjavaju kao kompozitorku; stiče prva iskustva u pedagoškom radu…
9	-To je devedeset druga već, rascepljena zemlja u zemlji ratovi... Ja sam predavala..Pomislila sam, za trideset godina isto ću moći ovo da radim, moći ću da ostanem ovde, šta će se desiti sa kompozicijom? Jer ja sam se školovala da budem kompozitorka. -Svi bavili politikom kao i sada što se bavimo. A ja sam shvatila koliko je to daleko od mene i koliko sam ja loša političarka. Kao mladi manifestant gladovala sam ispred... jurila nas je policija... znači sve ono što je moja generacija živela i na žalost u to isto vreme mnogi moji prijatelji su otišli, ja ne znam da l je i jedan ovde ostao, i napravili karijere.	Loše političko stanje u zemlji ne daje nadu mladim talentima…
10	-Roditelji su uvek bili moja podrška	Porodica je temelj potreban za uspeh
11	-Iako sam u početku morala da radim u prodavnici igračaka, čak i u restoranu jedno kratko vreme, nikada mi cilj dolaska nije izlazio iz glave…	Jasan životni cilj
12	-Profesori koji su me primili su ocenili da je imam talenta. Primljena sam kod profesora Žoze Evanđelista koji je Španac poreklom, predivan čovek sa kojim sam u odličnom odnosu.	Značajna ličnost u novoj domovini je profesor Žoze Evanđelist, kompozitor

13	-Zoran Komadina me je obavestio za smrt Željka Avdalovića koji je otišao za svojom sudbinom u Južnoafričku republiku i poginuo pripremajući jedan koncert na putu. To me jako potreslo. I onda sam napisala kompoziciju za te dve violine koja se zvala *Ambijent V*, zato što smo imali tu grupu *Ambijent orkestra* sa projektom Ambijent 3. Pa sam napisala Ambijent V zato što sam imala pet stavova. Inspirisala sam se programom koji je on napravio za naš projekat. Ta kompozicija je bila izvedena u januaru devedeset pete na studentskom koncertu na fakultetu i doživela veliki uspeh i tako je zapravo moja karijera počela. Ona me podseća na Željka i svugde piše njegovo ime i meni je jako drago što on nekako živi kroz moju muziku.	Početak uspešne karijere u Kanadi direktno je vezan za Srbiju-inspiracija u prijateljstvu iz studentskih dana.
14	-Sreli smo se relativno brzo po mom dolasku u Montreal…Posle 2 godine druženja shvatili smo das mo jedno za drugo.. -Žan je kompozitor, moj kolega i mi imamo jako sličan ukus muzički ali naši ukusi su i jako različiti, jako me dobro poznaje i on je jedna velika kulturna glava, koja poznaje mnogo, mnogo stvari i koji ima savet, jako mi pomaže i čuje moje kompozicije i njegove kritike su uvek dobro došle. Oboje se vrlo dobro poznajemo i razmenjujemo savete, a zna se kao roditelji kao i ljudi koji se mnogo vole nisu samo sve odlično..., najbolji saveti su negativni, zapravo dobra kritika je kada nas podstakne da napravimo nešto bolje.	Suprug je kolega kompozitor, kritičar, prijatelj, povezuje ih ljubav, roditeljstvo, profesija…
15	-Moja ideja je bila da se inspirišem sa onim što je najlepše i da izvučem srž o našoj reči i da od toga napravim materijal koji je potpuno univerzalan... -Tekst je iz raznih delova Srbije, sa Kosova ali i iz Vojvodine, znači ima, jekavskog, ijekavskog, u originalu je 90% teksta	Nasleđe domovine je utkano u kompozicije
16	--Ja sam bila vrlo srećna da sam imala dovoljno dobrih narudžbina dok nisam predavala (jer ovo je peta godina kako predajem) i da sam mogla da živim od toga sasvim solidno, ali je to vrlo retko čak i u svetu, a ne samo u Kanadi. U Americi je moguće, zavisi koju vrstu kompozicije radite. - Godinama se nalazim u takvoj situaciji da mogu da ne prihvatim ako mi se nešto ne dopada --Mediji su nešto što je danas očigledno neophodno, ja lično ne bavim se time, ali tako ispada vrlo često da je to neophodno, kao što sam rekla. Imala sam izuzetnu medijsku godinu prošle godine i imala prilike da budem sa različitim medijim u kontaktu i mogu Vam reći da se vidi razlika.	Ana je u vrhu popularnosti, može da bira porudžbine i da živi od komponovanja…
17-18	-Volim da komponujem i da obučem ruho nekog drugog…Muzika je najapstraktnija od	Komponovanje je pravi

	svih drugih umetnosti tako da igra može da bude beskrajna…Svi smo mi autodiktati, samouki u našem ličnom umetničkom jeziku…	izbor za Anu
19	-Ja se igram….	Kreativnost je nešto što nosi iz detinjstva i čemu se i danas raduje
Zadaci za decu	-To je za decu u osnovnim školama, gde čak postoji jedna igra koju sam ja napravila sa mojim imenom jer me često pitaju kako se izgovara moje ime, pošto žele da ga izgovore u originalu, pitaju me između dve ili tri mogućnosti ali ni jedna nije pravilna, zbog toga što akcenti nisu na pravom mestu, onda sam ja napravila igru kako se moje ime izgovara ritmički na engleskom, na srpkom i na francuskom ...	Populacija od koje polazi negovanje kulture je uzrast osnovnoškolaca, koji uživaju u formi stripa ali su željni znanja, novih informacija, razgovora.

4.4. Analiza i rezultati životne priče na osnovu podataka iz dnevnih novina

U ovom tekstu dekonstruišem sve elemente izuzetnog uspeha kompozitorke Isidore Žebeljan u današnje vreme i iz bliske prošlosti, kako bih pokazala šta je to kod nje specifično a što druge kompozitorke nisu koristile u građenju karijere.

Korpus sadrži 50 tekstova (95 stranica), što je 25,77% od ukupnog broja, a što ukazuje na to da su mediji u Srbiji najviše pisali baš o njoj. Razlozi su višestruki:

- Kompozitorka je jedina članica SANU od devet analiziranih kompozitorki. U dopisno članstvo primljena je 2006. godine, a u redovno krajem perioda istraživanja (2012). Ujedno je i najmlađa članica.

- Povodom proslave 170 godina SANU (tokom raznih proslava) imala je višestruku medijsku prezentaciju svoje muzike:

- izvodi svoje kompozicija u Srbiji i u svetu;
- nastupa sa „Žebeljan orkestrom" – diriguje svoje kompozicije;
- objavljuje CD srpske muzike na kojem se nalaze dela mnogih kompozitora i samo dve kompozitorke: Ljubice Marić (1909-2003) i Isidore Žebeljan (1968);

- pojavljuje se u javnosti - drži besede, članica je u mnogim žirijima;

- profesorka je na FMU u Beogradu;

- tokom poslednje decenije dobitnica je osam nagrada u Srbiji, što je više od drugih kompozitorki iz uzorka;

- živi u Srbiji (i povremeno u Holandiji) ali je jedna od retkih čija se dela izvode i u Srbiji i u svetu (za razliku od ostalih ovde istraživanih);

- ona više od ostalih u štampanim medijima govori o pojedinostima iz svog privatnog života. Informacije o njoj nalaze se ne samo u dnevnoj štampi, već i u nedeljnoj i periodičnoj, često u vidu intervjua. Pričom o svom poreklu, porodici, detinjstvu, stvaralaštvu, religiji i drugim temama ona postiže veću bliskost sa čitaocima;

- suprug I.Ž. je takođe muzičar (vrstan oboista), pisac i biolog. On u kreativnom procesu komponovanja i izvođenja kompozicija supruge aktivno učestvuje. Oni sebe u medijima predstavljaju u modelu harmonične, srećne porodice (bez skandaloznih vesti), koja je umetnički zahtevna i aktivna, ali uspešno funkcioniše na privatnom i profesionalnom planu;

- kompozitorka je često na fotografijama u tekstovima koji pišu o njoj (najčešće sama, sa porodicom ili sa „Žebeljan orkestrom") čime takođe doprinosi stvaranju pozitivne medijske slike o sebi.

S obzirom da kompozitorka nije imala razumevanja za metod životne priče koji je osnova u ovom radu, o njoj sam formirala životnu priču na osnovu njenih izjava u pisanim medijima, te sam tako sakupila podatke o detinjstvu, porodici, značajnim ličnostima, komponovanju i drugim temama o kojima sam razgovarala sa ostalim kompozitorkama (*Tabela 29*).

O njenom vrtoglavom uspehu saznajemo na osnovu svedočenja muzikološkinje Donate Premere (Prilog *Isidora*).

Dobitnica je više nagrada. Osim komponovanjem, muzički se izražava i kao pijanistkinja i dirigentkinja. Bavi se pedagoškim radom - ima svoju klasu na Odseku za kompoziciju na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu. Supruga je i majka, čime pruža primer uspešne žene na visokoj poziciji moći, koja uspeva da profesionalne uspehe i obaveze uskladi sa privatnim.

Mnogo češće (od drugih kompozitorki) u medijima govori na temu detinjstva, religije, braka i supruga, dok se o pojedinim temama ne izjašnjava (npr. žensko pismo u muzici, muzička kritika u Srbiji i slično).

U primerima rodne analize tekstova (*Tabela 30*) uočavam da je najveća zastupljenost rodno neosetljivog jezika primetna upravo u onim tekstovima koji pišu o I. Ž. kao o najmlađoj članici SANU. Ovaj podatak govori da u srpskom jeziku nije izvršeno rodno osetljivo normiranje profesija i titula, tj. da nije ustaljeno u našem pisanom i govornom jeziku. U analiziranim tekstovima kompozitorka je najčešće: član SANU, autor, kompozitor, akademik.

Tabela 29: Analiza životne priče na osnovu izjava I.Ž. u štampanim medijima

R.b.	*Tema*	*Izjave kompozitorke*
1	**Detinjstvo**	- Iako sam rođena u Beogradu, ljude u njemu nikad nisam dokraja razumela. Njihovo ponašanje grubo je i cinično – sve se uvek komentariše kroz sprdnju. Niko ko je srpske krvi nikada ne može da uradi ništa što bi zavredelo poštovanje Beograđana. Oni su ultimativni etnos za sebe, koji je iznad svakog i iznad svega, svemu uvek mogu da nađu manu i nedostatak. - Tu, u toj kućici u cveću, sa mirisom lipa, jorgovana, bagremova i borova u pozadini, odvijali su se neprekidni praznici, predivne Dionizijske svečanosti, tokom kojih se smejalo, pričalo, raspravljalo, sviralo i pevalo, pevalo, pevalo. Tada, u tom suznom, zadimljenom, a ipak najmirisnijem i nasmešenom raju, naučila sam da treba, do iznemoglosti, da zadržavam sebe budnom, kako bih uhvatila i upamtila svaki trenutak nadahnuća tih, mahovinom duvanskog dima oblepljenih glasova, koji su dopirali iz dnevne sobe, a koji su u heterofoniji izvijali melodije vojvođanskih, ciganskih i starogradskih pesama, koje su se tako, raspamećene, divlje, ali i setne i nezaboravno uzbudljive, nežne, nizale do samog jutra. Kasnije sam tokom života ovaj predivni ritual iznurivanja budnošću beskrajno ponavljala u dugim noćima komponovanja. - U našoj porodičnoj kući na Petlovom brdu, na samom kraju Beograda, uvek je bilo živo. Moji roditelji, posebno majka Bosiljka, voleli su društvo, dolazila je pesnička elita...Pored stalnih članova, kuća je u sebe, sa ogromnim osmehom primala i nebrojene komšije, prijatelje pesnike, književnike, profesore, TV i radijske novinare, slikare, kao i nekolicinu nastavnika muzičkog, koji su umeli lepo da pevaju i sviraju.
2	**Porodica**	- Moji preci su poreklom iz Rumunije. Nameravam da više saznam o precima koji su došli u Banat u 18. veku, iz varoši Žebelj pored Temišvara. Nastanili su se u Perlezu kod Zrenjanina i od tada su Srbi, a šta su bili pre toga, ne znamo. Moj muž ima teoriju da su Žebeljani poreklom Jermeni, pošto i tamo postoji ovo prezime. Baka i deda po mami su Srbi, ona je iz Orlovata, zapravo iz Zrenjanina, iz stare porodice Radovančev, a deda iz Farkaždina, od Đirskih (Jovanova). - Otac Petar Žebeljan je novinar i pisac i on je uveo u naše živote prisustvovanje TV prenosu bečkog novogodišnjeg koncerta. Mama Bosiljka je profesor srpskog jezika i književnosti i dugo godina je bila direktor 15. beogradske gimnazije; sestra Milica je dramaturškinja.
3	**Značajne ličnosti u detinjstvu**	- Otac Petar radio je na Trećem programu radio Beograda. Imao je mnogo prijatelja koji su bili muzičari. - Očeva majka je volela da gleda balet, a druga baka koja je divno pevala. Ona mi je genetski i prenela najveću vrlinu koja se lepo čuje u mojoj muzici. To je osećaj za nadrealno. - Imali smo „strašnu kuvaricu" tetka Lujzu (koja me je likom podsećala na druga Tita, te je njen prirodan autoritet nadrastao svaku sposobnost poimanja). Ona se brinula o meni i o mojoj sestri Milici, o kući i o svima nama sa gvozdenom, neumoljivom i bespogovornom posvećenošću, i to gotovo do mojih studentskih dana.

		- Moja prva profesorka klavira i muzike bila je Vesela Perović.
4	**Školovanje**	- U pripremno odeljenje ogranka Muzičke škole „Davorin Jenko" na Petlovom brdu, krenula sam sa pet godina a u osnovnu s nepunih šest. Da bih uhvatila korak u muzičkoj školi, polagala sam ranije osmi razred. Sa dvanaest godina upisala sam srednju školu, a sa šesnaest Muzičku akademiju. Studirala sam kompoziciju na FMU Beograd u klasi Vlastimira Trajkovića. Tokom studija bila sam član grupe mladih kompozitora Sedam veličanstvenih, u kojoj su bili moji divni prijatelji i kolege. Među nama nije bilo sujete i rađale su se prelepe stvari. Članovi su bili: Ognjen Bogdanović, koji sada živi u Londonu, Nataša Bogojević, koja živi u Čikagu, Ana Mihajlović, živi u Roterdamu, Igor Gostuški, koji je živeo u Beču, a sada je u Beogradu, Srđan Jaćimović, koji je u Beogradu i Vlada Jovanović, koji je bio sedmi član, ali je vrlo brzo izašao iz grupe, tako da nas je, zapravo, bilo šestoro. - Poslediplomske studije završila sam takođe na FMU Beograd na Katedri za kompoziciju i orkestraciju u klasi profesora Vlastimira Trajkovića. Srećna sam što sam imala profesora sa specifičnim osećajem za muziku, koji je inače i akademik, tako da sada zajedno sedimo u Odeljenju muzičke i likovne umetnosti u SANU.
5	**Bliski saradnici**	- Velika je sreća u životu imati bliske ljude sa kojima možete da radite i na nekim tako suštinskim stvarima kao što je pisanje libreta za operu. Da bi taj rad funkcionisao, potrebno je da se ljudi koji su u njega uključeni dobro poznaju, da se razumeju, da su sličnih interesovanja i inteligencije, i da, na prvom mestu dele veliku zajedničku strast prema onome što rade. Pošto su polazne ideje za sve tri opere potekle od mojih interesovanja i umetničkih potreba, jer su u pitanju ipak u prvo redu muzička dela, jasno je da je Borislav bio u situaciji da svoja interesovanja prilagođava ovakvim, s moje strane predloženim, osnovnim idejama. Sva libreta su uz veliku Miličinu pomoć, postajala fantastičan predložak za pisanje muzike. - Obično napravimo parti, na kom se porodično okupimo i onda pričamo o delu na kom ćemo raditi. To se pretvori u opštu zabavu, posle čega svako ode da radi svoj posao. Suprug, koji je oboista, biolog i pisac, napravi kostur priče, a onda moja sestra, koja je dramaturg, sve to sredi. Onda ja dobijem libreto u kom sve živo prepravljam, a oni za to vreme samo ćute i žmure. - Ugledni ansambl iz Londona, Kvartet Brodski često izvodi moju autorsku muziku.
6	**Brak, suprug, sin**	- Moji bližnji su na prvom mestu Borislav i sin Petar, pa onda svi ostali. - Brak je kompleksna zajednica. Naravno, i telesna privlačnost treba da opstaje i da se neguje. - Dva su čoveka odredila pravac i smer mog života u potpunosti: gorostasni patuljak čekinjaste kao nafta crne kose – moj sin Petar, a drugi se desio jednog majskog dana u koncertnoj dvorani, gde je bio Čarobni svirač na fruli, moj Borislav, moj čovek....
7	**Komponovanje**	- Klavir sam zamišljala i s njim razgovarala kao da je živo biće. Moji roditelji su jednog dana rešili da mi usliše želju. Našli su preko oglasa pijanino star preko sto godina. Gospođa koja ga je prodavala za njega nije htela da primi novac, već poklon. Mama i tata su joj poklonili prelepu bisernu ogrlicu. Taj divni stari pijanino veoma je poseban. Ne znam

		kako to da objasnim, ali on je klavir s dušom. Sve što sam pisala nastajalo je iz ljubavi i radosti. - Nisam volela da vežbam klavir, ali sam zato stalno eksperimentisala sa muzikom koju sam svirala, pa je to valjda sam početak ljubavi prema komponovanju.... Kad sam upisala srednju muzičku školu, imala sam tada 12 godina, prvi put sam svirala „Vizije", Sergeja Prokofjeva. Tada sam se zaljubila u klasičnu muziku. - Ako hoću da opišem način na koji komponujem, onda mogu da kažem da je sve što sam pisala, nastajalo iz ljubavi i radosti. Uvek sam uživala u komponovanju. Taj čin izgleda kao poseta Dionizijevoj svetkovini… kao nešto čarobno. - Moj posao je u stvari sličan činovničkom. Treba biti organizovan; uveče napravim plan rada i striktno ga se pridržavam...
8	**Prva kompozicija**	- U mojoj 11. godini nastao je balet za školsku priredbu, u kojem su nevino učestvovale drugarice iz razreda, a u mojoj koreografiji, u kojoj su se na Štrausove valcere i polke odvijale energetske slike iz „paganske Srbije" u jednoj sasvim, naivnoj i nemuštoj dečjoj viziji, koja je, međutim, imala tu fantastičnu prednost da blešti svojom iskrenošću i slobodom.
9	**Inspiracija**	- Moja muzika je inspirisana pre svega srpskom narodnom muzikom, ali i balkanskom muzikom uopšte. Svoju ljubav i razumevanje za narodnu muziku doživljavam kao dar, koji mi je dat da bi ga umnožila i podelila sa drugima. - U divnoj baroknoj crkvi u Perlezu, u selu u kojem su živeli roditelji moga oca Petra, u doba Božića ili Uskrsa, dok bih se, tokom službe, umorna i ozebla prebacivala sa noge na nogu, iz obamrlosti bi me, iznenadno, otimao zaglušujući pev hora perleskih paora, sačinjenih od svega nekoliko grubih, kao suvo drvo kvrgavih staraca. Iz njihovih nabreklih grla i grlenih žila, dopirala je pesma tako zastrašujuća i moćna, kao da se odvijala na samoj ledini Golgote pre dve hiljade (ali i kroz dve hiljade) godina i kao da su se u mikrotonalnim pukotinama njihovog pevanja nalazile ozvučene i sakupljene sve njihove paorske strepnje, nade, želje i očekivanja, koje su sa potpunim i konačnim predavanjem upućivali jedinom Bogu i njegovoj nedokučivoj i svetoj volji. Taj svet nenaštimovanih, četvrttonskih grlenih žica koje trepere po zakonima svog duboko potresnog, autentičnog, prastarog, nesaznatljivog izvora, magnetno me je privlačio. Kasnije su se iz zvučnih odblesaka ovih sećanja rađale moje opere *Zora D, Maratonci, Simon izabranik*...
10	**Narudžbine/ slobodan izbor**	- U Srbiji ne postoji ni elementarni sistem narudžbina, zapravo u Srbiji se savremena muzika gotovo uopšte ne izvodi, a samim tim joj je onemogućeno da živi i razvija se. U Srbiji generalno postoji zazor od savremene umetnosti. - Jedine institucije kod nas koje brinu o izvođenju i narudžbinama srpske muzike, osim Udruženja kompozitora, jesu Jugokoncert i BEMUS. - U Holandiji na primer postoji razvijen sistem finansiranja savremene muzike – naručivanje dela. Pored narudžbina, država je omogućila sredstva da određeni istaknuti kompozitori dobijaju platu.
11	**Pedagoški rad**	- Pre svega, muzička pedagogija mora da se podigne na viši nivo... Treba dovesti profesore iz inostranstva, u svojstvu stalnih predavača... Najviše oskudevamo u znanju... - Moji studenti su izvrsni i talentovani... Ali mladoj generaciji nedostaje sigurnost, vera u sebe... Talenat je nešto što se

		ne menja i to je vrlo optimistično, a ono u čemu se razlikuju od mene i moje generacije je to što su oni zbog spoljnih okolnosti prinuđeni da budu okrenuti unutar sebe. Mi smo bili zaraženi spoljnim svetom, uživali smo da se prezentujemo. Oni nemaju tu priliku, okrenuti su sebi što ima i dobrih strana u smislu dubokog istraživanja unutar sebe. Čini mi se da je kod nekih od njih muzika na mnogo višem stupnju, dublja u istraživanju nego što je bila kada smo mi bili studenti. - Trudim se da svoje studente učim tome da se bave suštinom, ali da je i veoma važno da imaju veštinu u jednom starinskom smislu, da im ne bude svejedno šta pišu, da im ne bude važna konceptualna ideja, već da svoju ideju izraze na pravi način.
12	**Žebeljan orkestar**	- Oduvek mi je smetalo što klasična muzika ima tu notu uštogljenosti − na koncertu su svi ukočeni, niko ne sme da se pomeri, a mog sina koji se vrpolji, ućutkuju i pokušavaju da smire. Sanjala sam o tome da na mojim koncertima publika šeta, igra, pije… jer muzika treba da bude živa. Zato sam i osnovala „Žebeljan orkestar", po uzoru na stare ciganske bendove. - Žebeljan orkestar je do sada svirao u Bregencu, Beču, Amsterdamu, zapravo, više u inostranstvu nego ovde. Volela bih da se aktivnost ovog orkestra ustali, jer je naša ideja da orkestar publici predstavlja sjajnu muziku srpskih kompozitora, kao i najlepšu muziku XX i XI veka. Dirigent je Premil Petrović, a ponekad i ja. Meni je stalo da Žebeljan orkestar funkcioniše na temeljima istinske ljubavi prema muzici i profesionalizma. Probali smo da radimo sa raznim muzičarima i čini mi se da se sada sklopio jedan sjajan sastav divnih, mladih muzikanata, koji su puni moćne kreativne energije. Fantastičan je osećaj s njima raditi. - Po Zapadnoj Evropi i u Americi ima orkestara koji se zovu po kompozitoru koji ih vodi. Kad smo moj suprug i ja odlučili da se zove Žebeljan orkestar, to me je podsetilo na Cicvariće i Đorđeviće, tamburaške ciganske orkestre pre Drugog svetskog rata. Mi smo kao sviračka banda. Tako živimo i radimo.
13	**Uslovi za život i rad u Srbiji i u svetu**	- U evropskim zemljama kompozitorski rad neguje se kroz obrazovanje, na svakom konzervatorijumu dobro je organizovana briga o mladim kompozitorima, njihova dela se izvode u okviru fakulteta, na festivalima, značajni ansambli sviraju studentske kompozicije... - Otišlo je puno kvalitetnih ljudi iz Srbije i to mi je veoma teško palo...Konkurencija je veoma zdrava i važna stvar za jednu sredinu. Kvalitet je prilično opao u svim segmentima, pa i u muzici. - Podrška države u našem slučaju (kompozitorska profesija, prim. N.K.) nije nikada postojala. Mislim da je tu velika odgovornost na muzikolozima koji su se izgleda stideli onoga što je originalno u našoj muzici, nas uvek su težili da ističu one kompozitore koji su bili samo epigoni nekih evropskih muzičkih dešavanja...U našoj sredini je osnovna emotivna karakteristika zavist. To je staro srpsko prokletstvo – ne postoje neprikosnoveni vrednosni kriterijumi, nedostaju nam informacije, imamo predrasuda. Srbija je u tom smislu, nažalost, najnazadnija i najbeslovesnija zemlja, jer se stidi svojih dostignuća, iako ih uglavnom uopšte i ne poznaje i moram da kažem da, u ovom smislu, predstavlja

		nažalost unikatan primer među evropskim zemljama. Taj element mentaliteta, koji svoj osećaj inferiornosti zaklanja praznim pričama o sopstvenoj, nedokazanoj umišljenoj veličini, posebnosti i pameti, jeste element kliničke slike koju je potrebno ozbiljno lečiti. - U Nemačkoj gotovo svaki grad ima svoju opersku kuću (ako su gradovi udaljeni svega desetak kilometara).
14	**Prepoznatljivo nasleđe iz domovine**	- U osnovi mog muzičkog jezika leži spoj između žudnje za divnim, anđeoskim, nebeskim melodijama i demonske energije, paganske igre i ciganskog derta, koje su moji preci pokupili tokom bezbrojnih nomadskih selidbi kroz jermenske gudure, rumunske i srpske močvare, baruštine i stepe...
15	**Odnos prema naciji**	- Za kompozitora je važno da bude tu gde je rođen. - U Oksfordskom muzičkom leksikonu nema ni jednog našeg kompozitora, čak ni Stevana Mokranjca. Potrebno je da promenimo odnos prema sopstvenoj baštini, da joj se divimo i poštujemo je, to bi bio pravi patriotizam. Zašto Ljubica Marić, naša čuvena kompozitorka, nije poštovana u svetu kao Bartok, to je pitanje kojim treba da se bavimo. Možemo sa žalošću da konstatujemo da svetu nije poznata činjenica o vanrednom vizionarskom duhu Ljubice Marić i svim elementima ploda koji je taj duh iznedrio, a o kojima sam prethodno govorila. Sada je kasno za ispravljanje propale šanse, iako će istina o njenom delu svakako biti, u većoj ili manjoj meri, uvažena u uskom evropskom muzikološkom krugu. Ipak, činjenica o pionirskom delovanju Ljubice Marić, na jednom širem planu, više nije interesantna i aktuelna na onaj način kako je to moglo da bude 70-tih i 80-ih godina. Da je bilo drugačije, danas bismo postojali na mapi svetske kulturne baštine kao narod koji je iznedrio kompozitora koji je započeo novi stilski pravac u istoriji muzike.
16	**Mediji**	- Nije najstrašnija stvar na svetu siromaštvo, već opšte nezadovoljstvo koje je posledica sukoba između mogućnosti i stavljanja težišta na nerealne i glupe potrebe koje kreiraju mediji. Mislim na totalno predavanje potrošačkim strastima i nemogućnosti njihovih realizacija. - Nisam ljubitelj medijske halabuke (premda to razumem), jer zahvaljujući tome prolaze užasno površne stvari a često i dominiraju. - Pre svega, neophodno je osnivanje državnog radijskog programa na kojem bi se 24 časa emitovala isključivo klasična muzika. Srbija je, mislim, jedina zemlja u Evropi koja nema takav program (u Nemačkoj ih ima 17 ili čak 19, u Holandiji pet...). - Disk je za mene jedno malo ili veliko čudo zato što je to jedan divan način da moja muzika stigne do šireg auditorijuma
17	**Udruženja, festivali**	- Sebe nikada nisam videla u festivalskom okruženju. Venecijansko bijenale jeste značajan festival, ali ipak festival zatvorenog tipa. - Bemus je naš najznačajniji muzički festival. Posebno je dragocen kada je koncipiran tako da se na njemu mogu čuti izvođači i muzika koji nisu deo uobičajene ponude koncertne sezone. To bi trebalo da bude prilika da se čuju izuzetni, prvoklasni muzičari i odsvira sjajna, kod nas ređe izvođena muzika. Ovakav pristup zahteva dosta para i skupe karte.

		Zapravo, ideja ovakvog festivala je ekskluzivnost. - Naši najznačajniji promoteri naše muzike su Beogradska filharmonija, orkestar RTS-a, kao i drugi kamerni ansambli, zatim naši izvođači sa značajnim karijerama u inostranstvu, poput Gordana Nikolića, Željka Lučića, Aleksandra Madžara, Stefana Milenkovića, Marijane Mijanović i drugih (koliko je meni poznato jedini naš izvođač ovakvog renomea, koji često izvodi srpsku muziku na koncertima u inostranstvu, jeste Ksenija Janković).
18	**O svojoj muzici i delima**	- Moja muzika je sasvim slobodna, opušteno preskače barijere, poskakuje, smeje se, urla, vrišti, grca, raduje se, golica, plače, rida, otima se i onda opet smiruje. Ona putuje, upoznaje, razgovara i mnogo se raduje. U povremenom mreškanju izazvanom nekim njenim uspehom, znam da nema mojih zasluga, ne gubim jasnu sliku smisla koji se sastoji u potpunom predavanju i sopstvenom poništavanju. Pravu vrednost će odrediti vreme i trajanje, to prepuštam njima. Jedino što bih od nje volela jeste da i na dalje bude trag života vođenog savešću i ljubavlju. - Dobro pamtim svoju muziku. Moj muž se često iznenadi što mogu odmah, po sećanju, sve da odsviram. Muzika, inače, živi od izvođača. Ono što je kompozitor zamislio je jedno, a izvođači, ako su kreativni i talentovani, mogu da tu muziku predstave na najneverovatniji način. Dešavalo mi se da čujem izvođenje koje je idejno potpuno drugačije od onog izraza koji imam u glavi, a da bude fenomenalno. Poslednje iskustvo tog tipa imala sam sa Brodski kvartetom iz Londona i Štefanom Dorom, solistom Berlinske filharmonije. Zbog te čarolije muzika može dugo da traje. - U osnovi mog muzičkog jezika leži spoj između žudnje za divnim, anđeoskim, nebeskim melodijama i ritualne, demonske, do iznemoglosti iscrpljujuće, ludačke energije paganske igre i ciganskog derta, koje su moji preci pokupili tokom bezbrojnih nomadskih selidbi kroz jermenske gudure, rumunske i srpske močvare, baruštine i stepe. - Ansambl Martin In d Filds premijerno izvodi moju kompoziciju 'Pesma putnika u noći', a zatim i 'Skomrašku igru'. „Pesma putnika u noći" koja je pisana za klarinet i gudački kvartet i izvodi se gotovo svim zemljama Evrope na veoma značajnim festivalima. Naručili su od mene i kompoziciju 'Polomka kvartet', a to su uradili u saradnji sa Univerzitetom u Kentu tako da je ta kompozicija premijerno izvedena 2009. godine u Kenterberiju. Kvartet je potom izrazio želju da snime ceo CD sa mojom muzikom pa je usledilo studijsko snimanje i objavljivanje CD-a u inostranstvu.
19	**O mestu klasične muzike danas, u Srbiji i svetu**	- U Srbiji je zanemarivanje muzike i kulture uopšte dovelo do toga da će nam sada biti potrebno još 200 godina do moderne srpske države... - Pozorište i film su zanimljivi utoliko što je tu najzdravije okruženje za muziku danas. Okolnosti su za umetničku muziku i danas teške i zato sam se okrenula pozorišnoj muzici kao nekom prosvetiteljskom poslu... - Opera je u Zapadnoj Evropi u poslednjih petnaest godina doživela ogromnu popularnost i uspon kakav se retko pamti u istoriji umetnosti. U velikim operskim kućama, iako su karte skupe, predstave su rasprodate mesecima unapred, publika je sačinjena od ljudi najrazličitijih generacija, a DVD nosači najboljih operskih predstava odlično se prodaju. Mladi intelektualci, umetnici i naučnici sa najčuvenijih univerziteta i danas, kao i ranije, klasičnoj muzici posvećuju punu pažnju...

20	**Nagrade, priznanja...**	- Činjenica da sam postala dopisni član SANU predstavlja za mene veliku čast, jer je to priznanje stiglo od ustanove i ljudi koje cenim i poštujem... Iskreno, do tada mi nikad nije prošlo kroz glavu da bih mogla da budem akademik. Sve se desilo iznenada i brzo, s obzirom da sam primljena iz prvog puta, što nije čest slučaj. Preporučile su me kolege iz Odeljenja likovne i muzičke umetnosti u SANU. Kompozitori Dušan Radić, moj profesor Vlastimir Trajković i Dejan Despić. Ja nikad ništa nisam tražila. Uvek se sve dešavalo spontano. I lepo, i ružno. U životu sam mnogo više dobila nego što sam očekivala. - Titula akademika donela mi je mnogo obaveza! Zahteva poseban društveni angažman. Učešće u raznim komisijama, upravnim odborima, pisanje preporuka za razne institucije i pojedince, poželjno je da posećujete koncerte i predstave. Rečju, trebalo bi da ste svuda prisutni. U svemu tome moraš da nađeš meru, ako ne želiš da zapostaviš svoju profesiju. Na ivici sam da se povučem u potpunu ilegalu.
21	**Interesovanja**	- Muzika za filmove, pozorišne predstave, saradnja sa Goranom Bregovićem, Emirom Kusturicom...
22	**Religioznost**	- ... estetika anđelčića i kolačića... - Umetnik je uvek sam sa sobom, i za svoja umetnička činjenja i nečinjenja, odgovoran je jedino Bogu i u zavisnosti od sopstvenog osećanja strahopoštovanja prema suočavanju sa Božjim likom posle smrti, on se ponaša i dela. - Otkriće Boga podrazumeva traženje ljubavi u sebi... Da bi mogao da voli bližnjeg, čovek pre svega mora da upozna i zavoli sebe - Moja religioznost stasavala je sasvim postepeno, i to pre svega u susretu sa čudima muzike i umetnosti...u divnoj baroknoj crkvi u Perlezu, u selu u kojem su živeli roditelji moga oca Petra, uz muziku perleskih paora. Religiozna istorija moje porodice ima osobene korene i oni su u najvećoj meri utemeljeni u višedecenijskoj borbi moje bake – Majke, sa porodicom i sredinom, a u potrazi za Bogom. Ta borba je za jedan ljudski život prošla gotovo čitavu hrišćansku, naročito noviju hrišćansku istoriju – od pravoslavlja, preko nazarena i baptista do Adventističke crkve... i pevala svoje adventističke pesme Bogu, smireno i odsutno... Ipak, nesvesnim kanalima i putevima, moja religioznost stasavala je sasvim postepeno, i to pre svega u susretu sa čudima muzike i umetnosti.

Tabela 30: Primeri rodno neosetljivog jezika u tekstovima

R.b.	Naslov teksta	Tekst
1	Koncertom obeleženo 170 godina postojanja SANU	Povodom jubilarnih 170 godina postojanja SANU, objavljen je trostruki CD sa muzikom **kompozitora akademika** SANU, čija medijska promocija tek predstoji.
2	Isidora Žebeljan muzička ličnost decenije	Novogodišnji broj lista Danas objavio je listu ličnosti i događaja decenije. Među njima se iz muzičkog sveta našla istaknuta srpska kompozitorka mlađe generacije i **dopisni član** SANU Isidora Žebeljan.
3	Do moderne države treba nam još 200 godina	... kaže Isidora Žebeljan, **najmlađi član** Srpske akademije nauka i umetnosti, koja je postala **član** Svetske akademije nauka i umetnosti.
4	U Sijeni nova opera Isidore Žebeljan	Ovo je prvi put da se naručuje delo **srpskog kompozitora.**
5	Isidora Žebeljan: Kultura može da promeni Srbiju	(...) ocenila je **najmlađi akademik** i **najizvođeniji srpski kompozitor** u inostranstvu – Isidora Žebeljan.
6	Zrnce idealizma u kreativnom činu umetnika	a) U javnosti je poznata kao **najistaknutiji savremeni srpski kompozitor** mlađe generacije. b) *Radite kao **profesor** na Fakultetu muzičke umetnosti... Da li je puno **profesora i asistenata** sa fakulteta otišlo iz zemlje?*
7	Volim muziku žestokog dejstva	Isidora Žebeljan je **stvaralac koji** je u najlepšem smislu te reči **obeležio** 2008.

4.5. Rezultati analize tema iz životnih priča

Metod životne priče (oral history) koristim da bih profesionalne uspehe i talenat odabranih kompozitorki u Srbiji i inostranstvu (podaci iz javne sfere) povezala sa podacima iz privatne sfere, a o kojima se malo piše u štampanim (i drugim pisanim) medijima.

Opredelila sam se da iz životnih priča izdvojim teme koje obuhvataju različite periode iz života i rada kompozitorki: od porodice iz koje potiču, detinjstva, školovanja, usavršavanja do njihovog delovanja kao svršenih kompozitorki u Srbiji i inostranstvu i ostvarenih uspeha u kompozitorskoj profesiji.

Njihove odgovore prikazujem u sedam odabranih glavnih tema: *Pol/rod, Detinjstvo, Prepoznatljivo nasleđe iz domovine, Odnos prema naciji, Egzil/Srbija, Komponovanje* i *Nagrade i priznanja* (*Tabele od 31 do 46,* i Prilog 2 - 7.2. Transkripcije), nakon kojih slede zaključci.

4.5.1. *Pol/rod*

Tabela 31: Pol/rod (a)

Mirjana *Srbija*	**Ivana** *Rumunija*	**Katarina** *SAD*	**Ana** *Kanada*
- Moram da priznam da sam se tokom pripremanja za kompoziciju počela osvrtati oko sebe tražeći bar jednu žensku osobu. Nije mi bilo svejedno, sve sami muškarci oko mene. - Devojke ranije nisu imale određeno muzičko obrazovanje i mogućnost da se posvete tom poslu. - Retke su bile profesorke, jedino Ljubica Marić od dama. Na teorijskim disciplinama su preovladavali profesori. - Pre bih rekla da je u pitanju izraz. Možda je nežno i mekše ipak karakteristika kompozitorki, mada ne mora da znači. - Možda zbog emancipacije, slobode izbora, razbijanja tabua, mogućnosti obrazovanja danas ima mnogo više kompozitorki. Nema podele na muška i ženska zanimanja. - Moja prva nagrada je za *Basmu*, ali tu se jako osetila muška sujeta. Nije im bilo pravo kad sam dobijala nagradu „Stevan Hristić", jer su u konkurenciji bili i kompozitori Enriko Josif i Aleksandar Obradović. - Gostuški je rekao o meni: - Leči komplekse što je žena dinamikom, forsiranjem izraza snage, da bi se dokazala pred muškarcima. - Mislim da uspeh kompozitora nema veze sa polom, rodom. U pitanju je lična sebičnost, želja za pobedom! - Dopada mi se što mi je palo na pamet da je i imenica muzika ženskog roda. - Mislim da umetnost uopšte pripada i muškom i ženskom rodu.	- Slučajno se dogodilo da je na Tribini bila velika količina odličnih dela koja su komponovale kompozitorke, ali ne mislim da se išta preokrenulo u korist žena. - Postoje prosvećeni ljudi koji već odavno na raznim planovima traže neku vrstu izjednačenog ili ujednačenog prisustva žena i muškaraca, a da li je to sada i Zakonom pokriveno - ne znam. - U zapadnoj kulturi je zapravo mnogo poželjnija žena koja ne privlači pažnju svojim izgledom. - Mi zaista nismo diskriminisane. Takvo je moje iskustvo. - Sve smo različite i sve smo tu. - Lažno je praviti problem od ženske slabosti. Ne verujem u istinsku slabost žena. Ženska slabost je nešto što žene rade pomalo namerno u svrhu zavođenja ili zadržavanja muškarca... - Vidim da su u Rumuniji (gde sada živim) na muzičkoj sceni žene veoma jake, imaju žensko udruženje za savremenu muziku, umetničke su direktorke i vrlo produktivne kompozitorke. - Mislila sam da napravim žensko društvo ovde, ali istina je da nikad nisam imala neku oduševljenu podršku.	- U porodici niko na mene nije gledao kao na „slabo žensko". - Još uvek su kompozitori privilegovani, naročito je očigledan disbalans u dobijanju nagrada. - Na fakultetu na Katedri za kompoziciju na 3-4 profesora kompozicije ima samo jedna žena. Vrlo je slično i sa šefovima drugih katedri. - Još uvek se priča da su muškarci povlašćeni kada su plate u pitanju. - Svakako da ima puno kompozitora koji mogu da imaju ženski senzibilitet i obratno. Verujem da se to odražava kao i sve moguće druge komponente ličnosti, ali verovatno da ima razlike. - Izdvajanje žena u posebnu grupu bila bi diskriminacija sebe samih. To je revolt, da bi se možda muškarci trgli. - Muškarci su favorizovani u smislu dobijanja nagrada i onda se to reflektuje i na porudžbine. - Nisam pristalica teorije razlika po polovima u umetnosti. - U mešovitom društvu prava je diskriminacija reći: „Ovo je koncert žena kompozitora", jer na taj način sebe stavljamo u posebnu grupu… Ali, kada sam bila deo ženskog koncerta, shvatila sam da mi je lakša ta organizacija.	- Što se tiče pola nemam neki naročiti stav. - Žene funkcionišu na mnogo emotivniji način i mnogo su sistematičnije. Muškarci imaju drugačiji pristup. - Ja mislim da u stvaralaštvu nema nikakve razlike. Mislim da ima razlike u okruženju. I kažem vam, to sam čula, ali ja to nisam iskusila, tako da ne znam. - Ja mislim da se u Kanadi toliko plaše tih stvari (mizoginih). - Mene često pozivaju u žirije, ne samo zbog toga što sam žena, nego zato što sam emigrantkinja. To je još jedan plus. - Ako morate da dokažete neki svoj stav, tu nisam sigurna da je uvek lako ženama.

Tabela 32: Pol/rod (b)

Ana *Holandija*	**Aleksandra** *SAD*	**Anja** *Srbija*	**Milica** *Nemačka*
- Lično nikad nisam primećivala razliku kompozitorka - kompozitor u kompozicijama drugih ljudi. - Za moju muziku često čujem da kažu: „Nikad ne bih rekao da je to žena napisala“. - Ne vidim neke razlike između muškog i ženskog komponovanja. - U Holandiji se priča da nema žena na pozicijama, na primer na fakultetima.	- Ona (Mileva) me je zanimala zato što je žena i zato što se identifikujem u jako mnogo stvari sa njom. - Ne mislim da je to širi kontekst gde su istorijski ulozi manji za ženu. Bavljenje žene muzikom ne dopire do javnosti u istoj meri kao kada se njome bavi kompozitor muškarac. - Rodna razlika je neverovatan prostor za uspostavljanje društvene hijerarhije. - Mislim da žene dosta rade minijature. - U Srbiji je odnos između polova visoko erotizovan, na poslu, ulici… Postoji čitav set pretpostavki šta će žena, kao partner u poslovnom odnosu, uneti u taj odnos samo zato što je žena…	- Ja nemam porodičnih obaveza - decu, muža, ali mislim da mnoge (žene) postižu usklađivanje privatnog i profesionalnog, ne samo kompozitorke, nego i druge umetnice. - Ja mislim da imam jednake šanse kao muške kolege. - Znam šta se događa sa umetnošću, sa ulaganjima u kulturu, pol ne igra apsolutno nikakvu ulogu, nego da li si deo neke interesne grupe. - Ja nisam feministkinja, ali nemam ništa protiv da učestvujem u nečemu što ima smisla kao širi kontekst. - Više volim da sarađujem sa muškarcima, jer su manje komplikovani od žena. - Nikad se nisam ponašala kao lepa, nije mi bilo važno… Mogla sam svašta s tim, ali nisam nikad to osetila…	- Tata nije toliko učestvovao u kućnim poslovima, zato što je bio mnogo odsutan. - Imam potpuno jednaka prava kao bilo koji muškarac na svetu i nema potrebe insistirati na tome da sam žena koja radi nešto, da postoji ta rodna razlika. Mislim da je to negativan autošovinizam samih žena. - Ili si dobar kompozitor ili nisi. Da li si muško ili žensko nema nikakve veze. - Često čujem da je moja muzika strašno nabijena energijom, brutalna, sirova, moćna, što se ne vezuje za žene. - Komponovanje je često bilo muški posao, samo što ja to ne doživljavam kao negativan, maliciozan komentar. - Postoji gomila udruženja žena kompozitora, tipično ženskih ansambala, koji će da izvode dela samo žena kompozitorki. Za mene je to odmah deklarisanje u manjinsku grupu, a ne mislim da sam deo manjinske grupe. - Bila sam očajna kada je trebalo da radim sa potpuno ženskim ansamblom, jer su žene (kao i ja), sklone raznim fantazijama, digresijama, raspoloženjima. Zato više volim da radim s muškarcima. - Ja sam kompozitor, a zašto? Zato što je to relativno skoro počelo da se uvodi u srpski jezik i meni smeta ako se insistira na tome da sam ja „-ka”. Mislim da tu postoji određena vrsta kompleksa, da je to frustracija koja potiče od nekog davnog vremena kada žene nisu imale toliko prava, kada nisu bile ravnopravne.

Kompozitorke na temu pol/rod imaju različite stavove. Neke radije sarađuju sa muškarcima (*Više volim da sarađujem sa muškarcima jer su manje komplikovani od žena [A.Đ.]*), dok druge otkrivaju prednosti saradnje sa ženama (*Kada sam bila deo ženskog koncerta, shvatila sam da mi je lakša ta organizacija [K.M.]*). U ansamblima u kojima su članice, većinu čine kolege. Nedostatak poverenja u žene umetnice i želja da one i njihova dela imaju adekvatan tretman i priznanja u društvu ogleda se u činjenici da muškarce smatraju delom „većinske" grupe (*Ne želim da pripadam ženskom udruženju, to je deklarisanje u „manjinsku" grupu [M.Đ.]*). Ovo ukazuje na rodni stereotip stvoren vaspitanjem (muškarac ima dominantnu ulogu u kulturama na Balkanu).

Stav kojim se ženska lepota u nekim sredinama stavlja u kontekst nepoželjne osobine i prepreke za uspeh implicira zaključak da žena ne može da bude istovremeno lepa i dobra u svojoj profesiji (*U zapadnoj kulturi je zapravo mnogo poželjnija žena koja ne privlači pažnju svojim izgledom [I.S.]*), te da lepota nekada može biti i smetnja u profesionalnom napredovanju.

Kompozitorke koje su u braku (i imaju decu) predstavljaju svoju sadašnju poziciju u kontekstu srećne porodice (iz koje i same potiču), po ustaljenim tradicionalnim normama. Model idealne supruge ogleda se u sposobnosti da profesionalne obaveze (komponovanje, pedagoški rad, dirigovanje i drugo) usklade sa kućnim, da se ne remete sati namenjeni deci i suprugu, što ukazuje na funkcionisanje u već ustaljenim rodnim ulogama, dok kompozitorke koje nisu u braku bračnu zajednicu doživljavaju kao „prirodnost" koja će se (možda) vremenom desiti i vezane su za svoju primarnu porodicu.

Inspiracija za komponovanjem je različita (tekst, slika, pesma, vez, religija, matematika…), i ne zavisi samo od ličnih afiniteta, već i od zahteva naručilaca. Kompozitorke svoja dela (kao i neki slušaoci), ne karakterišu kao „ženska" (*Moja muzika je strašno nabijena energijom, brutalna, sirova, moćna [M.Đ.]; Za moju muziku kažu: „Nikad ne bih rekao da je to žena napisala!"[A.M.]*). Stereotipno je razmišljanje da se „ženskim" smatra sve što je emotivno, lirsko (*Možda je nežno i mekše ipak karakteristika kompozitorki [M.Ž.])*, nasuprot racionalnom, snažnom, silovitom kao odlikom muškog. Ovome doprinose i (pojedini) komentari kolega umetnika, kritičara, neretko uvredljivog i potcenjivačkog karaktera (*Leči komplekse što je žena dinamikom, forsiranjem izraza snage, da bi se dokazala pred muškarcima [M.Ž.]*).

Po mišljenju većine njih profesija kompozitor/ka i muzičko delo nisu rodno obeleženi (*Mislim da umetnost uopšte pripada i muškom i ženskom rodu [M.Ž.]; Ne vidim neke razlike između muškog i ženskog komponovanja [A.M.]; Nisam pristalica teorije razlika po polovima*

u umetnosti [K.M.]), međutim, neke od njih smatraju da su razlike između kompozitorki i kompozitora ipak vidljive, u profesionalnim segmentima i medijskoj prezentaciji (*Bavljenje žene muzikom ne dopire do javnosti u istoj meri kao kada se njome bavi kompozitor muškarac [A.V.]*). One primećuju da su različiti faktori (politika, stranačka opredeljenja, materijalni problemi države i društva, „odliv" intelektualaca, stručnjaka, kulturnih, muzičkih i drugih radnika) snažni i često odlučujući u plasiranju i opstajanju njihove muzike na umetničkom tlu Srbije (*Pol ne igra apsolutno nikakvu ulogu, nego da li si deo neke interesne grupe [A.Đ.]*).

Kada govore o sebi kompozitorke ne koriste rodno osetljivi jezik i same sebe nazivaju kompozitorima (*Meni smeta ako se insistira na tome da sam ja „-ka". [M.Đ.]*), što ukazuje na to da je nauka o rodnosti mlada, rodno osetljiv način razmišljanja još uvek nedovoljno ustaljen u društvenom, javnom životu, a rodne uloge u društvu u Srbiji i dalje teško promenljive, pogotovo za ženu (*Mislila sam da napravim žensko društvo ovde, ali istina je da nikad nisam imala neku oduševljenu podršku [I.S.]*).

4.5.2 *Detinjstvo*[36]

Tabela 33: Detinjstvo (a)

Mirjana *Srbija*	**Ivana** *Rumunija*	**Katarina** *SAD*	**Ana** *Kanada*
Moja porodica je bila izuzetno obrazovana i intelektualna, a za mene i mog brata vrlo podsticajna kao sredina. - Majka, prva doktorka nauka iz italijanskog jezika (u Jugoslaviji) ponela je iz Dalmacije aristokratsko ponašanje i principe. Zahvaljujući njoj, naučila sam italijanski jezik. - Upisala me je (majka) u baletsku školu, a tada je bavljenje baletom ipak bilo pitanje određenog prestiža i nije mogao svako to sebi da priušti. - Otac, poreklom sa sela, profesor biologije, bio je vrlo istrajan i uporan i tu upornost sam nasledila. - Guvernanta me je izvodila u šetnju po Kalemegdanu i razgovarala sa mnom na francuskom jeziku. - Moj brat je profesor elektroinženjerstva. - Slušala sam često kako moja baka peva, razne naše starogradske pesme. - Pored nas je živela ruska porodica, tako da sam od drugarice naučila ruski jezik. Njen otac je bio muzičar, ona je svirala klavir, pa sam i ja to poželela. - Bez znanja roditelja sam se upisala u muzičku školu, uvek sam bila vrlo odlučna u tome šta želim. - Srednju muzičku školu upisala sam tek sa 19 godina, kada sam završila gimnaziju.	Muzika je ogroman, od života nerazdvojni deo čoveka. - Rođena sam u porodici intelektualaca. Otac književnik, esejista, muzikolog, blizak prijatelj Ljubice Marić, a majka profesorka klavira, družila se sa Lidom Frajt. Baka je bila dugogodišnja prijateljica sa Milevom (Marić). - Odrasla sam u toj senci odnosno u tom ambijentu koji je nekako ona (Lj. M.) formirala na ovaj ili onaj način. - Dobila sam prvu violinu od profesora kao najmlađa učenica muzičke škole „Stevan Mokranjac". Sećam se da su Večernje novosti objavile moju sliku.	Imala sam vrlo lepo i zaštićeno detinjstvo. - Najjači uticaj na mene imao je otac i pevanje u kući. On je završio englesku književnost, ali se bavio muzikom, svirao je džez, imali smo klavir i stalno se sviralo i pevalo. - Najlepše uspomene vezane su za Prokuplje. Pamtim baku kao osobu fantastične memorije, vrlo muzikalnu, i odličnu glumicu, koja je za nas decu pravila pozorišne predstave. - Veoma je bilo teško uskladiti vreme i redovno pohađati jednu i drugu školu. Kad sam htela da napustim muzičku školu, direktor je zamolio da se vratim. Ovde je značajnu ulogu odigrala majka (profesorka latinskog jezika). -Tetka, mamina sestra, bila je moj uzor. Završila je medicinu, bila je vukovac, pa sam i sama želela da budem kao ona.	Mi smo porodica koja je srećna: radna, poštena, skromna; koja se voli i drži u slozi, temelj koji je potreban za uspeh. - Mama je stomatološka asistentkinja, a otac istoričar u penziji, bavio se restauracijom crkava i manastira, srpskom istorijom, pisao knjige. Ima dobar osećaj za glumu i jako dobar sluh; svira usnu harmoniku i lepo peva, imitira, pleše. On je mene i sestru upisao u muzičku školu. - Sestra je jako talentovana za razne umetnosti, lepo se izražava i dobro svira klavir. Ona je inženjerka mašinstva. - Temelji mog interesovanja i znanja su bile učiteljica - koja je svirala klavir, vodila časove glume, potencirala umetnost, lepo izražavanje kao i muziku, zatim moja profesorka klavira - koja je shvatila da je moj pravi talenat u kreativnosti, kao i predivna dramska pedagoškinja. - Leta sam provodila sa drugaricom iz Kanade. - Muzička škola je bila nešto predivno za mene i ja sam se školovala da budem kompozitorka. Počela sam muziku na najinstinktivniji način i verovatno su mnoge okolnosti uticale na to da ostanem u umetničkoj sredini.

[36] Ovom Tabelom obuhvaćen je period od godine rođenja kompozitorke do punoletstva.

Tabela 34: Detinjstvo (b)

Ana *Holandija*	**Aleksandra** *SAD*	**Anja** *Srbija*	**Milica** *Nemačka*
Postoji nostalgija za familijom. - Moj otac je završio prava, ali se više bavio muzikom, svirao violinu sa svojim bratom klaviristom. I mama (daktilografkinja) je volela muziku. - Mislila sam da se uopšte neću baviti muzikom, jer se stalno sviralo u kući: sestra klavir, brat udaraljke i trombon, brat od strica je kompozitor. - Moja baka je svirala usnu harmoniku, ali nije bila školovana muzičarka. - Veliki uticaj na mene imao je profesor klavira; imali smo i neslaganja, ali on je bio prekretnica, čovek koji je najviše uticao na to da prosto više pažnje uložim u muziku, u vežbanje klavira i naravno dalje - srednju školu. - Preskakala sam razrede i ranije polagala prijemni.	Shvatam koliko je važno sestrinstvo i bliskost. - Moj otac je ekonomista, majka diplomirana žurnalistkinja. U porodici se oduvek prepliću umetnosti: muzika i slikarstvo (baba, majčin brat i bratanac su slikari). - Po preseljenju u drugo naselje stanovali smo u istoj ulici sa mnogim intelektualcima i umetnicima - Kada imamo jedna drugu (sestra) da se oslonimo, da pitamo, da podelimo, da se smejemo zajedno, da se radujemo, nekako se onda ta radost umnogostruči... A i brige se lakše rešavaju i podnose, a i problemi se razvodne i poblede - Ja sam svirala već sa pet godina, nisam išla u gimnaziju, već samo u srednju muzičku.	Odrastala sam na divnoj muzici i divnim pričama za decu. - U mojoj najužoj porodici profesionalnih muzičara nema, ali u široj da: moja majka, njen otac i njena majka su jako muzikalni. Deda je svirao tako dobro violinu da je mogao i profesionalno da se bavi time. - Majka je diplomirana ekonomistkinja, vrlo muzikalna i dobra glumica. Kako je ona divno pevala! I divno je što je prenela meni tu ljubav i dar. - Otac nije bio mnogo prisutan u mom detinjstvu. On ima smisla za lepo ali nije neki muzički obdaren čovek. - Sestra je vrlo cenjena profesionalna glumica i odlično peva. - Sa četiri-pet godina počela sam sa privatnim časovima klavira, ali je nastavnica bila strašna žena, nisam je volela. Kasnije sam svirala flautu i kontrabas. - Već u srednjoj školi počela sam da komponujem. - Moju profesorku kompozitorku sam stvarno obožavala. Nju je malo ko voleo, bila je dosta posebna i stroga, i kasnije se preselila u Kanadu. - Bitan čovek u mom muzičkom životu je moj dalji rođak, džez i klasičan muzičar.	Živimo u divnom starom stanu koji je topao i pun ljubavi. Moje detinjstvo je bilo najlepše na svetu. - Moji roditelji: otac snimatelj u RTS-u i majka, viša medicinska sestra, uvek su podržavali sve želje, ideje i ambicije mog brata i mene. Išli smo na engleski, karate, košarku, plivanje, odbojku, razne radionice. - Brat svira klavir i violinu. - Ujak svira harmoniku i violinu i slika. - Intenzivno se bavim sviranjem klavira, uz divnu nastavnicu kao i slikarstvom kojem me podučava akademska slikarka. - Direktor muzičke škole „Đorđević" sprečava me da napustim muzičku školu i odvodi me kod profesorice da me čuje. Bila mi je kao član porodice. - Obnovila sam šesti razred niže muzičke, zbog ozbiljnog razmišljanja da nastavim srednju muzičku, ali istovremeno je počela da me zanima pozorišna režija, drama, pozorište.

Kompozitorke odrastaju u obrazovanim, intelektualnim, građanskim porodicama dobrog ekonomskog stanja koje im pružaju svestrano i aktivno detinjstvo: bavljenje baletom, glumom, sportom, slikanjem; učenje stranih jezika, putovanja, upoznavanje kulture i tradicije, čime stiču elitna znanja (*Bavljenje baletom bilo je pitanje prestiža i nije mogao svako to sebi da priušti [M.Ž.]*).

Muzičke aktivnosti (sviranje na instrumentima, privatni časovi) počinju već u predškolskom periodu, po uzoru na roditelje (*Majka je svirala klavir, otac je svirao frulu, violinu [I.S.]*), sestru, brata, bližu rodbinu i prijatelje (*Sestra ima divan glas [A.Đ.]; Moj brat je kompozitor [A.M.]; Drugarica je imala klavir [M.Ž.]*). Pohađanje muzičke škole prihvatano je u početku s radošću, a kasnije, u nedostatku vremena, osećajem prezauzetosti i otporom prema intenzivnom vežbanju. Međutim, nijedna od njih ne prekida obrazovanje, što govori o njihovoj upornosti ali i upornosti porodice (*Sve što započneš, moraš i da završiš [M.Đ.]*).

Odrastaju na modelu idealne srećne porodice koju čine oba roditelja, brat, sestra, babe, dede i drugi rođaci (*Moja porodica je bila izuzetno obrazovana, intelektualna, podsticajna sredina, temelj potreban za uspeh [M.Ž.]*), imaju srećno detinjstvo (*Odrasla sam na divnoj muzici i divnim pričama za decu [A.Đ.]*), što potkrepljuje analiza teksta vođenih razgovora (*Imala sam vrlo lepo i zaštićeno detinjstvo [K.M.]; Moje detinjstvo je bilo najlepše detinjstvo na svetu [M.Đ.]*). Zadovoljnom i ispunjenom periodu detinjstva doprinose i druge sredine u kojima borave sa članovima uže porodice (*Najlepše uspomene vezane su za Prokuplje i baku. [K.M]; Slušala sam često kako moja baka peva, razne naše starogradske pesme [M.Ž.]*). U razgovorima ne spominju nikakvo nasilje u porodici, buku, tuču i alkoholizam (više u Prilogu 9.2. Transkripcije).

Rano detinjstvo i tinejdžersko doba veoma su važni za razvoj interesovanja za bavljenje muzikom, za odlučivanje za muziku kao životnu i profesionalnu orijentaciju i ne posustajanje pred teškoćama i odricanjima koje iziskuje pohađanje redovne i muzičke škole.

Porodica pruža iste mogućnosti obrazovanja ženskoj i muškoj deci (nije uočena rodna neravnopravnost), ali se u komunikaciji koristi rodno neosetljiv jezik (*Ti si stanovnik ovoga sveta [K.M.]*).

Najčešće je uzor otac: zabavan, muzikalan, svira instrument i priča priče (iako je druge profesionalne orijentacije - ekonomista, biolog, pravnik, istoričar, književnik…) i (skriveni) autoritet u porodici (*Najjači uticaj na mene imao je otac i pevanje u kući. [K.M.]; On je mene i sestru upisao u muzičku školu. [A.S.]*). Podela kućnih poslova nije često naglašena u razgovoru (*Tata baš nije trčao da se bavi kućnim poslovima. [M.Đ.]*), ali očigledno je da je

otac, manje opterećen obavezama domaćinstva, imao više vremena za razgovor i zabavu sa decom.

Stereotipu patrijarhalnog obrasca doprinose uticaji drugih osoba muškog pola (brat, stric, ujak, deda, rođak, profesor klavira, direktor muzičke škole, …), koje takođe aktivno učestvuju u njihovom konačnom muzičkom opredeljenju (*Bitan čovek u mom muzičkom životu je moj dalji rođak, džez i klasičan muzičar. [A.Đ.]; Direktor muzičke škole „Đorđević" sprečava me da napustim muzičku školu [M.Đ.]; Veliki uticaj na mene imao je profesor klavira; on je bio prekretnica, čovek koji je najviše uticao na to da više pažnje uložim u muziku i dalje - u srednju školu [A.M.]*).

Majka je, pored oca, jednako važna osoba u porodici: obrazovana (doktorka nauka, profesorica klavira, jezika, ekonomistkinja, žurnalistkinja, stomatološka asistentkinja ...), zaposlena ali i pored toga posvećena porodici. Svoja znanja i talente prenosi na decu (*Zahvaljujući njoj, naučila sam italijanski jezik. [M.Ž.]; Majka je vrlo muzikalna i dobra glumica i divno je što je prenela meni tu ljubav i dar. [A.Đ.]*) i angažovana je u procesu njihovog aktivnog vanškolskog i školskog obrazovanja. Ona je podrška i suprugu i deci, u svim njihovim bitnim odlukama (*Kad sam htela da napustim muzičku školu značajnu ulogu je odigrala majka [K.M.]*).

Detinjstvo bogato pozitivnim emocijama i podrška roditelja i bliže okoline doprineli su tome da se kompozitorke upišu na muzičke akademije i usvojim talentom i radom potvrde na umetničkoj sceni u Srbiji i inostranstvu.

4.5.3. *Prepoznatljivo nasleđe iz domovine*

Tabela 35: Prepoznatljivo nasleđe iz domovine (a)

Mirjana *Srbija*	**Ivana** *Rumunija*	**Katarina** *SAD*	**Ana** *Kanada*
- Ponekad me obuzme tema vrlo bliska folkloru, ali opasno je ako se obrađuje na tradicionalan način, već to treba izvesti na svoj način. Nalazila sam inspiraciju i u delima Ljubice Marić. - Sada pišem muziku za decu i to baziranu na nekim našim starim pesmama koje sam slušala u detinjstvu. - Bila sam pokretač akcije za dobijanje Legata. I dugo sam proučavala zaostavštinu Josipa Slavenskog, a taj Legat je nažalost sad u krizi, trenutno je zatvoren.	- Inspiriše me i srpska istorija i kultura, pa se to vidi kroz naslove mojih dela: *Dušanov zakonik, Stari Ras, Bogorodica Trojeručica Hilandarska.*	- Kad se tema Tribine poklopi sa onim što ja radim, jako mi je drago da budem tu.	- Shvatili smo koliko svi kompozitori koji su napustili svoje prvobitno mesto rođenja nose svoju muziku sa sobom - Moj muzički ritam je (ja o tome nisam razmišljala dok sam bila u Srbiji) vezan za naš govor - To može biti vez, bilo koja tvorevina ljudske ruke, to je ono što mene najviše zanima i čime se najviše inspirišem. Pričama naravno, legendama i tako dalje... To je neka moja nostalgija to je trenutak kad sam shvatila, a to je išlo jako postepeno, da je zapravo to ono što sam ja, ono u čemu sam ja najbolja i ono što ljudi najviše očekuju od mene.

Tabela 36: Prepoznatljivo nasleđe iz domovine (b)

Ana *Holandija*	**Aleksandra** *SAD*	**Anja** *Srbija*	**Milica** *Nemačka*
- Ja sam bila mnogo vezana za Zorana Erića zato što smo mi mnogo razgovarali, filozofirali, što je normalno, on je godinama bio moj profesor (u Srbiji), dok sa ovim profesorom u Holandiji jednostavno za to nije bilo vremena. - Otišla sam 1994. godine opet u Holandiju na kurs o upotrebi folklora u savremenoj muzici. - Moguće je da ću se vratiti, neka nostalgija postoji za familiju i za mentalitet, kulturu, Holandija je potpuno drugačija zemlja. Vidim kod nas uvek neku vrstu inspiracije, uvek me nešto ovde privlači, tako da ću se verovatno na kraju vratiti. Kada - to još ne znam.	- Svi mi studenti u Srbiji smo sa uzvišenim ili arogantnim nemarom gledali na našu muzičku baštinu i sve što ide uz taj izvorni muzički jezik i te muzičke materijale smo poistovećivali sa nacionalizmom. - U Srbiji nisam koristila motive tipične za muziku našeg podneblja, međutim, po odlasku sam taj izvorni materijal prepoznala kao svoj. On više nije imao veze ni sa lokalnim miljeom, ni sa političkim ubeđenjem, ni sa nacionalizmom, već samo sa mojim vlastitim identitetom usamljene jedinke u novom svetu. - Mi ovde imamo humanost i srdačnost, davanje ljudima koji nisu samo naši najbliži. - Naš divni jezik se divno peva u operi, na slavama, uz tamburaše.	- Ja nisam neki samo seriozni, klasični muzički profil, ja volim da se zaputim i u neke druge muzičke svetove i da neprestalno širim svoje umetničke vidike. Sve je to zdravo i ne smatram da zbog „muzičkih izleta" mogu izgubiti svoj muzički identitet.	- Ja ne odustajem od toga što radim, ne zanima me šta je moderno... Ja ne mogu da pišem kompoziciju u koju ne verujem, da lažem samu sebe... ne mogu svoju umetnost da prodajem za takve stvari. - Trenutno, ne može da se zna šta kompozitora određuje dobrim, zato što je nova muzika takva. U novoj muzici situacija je jedan šareni bazar, veseo, pun boja, pun svega, džidža-bidža, đinđuva, i svega ostalog i to je jedna uživancija, sve je dozvoljeno. Pitanje je šta je od toga pravo, kvalitetno i dobro, a to mora da prođe kroz jedan jako ozbiljan filter vremena. I da se ne lažemo, savremena muzika opstaje isključivo zahvaljujući mecenarstvu, raznim fondacijama koje ulažu novac u takve projekte.

4.5.4. *Odnos prema naciji*

Tabela 37: Odnos prema naciji (a)

Mirjana *Srbija*	**Ivana** *Rumunija*	**Katarina** *SAD*	**Ana** *Kanada*
- Rodila sam se u Splitu, ali samo rodila. Osećam se u potpunosti Beograđankom. - Kvalitet učenja i komponovanja zavisi umnogome od korišćenja francuske literature. Smatram da su Francuzi mnogo napredniji od nas ili nekih drugih zemalja. - Naši izvođači koncertiraju po celom svetu. I naša dela se čuju u svetu. Ali kod nas je sve bez pravih kriterijuma. Ne prepoznaju se pravci koji bi našu kulturu izdigli.	- Mi smo prosto mala država, broj naših kompozitora nije velik, ali je zato vrlo kvalitetan. - Ja lično ne pravim nikakvu razliku između onih žena koje su sada negde napolju ili nas koje smo ovde. Mislim da svi koji smo školovani u Srbiji imamo prava da pripadamo srpskoj kulturi. - Ova sredina je apsolutno gluva za prave vrednosti.	- Meni su najdraži trenuci ipak u Studentskom kulturnom centru, gde se dešavalo mnogo interesantnih stvari i kad god dođem u Beograd setim se toga. - Definitivno mi je Akademija (FMU) pružila tu stručnu podlogu od koje sam ja krenula i bez koje nikako ne bih mogla da opstanem. - Što se klasične muzike tiče, mislim da sam bila u velikoj prednosti nad drugima, u smislu pripreme i znanja, jer sam jako mnogo naučila ovde u Srbiji.	- U operi *Svadba* moja ideja je bila da koristim srpski jezik, jer sam naravno iz Srbije, ali tu nema nikakvog nacionalnog romantizma, niti je moja želja da šaljem bilo kakvu poruku tog tipa. Moja ideja je bila da izvučem srž o našoj reči. - Ja ovde pripadam, ja sam ovde školovana, veliki deo svog života sam ovde provela. Za mene bi bilo lepo i logično da se prirodno desi nekakva saradnja. - Nisam vezana za mesto, ja sam zaista onaj najuniverzalniji tip koji se vezuje za ljude. - Imam prilike svakodnevno da sretnem ljude iz celog sveta i mi zaista govorimo istim umetničkim jezikom - Zapravo predstavljamo internacionalnu zajednicu muzičara i pripadamo joj, što je takođe jedan od identiteta. Muzičari idu ovamo-onamo dakle nešto što je pripadnost nekoj naciji nije uopšte relevantno za njih.

Tabela 38: Odnos prema naciji (b)

Ana *Holandija*	**Aleksandra** *SAD*	**Anja** *Srbija*	**Milica** *Nemačka*
- Sve zajedno je bilo vrlo depresivno i ako ste radili na Akademiji, onda je to bio samo taj posao, ništa drugo, vrlo malo festivala, muzike, nemogućnost da se izađe iz zemlje, nema para ni mogućnosti da vam se otvore neke opcije. Znači, idete na posao i to je to, a dalje od toga morate sami da se snađete. Nije bilo nikakve pomoći od države. - Holandija je mnogo zahvalnija kada je u pitanju izvođačko medijska podrška mladim kompozitorima nego Srbija - otvore radio-stanicu samo za nove kompozitore, na primer. - Bombardovanje je na mene strašno uticalo. Nemogućnost da komuniciram sa sestrom, majkom, bratom... To je strašno bilo, jer u Amsterdamu živite, slušate reklame protiv Srbije i ne možete da utičete na to, strašno....	- Kolektivne predodređenosti u novoj sredini ne postoje. Došla sam u situaciju da sve preispitam i postanem svesna svog identiteta, što u Srbiji nisam bila. - Pravoslavlje je važno u smislu primarnog religijskog izvora, to je religija iz koje potičem, prva crkvena muzika koju sam ikada slušala. To su zvuci koje prepoznajemo a da ne znamo do koje mere su u nama. - Izvorno osećanje prepoznatljivosti sa tim postoji ali ja verujem u jednakost, demokratiju, humanističke vrednosti, koje imaju sve religije. - Mojim odlaskom u Ameriku počelo je odlaženje iz poznatog lokalnog miljea u nepoznato. Otkrivala sam ovo ovde (Srbija) još više odlaskom u drugu sredinu. - Novi Sad uvek predstavlja glavno mesto u mom životu.	- Nije isključeno, možda ću već iduće godine da da idem na neko usavršavanje, o tome sam razmišljala, ali se plašim da to neće biti na našoj akademiji. - Beograd nema stalnu scenu za modernije muzičke tvorevine. Sama sebi ličim na skitnicu koja traži da se njenoj umetnosti ukaže malo gostoprimstva. Bilo bi jako dobro da ovaj grad nađe „kuću" za naše programe bez doma. - Sve manje je kulture u novinama, sve su kraći i tanji tekstovi. Neću da pričam kako je strašno, neću upirati prstom kako je vulgarno, prosto, nekulturno, jer je to nepresušna tema…	- Velika mi je čast što su me sa 24 godine primili na najveći i najpoznatiji Institut za istraživanje akustične muzike u svetu, a posebno zbog toga što sam prvi državljanin Srbije koji se ikad obreo tamo. - Život je, generalno, u Londonu mnogo skuplji, a ovde u Srbiji, iako nije bilo sjajno, bar je obrazovanje bilo besplatno ili dodatne aktivnosti nisu abnormalno skupe, tako da smo brat i ja stekli jednu ogromnu širinu. - Zbog stipendije Fonda za mlade talente u obavezi sam da se vratim i radim u Srbiji, ali to se ne sukobljava sa mojim željama. Mislim da će i kod nas stvari krenuti nabolje i doći vreme kada ćemo živeti kao ostatak sveta. A ja posedujem znanje i želim da doprinesem našoj kulturi.

4.5.5. *Egzil/Srbija*

Tabela 39: Egzil/Srbija (a)

Mirjana *Srbija*	**Ivana** *Rumunija*	**Katarina** *SAD*	**Ana** *Kanada*
- Nema više izdavačkih kuća, kao nekada, koje bi štampale note. Sve je na internetu, ali note treba videti, opipati, doživeti. Nema štampanih nota, a bez nota ne može da se svira. Verovatno je i interesovanje za koncerte malo, trebalo bi da je medijski više oglašeno, da postoji veće interesovanje za koncerte. - Posle smrti Branka Dragutinovića, koji je redovno pratio naš muzički život, više nemamo ni stalnog, ni objektivnog kritičara. - Nedavno sam bila u Americi i sa mojim prijateljima, čiji sam gost bila, mnogo sam putovala. Oni usput uvek slušaju program sa umetničkom muzikom, koji se tamo emituje u svako doba dana. To je određena stanica koja emituje takve programe. Tako da čovek može da bira, ovu ili onu radio-stanicu i da sluša šta želi.	- Pošto se mi (u Udruženju kompozitora) ne tučemo nego samo radimo, onda smo nevidljivi zato što nismo zanimljivi, nismo prva strana. Kod nas su mediji ušli u dramatično crveno, oni su svi skoro bez izuzetka, na ivici tabloidizacije - tabloidni, tako da je to glavni uzrok nevidljivosti Udruženja. - Mi smo jedna od retkih država na svetu koja nema radio sa emitovanjem klasične muzike. - Sredine u kojima sam živela su me dramatično obeležavale.	- Studenti mogu da biraju svoj put kroz program i da uzimaju predmete koji bi bili najkorisniji za njihovu budućnost. To je jedna stvar koja se meni jako dopada u tom školstvu (SAD). - Bila sam potpuno fascinirana: koliko knjiga i koliko je bogata literatura i dostupna svakome. Pristup informacijama u savremenoj muzici to je na neki način bio kulturni šok. - Shvatila sam da se situacija (u Srbiji) neće dugo promeniti i otišla sam.	- Kao mladi manifestant gladovala sam ispred, jurila nas je policija. A ja sam shvatila koliko je to daleko od mene i koliko sam ja loša političarka, i emotivna umetnica. Zato sam izabrala umetnost. - Otišla sam kod moje jako dobre drugarice u Kanadu. Bilo je leto i potpuno sam se zaljubila u funkcionisanje društva. - Ja sam već 20 godina u Kanadi, vrlo brzo sam počela da budem deo muzičkog društva, stekla kolege.

Tabela 40: Egzil/Srbija (b)

Ana *Holandija*	**Aleksandra** *SAD*	**Anja** *Srbija*	**Milica** *Nemačka*
- U Holandiji, kad je koncert mladog kompozitora, ide ta velika propaganda putem novina, radija, to je sve propraćeno sa puno komentara, puno kritika, pisaca-muzikologa koji se time bave, ali se to sad sve stišalo jer sad jednostavno pojavom interneta i internet čitanjem ljudi su prestali da kupuju novine, te je pažnja koja se odnosi na novinski zapis opala. Nije opala propaganda, samo se prebacila na internet. - Osećaj i status emigranta opisala sam u kompoziciji *Transformacions,* upoređujući se sa insektom iz Kafkinog romana *Metamorfoze,* gde se baš kao glavni junak Gregor (....Waking Up as a Bug) odjednom nalazite u stranoj državi i gradu, gde vas niko ne prepoznaje i ni vi sami sebe više ne poznajete, ipak morate prihvatiti svoje „nove navike" i na žalost, zaboraviti „s*tare"*.	- Kad mislim o egzilu, mislim na posebnu vrstu izolovanosti, koja nije vezana za fizičko napuštanje prostora. To je mesto najviše mogućeg stepena samoće i nepripadanja. Geografski egzil je, možda, opipljiviji, nema emotivne podrške i emotivnog umrežavanja. - Tretman vremena se pokazao u San Francisku, kad sam prvi put studirala kod žene. Njen pristup radu i komentarisanju mog procesa rada je bio drugačiji od svega što su svi profesori pre toga govorili. - Dosta sam se selila, ali se Njujork iskristalisao kao mesto za život zbog izmešanosti kultura i velikih mogućnosti u profesionalnom smislu. Njujork je za mene savremeni Vavilon, gde sam otkrila da je oslobađajuće biti kompozitor.	- Holandija je bila mesto gde je stvarno lepo moglo da se živi i radi (imam prijatelja odande, pa znam). Ali, i tamo je sve strašnije i strašnije, odnosno, ne ulaže se mnogo u ove stvari koje mi radimo. - Kod nas i u svetu drugačije je bilo pre 10 godina, možda je u tom trenutku bilo bolje biti negde drugde, mada je retko ko napravio karijeru. Manje-više su se svi nekako bacili na pedagogiju i nisu mnogo komponovali. Nemam utisak da žive od komponovanja.	- Ono što na zapadu ne možete da vidite na televiziji su žene u bikinijima koje kažu da su pevačice, a kojima se drogiraju široke narodne mase. To tamo ne postoji, nema golih žena na TV-u, te kanale morate posebno da platite, dok je ovde (Srbija) to sasvim normalno i poželjno. - Ono što je ovde (Nemačka) bolje je što postoji mnogo više ansambala koji su zainteresovani za novu muziku, pa nju stavljaju u repertoar. - Mislim da Srbija nije crna rupa osuđena na propast.

Kompozitorke znaju da svojim preseljenjem ili čestim boravcima i kontaktima u inostranstvu mogu sebi da omoguće veću vidljivost na međunarodnoj umetničkoj sceni nego u sopstvenoj zemlji. Ipak, pored mnogih putovanja, života u inostranstvu, stipendija one žele da ostanu uključene i u aktivnosti u domovini, kroz svoj umetnički, kritičarski, profesorski rad, žele da se za njih i u zemlji zna.

Srbija svojim studentkinjama na muzičkim akademijama pruža kvalitetno muzičko obrazovanje (*Bila sam u prednosti nad drugima, jer sam jako mnogo naučila ovde [K.M.]*). Na osnovu tog obrazovanja nastavljaju usavršavanje van domovine i dokazuju se stručno (premijerna izvođenja, priznanja, nagrade…). Okreću se inostranstvu, koje nudi bolje uslove za rad, bogate biblioteke, modernu tehnologiju, bolji pristup informacijama, svet nove muzike, festivale, izvođenje kompozicija, medijsku pažnju (više u *Tabelama 30 - 35*).

Kompozitorke su prisutne u javnom kulturnom prostoru, što ih karakteriše kao žene kojima su dostupni položaji moći (dobitnice najviših priznanja, nagrada, novčanih nagrada). Njihova moć je njihov neosporno izrazit dar i ono što tim darovima stvaraju svojom neobičnom muzikom, kao i pedagoški rad i razne muzičke aktivnosti.

One konstatuju da je medijska podrška ozbiljnoj muzici u Srbiji i onima koji se tom muzikom bave slaba: radio-stanice se gase, ne postoje radio-stanice koje emituju isključivo kasičnu muziku, TV emisije obiluju šundom, ozbiljna muzika je na radiju i TV slabo zastupljena, a kompozitorke te muzike su u medijima nedovoljno vidljive, pa i nedovoljno poznate. To važi i za informacije u štampanim medijima koje su obično kratke, šture, uniformisane, neprivlačne (*Ova sredina je apsolutno gluva za prave vrednosti. [I.S.]; Naša dela se čuju u svetu, ali kod nas to je sve bez pravih kriterijuma [M.Ž.]*).

Međutim, kada odu iz Srbije, više se vezuju za ono što je u domovini: koriste srpske folklorne motive, ritam, neguju običaje iz nacionalne tradicije, inspiriše ih i istorija (*Inspiriše me i srpska istorija i kultura [I.S.]*), ne gube identitet (*Ja ovde pripadam, ja sam ovde školovana [A.S.]*).

Komponovanje često nije dovoljan izvor prihoda (ni u Srbiji pa ni u inostranstvu), te se okreću i drugim vidovima umetničkog angažovanja (*Nije bilo moguće živeti samo od komponovanja. Na moju sreću, ja sam se bavila i pedagoškim radom [M.Ž.];Od naših umetničkih tantijema niko ne može da živi u Srbiji, osim od komercijalne muzike: narodne, muzike za reklame, popularnih hitova, muzike za film [K.M.]; Zahvaljujući tom zanatu koji sam znala, sa programom Finale za zapis nota, uspevala sam da zaradim za preživljavanje; Osnovni deo mojih finansijskih primanja je rad sa horovima [A.M.]*).

4.5.6. *Komponovanje*

Tabela 41: Komponovanje (a)

Tema	Mirjana *Srbija*	Ivana *Rumunija*	Katarina *SAD*	Ana *Kanada*
Opredeljenje	**Muzika je bila sastavni deo svakog dana.** - Već u detinjstvu sam se opredelila za muziku, a počela sam da komponujem u srednjoj školi. Tu moju sposobnost i ljubav je primetio profesor koji me je svesrdno podržavao. - Profesorka klavira govorila je da sam suviše inteligentna da bih samo svirala klavir. I počela sam da komponujem, spontano.	**Sredine u kojima sam živela su me sigurno dramatično obeležavale.** - Muzika, onako kako je ja vidim, čini mnogostruk i sveobuhvatan zbir parametara od kojih ću samo za početak najbrajanja, spomenuti: ljudska kreativnost i znanje, istorija i nasleđe, intuicija i hrabrost, moral i radoznalost, bezbrižnost i sklonost ka razmišljanju, fizički i metafizički duhovni prostor.	**Postoji vreme za umetnost i vreme kad čovek ne može da se bavi umetnošću.** - U trećem razredu srednje škole zbog zapalenja tetiva morala sam da napustim klavirski odsek. Tada su mi se otvorile nove perspektive i počela sam da komponujem.	**Muzika je, naravno, najapstraktnija od svih drugih umetnosti, tako da ta igra može da bude beskrajna** - Sa 15-16 godina odlučila sam da zapravo to želim da radim. Kreiranje je nešto što sam volela. Bavila sam se dugo i pozorištem, režija me je jako zanimala, ali odlučila sam se za muziku.
Muzičko obrazovanje	- Nisam mogla da razvijem klavirsku tehniku, kasnije sam počela sa sviranjem, a nisam htela da se odvojim od muzike. Kao student književnosti imala sam prilike da se iskažem u pisanoj reči, međutim više me je privlačilo pisanje muzike. - Naročito je profesorov asistent imao sjajnu ulogu u razvoju moga logičkog razmišljanja u muzici.	- Ja prosto nisam fundamentalno ambiciozna. Dakle, nisam uopšte nikad, možda nekad u studentskim danima, mislila da treba da se popnem na neki Olimp.	- Strahovito sam zahvalna profesorki sa Akademije zato što je ona zaista odličan profesor, kod nje jednostavno čovek mora da nauči, to je bilo najintenzivnije moguće studiranje.	- Moj profesor iz Novog Sada je živa enciklopedija, ne samo veliki stručnjak kompozicije. - Profesor iz Beograda me je otvorio ka svetskoj i evropskoj avangardnoj muzici i naučio da ne treba da se oslanjamo samo na svoj instinkt već da ga stimulišem i kontrolišem. - Profesor u Kanadi me je

				naučio da treba da pišem onako kako ja mislim da treba da pišem, da budem karakteristična.
Inspiracija i vreme za kompo-novanje	- Za mene je uvek naročito velika inspiracija ako znam ko će moje delo izvoditi, a vrlo često i tekst. - Osnovno je vreme, to ne znači imati sat ili dva, već imati više dana, neopterećenih drugim obavezama. Bitno je da postoji taj vremenski zaokruženi kontinuitet, opuštenost. - Otkako sam u penziji, komponujem malo više. Dok sam radila, to je bilo uglavnom na raspustima.	- Obično se poklopi sa nekim osećanjem, sa inspiracijom koja negde čuči, sa nekim planom koji imate. - Moj sistem stvaralački je takav da povremeno vrlo intenzivno radim, a onda stanem.	- Definitivno su to matematički procesi i fizika, koji objašnjavaju to što mi u prirodi doživljavamo kao lepotu, tako da je to glavna inspiracija. - Za komponovanje mi ostaje onoliko vremena koliko mogu da proširim ta 24 sata: prvo je porodica, pa posao - od nečega mora da se živi, pa tek onda dođe komponovanje. - Komponujem noću. Preko dana ima puno distrakcije.	- Inspiracija je početak nečega, može da bude nešto što dolazi iz nas ili sa strane. Mi kompozitori sami sebi možemo zadati zadatke, koje možemo da sledimo. - Deo vremena koje posvećujem predavanju ne oduzimam od komponovanja.
Slobodan izbor/ porudžbine	- Uglavnom komponujem po slobodnom izboru, retko po porudžbini, to je najčešće za prijatelje.	- Porudžbina je potpuno nešto drugo, kada institucija ulaže u umetnika, u njegovih 3 meseca rada, ulaže novac, naravno, da taj čovek može na miru, sa punom koncentracijom da radi. A toga je kod nas vrlo malo.	- Komponovanje po porudžbini se, na neki način, dobija preko rezimea i preko biografije.	- Diplomskim koncertom sve je krenulo kao lavina… Ja još nisam praktično ni završila fakultet, a počela sam da dobijam profesionalne narudžbine.
Materijalni status	- Nije bilo moguće živeti samo od komponovanja. Na moju sreću, ja sam se bavila i pedagoškim radom.	- Kod nas, apsolutno, ne može da se živi od komponovanja. Možda bi, eventualno, mogla da živi	- Teško je živeti od komponovanja, naročito od savremene muzike.	- Godinama se nalazim u takvoj situaciji da mogu da ne prihvatim ako mi se nešto ne dopada.

		od svog rada Isidora, zbog velikog broja izvođenja u inostranstvu, ali mi drugi ne.	- Od naših umetničkih tantijema niko ne može da živi u Srbiji, osim od komercijalne muzike: narodne, muzike za reklame popularnih hitova, muzike za film.	- Ja sam bila vrlo srećna što sam imala dovoljno dobrih narudžbina dok nisam predavala, jer evo pet godina kako predajem i mogla sam da živim od toga sasvim solidno. Ali je to vrlo retko čak i u svetu, a ne samo u Kanadi.
Uslovi rada u Srbiji/ inostranstvu	- Zahvaljujući nagradi za diplomskog rada i preporukama profesora, dobila sam stipendiju za usavršavanje u Parizu. Upoznala sam nove načine rada, sagledavanja muzike, kod sjajnih pedagoga.	- Ova sredina je apsolutno gluva za prave vrednosti. - Ako čovek oseća svoj kapacitet i čini mu se da prevazilazi jednu sredinu, on ima potrebu da sa tim ode u veći svet, odnosno, ako smem da upotrebim tu reč, da „porobi" mnogo veći auditorijum, da se predstavi i da ga osvoji na neki način. To je potpuno legitimno.	- Naravno, sa Nadom se uvek vidim, mi sve planiramo iz Amerike, ona je jedan od mojih prvih izvođača i veliki prijatelj. - U smislu savremene muzike, to je bio novi početak. Bila sam potpuno fascinirana. Pristup informacijama u savremenoj muzici - to je na neki način bio kulturni šok.	- Dopada mi se što se u Kanadi muzika približava raznim slušaocima, ne samo onima koji se bave svremenom muzikom nego i onima koji se uopšte ne bave, koji ne slušaju klasičnu muziku ili koji više vole vizuelnu umetnost ili neku drugu.
Osim komponovanja…	- Ljubav prema muzičkoj pedagogiji je moja druga najveća ljubav, uporedo sa komponovanjem. Kad sam shvatila da mnogo volim pedagogiju, komponovanje je moralo da pređe u drugi plan…	- Žene koje nisu pedagozi, nisu na fakultetu, nemaju svoje fanove, one će mnogo brže da nestanu, jer nema ko da ih nosi dalje. I to ne važi samo za žene, to važi i za muškarce. - Pišem, mada mi pisanje nije posao.	- Profesorka sam. To je ipak sigurnost. Nešto na čemu insistiram sa svojim studentima je takozvana integracija znanja, što podrazumeva konceptualno shvatanje i razumevanje materijala.	- Uživam u pedagoškom radu. Volim da predajem i lako prepoznajem izrazite talente.

Tabela 42: Komponovanje (b)

Tema	Ana *Holandija*	Aleksandra *SAD*	Anja *Srbija*	Milica *Nemačka*
Opredeljenje	**U početku nisam znala šta ću, bila sam jako dobar solfeđista.** - Rođak me je slušao kako sviram i skrenuo mi je pažnju da mogu muziku da zapišem, da postoji takav odsek. - Profesor je imao velik uticaj na moj ulazak u kompozitorski svet, jer kad sam počela sa pripremama još uvek nisam znala da hoću da nastavim kompoziciju.	**Meni je komponovanje kao neko slavlje humanizma.** - Vrlo rano sam upisala Akademiju.	**Sloboda mi je jako važna, ne mogu biti zarobljena u neke ideje sa kojima se ne slažem.** - Počela sam da komponujem već u srednjoj školi. Upisala sam prvo teoretski odsek, a sledeće godine kompoziciju.	**Mogla bih da kažem da sada sebi postavljam ciljeve, a manje sanjam.** - Sa 17 godina počela sam da se bavim improvizacijom i zainteresovala sam se za komponovanje.
Muzičko obrazovanje	- Tim razgovorima profesor me je prosto namamio da uđem u taj svet, tako da je on uticao na moj rad, što je normalno, bio mi je profesor. - Uslovi studiranja su u Holandiji bili mnogo bolji nego ovde, ali profesori nisu toliko voleli da filozofiraju, to je bio vrlo skraćeni oblik komuniciranja.	- Različiti gradovi i sredine jesu moje stanice, „prtljag" koji putuje sa mnom: Novi Sad uvek predstavlja glavno mesto u mom životu; San Francisko, period oslobađanja, umetničke ekspanzije; u Milanu se razvio moj interes za elektroniku, u Njujoru sam otkrila da je oslobađajuće biti kompozitor.	- Nakon klasičnog studiranja, bilo mi je važno, i pre svega potrebno, da imam neki živi ansambl, sa kojim živo radim, imam probe, izvodimo nešto. Ja volim da sam i učesnik, da živim taj proces.	- Tokom studija kada još nisam planirala da idem bilo gde, sa kolegama sa fakulteta smo pokrenuli i osmislili festival *Koma*, „Koncerti mladih autora". - Velika mi je čast što su me sa 24 godine primili na najveći i najpoznatiji Institut za istraživanje akustične muzike na svetu, a posebno zbog toga što sam prvi državljanin Srbije koji se ikada obreo tamo.

Inspiracija i vreme za kompo-novanje	- Inspiracija dolazi sa druge strane, u vezi sa temom koju ansambl priprema: ako je slobodna tema, onda je to naravno do mene. Ponekad je čisto zanatski. - Očeva smrt za mene je bila prekretnica, šok, tada sam prestala da komponujem. - Nemam stalan posao i meni porudžbina oduzima strašno puno vremena, a od toga ja živim i to moram vrlo dobro da iskonstruišem.	- Inspiracija je vrlo često narudžbina. Nekad je vizuelna stvar, različiti poticaji. A nekad direktno tekst, kao u slučaju *Stanice*.	- Muzičko pozorište me najviše zanima, nešto u čemu se ja najbolje osećam, ne samo u muzičkom nego i u dramskom. Radila sam i za plesne predstave, jako volim ples. - Volim da komponujem na tuđe reči.	- Pitali su me jednom prilikom da kažem u tri reči kakva je moja muzika i ja sam rekla - moćna, energična i crvena!
Slobodan izbor/ porudžbine	- Komponujem po porudžbini ako mogu to i da naplatim.	- Mi ovde smo navikli svi da radimo sve i kritikujemo kad ne možemo da radimo eksperimentalni teatar u nacionalnom pozorištu. Nije svako mesto za sve.	- Porudžbine su za mene neophodnost, ja živim od njih... Ali, sve je manje porudžbina.	- Čovek ipak treba da drži do sebe. Biram porudžbinu koja mi dozvoljava potpunu slobodu u komponovanju.
Materijalni status	- Zahvaljujući tom zanatu koji sam znala, sa programom *Finale* za zapis nota, uspevala sam da zaradim za preživljavanje - Osnovni deo mojih finansijskih primanja je rad sa horovima.	- Motivacija koja dolazi iz straha od materijalne sigurnosti blokira ono vizionarsko. Kod nas finansiranje nije dovoljno pluralističko, dok u Americi jeste – ako radite veliku produkciju na nacionalnom nivou, tu će biti određen set parametara, za razliku od neke nezavisne produkcije koja ima veću slobodu.	- Ja sam stvarno u trci za novcem koji bi mi obezbedio egzistenciju… A opet, želim da radim i neke druge stvari koje mi materijalno neće mnogo pomoći.	- Od komponovanja ne može da se izdržava Mora da postoji stalan izvor prihoda sa strane, bilo to stalna mesečna stipendija ili pedagogija.

Uslovi u Srbiji/ inostranstvu	- U Holandiji imam više mogućnosti da mi se za rad (komponovanje) plati.	- Uvođenje muzike u prostore koji nisu koncertne dvorane, sviranje za publiku koja nije standardna koncertna publika, to je ta mobilnost o kojoj govorim i koju bih iz sveta u kome živim prenela u domovinu.	- Beograd nema stalnu scenu za modernije muzičke tvorevine, za muzičko pozorište koje nije tradicionalno, koje nije ni opera ni klasični mjuzikl. Ovakva dela, s malo više sreće, pojave se katkad na festivalima, ali im je i dalje sudbina najčešće neizvesna.	- U inostranstvu ima mnogo više ansambala, koji su poznati u svetu. I zainteresovani za novu muziku. Festivali su jako dobro propraćeni medijski. -Studenti sa instrumentalnih odseka imaju obavezu da sviraju kompozicije svojih kolega, koji su tako u mogućnosti da čuju svoja nova dela. To je pravi pristup studijama.
Osim komponovanja…	- Radim dosta aranžmana za horove, orkestre. Prepisujem note u elektronskoj formi. Prija mi da radim kao aranžerka i dirigentkinja horova.	- Predajem na Siti koledžu (*Citty Colleg*) u Njujorku.	- Ja nisam neki seriozni, klasični muzički profil, volim da se zaputim i u druge muzičke svetove, da neprestano širim svoje umetničke vidike. Radila sam i sa Bregovićem, filmsku muziku, staru, renesansnu, bilo je i etno zvuka… Sve je to itekako zdravo za moje muzičko mišljenje i zbog takvih izleta ne mogu izgubiti svoj muzički identitet.	- Osim pisanja novih komada, moj deo posla je da držim seminare i predavanja, prezentacije svojih dela i da radim sa studentima. Bilo mi je veliko zadovoljstvo i iznenađena sam što mi pedagoški rad toliko prija.

Analiza odgovora kompozitorki na temu komponovanje pokazuje da većina njih najčešće počinju da komponuju kao srednjoškolke (sa izuzetkom nekih dečijih pokušaja).

Prekretnica u opredeljenju za studiranje na odseku za kompoziciju gotovo je uvek praćena posebnim okolnostima i ličnostima (izvan najužeg porodičnog okruženja) koje su bitno uticale na to opredeljenje. Mada su muzički obrazovane, neke od njih su, pri prvoj proveri spremnosti za visokoškolske studije, bile nesigurne u sopstvene sposobnosti (*Nisam bila sigurna da ću uspeti da položim prijemni [A.Đ.]*).

Neke otežavajuće okolnosti u građenju karijere vezane su za starosnu granicu (*Zakasnila sam sa muzičkom školom, nisam mogla da budem dobar izvođač [M.Ž.]*), zdravstvene prilike (*Dobila sam upalu tetiva, nakon čega sam morala da se „oprostim" od klavira [K.M.]*), kao i nedostatak samopouzdanja u sopstvene izvođačke sposobnosti i scenski nastup (*Nisam bila sklona sceni [I.S.]*).

Prve osobe koje primećuju talenat jesu profesorke (najčešće klavira), koje su u nižim i srednjim školama u većem broju zaposlene nego kolege profesori.[37] Situacija se značajno menja na visokoškolskom nivou, gde su profesori kompozicije većinom muškarci[38] (sedam od osam kompozitorki iz uzorka istraživanja tokom studiranja u Srbiji - Beograd, Novi Sad – su bile u klasi kompozitora, a samo jedna u klasi kompozitorke). One tokom više godina studija pod uticajem takvog okruženja usvajaju ustaljeni način oslovljavanja rodno neosetljivim jezikom, pa za sebe kažu: *Ja sam kompozitor*. Izjava kompozitorke govori u prilog tome: *Tamo (inostranstvo) sam prvi put studirala kod žene i to je bio apsolutno nov i drugačiji pristup [A.V.]*.

S obzirom da se kreću u profesionalnom svetu koji je više muški, te da se na čelnim pozicijama direktora velikih institucija, udruženja i drugih organizacija još uvek u većem broju nalaze muškarci (što podrazumeva i veću finansijsku snagu koja je neophodna za bavljenje kompozitorskim poslom), „primorane" su da sebe predstave kao „jednake" sa kompozitorima. Zastupaju stav da kompozitorska profesija ne otvara prostor za rodnu diskriminisanost (*Ja sam kompozitor i imam ista prava [M.Đ.]*).

[37] Uzimam u obzir da predmet kompozicija ne postoji u programu rada srednje muzičke škole, već su to harmonija, muzički oblici, kontrapunkt, koje mogu da predaju kompozitorke i kompozitori, pa je šansa utoliko veća za veći broje nastavnica i nastavnika. Na visokoškolskim ustanovama, situacija je potpuno obrnuta: kompozicija je poseban predmet, ali je fond časova izvršilaca nastave vrlo mali (od šest za profesorke i profesore do 12 za asistentkinje i asistente). Shodno tome, prima se veoma mali broj studentkinja i studenata, a istovremeno je smanjena mogućnost za angažovanje većeg broja profesorki i profesora kompozicije. O ovoj pojavi i potrebi promene u sistemu studiranja govore i neke sagovornice.

[38] Iako podaci (Dervišević, 2010) govore da do 2000. godine među svršenim specijalizantima žene čine 60% i 58% magistara i doktora nauka, od ukupnog broja univerzitetskih nastavnika žene čine samo 15%, a 44% su asistentkinje.

Na osnovu odgovora kompozitorki na zajedničko pitanje može li kompozitorka da živi samo od komponovanja i kojim muzičkim izražavanjem dopunjuje komponovanje, formirala sam *Tabelu 43.*

Tabela 43: Ostale aktivnosti kompozitorki

R.b.	Muzička aktivnost	Ukupno (0-9)*	%
1	Pevanje	1	11,11
2	Sviranje	3	33,33
3	Dirigovanje	2	22,22
4	Aranžiranje	2	22,22
5	Pedagoški rad	6	66,66
6	Aktivnost iz nemuzičkog polja	1	11,11

*U ovoj tabeli uvrštena je i kompozitorka I.Ž., jer u objavljenim štampanim tekstovima postoje podaci koji govore o njenim drugim muzičkim aktivnostima.

Kompozitorke su složne u stavu da komponovanje samo po sebi ne pruža konstantnu materijalnu sigurnost i da se, shodno tome, bave i drugim aktivnostima u oblasti muzike (*Radim dosta aranžmana za horove, orkestre, prepisujem note u elektronskoj formi. Osnovni deo mojih finansijskih primanja je rad sa horovima [A.M.]*; *Predajem na Siti koledžu u Njujorku [A.V.]*; *Osim pisanja novih komada, moj deo posla je da držim seminare i predavanja, prezentacije svojih dela i da radim sa studentima [M.Đ.]; Teško je živeti od komponovanja, naročito od savremene muzike. Profesorka sam. To je ipak sigurnost [K.M.]*). Retke su one koje isključivo svojim komponovanjem mogu da obezbede ne samo slavu već i materijalnu satisfakciju (*Bila sam vrlo srećna što sam imala dovoljno dobrih narudžbina dok nisam predavala i mogla sam da živim od toga sasvim solidno. Ali je to vrlo retko, čak i u svetu [A.S.]*).

4.5.7. *Nagrade i priznanja*

Tabela 44: Nagrade i priznanja (a)

Mirjana Živković *Srbija*	**Ivana Stefanović** *Rumunija*	**Katarina Miljković** *SAD*	**Ana Sokolović** *Kanada*
U Srbiji			
- RTV Beograd – druga nagrada (1964); - „Stevan Hristić" (1964); - SOKOJ (1982); - UKS – prva nagrada (1982); - UU „Zlatna plaketa", za pedagoški rad (1996); - Savez društava muzičkih i baletskih pedagoga, Nagrada za životno delo (2004).	- UKS (1972); - 2. MTK – prva nagrada (1993); -„Sterijina", za muziku (1997); -„Miloš Crnjanski", za knjigu putopisnih eseja „Put za Damask" (2001); - „Stevan Mokranjac" (2008); - „Vitomir Bogić"za životno delo-izuzetan doprinos u radiofoniji (2010); - Nacionalna penzija u kulturi (2011).	-„Josip Slavenski"; -„Vasilije Mokranjac"; - Nagrada Univerziteta u Beogradu; - Oktobarska nagrada grada Beograda za mlade umetnike.	- za najbolju scensku muziku za decu (1992).
U svetu			
- Konzervatorijum u Fontenblou (Francuska) – prva nagrada (1968).	- „Žan Antoan", Monte Karlo (1974); - FEDOR – prva nagrada (1992); -„SLABBESZ", Austrija (1993).	-„Luj Krasner i Lorens Leser", za izvrsnost u nastavi, SAD (1997).	- SOKAN - „Najbolji mladi kompozitor", Kanada (1995, 1998, 2008); - „Međunarodno takmičenje mladih kompozitora" – prva nagrada („gran pri"), kanadski državni radio *CBC* (1999); - Statua „Pri opus", Kvebek (2006); - Novčana nagrada „Izvanredno talentovan i uspešan muzički stvaralac" Kanadskog umetničkog saveta (2006); - Muzički Oskar - kompozitorka godine u Kvebeku (2007); - za koncertnu muziku – prva nagrada, Kanada, (2008); - Novčana nagrada „Kompozitorka godine", Nacionalnog umetničkog centra u Otavi (2008).

Tabela 45: Nagrade i priznanja (b)

Ana Mihajlović *Holandija*	**Aleksandra Vrebalov** *SAD*	**Anja Đorđević** *Srbija*	**Milica Đorđević** *Nemačka*
U Srbiji			
- Takmičenje jugoslovenskih kompozitora – prva nagrada (1987, 1988, 1992); - Jugoslovensko takmičenje iz solfeđa – prva nagrada (1987); - Radio Beograd za najuspešniju muzičarku (1988, 1992); - Radio Beograd (sa grupom *Magnificent 7*,1988); - UKS – prva nagrada (1989).	- Šoroš fondacija (1995, 1998); - „Stevan Mokranjac" (2010; 2012).	- „Stevan Mokranjac" (2003); - Povelja Radio Beograda za najuspešnijeg mladog umetnika (2013).	-„Teslina" za stvaralaštvo mladih (2012).
U svetu			
- „Irino",za kompoziciju, Japan (1998).	- Takmičenje iz kompozicije – prva nagrada, SFCM, Kalifornija (1996); - Novčana nagrada Univerziteta Mičigen, SAD (2002); - pohvala udruženja „Prijatelji i neprijatelji nove muzike", Njujork (2003); - Njujork – prva nagrada (2004); - Američki muzički centar, SAD (2004); - „Američka akademija za umetnost i književnost", Njujork, za ostvarenja u muzici (2007); - Počasno državljanstvo Amerike, za izuzetne rezultate na polju komponovanja (2005).		- „Internacionalna letnja akademija Prag-Beč-Budimpešta" – prva nagrada, Austrija (2005); - Internacionalna „Gaudeamus muzička nedelja" – treća nagrada, Holandija (2006); - SOLTI Fondacija, laureat, (2010); - 8. Tajlandski međunarodni festival kompozicije, Mahidol Univerzitet, Bangkok – prva nagrada (2012); - 8. Berlin-Rheinsberger Kompositionspreis Ministarstva kulture i Senata Berlina – prva nagrada (2013); - „Lucern festival 2013", Švajcarska – prva nagrada (2013).

Može se reći da su odabrane kompozitorke ostvarile znatan broj nagrada i priznanja u svetu i kod nas. Tom broju treba dodati i osam nagrada Isidore Žebeljan koje je dobila u Srbiji (najviše od svih ostalih kompozitorki – 21,05%). Posmatrano po vrstama, to su nagrade za kompoziciju, scensku, pozorišnu ili filmsku muziku, pedagoški rad, književna ostvarenja, solfeđo, doprinos u radiofoniji, kao i za najuspešniju mladu umetnicu/umetnika, za životno delo, i nacionalna penzija za ostvarenja u kulturi.

Tabela 46: Broj nagrada i priznanja kompozitorki

R.b.	Kompozitorka	Srbija	Svet	Ukupno	%
1	Mirjana	6	1	**7**	**10,60**
2	Ivana	7	3	**10**	**15,15**
3	Katarina	4	1	**5**	**07,57**
4	Ana S.	1	9	**10**	**15,15**
5	Ana M.	5	1	**6**	**09,09**
6	Aleksandra	4	7	**11**	**16,66**
7	Anja	2	0	**2**	**03,06**
8	Milica	1	6	**7**	**10,60**
9	Isidora	8	0	**8**	**12,12**
	ukupno	**38**	**28**	**66**	**100%**

U Srbiji su najveći broj priznanja i nagrada ostvarile Mirjana Živković, Ivana Stefanović i Ana Mihajlović, ukupno 18, što je 60% od ukupnog broja nagrada osam kompozitorki. Nizak procenat ostvarenih nagrada u Srbiji kod kompozitorki koje su u svetu najviše nagrađivane (Ana Sokolović, Milica Đorđević) objašnjavam činjenicom da su one ubrzo nakon studija napustile domovinu i u svetu nastavile profesionalno dokazivanje.

U svetu su najviše puta nagrađene kompozitorke Ana Sokolović i Aleksandra Vrebalov, koje su (posle svršenih studija kompozicije u Srbiji) nastavile da žive i rade u Kanadi i SAD. One su svojim delima ostvarile uspeh u kompozitorskoj profesiji, bez obzira na status kompozitorke iz inostranstva (*Mislim da smo ovde ravnopravni, da nema razlike, a doprinosi i moj imigrantski status [A.S.]*). Činjenica je da je u zemljama u kojima su ove dve kompozitorke nastavile rad i karijeru ravnopravnost polova znatno ranije počela da se ostvaruje nego u Srbiji, da su kao kompozitorke i članice društva prihvaćene kao „njihove" (*Oni (Kanađani, prim.a.) mene smatraju svojom, i sama se osećam tako [A.S.]*). Milica, najmlađa od kompozitorki iz uzorka, takođe je više puta nagrađivana u inostranstvu, pre svega

u Nemačkoj gde živi i profesionalno se usavršava, ali i na raznim festivalima i takmičenjima širom sveta. Broj nagrada koje su u svetu dobile ove tri kompozitorke je 22, što je 37,93% od ukupnog broja nagrada.

Najveći ukupan broj nagrada (u Srbiji i inostranstvu) imaju Aleksandra Vrebalov (11) i Ivana Stefanović i Ana Sokolović - po 10 nagrada, što je 55,17% od broja svih nagrada kompozitorki.

Zaključujem da su kompozitorke ostvarile vidljivost svojim kvalitetom kako u svojoj zemlji tako i u inostranstvu, da su preuzele aktivnu ulogu u javnom životu, ali da se o tome najviše može saznati iz razgovora sa umetnicama, pretraživanjem njihovih ličnih sajtova i ponekad sajtova udruženja kojima pripadaju (nažalost retko ažuriranim). Medijski tekstovi o ovoj tematici najčešće su u formi najkraćeg novinarskog žanra (vest) i nedovoljno atraktivni da bi čitaocima zadržali pažnju (*Tabela 5*).

Najpriznatija nagrada koja se u Srbiji dodeljuje kompozitorkama i kompozitorima je „Stevan Mokranjac". Važnost ovog priznanja upravo je u tome da ga dodeljuje najznačajnija institucija za ovu vrstu muzičkog stvaralaštva u Srbiji - Udruženje kompozitora Srbije (u daljem tekstu UKS).

„Tokom ranijih decenija raspisivani su redovni godišnji konkursi za nagrade Udruženja za najnovija ostvarenja u okviru žanrova simfonijske, kamerne, solističke i vokalne muzike (u svakoj oblasti do tri nagrade), a postojala je praksa dodeljivanja novčane stimulacije za dela premijerno izvedena u protekloj godini. Nagrada „Petar Konjović" dodeljivana je za dela iz oblasti simfonijskih, vokalno-simfonijskih i muzičko-scenskih ostvarenja. Ustanovljenjem Međunarodne tribine kompozitora, nagrađivanje najnovijih ostvarenja postalo je deo ove smotre. Godine 1994, kao najznačajnije priznanje inaugurisana je godišnja nagrada „Stevan Mokranjac" za delo prvi put izvedeno u prethodnoj kalendarskoj godini.[39]

Konstatujem da su kompozitorke relativno ravnopravno uključene u ovu vrstu nagrađivanja. Od kompozitorki iz uzorka četiri su dobitnice nagrade „Stevan Mokranjac" (Ivana Stefanović, Aleksandra Vrebalov dva puta i Anja Đorđević), zatim Isidora Žebeljan. Od ukupnog broja nagrađenih ovom nagradom (20) kompozitorke su nagrađene šest puta (30,00 %), kompozitori deset (50,00 %), a četiri puta nagrada nije dodeljena (20,00 %). Pre ustanovljenja nagrade „Stevan Mokranjac" nagradu UKS dobile su Mirjana Živković, Ivana Stefanović i Ana Mihajlović. Kompozitorke koje nisu nagrađene od UKS su Katarina Miljković, Ana Sokolović i Milica Đorđević, dok je kompozitorka Ivana nagrađena i na

[39] Tekst preuzet sa zvaničnog sajta Udruženja kompozitora Srbije www.composers.rs.

Međunarodnoj tribini kompozitora (tu nagradu takođe dodeljuje UKS). Ljubica Marić, naša prva istaknuta kompozitorka u 20. veku, takođe je dobitnica ove nagrade.

Problem u vezi sa nagrađivanjem je i u tome što sam čin dodele nagrade nije dovoljno vidljiv u javnosti. Da bi se to poboljšalo, dobro bi bilo koristiti iskustva u dodeljivanju nagrada u razvijenim zemljama Evrope (Rašković, 2013). Postavlja se pitanje da li ove nagrađene izuzetne umetnice i umetnici zablistaju samo na dan dodele, a zatim se zapostavljaju ili im nagrada obezbeđuje dugotrajniju vidljivost u javnosti. Nagrade stručne javnosti za kvalitet ne izostaju ali javno prezentovanje je zatajilo tokom ovih decenija, o čemu svedoče i podaci iz ankete sa srednjoškolcima.

Zbog izuzetnog značaja koji nagrada „Stevan Mokranjac" ima, prikazujem sve nagrađene kompozitorke i kompozitore, sa osnovnim podacima (naziv nagrađene kompozicije, godina za koju su nagrađeni i sastav žirija), kao i podatke kada nagrada nije dodeljena[40] (*Tabela 47*).

[40] Podaci preuzeti sa zvaničnog sajta Udruženja, 7. 9. 2013.

Tabela 47: Nagrada UKS Srbije „Stevan Mokranjac"

R.b.	Kompozitor/ka	Kompozicija	Za godinu	Žiri
1	Đuro Živković	„Asketska beseda" za glas i kamerni ansambl	2012.	Milan Mihajlović, predsednik, Sonja Marinković, Zorica Premate, Miloš Zatkalik i Milorad Marinković
2	**Aleksandra Vrebalov**	Opera „Mileva"	2011.	Ivana Stefanović, predsednica, Sonja Marinković, Zorica Premate, Miloš Zatkalik i Srđan Hofman
3	Srđan Hofman	„Gledajući u Ogledala Aniša Kapura", za dve harfe i procesore zvuka	2010.	Ivana Stefanović, predsednik, Milan Mihajlović, Aleksandra Vrebalov, Miloš Zatkalik i Sonja Marinković
4	**Aleksandra Vrebalov**	„Stanice", za vokalne soliste, hor i orkestar	2009.	Milan Mihajlović, predsednik, Ivana Stefanović, Zoran Erić, Miloš Zatkalik i Sonja Marinković
5	Zoran Erić	„Sedam pogleda u nebo", za gudački sekstet	2008.	Rajko Maksimović, predsednik, Ivana Trišić, Sonja Marinković, Miroslav Savić i Miloš Zatkalik
6	**Ivana Stefanović**	„Neobične scene sa Homerovog groba u Smirni – novi prilozi za Hansa Kristijana Andersena", za flautu i gudački orkestar	2007.	Rajko Maksimović, predsednik, Ivana Trišić, Sonja Marinković, Miroslav Savić i Miloš Zatkalik
7	Nije dodeljena		2006.	Rajko Maksimović, predsednik; Ivana Trišić, Miloš Zatkalik, Miša Savić, Sonja Marinković.
8	Dejan Despić	Diptih op. 166 za engleski rog i kamerni orkestar	2005.	Rajko Maksimović, predsednik; Ivana Trišić, Miloš Zatkalik, Miša Savić, Sonja Marinković.
9	Ivan Brkljačić	„Kada se sedam puta digne zavesa", za simfonijski orkestar	2004.	Rajko Maksimović, predsednik; Ivana Trišić, Miloš Zatkalik, Miša Savić, Sonja Marinković.

10	**Isidora Žebeljan**	„Zora D”, kamerna opera u jednom činu	2003.	Rajko Maksimović, predsednik; Ivana Trišić, Zorica Premate, Miša Savić, Sonja Marinković.
11	**Aleksandra Đorđević**	„Narcis i Eho”, kamerna opera	2002.	Rajko Maksimović, Ivana Trišić, Sonja Marinković, Zorica Premate, Miša Savić
12	Zoran Erić	„Šest scena – komentari” za tri violine i gudački orkestar	2001.	Rajko Maksimović, Ivana Trišić, Sonja Marinković, Zorica Premate, Miša Savić
13	Nije dodeljena		2000.	Ivana Trišić, predsednik žirija, Vlastimir Trajković, Sonja Marinković, Zoran Erić, Žarko Mirković
14	Ivan Jevtić	„Divertimento”, za dva violončela i gudače.	1999.	Ivana Trišić, predsednik žirija, Ana Kotevska, Sonja Marinković, Zoran Erić, Žarko Mirković
15	Nije dodeljena		1998.	Ivana Trišić, predsednik žirija, Ana Kotevska, Sonja Marinković, Zoran Erić, Žarko Mirković
16	Zoran Erić	„Oberon”, koncert za flautu i instrumentalni ansambl	1997.	Ivana Trišić, predsednik žirija, Ana Kotevska, Sonja Marinković, Milan Mihajlović i Žarko Mirković
17	**Ljubica Marić**	„Torzo”, klavirski trio	1996.	Ivana Trišić, Ana Kotevska, Vlastimir Trajković, Milan Mihajlović i Dejan Despić, predsednik
18	Nije dodeljena		1995.	Ivana Trišić, Srđan Hofman, Vlastimir Trajković, Milan Mihajlović i Dejan Despić, predsednik
19	Vlastimir Trajković	Koncert za klavir i orkestar u B-duru	1994.	Ivana Trišić, Srđan Hofman, Vladan Radovanović, Milan Mihajlović i Dejan Despić, predsednik
20	Milan Mihajlović	„Momento”	1993.	Ivana Trišić, Srđan Hofman, Vladan Radovanović, Zoran Erić i Dejan Despić, predsednik

5.0. ZAKLJUČAK

Cilj istraživanja je bio da sistematizujem, analiziram i objasnim percepciju kompozitorki Srbije u 20. i 21. veku u pisanim medijima u Srbiji, kako bih predložila mere za promenu postojećeg stanja.

Odabrala sam devet kompozitorki muzički obrazovanih u Srbiji, koje danas ostvaruju uspešnu karijeru ovde, a mnoge od njih i u inostranstvu. Analizirala sam njihovu prisutnost u štampanim medijima i njihove ispovesti o sopstvenom životu i profesiji.

Analiza odabranog korpusa tekstova iz šest tiražnih dnevnih listova i relevantnih štampanih medija pokazuje da je ukupna produkcija ozbiljne muzike u Srbiji nedovoljno afirmisana, pa su prema tome i profesionalna dostignuća kompozitorki nedovoljno dostupna javnosti. Posmatrani po žanrovima, analizirani tekstovi su najčešće kratki izveštaji ili vesti o događajima, ređe istraživački tekstovi, intervjui, ili kritički pregledni tekstovi koji problematizuju postojeće stanje u oblasti umetničke muzike.

Pokazalo se da su neke od odabranih kompozitorki veoma prisutne u medijima i kao kompozitorke, ali i kao javne ličnosti, dok se neke pominju sporadično - uglanom u vezi sa nekim muzičkim događajem kojem su na neki način doprinele, ili čak odsustvuju iz medija i kada takve događaje uspešno priređuju. Zaključujem da su neke kompozitorke shvatile važnost medijskog predstavljanja i ustanovile mehanizme putem kojih promovišu ozbiljnu muziku uopšte, a posebno onu koju same stvaraju ili izvode.

Metod životnih priča pomaže uobličavanju *konteksta* u kojem se odvija profesionalna karijera žena, u ovom slučaju kompozitorki, iz kojeg se iščitava višeslojno znanje o profesionalnom doprinosu i radu u svakom pojedinačnom slučaju. U životnim pričama čujemo glas samih umetnica, na osnovu toga dobijamo podatke o različitim sistemskim preprekama u društvenom i kulturnom životu Srbije: o teškoćama u strukovnom Udruženju kompozitora Srbije, ali i o različitim konkretnim predlozima kako da se te teškoće otklone; o nagrađivanju, nagradama i priznanjima; o problemima kompozitorske profesije; o zapošljavanju nakon dobijanja visokoškolske diplome; o štampanju notnog i drugog materijala i sl. Podaci iz ličnih ispovesti kompozitorki omogućavaju i poređenje sa situacijom u ovoj oblasti u drugim zemljama, a mogu poslužiti i za sačinjavanje dobre strategije za prevazilaženje postojećeg stanja u muzičkoj umetnosti kod nas. Iz životnih priča i biograma kompozitorki, kojima je obuhvaćen vremenskih period od pola veka, moguće je ustanoviti

jasne pomake danas, u drugoj deceniji 21.veka, u odnosu na situaciju polovinom 20. veka: znatno je veći broj studentkinja koje završavaju muzičke akademije u zemljii, kao i onih koje završavaju studije kompozicije i preuzimaju značajne zadatke u različitim muzičkim žanrovima (opera, balet, mjuzikl - pored već ustaljenih žanrova); više je onih koje su u ukupnom muzičkom životu danas aktivne ne samo kao kompozitorke, nego i na dirigentskim funkcijama, zatim u muzičkoj režiji, uz bogatu izvođačku i koncertnu produkciju. Posebno je vidan napredak u muzičkoj kritici koju danas dominantnije pišu žene u Srbiji. Vidljivo je povećana prisutnost žena i na istaknutim društvenim pozicijama povezanim sa muzikom.

Zahvaljujući metodu životnih priča, dobili smo za kompozitorke iz našeg uzorka autentičnu iscrpnu listu podataka o nagradama i društvenim i muzičkim priznanjima – podaci o tome ne postoje nigde na jednom mestu sakupljeni.

Zaključujem da je kombinovanje više metoda analize (u ovom slučaju metod kritičke analize medijskih tekstova i metod životnih priča) valjan pristup za prikupljanje važnih podataka o jednoj značajnoj oblasti umetničkog stvaralaštva, kao i za višeslojno sagledavanje društvene i kulturno-umetničke uloge i značaja profesije kompozitorki kod nas i u svetu

6.0. LITERATURA

Brown, Ellen Mary (ed.) (1990). *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications.

Buckingham, David (1991). Teaching about media u Lusted, David (editor) *The Media Studies Book: A guide for teachers,* London and New York: A Comedia book Published by Routledge, 12-35.

Buikema, Rosemarie**; Tuin,** van der Iris (editors) (2009). *Doing Gender in Media, Art and Culture,* London and New York: Routledge.

Burden, von Zora (2010). *Women of Underground: Music, Cultural Innovators Speak for Themselves,* San Francisco: Manic D Press.

Burlingame-Lee, J. Laura, **Canetto**, Sara Silvia (2005). Narratives Gender in Computer Advertisments, Girls, Television and Sex u Cole, Elen, Handerson Daniel, Jessica (editors). *Featuring Females: Feminist Analyses of Media,* Washington, DC: American Psychological Association, 85-97.

Bystrom, G. Dianne**, Banwart,** Mary Christine**, Lee Kaid,** Liynda, Robertson**, A. Terry** (2004). *Gender and Candidate Communication (VideoStayle, WebStayle, NewsStayle),* New York, London: Routlegde.

Carter, Cynhia, **Steiner**, Linda (editors) (2004). *Critical Readings: Media and Gender,* Maidenhead (England): Open University Press.

Citron, J. Marcia (1993). *Gender and The Music Cannon*, UK: University Press Cambrige.

Clark, Danae (1990). Cagney and Lacey: Feminist Strategies of Detection, u Brown, Ellen Mary (ed.), London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* 117-134.

Cohen, I. Aaron (1987). *International Encyclopedia of Women Composers.* New York: Books and Music.

Cole, Ellen, **Daniel Henderson,** Jessica (editors) (2005). *Featuring Females: Feminist Analyses of Media,* Washington, DC: American Psyhological Association.

D'Acci, Julie (1994). *Defining Women: television and the case of Cagney and Lacey,* The University of North Carolina Press: Library of Congress Cataloging-in-Publication Data.

Davies, Helen (2004). The Great Rock and Roll Swindle/ The Representation of Women in the British Rock Music Press u Carter, Cynthia, Steiner, Linda (editors). *Critical Readings: Media and Gender,* Maidenhead (England): Open University Press , 162-178.

Dees, Pamela Youngdahl (2004). *Piano music by women composers: women born after 1900*, Bio-bibliography, Praeger Publishers.

Dervišević, Mirjana (2010). *Žene To Mogu,* Novi Sad: Asocijacija poslovnih žena – PAŽ.

Despić, Dejan, **Milin,** Melita (ur.) (2010). *Prostori modernizma: Opus Ljubice Marić u kontekstu muzike njenog vremena.* Zbornik, Beograd: Srpska akademija nauka, Muzikološki institut SANU.

Deming, J. Caren (1990). For Television-Centred Television Criticism: Lessons from Feminism u Brown, Ellen Mary (ed.). *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications, 37-61.

Dill, E. Karen**, Gentile,** A. Douglas**, Richter,** A. William and Jody (2005). Violence, Sex, Race, and Age in Popular Video Games: A Continent Analysis, Girls, Television and Sex u Cole, Elen, Handerson Daniel, Jessica (editors). *Featuring Females: Feminist Analyses of Media,* Washington, DC: American Psychological Association, 115-130

Đorđević, Jelena (2008). Mediji i obrazovanje za život s njima i u njima u Vuksanović, Divna (prir.), *Knjiga za medije- mediji za knjigu,* Beograd: Clio, 13-23.

Đurić, Dušan (2003). *Novinarski leksikon,* Licej: Večernje novosti.

Đurić-Klajn, Stana (2000). Uloga žene u muzici. *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92, 170-174.

Đurić-Klajn, Stana (1956). *Muzika i muzičari,* Beograd: Prosveta

Fiske, John (1990). Woman and Quiz Shows: Consumerism, Patriarchy and Resisting Pleasures u Brown, Ellen Mary (ed.), *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications, 134-143.

Golemović, O. Dušan (2006). Žena kao stožer srpske vokalne tradicije, *Čovek kao muzičko biće,* Beograd: Biblioteka XX vek, 7-22.

Green, Lucy (1997). *Music, Gender, Education,* Cambridge: University Press.

Hinkle-Turner, Elizabeth (2006). *Women Composers and Music Technology in the United States- Srossing the Line,* Aldershot: Ashgate Publishing Limited.

Hobson, Dorothy (1990). Women Audiences and the Workplace u Brown, Ellen Mary (ed.), *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications, 61-88.

Ilić, Ivana (2007). *Fatalna žena. Reprezentacija roda na operskoj sceni,* Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.

Janković, Ivana (2000). Od igre tonova do igre polova, *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92, 142-147.

Janković, Jelena (2000). Ko? Šta? Kad? Gde? Kako? Zašto? Da li?, *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92,136-141.

Jeremić Molnar, Dragana (2007). Klavirska muzika romantičarskog doba (do 1914), u Veselinović Hofman, Mirjana (i drugi), *Istorija srpske muzike. Srpska muzika i evropsko muzičko nasleđe,* Beograd: Zavod za udžbenike i Akademija, 405-422.

Jeremić, Molnar Dragana http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/ sociologija/ XLIII_2/d004/html_ser_la, (Pejović, 1991: 260).

Jevtović, Zoran (2008). Metamorfoza novinarstva, u Vuksanović, Divna (prir.), *Knjiga za medije - mediji za knjigu*, Beograd: Clio, 109-130.

Kearney, Mary Celeste (2006). *Girls Make Media.* New York: Routledge, Taylor &Francis Group, LLC.

Klajn, Ivan; **Šipka**, Milan (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza,* Novi Sad: Prometej.

Lakić, Igor (2009). Modeli analize diskursa novinskih članaka, *Riječ,nova serija br.2, Nikšić,* www.ff.ac.me/dokumenta/Rijec%20II/Igor%20Lakic.pdf

Lemiš, Dafna (2008). *Deca i televizija,globalna perspektiva,* Beograd: Clio.

Lusted, David (editor) (1991). *The Media Studies Book: A guide for teachers,* London and New York: A Comedia book Published by Routledge.

Macdonald, Mary (2004). From Mrs. Happyman to Kissing Chaps Goodbye Advertising Reconstructs Femininity, u Carter, Cynhia, Steiner, Linda (ed.). *Critical Readings: Media and Gender,* Maidenhead (England): Open University Press, 41- 67.

Marić, Slađana (2012). *Rodno osetljiva analiza teksta udžbenika muzičke kulture: osnovne i srednje škole u Srbiji (2011-2012),* Novi Sad: Univerzitet u Novom Sadu, ACIMSI - Centar za rodne studije, master rad (neobjavljen).

Marion, Leonard (2007). *Gender in the Music Industry; Rock, Dicourse and Girl Power,* Hampshire: Ashgate Publishing Limited.

McCarthy, T.J.H. (2009). *Music, Scholasticism and reform, Salian Germany, 1024-1125,* Manchester and New York: Manchester University Press.

Mekleri, Suzan (2000). Seksualna politika u klasičnoj muzici, *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92, 172-196.

Meltzer, Marisa (2010). *Girl Power: The Nineties Revolution in Music,* New York: Faber and Faber, Inc., USA.

Milin, Melita (2009). *Ljubica Marić 1909-2003 „…tajna – tišina - tvorenje"*,Beograd: SANU.

Milinović, Jelena, **Savić,** Svenka (2011). *Misterije rodne ravnopravnosti i još ponešto...,* Banja Luka: Helsinški parlament građana Banja Luka.

Milivojević, Snježana (2002). Ideološki efekti medija, *Reč* no 64/10 (Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja), Beograd, 151-213.

Mitchell, Caroline (2004). Dangerously Feminine? Theory and Praxis of Women's Alternative Radio, u Ross, Karen, Byerly, M.Carolyn, *Women and Media: International Perspectives*, Malden, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 157-184.

Mitra, Barbara, **Lewin-Jone**, Jenny (2012). Colin Won't Drink out of a Pink Cup u Ross, Karen (ed.), *The Handbook of Gender, Sex and Media*, John Wiley & Sons Ltd, Blackwell Publishing, 383-400.

Mitro, Veronika (2012). Jedan primer analize teksta: odnos sadržaja o sebi i sadržaja o drugima u životnoj priči, *Prilozi proučavanju jezika,* br. 43, Odsek za srpski jezik filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu, 193-213, http://epub.digitalnabiblioteka.tk/inex.php/ppj

Mitro, Veronika (2006). *Dnevne novine iz rodne perspektive: predstavljanje političarki*, Novi Sad: ACIMSI Centar za rodne studije i istraživanja (magistarski rad, neobjavljen).

Nadrljanski, Đorđe, **Nadrljanski**, Mila (2008). Studije medija u Vuksanović, Divna (prir.) *Knjiga za medije-Mediji za knjigu*, Beograd: Clio, 60-79.

New Grove Dictionary of Women Composers 1999 and Women writing Opera, 2000, www.women-in-music.com/vison.html

Nightingale, Virginia (1990). Women as Audience, u Brown, Ellen Mary (ed.), *Television and Women's Culture: The Politics of the Popular (Communication and Human Values),* London, Newbury Park, New Delhi: Sage Publications, 11-25.

Nikolić, Miroslav (red. i ured.) (2007). *Rečnik srpskoga jezika,* Novi Sad: Matica srpska.

Novak, Jelena (2000). Jasna Veličković: Kada pokušavam da ne vrištim, *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu, godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92,155-160.

Novak, Jelena (2012). Žene i muzika u Srbiji - Slušanje drugim ušima, nedeljnik Vreme, broj 1105, 8.3.2012, Beograd, http:// www. vreme. com/ cms/ view. php?id = 1039513, [8.11.2012].

Ognjanović, M. (2009). Listova učenica, Zmajeva muza, *Politikin zabavnik*, broj 3019, Beograd, http://www.riznicasrpska.net/muzika/index.php?topic=29.0

Pendle, Karin (1991, 2001). *Women & Music: a history,* Bloomington: Indiana University Press, USA.

Pejović, Roksanda (2001). *Srpska muzika 19.veka. Izvođaštvo. Članci i kritike. Muzička pedagogija,* Beograd: Fakultet muzičke umetnosti.

Pejović, Roksanda (bez godine). Muzičko stvaralaštvo i izvođaštvo od 18. veka do danas, http://www.rastko.rs/isk/isk 17.html, [5.8.2013].

Perković, Ivana (2004). Srpska muzika do 18. veka. u Pejović, Roksanda i saradnici: Ivana Perković i Tatjana Marković, *Muzika minulog doba, od početaka muzike do baroka,* Beograd: Portal, 74-83.

Prodanov, Ira (2002). *Muzika dvadesetog veka,* Novi Sad: Akademija umetnosti.

Radovanović, Stevan, **Radaković**, Slobodan (1972). *Srpske pesnikinje od Jefimije do danas, Antologija poezije,* Beograd: Prosveta.

Rašković, Milica (2013). *Analiza Godišnjeg priznanja za razvoj rodne ravnopravnosti u Vojvodini (2003-2012),* Novi Sad: ACIMSI Centar za rodne studije (master rad, neobjavljen)

Reeves, Byron & **Nass,** Clifford (1996; 2002). *The Media Equation: how People Treat Computers, Television and New Media Like Real People and Places*, Stanford: CSLI Publications, Center for the Study of Language and Information Leland Stanford Junior University.

Roning, A. Birgite (2010a). Kakav je odnos roda prema umjetnosti?, *Rod i jezik,* Nikšić: Filozofski fakultet u Nikšiću, 144-157.

Roning, A. Birgite (2010b). Simon de Bovoar: *Drugi pol* - uticaj na moderni feminizam. *Rod i jezik,* Nikšić: Filozofski fakultet u Nikšiću, 28-40.

Ross, Karen**, Byerly,** M.Carolyn (2004). *Women and Media: International Perspectives,* Malden, Oxford: Blackwell Publishing Ltd .

Ross, Karen (editor) (2012). *The Handbook of Gender, Sex and Media*, John Wiley & Sons Ltd, Blackwell Publishing.

Ross, Karen (2004). Women Framed: The Gendered Turn in Mediated Politics, u Ross, Karen, Byerly, M. Carolyn, *Women and Media: International Perspectives*, Malden, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 60-81.

Savić, Svenka, **Mitro,** Veronika, **Savić,** Sara, **Čanak,** Marijana (prir.) (2008). *Životne priče žena „A što ću ti ja jadna pričat…",* Novi Sad: Futura publikacije, Ženske studije i istraživanja.

Savić, Svenka (1993). *Diskurs analiza,* Novi Sad: Filozofski fakultet.

Savić, Svenka i sar. (prir.) (2009). *Rod i jezik,* Novi Sad: Ženske studije i istraživanje i Futura publikacije.

Savić, Svenka (2011). *Kritička analiza teksta,* Novi Sad: Filozofski fakultet

Sherie, A. Inness (2004). Pretty Tought – The Cult of Feminity in Women's Magazines, u Carter, Cynthia; Steiner, Linda (editors) *Critical Readings: Media and Gender,* Maidenhead (England) Open University Press.

Shulamit, Reinharz**, Davidman,** Lynn (1992). *Feminist Methods in Social Research.* New York, Oxford: Oxford University Press.

Srdić, Marija (2011). Položaj žena u sportu u Vojvodini, Novi Sad: Centar za podršku ženama, udruženje građanki i građana.

Stamatović, Ivana (2000). Animula Vagula Blandula. *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92, 148-154.

Stankov, Ljiljana (2011). *Katarina Milovuk (1844-1913) i ženski pokret u Srbiji,* Beograd: Padagoški muzej.

Stefanović, Ivana (2010). *Muzika od ma čega,* Beograd: Arhipelag.

Stefanović, Ivana (2010). Ljubica Marić i Pavle Stefanović, u Despić, Milin (2010), *Prostori modernizma: opus Ljubice Marić u kontekstu muzike njenog vremena*, Beograd: SANU i Muzikološki institut SANU, 179-188.

Stojaković, Gordana (1999; 2002). *Znamenite žene Novog Sada*, Novi Sad: Futura publikacije; http://www.zenskestudije.org.rs/01_o_nama/gordana_stojakovic/ mapa/ novisadizzenskogugla.

Swanson, Gillian (1991). Representation, u Lusted, David (ed.). *The Media Studies Book: A guide for teachers,* London and New York: A Comedia book Published by Routledge, 123-145.

Šuvaković, Miško (2000). Fatalni „rod" muzike. *ProFemina časopis za žensku književnost i kulturu godina VI, broj 21/22, proleće/leto,* Podgorica: Inrafeng group, Beograd: Samizdat Free B92, 161-169.

Tsatsou, Panayiota (2012). Gender and Sexuality in the Internet Era, u Ross, Karen (editor) *The Handbook of Gender, Sex and Media,* John Wiley & Sons Ltd, Blackwell Publishing, 516-534.

Valić Nedeljković, Dubravka (2000). *Novinarski žanrovi,* http://novinarska-skola.org.rs/vodic/zanrovi/Novinarski%20zanrovi.pdf [13.9.2013].

Van Dijk, Teun Adrianus (1988). *News Discaurse,* Hillsdave, NJ: Lawrense Erlbaum.

Veselinović Hofman, Mirjana (2007). *Istorija srpske muzike. Srpska muzika i evropsko muzičko nasleđe,* Beograd: Zavod za udžbenike.

Volgsten, Urlik (2006). *Between Ideology and Identity: Media, Discourse, and Affect in the musical Expirience* u Brown, Steven, Volgsten, Urlik (editors). *Music and Manipulation,* New York, Oxford: Berghahn Books, 74.

Vujaklija, Milan (1972). *Leksikon stranih reči i izraza,* Beograd: Prosveta.

Vuksanović, Divna (prir.) (2008). *Knjiga za medije - mediji za knjigu,* Beograd: Clio.

Wollen, Tana (1991). Institution, u Lusted, David (ed.), *The Media Studies Book: A guide for teachers,* London and New York: A Comedia book Published by Routledge, 80-103.

Zaharijević, Adriana (2010). *Postajanje ženom,* Beograd: Rekonstrukcija ženski fond.

Zečević, Svetlana, **Krivokapić,** Nataša (ur.) (2010). *Rod, identitet i kultura,* zbornik radova, Nikšić: Filozofski fakultet u Nikšiću.

Zuckerman, Diana and **Dubowitz**, Nicole (2005). Clash of cultures:Women and Girls on TV and in Real Life, Girls, Television and Sex, u Cole, Elen, Handerson Daniel, Jessica (editors), *Featuring Females: Feminist Analyses of Media,* Washington, DC: American Psychological Association, 59-69.

Internet sajtovi

Udruženje kompozitora Srbije - www.composers.rs

Srpska akademija nauka i umetnosti - www.sanu.ac.rs

Organizacija muzičkih autora Srbije - www.sokoj.rs

Fakultet muzičke umetnosti u Beogradu - www.fmu.bg.ac.rs

Akademija umetnosti u Novom Sadu - www.akademija.uns.ac.rs

Akademija umetnosti u Nišu - www.artf.ni.ac.rs

FILUM u Kragujevcu - www.filum.kg.ac.rs

www.wikipedia.org

www.women-in-music.com

http://nl.muziekencyclope

http://new.grove.dictionary.org

Lični sajtovi kompozitorki

www.mirjanaz.com

www.ivanastefanovic.com

www.katarinamiljkovic.com

www.anasokolovic.com

www.anamihajlovic.com

www.aleksandravrebalov.com

www.anjadjordjevic.com

www.milicadjordjevic.com

Izvori slika

Slika 1: Prikaz uloge žene u muzici u doba Stare Grčke i Rimskog carstva, www.cdar02.png gutenberg.org; [23.8.2012].

Slika 2: Prikaz muzičkog izvođenja na instrumentu časne sestre Hildegard, en.wikipedia.org/wiki/File:Hildegard.jpg; [23.8.2012].

Slika 4: Barbara Stroci, http://en.wikipedia.org/wiki/Barbara_Strozzi; [5.8.2013].

Slika 5: Izabela Leonarda, http://en.wikipedia.org/wiki/File:Isabella_Leonarda.jpg; [5.8.2013].

Slika 6: Madalena Lombardini, http://en.wikipedia.org/wiki/Maddalena_Laura_Sirmen, http://violinvirtuosas.weebly.com/sirmen.html; [6.8.2013].

Slika 8: Amalija od Pruske, http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/b/b8/ Princess_Anna_Amalia_of_Prussia. JPG; [4.8.2013].

Slika 9: Korona Šreter, http://www.answers.com/topic/corona-schr-ter-1#ixzz2b8QUssVx; [5.8.2013].

Slika 10: Marijana Martinez, http://www.last.fm/music/Marianna+Von+Martines/ +images/ 68015216; [5.8.2013].

Slika 13: Jovanka Stojković, http://www.riznicasrpska.net/muzika/index.php?topic=29.0, [5.8.2013].

Slika 14: Slika: Slavka Atanasijević, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/sr/4/40/ Slavka_Atanasijevic.jpg, [6.8.2013].

Slika 15: Mirjana Živković, http://www.mirjanaz.com [7.8.2013].

Slika 16: Ljubica Marić, http://www.last.fm/music/Ljubica+Mari%C4%87/+images /34527021, [7.8.2013].

Slike: 3, 7, 11, 12, 17, 18, 19, 20, 21 - Cohen, A.I. (1987) *International Encyclopedia of Women Composers*, na osnovu obrade autorke N.K.

Izvori histograma

Histogrami: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9 - Cohen, A.I. (1987) *International Encyclopedia of Women Composers*, na osnovu obrade autorke N.K.

Izvori grafikona

Grafikon 1: Cohen, A.I. (1987) *International Encyclopedia of Women Composers*, na osnovu obrade autorke N.K

7.0. PRILOZI

7.1. Prilog 1: Biogrami

7.1.1. *Mirjana*

Godina	***Događaji***
1935.	Rođena u Splitu, u obrazovanoj intelektualnoj porodici (ima brata). Otac, poreklom iz sela Zabrđa, pored Petrovca na Mlavi, profesor biologije. Njegovi roditelji bili su nepismeni, patrijarhalni i negovali tradiciju. Majka, rodom iz Dalmacije, jedna od prvih doktorki nauka italijanskog jezika (studirala u Beču, Parizu i Firenci, gde je i doktorirala).
1942-45.	Polazi u osnovnu školu u Beogradu, ali porodica ubrzo odlazi na selo, gde Mirjana završava tri razreda osnovne škole. Od majke uči italijanski, od guvernante francuski, a od drugarice ruski jezik.
1945.	Posle oslobođenja Beograda, porodica se vraća u glavni grad; Mirjana završava četvrti razred i polazi u baletsku školu.
1946.	Polazi u gimnaziju.
1948.	Polazi u nižu MŠ (u neposrednoj blizini kuće).
1954.	Završava gimnaziju i upisuje Filozofski fakultet (Odsek za svetsku književnost); nastavlja muzičko obrazovanje (Odsek za klavir) u srednjoj muzičkoj školi.
1956.	Profesorka klavira Alisa Bešević upućuje je u kompoziciju; piše o muzičkom životu za list *Student.*
1957.	Počinje da improvizuje i komponuje.
1958.	Apsolvira na Filozofskom fakultetu i upisuje FMU u Beogradu (Odsek kompozicija); komponuje *Dva impresionistička komada.*
1959.	Komponuje *Malu svitu* i *Igračku vjetrova*.
1960.	Komponuje *Minijature* i *Predosećaj jeseni na velegradskom pločniku;* piše muzičke kritike za *Student, Danas, Pro Musicu.*
1961.	Komponuje *Varijacije;*objavljuje tekst *Neki problemi našeg savremenog muzičkog stvaranja* (*Danas*).
1962.	Komponuje *Duvački kvintet.*
1964.	Diplomira na FMU u Beogradu (u klasi prof. Stanojla Rajičića); profesorka je u MŠ „Josip Slavenski" (u kojoj je nekada bila učenica) za predmete: harmonija, kontrapunkt, muzički oblici, vežbe u komponovanju, muzički folklor; dobija *II nagradu RTV Beograda* i nagradu *Stevan Hristić*; komponuje delo *Sinfonia polifonica.*
1965.	Komponuje *Passacagliu* i *Studiju I*; objavljuje tekst *Varšavska jesen*.
1966.	Komponuje *Pean*; objavljuje tekst *Novi zvuk – šta je to?...*
1967.	Dobija stipendiju francuske vlade i usavršava se na Pariskom konzervatorijumu i Fonteneblou, iz kompozicije i analize muzičkog dela (klasa kompozitora Olivijea Mesiena i kompozitorke Nađe Bulanže); komponuje *Simfonijski torzo* i *Dva prelida*; objavljuje tekstove *Sigogis – novo delo Petra Ozgijana, Concerto abbreviato Petra Bergama* i *Naša mišljenja. O problemima muzičkog života*.
1968.	Dobija I nagradu Konzervatorijuma u Fontenblou (Francuska); objavljuje tekstove *Roajan - festival savremene muzike* i *Nađa Bulanže.*
1969.	Komponuje *Studiju II*; objavljuje tekst *Beogradske muzičke svečanosti*.
1970.	Angažuje se oko sređivanja i otvaranja Legata Josipa Slavenskog; objavljuje tekst *Naša mišljenja. O reformi muzičkog školstva*.
1971.	Upisuje poslediplomske studije kompozicije (klasa prof.Stanojla Rajičića).
1974.	Komponuje *Koncertantne metamorfoze*.

1975.	Komponuje *Zapis* i *Četiri pohvale*; objavljuje tekst *Neodužen dug, Sarajevske večeri muzike posvećene J. Slavenskom.*
1976.	Docentkinja je na FMU u Beogradu (za predmete harmonija sa harmonskom analizom i metodika teorijske nastave); objavljuje tekst *Neki elementi harmonskog jezika Josipa Slavenskog* (na III programu Radio Beograda).
1977.	Komponuje *Najmanju pesmu*; objavljuje tekstove *Dan – četiri himne za orkestar Vlastimira Trajkovića, Pro musica* i *International Who's Who in Music*; izrađuje novi koncept programa za izučavanje harmonije.
1978.	Komponuje *Ženske pjesme* i *Iz naših krajeva i druge minijature za početnike klavira;* objavljuje udžbenik *Harmonija u okviru muzičkih stilova*; članica je Redakcije za štampanje sabranih dela Josipa Slavenskog.
1979.	Komponuje *Glasove, Lirski trio* i *Trag*; objavljuje udžbenike *Harmonija na klaviru: adaptacija zbirke Pola Vidala i Nađe Bulanže* i *Metodika teorijske nastave*; piše tekst *Folklorno i avangardno u muzici Josipa Slavenskog* (za III program Radio Beograda).
1980.	Komponuje ciklus *Zaboravljeni kontrapunkt*; objavljuje tekst *Nepoznati horovi Josipa Slavenskog*.
1981.	Komponuje *Diptih* i drugu verziju ciklusa *Zaboravljeni kontrapunkt*; objavljuje tekstove *Pregled ostavštine Josipa Slavenskog*, *Josip Slavenski u Jugoslaviji, u Čehoslovačkoj, u svetu* i *Neka zapažanja i dopune u vezi sa klavirskim kompozicijama Josipa Slavenskog.*
1982.	Dobija nagradu SOKOJ-a i I nagradu UKS-a; komponuje *Malo šaljive varijacije* i ciklus *Domaće životinje*; objavljuje tekst *O filmskoj muzici Josipa Slavenskog*.
1983.	Komponuje *Sonatinu*; objavljuje tekst *Pesnik Balkana u Beogradu i Zagrebu (povodom novih izdanja dela J. Slavenskog).*
1984.	Komponuje *Duo* i *Odsutnost* (*L' absence*); objavljuje tekstove *Povodom promocije prve štampane sveske sabranih dela Josipa Slavenskog* i *Zlatan Vauda – povodom 40-godišnjice kompozitorskog rada*.
1985.	Komponuje *Tri narodne*; objavljuje tekstove *Josip Slavenski. Klavirska dela II* i *Udžbenik harmonije Miodraga Vasiljevića.*
1986.	Profesorka je na MA u Podgorici (za predmete harmonija i kontrapunkt); komponuje *Sedam pesmica i još jedna za sviranje u tri ruke i pevanje*; objavljuje tekstove *Muzički folklor u studijama Josipa Slavenskog* i *Stilsko-stvaralačka krivulja Miloja Milojevića u ogledalu njegovih kompozicija za klavir.*
1987.	Piše *Harmonski jezik Josipa Slavenskog.*
1989.	Objavljuje tekst *Četiri Balkanske igre Josipa Slavenskog*, *Sabrana dela J. Š. Slavenski* (UKS-DSH, Beograd-Zagreb).
1990.	Objavljuje udžbenik *Harmonija* .
1991.	Komponuje *Iz Ničije zemlje*; objavljuje udžbenik *Instrumentalni kontrapunkt.*
1992.	Komponuje drugu varijantu *Dua.*
1995.	Komponuje *Dve ruže* i *Sonatu*.
1996.	Dobija nagradu Univerziteta umetnosti *Zlatna plaketa* (za pedagoški rad); objavljuje studiju *Bahove četvoroglasne harmonizacije korala* i tekst *Težnja ka višem umetničkom redu (stogodišnjica rođenja J.Slavenskog).*
1997.	Vodi diplomske i magistarske studije na Odseku za muzičku teoriju.
1998.	Komponuje *Dve tužne pesme.*
1999.	Šefica je Katedre za teorijske predmete na FMU u Beogradu i profesorka harmonije na FILUM-u u Kragujevcu.
2000.	Objavljuje tekst *Melodija i harmonija. Neki problemi u nastavi*.

2001.	Komponuje *Baladu broj 1* i *Novogodišnju lutku*; objavljuje udžbenike *Harmonija za II razred* i *Harmonija za III i IV razred.*
2002.	Odlazi u penziju; komponuje *Dve pesme.*
2003.	Komponuje drugu verziju *Sonatine*; objavljuje stručno-analitičke radove *Uticaj alikvotnog niza na početni tok muzičke kompozicije klasicizma* i *Muzička teorija i analiza 1*.
2004.	Dobija nagradu za životno delo Saveza društava muzičkih i baletskih pedagoga; komponuje *Letnju noć* i *Tri načina*; objavljuje tekstove *Sagledavanje hromatike pri obradi modulacija* i *Muzička teorija i analiza 2.*
2005.	Učestvuje na 14. Međunarodnoj tribini kompozitora (MTK).
2006.	Učestvuje na 15. MTK; prerađuje *Malo šaljive varijacije*, objavljuje tekstove *Jugoslovenstvo Josipa Slavenskog* i *Logika u nastavi harmonije.*
2007.	Učestvuje na 16. MTK; komponuje dela *Rondo sekvenca, Igra (Danse)*, *Čuđenje*; prerađuje *Zapis*; objavljuje tekstove *Ekstenzija tonaliteta u ciklusu Iz tmine pojanje Ljubice Marić* i *Muzička teorija i analiza 5.*
2008.	Učestvuje na 17. MTK; komponuje *Adagio* i *Baladu o ruži*.
2009.	Učestvuje na 18. Međunarodnoj tribini kompozitora; komponuje *Baladu br.*2; objavljuje tekst *Svite iz baleta „Ohridska legenda"- potraga za njegovim identitetima.*
2010.	Učestvuje na 19. MTK; komponuje *Kružnu melodiju, Dve pesme* i *Baladu o ruži*; objavljuje tekst *Muzika iz „Slova svetlosti"-zaboravljeni horovi Ljubice Marić*; ima autorski koncert kamerne muzike.
2011.	Učestvuje na 20. MTK; komponuje *Mali pijac.*
2012.	Učestvuje na 21. MTK; prerađuje delo *Sonatu za violončelo i klavir*; posećuje SAD.
2013.	Učestvuje na 22. MTK. Živi i stvara u Beogradu; nije udata.

7.1.2. Ivana

Godina	***Događaji***
1948.	Rođena Beogradu, u porodici intelektualaca. Otac književnik, esejista, muzikolog, prijatelj kompozitorke Ljubice Marić (zaslužan za njeno primanje u SANU); majka profesorka klavira.
1952.	Prvi put u Kotoru, kod bake (po majci).
1954.	Polazi u MŠ „Stevan Mokranjac"; dobija prvu violinu od svog profesora Ljubivoja Nikolića; list *Večernje novine* objavljuje reportažu (sa Ivaninom slikom) o najmlađoj učenici.
1966.	Studentkinja je kompozicije na FMU u Beogradu; prvi put se predstavlja kao kompozitorka (sala Ateljea 212).
1967.	Komponuje za klavir.
1968.	Priprema i vodi muzičko-govorne emisije u Radio Beogradu; bavi se radiofonijom i ars acusticom; komponuje *Passagliu i Fugu*.
1969.	Komponuje *Gudački kvartet br.1.*
1970.	Učestvuje na Tribini muzičkog stvaralaštva Jugoslavije; uređuje, autorski priprema i vodi emisije iz kulture u Redakciji za kulturu i Muzičkom programu TVB.
1972.	Dobija nagradu UKS-a.
1974.	Dobija nagradu „Žan Antoan" (Monte Karlo); komponuje *Kust, Mučninu ili smrt koja dolazi, Moj svet, Kabanu, Poslanicu ptica* kao i muziku za predstavu rađenu po delu Dostojevskog „Selo Stepančikovo" (prvo profesionalno iskustvo sa pozorištem).
1975.	Muzička je saradnica i urednica Dramskog programa Radio Beograda; premijera *Kusta* (Sala beogradske filharmonije, Bgd).
1976.	Komponuje *Za Irenu, Harmonije, Dvoglasje*; premijera *Za Irenu* (Koncertni atelje, Ljubljana), *Harmonije* (na BEMUS-u, Sala Zadužbine Ilije Kolarca, Bgd) i *Kabane* (III program Radio Beograda „Nova dela").
1977.	Komponuje dečju operu (mjuzikl) *Dugme lutalica* (premijera, program RTVB) i *Dušanov zakonik*; premijera *Dvoglasja* (SKC, Bgd).
1978.	Komponuje *Hommage a Villon* (premijera u emisiji muzičkog programa RTVB „Muzički atelje") i *Inkantacije* (svetska premijera u Shafty Teatru, Festival Gaudemus, Amsterdam, Holandija); premijera *Za Irenu* (Sala Zadužbine Ilije Kolarca, Bgd).
1979.	Komponuje *Kuda sa pticom na dlanu* i *Fragment mogućeg reda*; premijera *Dušanovog zakonika* (Skupština grada Bgd), *Mučnine ili smrti koja dolazi* (sala SKC-a, Bgd) i *Fragmenta mogućeg reda* (BEMUS, Sala Zadužbine Ilije Kolarca).
1980.	Komponuje *Fugu tordue - Torzija fuge, Harmonije* (premijera u Sali Zadužbine Ilije Kolarca) i *Paysage* (premijera na Festivalu kamerne muzike XX veka, Slovenija); premijera *Kuda sa pticom na dlanu* (ciklus „Muzička moderna", III program RB); piše prvi tekst o kompozitoru Mauriciju Kagelu (za III program RB).
1981.	Dobija stipendiju francuske vlade i specijalizira na Institutu za istraživanje i koordinaciju Akustika/Muzika IRCAM (Pariz); prati Kurs iz kompozicije Mauricija Kagela u Eks an Provansu (Aix en Provence); komponuje *Mimicry*; premijera *Fuge tordue - Torzija fuge* (Umetnički paviljon „Cvijeta Zuzorić", Bgd).
1982.	Premijera *Mimicry* (Umetnički paviljon „Cvijeta Zutorić", ciklus „Muzička moderna" III program RB).
1984.	Komponuje *Tumačenje sna* (premijera u sali Zadužbine Ilije Kolarca).
1985.	Prva je urednica „Radionice zvuka" (istraživačka serija osnovana u okviru Dramskog programa RB).
1986.	Selektorka je Festivala savremene muzike *Muzika u Srbiji*; komponuje *Posvetu*

	(premijera na Tribini muzičkog stvaralaštva Jugoslavije, Opatija) i *Novembar, novembar...Quasi una fantasia*.
1988.	Komponuje *Uspavanke.*
1989.	Glavna je i odgovorna muzička urednica I programa RB i saradnica Muzičke redakcije i Redakcije za kulturu, za Studio 3, Kult; komponuje *A u daljini vrt pun cveća, I niotkudu pomošti* (premijera u sali BITEF teatra, Bgd) i *Lingua/Phonia/Patria*; premijera *Novembar, novembar...Quasi una fantasia* (Tribina muzičkog stvaralaštva Jugoslavije, Opatija).
1990.	Komponuje *Psalam* (premijera u Sremskim Karlovcima, povodom obeležavanja 300. godišnjice seobe Srba); premijera *Uspavanke* (Sala Zadužbine Ilije Kolarca).
1991.	Emituje se njen tekst *Bemus. Iz osame, Beograd, 1991* (ciklus „Viđenja", III program RB).
1992.	Dobija I nagradu na FEDOR-u; drži kurseve na FMU u Beogradu (predmet *Primenjena muzika*); učestvuje u pokretanju novog festivala Međunarodna tribina kompozitora (MTK) u organizaciji UKS; učestvuje na festivalu *Radio Beyond* (London); članica je grupe *Ars Acustica* pri EBU; komponuje *Isidoru* (premijera na 26. BITEF-u, „Atelje 212", Bgd), *Metropolu tišine/Stari Ras* (premijera na Ars Acustica Festivalu, London) i *Četiri noćna zapisa* (premijera u sali Gimnazije u Sremskim Karlovcima).
1993.	Dobija I nagradu na 2. MTK i nagradu „SLABBESZ" u Austriji; izlaže rad *Nova simbioza – Ars acustica, ili pokušaj tumačenja jedne nove pojave u umetnosti - zvučnog kolaža* (simpozijum On The Air (Insbruk)); članica je UO Šoroš fonda; predaje u Centru za ženske studije; komponuje *Play Strindberg, Znakove pored puta* (premijere oba dela, kao i *Hommage a Villon* na autorskom koncertu, Umetnički paviljon „Cvijeta Zuzorić"), *Lacrimosu* (premijera u Orf-u, Beč) i *Muziku za mart*; prerađuje *Moj svet.*
1994.	Komponuje *A u daljini vrt pun cveća* (premijera na muzičkom festivalu BEMUS, sala Zadužbine Ilije Kolarca), *Krug* (premijera na Sceni Centra Sava, Bgd) i *Bogorodicu Trojeručicu Hilandarsku* (prvo izvođenje u RTS-u, a prvo javno emitovanje na III Duhovnoj akademiji u Studenici).
1995.	Sa porodicom se seli u Damask (Sirija); komponuje *Tibul protiv rata* (po porudžbini AKUD-a hor „Krsmanović-Obilić" povodom 111 godina od osnivanja Akademskog hora „Obilić", premijera u Sali Kolarčeve Zadužbine).
1996.	Komponuje *Muziku za juni* i *Instrumentalnu pesma* (premijera u Damasku).
1997.	Dobija Sterijinu nagradu za muziku; komponuje *Drvo života* (premijera u Srbiji na BEMUS-u, svetska premijera u Franjevačkoj crkvi St. Antona, Damask) i *Antiohijske pesme*.
1998.	Komponuje *Prvi istočni san (First eastern Dream)*(prvo emitovanje na austrijskom radiju, I program) i *Pesnik u staklenoj kutiji*; učestvuje na MTK.
1999.	Vraća se u Beograd.
2000.	Direktorka je programa za kulturu u Fondu Centra za demokratiju.
2001.	Seli se sa porodicom u Ankaru (Turska); umetnička je direktorka muzičkog festivala BEMUS; članica je Odbora za kulturu Nacionalne komisije Srbije i Crne Gore za Unesko; dobija nagradu „Miloš Crnjanski" za knjigu putopisnih eseja *„Put za Damask"*
2002.	Komponuje *Ako Gospod neće*.
2003.	Komponuje *Obične razgovore* (svetska premijera na Festivalu Crossing Border, Grote kerk, Hag), *Nad vodom* i treću verziju *Harmonije*; prerađuje *Kust*; emituju se njeni tekstovi *Žena i jorgani*, *Vitni muzej*, *Njujork* i *Ime mu je Leonardo*, *Njujork* (u emisiji Putopisi - Njujork, III program RB).

2004.	Ima autorski koncert (premijera treće verzije kompozicije *Paysage, Kust*, druge verzije *Harmonije, Običnih razgovora* i *Nad vodom*) u Sali beogradske filharmonije.
2005.	Umetnička je direktorka 37. BEMUS-a; komponuje *Neobične scene sa Homerovog groba u Smirni - novi prilozi za Hansa Kristijana Andersena*; piše tekstove *Jelena. Ona koja odleće*; *Ul. Ivana Milutinovića, pre i posle toga; Zorina* i *Slavenski, fraktalne uspomene - onoliko tačne koliko uopšte mogu biti slike iz detinjstva; Beograd, između Prote Mateje 25 i Svetosavske 33*.
2006.	Objavljuje tekstove *Muzičke manifestacije i festivali u Turskoj, Ankara 2005* i *Zašto i kako (ni)je obeležena godišnjica Stevana Mokranjca?*
2007.	Predsednica je UKS-a i državna sekretarka u Ministarstvu kulture R. Srbije; prerađuje *Passagliu i Fugu*; premijera *Neobičnih scena sa Homerovog groba u Smirni - novi prilozi za Hansa Kristijana Andersena* (Sala Zadužbine Ilije Kolarca); koncert „Kompozitorski dijalog", sa delima Ivane Stefanović (Srbija) i Ive Josipovića (Hrvatska) (Sala Beogradske filharmonije).
2008.	Dobija nagradu „Stevan Mokranjac" (za 2007. godinu); članica je žirija za nagradu „ArtLink Audi - Najperspektivniji mladi muzičar u 2008. godini", u okviru festivala Summer Art Link; komponuje *Onu* (premijera na otvaranju 17. MTK, hol Narodne banke Srbije); objavljuje tekstove *Savremena srpska umetnička muzika, bolja strana sveta* i *Na vest o smrti Mauricija Kagela*.
2009.	Članica je žirija na 18. MTK; komponuje *Kratku dugu;* premijera *Dušanovog zakonika* (Skupština grada Beograda); objavljuje tekstove *Bemus na novom putu 2001 – 2006*., *Pismo s festivala, Bukurešt 2009, Umesto užine, Bukurešt, 2009*. i drugu knjigu „*Muzika od ma čega"* (Arhipelag); učestvuje na Međunarodnom naučnom skupu povodom stogodišnjice rođenja Ljubice Marić, sa radom „*Ljubica Marić i Pavle Stefanović"*; izdaje CD „Kompozitoski dijalog" - Ivo Josipović (Hrvatska) i Ivana Stefanović (Srbija).
2010.	Dobija nagradu za životno delo „Vitomir Bogić"(za izuzetan doprinos radiofoniji); komponuje *Pesnika u staklenoj kutiji – Bajku* (premijera u Maloj dvorani „Vatroslav Lisinski", Zagreb) i *Pesnika u staklenoj kutiji*, radiofonsku igru (premijera za program Evropske Unije za Radio EBU - uživo iz RB, na satelitskom kanalu Ravel); učestvuje na 19. MTK.
2011.	Dobija Nacionalnu penziju za kulturu; učestvuje na 20. MTK u svojstvu članice žirija i kompozitorke; promocija njene knjige *Muzika od ma čega* (galerija Artget, Bgd i Kulturni centar, NS).
2013.	Objavljuje treću knjigu *„Privatna priča"*(Službeni glasnik); živi sa porodicom u Bukureštu (Rumunija).

7.1.3. Katarina

Godina	***Događaji***
	Rođena u Leskovcu, odrasla u Beogradu (jedinica). Otac završio englesku književnost, bavi se muzikom (u džez orkestru radija svira saksofon), samostalni umetnik, privatno se obrazovao i svira gitaru i violinu; majka profesorka latinskog jezika u XIII beogradskoj gimnaziji.
1965.	Boravi u Prokuplju kod bake (po majci), nastavnice srpskog jezika, glumice, koja za decu često pravi pozorišne predstave.
1974.	Završava nižu MŠ i OŠ; upisuje gimnaziju i srednju MŠ „Vojislav Vučković" (klavirski odsek); uzor joj je tetka - mamina sestra, vukovac, lekarka.
1976.	Dobija zapaljenje tetiva i napušta klavir; počinje da komponuje (III razred srednje MŠ).
1977.	Premijera prve kompozicije (*Aprilski susreti* u SKC-u, Bgd)
1978.	Završava srednju MŠ; upisuje FMU u Beogradu (Odsek kompozicija, klasa prof. Vlastimira Trajkovića).
1982.	Diplomira kompoziciju.
1983.	Premijera *Plavog prostora.*
1984.	Komponuje *Rondo.*
1985.	Premijera *Sviftsa.*
1986.	Magistrira kompoziciju (na FMU, Beograd, klasa prof. Vlastimira Trajkovića).
1987.	Asistentkinja je profesorki Mirjani Živković, iz predmeta harmonija (FMU, Beograd); premijera *E Silentio* i *Niti*.
1989.	Rađa sina Danila.
1990.	Prestaje da komponuje.
1992.	Seli se sa porodicom u Boston (SAD); premijera *Ksha.*
1995.	Doktorira na Muzičkom Konzervatorijumu Nove Engleske (New England Conservatory of Music) u Bostonu (SAD).
1996.	Profesorka je na Muzičkom Konzervatorijumu Nove Engleske u Bostonu (SAD).
1997.	Dobija *Luj Krasner* i *Lorens Leser* nagradu (*Louis Krasner, Lawrence Lesser*) za izvrsnost u nastavi.
2002.	Premijere *Ronda, 13/5* i *13/5 - 2. verzija.*
2004.	Upoznaje Stivena Volframa i pretvara njegove algoritme u zvuk ("New Kind of Science"), uz pomoć članova Wolfram Research-a; predstavlja svoja istraživanja u novom polju („NKS konferencija" u Valthamu, MA); prezentuje rad na temu interdisciplinarnih veza između muzike, vizuelne umetnosti, prirode i prirodnih nauka (*Nacionalna konferencija CMS*, San Francisko).
2005.	Predstavlja svoja istraživanja (*Volfram tehnološka konferencija,* Champaignu, IL); premijere *Izazova, Tema* i *Zvukova iz NKS.*
2006.	Predstavlja svoja istraživanja (Vašington, DC, i Muzičko i naučno nasleđe Janisa Ksenakisa, Toronto); prezentuje rad na temu interdisciplinarnih veza između muzike, vizuelne umetnosti, prirode i prirodnih nauka (Nacionalna konferencija, San Antonio); premijere *Knjige, Valcera za Nadu, Prozora, 120, Buđenja, Šume* i *Overhearing/Složenosti*.
2007.	Predstavlja svoja istraživanja na Univerzitetu u Vermontu (Sajber festival, 2007-2009), u Bostonu, na Međunarodnoj konferenciji o matematici i takmičenju u muzici, (Berlin); premijere *Sakrivenog, Polumeseca* i *Pada*; nastupa sa kompozicijama *nkScape* i *Cresent* na 39. BEMUS-u (*Multimedijalni koncert „Emigrantski valcer"*).
2008.	Autorsko veče u okviru ciklusa „Beogradski kompozitori u svetu" (Svečana sala Skupštine grada Beograda); premijere *Krekinga, nkScape* i *Belog Grada*.

2009.	Učestvuje na 18. MTK; predstavlja svoja istraživanja (Kembridž Festival nauke, 2009-2010); premijere *Uplitanja, Dalje* i *Ako se u zimskom...*
2010.	Učestvuje na otvaranju 19. MTK (BITEF teatar, Bgd); predstavlja svoja istraživanja u Berlinu (Empirics, matematika, računarstvo, nauka i tehnologija u muzici i Akustička analiza signala - ECMST~MASA) i Čikagu (Elektronska muzika Srednjeg zapada); premijere *Jednostavnih pravila, 110* i *Zbrke.*
2011.	Premijera *Klizi 2. verzija.*
2012.	Premijera *Images of Randomness*.
2013.	Živi (sa suprugom i sinom) u Bostonu (SAD); profesorka je na Muzičkom Konzervatorijumu Nove Engleske.

7.1.4. Ana S.

Godina	***Događaji***
1968.	Rođena u Zemunu, kao drugo dete (4 godine starija sestra); otac diplomirani istoričar u penziji, piše knjige o srpskoj istoriji, bavi se freskoslikarstvom, svira usnu harmoniku, dobar glumac i imitator; majka zubna asistentkinja u penziji (potiče iz lekarske porodice, sa sela).
1972.	Pohađa časove klasičnog baleta; improvizuje prvu kompoziciju.
1975.	Upisuje 1. razred OŠ „Rade Končar" u Zemunu (učiteljica Lucija Subotički Tanurdžić svira klavir, vodi časove glume). Letuje na moru, zajedno sa svojom drugarici Nensi iz Kanade.
1976.	Upisuje MŠ „Kosta Manojlović" u Zemunu, klavirski odsek (klasa prof. Davorke Šperc Polojac); prestaje da pohađa časove klasičnog baleta.
1978.	Upisuje dramsku sekciju u OŠ (vodi je Zora Bokšan, dramska pedagoškinja i rediteljka).
1979.	Glumi u Narodnom pozorištu.
1980.	Vodi dečji program na RTV Beograd.
1982.	Upisuje srednju muzičku školu.
1984.	Asistentkinja je drame u Domu pionira „Đuro Salaj"; prestaje da pohađa časove glume.
1986.	Završava srednju MŠ i upisuje AU u Novom Sadu (Odsek kompozicija); upoznaje Aleksandru Vrebalov, Ninentu Avramović, Zorana Komadinu i Željka Avdalovića.
1987.	Zajedno sa kolegama Komadinom i Avdalovićem i koleginicom Avramović osniva „Ambiental orkestar"; komponuje *Berceuse*.
1988.	Premijera *Berceuse* (FMU u Beogradu).
1990.	Diplomira kompoziciju u klasi prof. Dušana Radića; prvi put konkuriše na mag.stud. (na FMU u Beogradu); profesorka je u srednjoj MŠ „Stevan St. Mokranjac" (za predmete harmonija i kontrapunkt); pohađa časove kompozicije kod prof. Zorana Erića; komponuje *Zov* i *Apel.*
1991.	Drugi put konkuriše i upisuje mag. stud. (Odsek kompozicije, klasa prof. Zorana Erića). Učestvuje na demonstracijama u Beogradu protiv rata i slobodu štampe.
1992.	Dobija nagradu Srbije za najbolju scensku muziku za decu; prestaje da radi kao asistentkinja drame; seli se u Montreal (Kanada); tamo joj pomažu prijatelji iz Srbije; samo nekoliko dana radi kao kelnerica.
1993.	Upisuje mag. stud. (Odsek kompozicija) na frankofonom Univerzitetu u Montrealu (klasa prof. Žozea Evanđelista); upoznaje kompozitora Žana Lesanža, koji joj postaje bračni drug 1996.
1994.	Komponuje *Ambijent V*; premijera *Apela* (Seminar za mlade kompozitore, Kvebek).
1995.	Magistrira; članica je udruženja SOKAN; dobija nagradu „Najbolji mladi kompozitor" (SOKAN); komponuje *Fur Alisa, Secret de Polichinelle* i *Anatomic* (prvi profesionalni plesni projekat u Kvebeku); premijera *Ambijenta V* (koncert na fakultetu i na muzičkom festivalu, Montreal) koje je posvećeno preminulom kolegi Željku Avdaloviću..
1996.	Komponuje *Pesmu* (sa kojom predstavlja Kanadu na Međunarodnoj tribini kompozitora u Parizu, UNESCO), *Dangu*, *Oro, Pesme ljubavi*, *Igru portreta - Je udes* portraits (premijera u sali Pjer Merkur, Montreal), *Pet lokomotiva i devet životinja* i *Anatomiju*.
1997.	Komponuje *Tri etide* i *Sentimentalnu geometriju.*
1998.	Dobija nagradu SOKAN; komponuje *Pet igara* i *Dominantno belo*; premijere u Montrealu: *Tri etide* (Istorijska kapela Paster) i *Sentimentalna geometrija* (sala Pjer

	Merkur).
1999.	Rađa sina Gustava; dobija I nagradu („gran pri") na „Međunarodnom takmičenju mladih kompozitora" (dodeljuje Kanadski državni radio CBC); komponuje *Barokni divertimento* (premijera u sali Pjer Merkur), *Hrabro ljubavi moja* i *Devet poslovica*; premijera *Pet igara* (sala Tudor, Montreal).
2000.	Komponuje *Boubu* (premijera u sali Pjer Merkur) i *Šest glasova za sirene* (premijera u pozorištu Murier, Toronto); premijera *Devet poslovica* (pozorište Džejn Malet, Toronto).
2001.	Komponuje *Gradske pesme, Pesme vina, Oro* (premijera u pozorištu Mezonev, Monteral), *Nonet,* drugu verziju *Noneta* (premijera u Glen Gould studiju, Toronto) i *Tuš*.
2002.	Rađa kćerku Evu; komponuje *Plesove i interludijume, Čakonu* (premijera u Glen Gould studiju) i *Chant*; premijere u Montrealu: *Pesme vina* (sala Mari-Stefan) i *Tuš* (sala Oskar Peterson).
2003.	Komponuje drugu verziju *Chanta* (premijera u sali Vilfrida Pelletiera, Montreal) i *Nokturno za mali cirkus*; premijera *Noneta* (Umetnički paviljon, Montreal).
2004.	Komponuje *Mrežu* (premijera u Muzičkoj bašti, Toronto) i drugu verziju *Pesme plesa.*
2005.	Komponuje *Vez* (premijera u okviru Serije virtuozi, Vinipeg), *Toke, Miloša i Kiša* i *Ponoćni sud* (premijera u Torontu).
2006.	U Kvebeku dobija nagradu statuu „Pri opus" i novčani iznos od 10.000 dolara „Kanadskog umetničkog saveta" (najznačajnije kulturne institucije Kanade); kao „izvanredno talentovan i uspešan muzički stvaralac"; komponuje *Govor portreta* i *Preludij i Toccatu* (premijera na Međunarodnom Viola Kongresu, Montreal); premijera opere *Ponoćni sud* (prva izvedena opera iz Kanade u Kovent Gardenu, London); premijere *Plesova i interludijuma* i *Govora portreta* (Istorijska kapela Paster, Montreal), *Toke* (u Vestminsterskoj crkvi jedinstva,Vinipeg), *Nokturna za mali cirkus* (na Festivalu kamerne muzike, Otava) i filma *Miloš i Kiš* (bioskop Randevu, Kvebek).
2007.	Predaje kompoziciju na Univerzitetu u Montrealu; osvaja muzičkog Oskara i zvanje Kompozitorka godine u Kvebeku; komponuje *Koncert za orkestar* (premijera na gala koncertu u Nacionalnom umetničkom centru, Otava), *Preludijum i fugu za GG* (premijera u Glen Gould studiju) i *Okrutne posledice*; premijera *Pesama* (Crkva Svetog Žan Baptiste, Montreal).
2008.	Osvaja I nagradu za koncertnu muziku (Kanada), nagradu Nacionalnog umetničkog centra (Otava), u iznosu od 75.000 dolara, kao i nagradu SOKAN; komponuje *Između* (premijera na Škotskom festivalu, Halifaks), *U raju* (premijera u Crkvi Svetog Leona, Montreal) i *Pesme ljubavi* (premijera u Torontu).
2009.	Komponuje *Koncert za fagot i 7 gudača u septembru* (premijera u Birmingenu, Engleska); prvi put se u Srbiji izvodi neka njena kompozicija (*Dominantno belo – Blanc Dominant,* Svečana sala Skupštine grada Beograda).
2010.	Predaje na Univerzitetu Montreal (kao gostujuća profesorka); komponuje *Svadbu, Veroniku, Imaginarnu igra svećnjaka, Komediju del arte* (premijera u pozorištu Erik Harvi, Banf Centar) i *Sušenje, sušenje* (premijera u Sali Korner, Toronto); njena kompozicija deo je obaveznog programa na Međunarodnom takmičenju gudačkih kvarteta u kanadskom turističko - kulturnom centru Banf (kod Kalgarija).
2011.	Proglašena za ličnost 2011-te godine u srpskoj dijaspori u Kanadi; njena opera „Svadba" prva je na listi događaja godine (pokroviteljstvo Generalnog konzulata Srbije); provincija Kvebek joj posvećuje nastupajuću muzičku sezonu (uključuje celokupan opus od oko 40 kompozicija, na koncertima širom Kanade); premijera

	Svadbe (u muzičkom pozorištu „Kraljica pudinga", Toronto); tokom svih dana trajanja muzičkog festivala u okrugu Princa Edvarda (Ontario) izvode se njene kompozicije.
2012.	Premijera *Svadbe* u Srbiji (BEMUS, Beograd).
2013.	Živi u Montrealu sa porodicom (suprug, sin i kćerka); profesorka je na Univerzitetu u Montrealu.

7.1.5. Ana M.

Godina	***Događaji***
1968.	Rođena u Kuvajtu, kao treće dete u porodici (11 g. stariji brat i 9 g. starija sestra); otac pravnik, violinista; majka daktilografkinja; brat od strica kompozitor.
1970.	Porodica se doseljava u Beograd i stanuje u bakinom stanu (baka svira usnu harmoniku).
1973.	Svira klavir.
1974.	Polazi u osnovnu školu i u nižu MŠ „Savo Binički".
1981.	Upisuje srednju MŠ „Josip Slavenski" (Odsek za klavir i Odsek za muzičku teoriju).
1982.	Završava OŠ.
1985.	Završava srednju MŠ (oba odseka); primljena je na FMU u Beogradu na dva odseka (kompozicija i muzička teorija), a upisuje samo kompoziciju (klasa prof. Zorana Erića).
1986.	Članica je muzičke grupe mladih studentkinja i studenata kompozicije *The Magnificent 7 (Veličanstvenih 7),* koju je oformio Radio Beograd; komponuje *Trag* i *Sunce.*
1987.	Osvaja I nagradu na Takmičenju jugoslovenskih kompozitora i I nagradu na Jugoslovenskom takmičenju iz solfeđa (oba u Beogradu); učestvuje na Tribini savremene muzike u Opatiji (Hrvatska); komponuje *Story, Iz sumraka, Tarnan* i *Uspomene*.
1988.	Osvaja I nagradu na Takmičenju jugoslovenskih kompozitora (Beograd) i nagradu Radio Beograda za najuspešniju muzičarku; osvaja nagradu Radio Beograda (sa grupom *Magnificent 7); č*lanica je Orkestra beogradske filharmonije; komponuje *Les Baricades Misterieuses,* učestvuje na Tribini savremene muzike u Opatiji.
1989.	Osvaja I nagradu Udruženja kompozitora Srbije; komponuje *Story 2,* učestvuje na Tribini savremene muzike u Opatiji (Hrvatska); kupuje svoj prvi kompjuter.
1990.	Predaje u MŠ „Josip Slavenski" i „Kornelije Stanković" (harmonija i kontrapunkt).
1991.	Zaljubljuje se i odlazi (privremeno) u Holandiju; kompozicija *Story 2* predstavlja Srbiju na Festivalu za mlade kompozitore i novu muziku (*Gaudeamus Musik Week*).
1992.	Prestaje (privremeno) da komponuje jer njen otac umire od raka; osvaja I nagradu na Takmičenju jugoslovenskih kompozitora (Beograd) i nagradu RB za najuspešniju muzičarku; učestvuje na MTK (Beograd); pohađa Kurs elektronske muzike (na FMU u Beogradu, kod prof. Srđana Hofmana); sarađuje sa Goranom Bregovićem.
1993.	Diplomira kompoziciju i asistentkinja je na FMU u Beogradu (za predmete harmonija i kontrapunkt); komponuje *Mundus Sensibilis*; učestvuje na MTK (Beograd) i u međunarodnim radionicama *Ton de Leeuw*.
1994.	Učestvuje na MTK (Beograd) i na kursu savremene muzike.
1995.	Seli se u Holandiju i upisuje studije kompozicije i savremene muzike na Kraljevskom muzičkom konzervatorijumu u Hagu (klasa Luisa Andersena); piše za neuobičajene instrumente; komponuje *Imploro grazia* i *Transformations.*
1996.	Komponuje *Full Auto Shut-Off* i *Small disoriented entity.*
1997.	Magistrira kompoziciju; osniva akustični ansambl *„Ansambl Ane Mihajlović"* i učestvuje na *Trećem muzičkom festivalu* u Ajndhovenu (*The Third Untitles Music Festival*); komponuje *Slink* i *Their Silence* (u kojoj prvi put koristi sopstveni glas).
1998.	Osvaja „Irino" nagradu za kompoziciju (Tokio, Japan); finaliskinja je na *Alea II internacionalnom festivalu* (Boston); učestvuje na *Muzičkoj nedelji Gaudeamus (Gaudeamus Music Week)* i na MTK (Beograd); komponuje *A child* i *Ko(B)la*.
1999.	Komponuje *Slušaj, kaleš, bre, Anđo*.
2000.	Radi za muzičko-izdavačku kuću „Donemus" u Amsterdamu (Holandija); komponuje

	A Sad Smile Blues i *ChromoZoom-in*; sa svojim ansamblom „*Ansambl Ane Mihajlović"* pojavljuje se u elektro-akustičnoj verziji pod imenom *„Cloud Society"*.
2001.	Učestvuje na BEMUS-u (Beograd).
2002.	Komponuje za akrobatski teatar *Bencha*.
2003.	Diriguje horovima (Holandija); komponuje *De Mist.*
2004.	Komponuje *Imploro Grazia*; prestaje da radi za muzičko-izdavačku kuću „Donemus".
2006.	Komponuje *The Escape* i *Transformations*; prvi put koristi DJ audio opremu uz uobičajenu „traku"; sa ansamblom „*Ana Mihajlovic Ensemble/Cloud Society"*učestvuje na *Muzičkoj nedelji Gaudeamus* (Amsterdam) i na festivalu NU-MOON (Roterdam).
2007.	Komponuje *Sašivenu maglu (Sewed mist)* i *L' aura*; sa ansamblom „*Ana Mihajlovic Ensemble/Cloud Society"* učestvuje na BEMUS-u (Beograd).
2008.	Diriguje poznatim ženskim horom *Mixed Voices* u Roterdamu (Holandija), premijera video-spota (u kojem je izvođačica) posvećenog Beogradu (Tajms Centar, Njujork).
2009.	Komponuje *Balkan Beats medley* i *Hout*; njene kompozicije su deo četvorodnevnog muzičkog radio-maratona *Non-stop muzika sa 40 kompozitorki Holandije*.
2010.	Komponuje *When Someone is Talking* i *Harizmatične sudbine i iščezavajući datumi* (*Charismatic Fates&Vanishing Dates*); sa horom *Mixed Voices* nastupa kao dirigentkinja (u Crkvi Sv. Jozefa i na lokalnom horskom festivalu u Kulturnom centru Castagnet, u Roterdamu).
2011.	Udaje se (nakon 12 g. zajedničkog života); u emisiji Radio Beograd 3 (koja emituje dela domaćih autora) predstavlja se njen kompozitorski opus; diriguje na horskom festivalu *Hokste.*
2012.	Premijera *Zvuye* (Holandija) i *Sujeverne minijature* (*Superstishos minijatur*) na Kolarcu (Beograd).
2013.	Živi u Roterdamu (Holandija) sa suprugom (džez saksofonista); radi kao kompozitorka, aranžerka, izvođačica savremene muzike i dirigentkinja horova; zainteresovana je za neuobičajene instrumente i kombinacije instrumenata, piše i primenjenu muziku.

7.1.6. Aleksandra

Godina	*Događaji*
1970.	Rođena u Novom Sadu, kao prva od dve devojčice u drugom očevom braku (ima polusestru iz prethodnog očevog braka). Otac ekonomista, usvojeno dete, radi u Izvršnom veću Vojvodine (ministar za kulturu); majka diplomirana žurnalistkinja, aktivna sportistkinja i državna rekorderka u višeboju u atletici, radi u SIZ-u za obrazovanje i zaštitu dece; baba i majčin brat slikari.
1972.	Rođena mlađa sestra.
1975.	Svira klavir; sestra kreće u obdanište.
1977.	Kreće u osnovnu školu; sestra svira klavir i igra balet.
1979.	Porodica se seli u kuću na Avijatičarskom naselju; sestra polazi u školu.
1987.	Upisuje Akademiju umetnosti u Novom Sadu, Odsek kompozicija (klasa prof. Miroslava Štatkića).
1988.	Majka umire od leukemije; otac doživljava teški saobraćajni udes i pada u komu; komponuje *Rođenje Hrista - molitva slepih* (premijera u Novom Sadu).
1989.	Komponuje *Moja glad je večna* i *Noć na grebenu* (premijera u Novom Sadu).
1990.	Komponuje *4 jahača* i *Neizvest* (premijera u Novom Sadu).
1991.	Komponuje *Priču* (premijera na Konzervatorijumu „Čajkovski" u Moskvi, na kojoj je i izvođačica).
1992.	Diplomira kompoziciju.
1994.	Usavršava se na FMU (Beograd), u klasi prof. Zorana Erića i na Muzičkoj akademiji u Pragu, u klasi prof. Ivane Ludove.
1995.	Dobija stipendiju Ministarstva za kulturu i obrazovanje SR Jugoslavije, kao i novčanu nagradu Otvorenog društva Šoroš fondacije; seli se u SAD (nastavlja obrazovanje i prvi put studira u klasi kompozitorke); premijere *Lari nije više sa nama* (Beograd) i *Gudačkog kvarteta#1* (San Francisko).
1996.	Magistrira na Konzervatorijumu u San Francisku (klasa prof. Elinor Armer); dobija I nagradu na takmičenju iz kompozicije u SFCM (Kalifornija); učestvuje na „Gaudeamus seminaru za gudačke kvartete" (Amsterdam, Holandija); premijere *Vremena, Arije i fuge* i *Elegije za N.N.* (San Francisko); sarađuje sa vizuelnom umetnicom Lidijom Srebotnjak.
1997.	Sarađuje sa gudačkim kvartetom „Tajj"; premijere *Vladimir tria* (Novi Sad) i *Gudačkog kvarteta #2* (Beč).
1998.	Dobija novčanu nagradu Šoroš fondacije (po drugi put); premijera *Panonije beskraja* (po porudžbini i izvođenju kvarteta „Kronos").
1999.	Postaje tetka na svoj rođendan - sestra rađa kćerku; učestvuje u *„Tanglewood"* letnjoj muzičkoj školi.
2000.	Učestvuje u *„Projektima Američke opere"* i *„Rockeffeler Bellagio"* centru; rođena sestra doživljava tešku saobraćajnu nesreću i zbog povrede kičme ostaje trajno invalid, nakon čega je napušta suprug i odvodi njihovu kćerku.
2001.	Učestvuje na *„OM Festival*-u*"* (San Francisko); premijere *Op.29* i *Naredbe* (San Francisko) i *Minosa* u Mičigenu.
2002.	Doktorira na Univerzitetu Mičigen (u klasi prof. Evana Čejmbersa i prof. Majkla Doertija); dobija novčanu nagradu Univerziteta Mičigen; učestvuje na festivalu *Bufalo* (SAD); premijere *Kritske svite* (Mičigen) i *Orbits-a* (Santa Kruz).
2003.	Dobija pohvalu udruženja „Prijatelji i neprijatelji nove muzike" iz Njujorka, za kompoziciju; osniva grupu „South Oxfod Six", koju uz nju čine kompozitori, profesori i slobodni umetnici: Edvard Fiklin, Majkl Rouz, Danijel Zonenberg, Keila Pirson i Artur Rozen.

2004.	Dobija I nagradu Njujorka, nagradu Američkog muzičkog centra i „Daglas Mur stipendiju" (za razvoj opere), koju smatra najvažnijom od svih koju je do tada dobila, jer joj obezbeđuje osmomesečni boravak u različitim operskim kućama u SAD; premijere *Udovičine metle* (otvaranje 27. „Baletskog festivala", Providens) i *Canta Claro* (Njujork); sarađuje sa dramskim piscima Brukom Bermanom i Majklom Džon Garsisom, koreografom Viktorom Plotnikovim i piscem Krisom Van Alsburgom.
2005.	Dobija počasno državljanstvo Amerike (zbog izuzetnih rezultata na polju komponovanja); premijere: *Orbits-a* (otvaranje 30-tog NOMUS-a), *Lile* (Weill Hall) i *Uspavane lepotice* (Njujork); učestvuje u *„Grand Operi"*(Florida).
2006.	Komponuje *Zaboravljene himne II* i *Obnovljena strast*; učestvuje na „Umetničkom festivalu Jugozapadne Virdžinije" i „Muzičkom festivalu na plaži 'Manes' koledža (Njujork); sarađuje sa klaviristom Vladimirom Valjarevićem; premijere *Koncerta za klavir* i *Tri gudačka kvarteta*; „Boosey&Hawkes" izdaju gudački kvartet *Pannonia beskraja*.
2007.	Dobija nagradu Američke akademije za umetnost i književnost u Njujorku za ostvarenja u muzici (dodeljuju je kolege kompozitori); sa grupom „South Oxford Six" organizuje Međunarodni letnji seminar za studente kompozicije (Sombor); svetska premijera oratorijuma *Stanice* (crkva Sv. Pričešća, Providens, Rod Ajland); gudački kvartet „Tajj" izvodi *Tri gudačka kvarteta* (KotorArt).
2008.	Organizuje (po drugi put) Međunarodni letnji seminar... (Sombor); predstavlja se sa „South Oxford Six" u Kulturnom centru Novog Sada; premijere gudačkog kvarteta *Zagrli me, susede, u ovom nevremenu...* (Karnegi Hol), u kojem gusle svira žena; *Transparentnih zidova* (San Francisko), *Altezure* (Njujork) i *Čarolije II* (Sofija).
2009.	Organizuje (po treći put) Međunarodni letnji seminar... (Sombor); premijera oratorijuma *Stanice* u Srbiji (novosadska Sinagoga, na Dan Akademije umetnosti Univerziteta u Novom Sadu); sarađuje sa dramskom književnicom Vidom Ognjenović.
2010.	Dobija nagradu *Stevan Mokranjac*; organizuje (po četvrti put) Međunarodni letnji seminar...; premijere *Čarolije III*, *Čarolije za svet koji se menja*, *Ur pesme* i *Meditacije Istočne kapele* (sve u Njujorku) i *Čarolije* (Kanzas Siti).
2011.	Dobija nagradu UKS; premijera *Mileve* (SNP Novi Sad i Sava centar Beograd) i *Naš lični Vavilon* (Merilend); govori na promociji knjige „*Muzika od ma čega"* Ivane Stefanović (KC Novi Sad); podržava (zajedno sa mnogim drugim intelektualcima) proglas „*Preokret - Srbiju u Evropu, Evropu u Srbiju!"* (koji su inicirale partije LDP, SPO i SDU).
2013.	Živi u Njujorku (SAD); profesorka je na Gradskom koledžu; nije udata.

7.1.7. Anja

Godina	***Događaji***
1970.	Rođena u Beogradu, ali se ubrzo, kao beba, sa majkom seli u Split. Majka - diplomirana ekonomistkinja, muzikalna i dobra glumica; deda po majci izvrsno svira violinu; blizak rođak džez i klasičan muzičar.
1974.	Rađa se sestra.
1975.	Ide na privatne časove iz klavira.
1977.	Prestaje da svira klavir.
1980.	Porodica se doseljava iz Splita u Beograd; ponovo svira klavir.
1981.	Upisuje MŠ „Vojislav Vučković" (Odsek za flautu).
1985.	Upisuje Odsek za muzičku teoriju u srednjoj MŠ; svira kontrabas na nagovor rođaka muzičara i komponuje (podstrek za komponovanje daje prof. Svetlana Maksimović, kompozitorka).
1989.	Završava srednju MŠ; oseća se nesigurnom iz komponovanja i upisuje Odsek za muzičku teoriju na FMU u Beogradu; kao članica malog kamernog ženskog hora sarađuje sa Goranom Bregovićem (peva, aranžira, komponuje).
1990.	Upisuje Odsek kompozicije (klasa prof. Vlastimira Trajkovića) na FMU u Beogradu i istovremeno pohađa dva odseka; obožava profesorku solfeđa Zorislavu Vasiljević.
1994.	Nastupa sa rođakom kontrabasistom Vojinom Mališom Draškocijem u okviru projekta „Muzičke sinteze".
1995.	Komponuje *Rondo.*
1996.	Aranžira muziku za Gorana Bregovića.
1997.	Komponuje *Otmicu Evrope.*
1998.	Diplomira sa simfonijskim delom *Otmica Evrope*, koje je izveo orkestar RTS-a.
1999.	Počinje da komponuje operu, na libreto pesnikinje Marije Stojanović.
2000.	Umire rođak Vojin Mališa Draškoci u 55. godini, za kojeg je posebno vezana; komponuje *Narcis i Eho* (prva Srpkinja koja je napisala operu), članica je Ansambla za balkansku muziku *Marsija* Žorža Grujića, sa kojim pravi izlet iz klasične u pop i svetsku muziku; nastupa na domaćim festivalima (Ring-Ring, Belef, Bemus, Džez i improvizovana muzika u Kanjiži, InterZone, EXIT, MTK...); komponuje i sa ansamblima izvodi *Zar da umrem kad mi vreme nije?, Šta se ono tamo sija, Čudna dobrodošlica* i *Bog grada*; osniva trio „*Ravno Nebo"*(sa kompozitorima Božidarom Obradinovićem, klavir i Vladimirom Pejkovićem, bas-gitara), koji izvodi sopstvenu muziku uz minimum improvizacije.
2002.	Komponuje mini operu *Oglasi* (premijera u okviru BELEF-a, Beograd); premijera *Narcisa i Eha* na BEMUS-u, Beograd (sama peva glas Eha, za koji kaže da treba da je neoperski).
2003.	Dobitnica je nagrade *Stevan Mokranjac* za 2002.g. (najmlađa dobitnica do tada); sa ansamblom *Marsija* izdaje CD „*Visoko drvo"* (izdanje PGP RTS); radi u Studiju B.
2005.	Autorka je muzike za nemački dokumentarni film *„Đinđić - Ein Leben"* (reditelji: Kristof Zodeman, Majrin Tomas Elizabete Zemljić); gostujuća je kompozitorka u Međunarodnom centru za kompozitore u Vizbiju (Gotland, Švedska); članica je saveta 37. festivala BEMUS.
2006.	Premijera multimedijalne predstave „Tesla - totalna refleksija" posvećene Nikoli Tesli (JDP, Beograd) – deo *Tri pesme,* u kojem peva; prestaje da radi u Studiju B.
2008.	Članica je Komisije za kulturu u Gradskom sekretarijatu za kulturu i žirija za Muzičku nagradu grada Beograda; premijera scenske kantate *Atlas* (Velika scena JDP-a), u kojoj peva sa sestrom Vladislavom, glumicom.
2009.	Komponuje muziku za predstavu namenjenu bebama do dve godine *Neke vrlo važne*

	stvari (u kojoj igra i sestra Vladislava) u pozorištu „Duško Radović"; premijera plesne predstave *Paranoja šik* (Bitef teatar).
2010.	Sa preoblikovanom scenskom kantatom *Atlas* predstavlja se kao kompozitorka i vokalna solistkinja (Atelje 212); na svečanom otvaranju Sajma knjiga u Beogradu izvodi svoje kompozicije.
2011.	Komponuje muziku za predstavu *Zli dusi* (premijera na sceni „Raša Plaović" povodom Dana Narodnog pozorišta), za mjuzikl za decu *Čudne ljubavi* (premijera u pozorištu „Duško Radović") i za predstave *Heda Gabler* (Narodno pozorište) i *Karmen* (Bitef teatar); snimljen je film „Narcis i Eho" prema motivima njene opere *Narcis i Eho* (glavna glumica je Vladislava Đorđević). Premijera nove verzije kamerne opere *Narcis i Eho* (na engleskom jeziku) u Velikoj Britaniji (Mančesteru, Bredfordu i Londonu). Projekat je prva premijera srpske opere u Velikoj Britaniji, a podržan je od strane samostalnog producenta, Ministarstva kulture i Jugokoncerta.
2012.	Umire otac sa kojim je ne dugo pre toga uspostavila kontakt; komponuje muziku za dokumentarne filmove *Biba struja* i *I marry the Serb*; osniva novi ansambl u kojem peva, a sviraju: Petar Živanović (violinu), Boris Brezovac (violu), Ivan Ranković (klarinet), Sava Đurić (fagot) i Ivan Maksimović (kontrabas), koji nastupa na koncertu „Šlageri sa šlagom" Anje Đorđević (zgrada nekadašnjeg Geozavoda, Beograd).
2013.	Dobitnica je Povelje Radio Beograda, zajedno sa kompozitorkom Svetlanom Maraš, za zajedničko delo *Canzone Distorte*. Živi i radi u Beogradu kao samostalna umetnica; u slobodno vreme vežba jogu; nije udata.

7.1.8. Milica

Godina	***Događaji***
1984.	Rođena u Beogradu (na Vračaru), kao starije dete; otac je snimatelj u RTS-u, majka viša medicinska sestra, radi u bolnici Centralnog zatvora (oboje rodom iz Svilajnca); ujak svira harmoniku i violinu i slika.
1990.	Otac dobija ponudu da radi za londonski BBC i da se cela porodica preseli u London, ali ostaju u Srbiji.
1992.	Upisuje nižu MŠ „Vladimir Đorđević" (na nagovor profesorke Mire Pavlović), Odsek za klavir.
1993.	Brat svira klavir.
1994.	Intenzivno se bavi slikarstvom (uz profesorku Nadeždu, akademsku slikarku); brat prestaje da svira klavir i svira violinu.
1995.	Hoće da napusti MŠ (ali odustaje).
1997.	Završava nižu MŠ.
1998.	Obnavlja završni razred u MŠ, jer ozbiljno razmišlja da nastavi srednju MŠ.
1999.	U 8. razredu OŠ doživljava bombardovanje u Srbiji. Prvog dana bombardovanja otac je poslat na Zlatibor da radi na terenu. Porodica je neko vreme u skloništu, pa se vraća u stan, kada Milica intenzivno vežba klavir i tako „odvlači misli" od bombardovanja; upisuje Petu beogradsku gimnaziju i srednju MŠ „Stevan Mokranjac" (klasa profesorke Zlate Poparić); zainteresovana je i za pozorišnu režiju.
2000.	Učlanjena je u dramsku sekciju, režira predstave, bavi se pozorištem.
2001.	Bavi se improvizacijom i zainteresovana je za komponovanje.
2003.	Završava gimnaziju i srednju MŠ; upisuje FMU u Beogradu, Odsek kompozicija (klasa profesorke Isidore Žebeljan); komponuje *Svitu za klavir;* učestvuje na *Forumu kompozitora* (Bajrot) i u radionici improvizovane muzike *Muzika uživo!* (FDU, Beograd); dobija stipendiju *Umetničkog festivala za mlade*.
2004.	Komponuje *Rem, Tri Haiku* i *Trio*; jedna je od idejnih tvoraca i organizatora Festivala studenata kompozicije KoMA; organizuje koncerte savremene umetničke muzike, na kojima nastupa kao kompozitorka i izvođačica (ciklus koncerata *Izvodimo se!*, SKC, Beograd); učestvuje na Inernacionalnom *Bartok seminaru i festivalu* za kompjutersku i elektronsku muziku (Sombathej, Mađarska).
2005.	Dobija stipendiju za učešće i osvaja I nagradu na *Internacionalnoj letnjoj akademiji Prag – Beč - Budimpešta* (Rajhen, Austrija); premijera *Sivog* (Mircšlag, Austrija); komponuje *Kiklopov kompleks* i *Muk*; učestvuje na Mokranjčevim danima (Negotin) i na takmičenju i kompozitorskoj radionici Geörgya Kurtaga.
2006.	Osvaja III nagradu za kompoziciju na takmičenju *12. Internacionalni susret mladih kompozitora* (Apeldorn, Holandija) kao jedna od 15 odabranih kompozitora i kompozitorki iz celog sveta; komponuje *Opsena nigdine, Minotaur ili šta?* (premijera u Holandiji), *Pomen* (porudžbina majstorske radionice za kamernu muziku *Internacionalne eksperimentalne radionice,* Apeldorn, Holandija) i *U dnu kamena* (premijera na Festivalu studenata kompozicije KoMA, Beogradd); na *Internacionalnoj muzičkoj nedelji Gaudeamus* (Amsterdam, Holandija) drži tribinu i predavanje o komponovanju i svojoj muzičkoj poetici; učestvuje na 15. MTK (premijera *Sivo*); stručna je muzička saradnica (honorarna) u Redakciji programa za decu i mlade i Redakciji za ozbiljnu muziku u Medijskom javnom servisu Srbije (RTS); organizuje koncerte savremene umetničke muzike, na kojima nastupa kao kompozitorka i izvođačica (Pozdrav iz Beograda – u okviru projekta «Umrežavanje studentskih i omladinskih kulturnih centara regiona» MKC, Skoplje, Makedonija).
2007.	Diplomira kompoziciju; završava *Snimanje muzike i tonsku režiju* (na Katedri za medijske predmete FMU u Beogradu, klasa doc. Đorđa Petrovića); dobija punu

	stipendiju za učešće na master-klasu kompozicije i festivalu savrememe muzike *Acanthes 2007* (Metz, Francuska); upisuje specijalističke studije na Nacionalnom konzervatorijumu u Strazburu (Conservatoire National de Region de Strasbourg), u klasi Ivana Fedelea; komponuje *Svitac u tegli;* premijera *Pomena* (Beograd) i performansa *Pomen improvizacije* (muzički festival u Jorku,Velika Britanija).
2008.	Komponuje *Svica u tegli II* i *Zvezdoznančeva smrt, skamenjeni odjeci epitafa u šutnutom kristalu vremena* (porudžbina čuvenog svetskog kvarteta *Arditi,* premijera na Hindemit institutu, Blonaj, Švajcarska); učestvuje na finalnom koncertu takmičenja *Der Staubach Preis* na *44. Internationale Ferienkurse für Neue Musik* (Darmstadt, Nemačka) i na 17. MTK (beogradska premijera *Svica u tegli*); prestaje da bude stručna muzička saradnica u Medijskom javnom servisu Srbije (RTS).
2009.	Usavršava se na *Acanthes 2009* (Metz, Francuska) i dobija punu stipendiju za učešće na master-klasu kompozicije i festivalu savremene muzike; učestvuje na seminaru sa Brajanom Fernihom na IRCAM-u (Rezident Cite Internationale des Arts, Pariz, Francuska) i započinje jednogodišnji studijski istrazivački staž (primljena kao prva Srpkinja u istoriji ovog prestižnog instituta); komponuje *Through the Broken Water* (premijera na Festivalu MUSICA (CNR, Strasburg, Francuska); svetska premijera *Zida* (na Festivalu Acanthes 2009, Arsenal, Metz, Francuska) i *II gudačkog kvarteta* (u okviru jubilarnog *XX Festivala Ars Musica*, Flagej, Brisel, Belgija).
2010.	Dobitnica je laureat nagrade i stipendije SOLTI Fondacije, učestvuje na 19. MTK; komponuje *Orchestre National de Lorraine, Umeš li ti da laješ* i *Fail* (premijera na IRCAM-u Pariz, Francuska); stručno se usavršava na Festivalu savremene muzike i majstorskim radionicama iz kompozicije *Acanthes 2010* (Metz, Francuska), gde je premijera *Bez naslova;* drži seminar sa Emanuelom Nunesom (IRCAM, Pariz, Francuska).
2011.	Predstavlja Srbiju na ISCM Svetskim danima nove muzike, najznačajnijoj smotri savremene muzike na svetu (*Put belih kostiju*, Velika dvorana Lisinski, Zagreb); stručno se usavršava na Festivalu savremene muzike *Tzlil Meudcan* (Tel Aviv, Izrael), na majstorskim radionicama kompozicije i učestvuje na festivalu *IMPULS Academy 2011* (Grac, Austrija) master-klas kompozicije, gde je svetska premijera *Umeš li ti da laješ*; upisuje poslediplomske studije kompozicije na HfM Hanns Eisler (Berlin); komponuje *Manje te u majke groze* (premijera na svečanom zatvaranju koncertne sezone u Vila Romani u Firenci, Italija) i *How to evade* (premijerno izvodi ansambl iz Kelna „Musik Fabrik"); predaje na *Parcours de musique de chambre en Seine-Saint-Denis 2010/2011 (Pariz, Francuska),* o svojoj muzici i savremenom gudačkom kvartetu; *Zid* i *Svitac u tegli* uvrštavaju se u program studija muzikologije na Univerzitetu u Cirihu i obrađuju se kao posebna nastavna jedinica.
2012.	Dobitnica je *Tesline nagrade za stvaralaštvo mladih* koju dodeljuje Fondacija „Nikola Tesla" (Srbija); pobednica je na *Osmom tajlandskom međunarodnom festivalu kompozicije* (*8th Thailand International Composition Festival,* Mahidol Univerzitet, Bangkok), *Manje te u majke groze* uvršteno je u zvanični program *MATA festivala* u Njujorku 2013 (vodeći festival nove klasične muzike u SAD).
2013.	Dobitnica je I nagrade na 8. Berlin - Rheinsberger Kompositionspreis Ministarstva kulture i Senata Berlina (za 2013.g.); pobednica je takmičenja „Lucern festivala 2013"; učestvuje na koncertima mladih kompozitora iz Srbije i Nemačke u Beogradu i Novom Sadu „Zvučni šnajderaj", koji pokreće intenzivniji umetnički dijalog mladih kompozitora ove dve zemlje; živi u Berlinu (Nemačka), planira da upiše doktorat; bavi se primenjenom muzikom za pozorište, kao i slikarstvom; nije udata.

7.1.9. Isidora

Godina	***Događaji***
1967.	Rođena u Beogradu; otac pisac, novinar, vinogradar; majka profesorka srpskog jezika i književnosti (direktorka 15. beogradske gimnazije). Porodica Žebeljan iz Perleza, kod Zrenjanina. Preci poreklom iz Rumunije, u Banat došli u 18.v. iz varošice Žebelj, pored Temišvara. Baba i deda imaju porodičnu kuću u kojoj se baba (Majka) „divi Bahovoj (protestantskoj) religioznosti iskazanoj kroz muziku". Baka i deda sa mamine strane Srbi: ona iz Orlovata (Zrenjanin), iz stare porodice Radovančev, a on iz Farkaždina, iz porodice Đirskih (Jovanova).
1972.	Svira klavir u pripremnom odeljenju MŠ „Davorin Jenko" (profesorka klavira Vesela Perović).
1973.	Polazi u osnovnu školu.
1978.	Komponuje prvu kompoziciju - balet (za školsku priredbu).
1979.	Polaže ranije 8. razred OŠ i upisuje 15. beogradsku gimnaziju i srednju MŠ (dok svira *Vizije* Sergeja Prokofjeva počinje da voli klavir).
1981.	U trećem razredu gimnazije dopada joj se pank muzika i novi talas.
1983.	Upisuje Odsek za kompoziciju i orkestraciju na FMU u Beogradu.
1984.	Članica je grupe mladih kompozitora i kompozitorki *Sedam veličanstvenih (Magnificent 7),* koja na inovativan i nekonvencionalan način prezentuje svoju muziku.
1986.	Komponuje *Selište.*
1987.	Diplomira kompoziciju u klasi prof. Vlastimira Trajkovića.
1988.	Upisuje poslediplomske studije, na Odseku za kompoziciju i orkestraciju (FMU u Beogradu).
1989.	Dobitnica je nagrade „Josip Slavenski".
1990.	Asistentkinja je na Katedri za kompoziciju i orkestraciju na FMU u Beogradu.
1993.	Dobitnica je nagrade „Vasilije Mokranjac".
1995.	Sarađuje sa Goranom Bregovićem, kao orkestratorka i aranžerka njegove muzike iz raznih filmova (uključujući tu i Kusturičine filmove): *Dom za vešanje, Arizona drim, Podzemlje, Kraljica Margo i The Serpent's Kiš.*
1996.	Rađa sina Petra; dobitnica je nagrade Yustat bienala.
1998.	Dobija „Sterijinu nagradu"(muzika za pozorišnu predstavu *Leons i Lena*, za „Grad teatar", Budva) i po drugi put nagradu Yustat bienala.
2000.	Dobija nagradu „Yustat bienala" po treći put. Komponuje *Rukoveti.*
2001.	Dobija, po drugi put, „Sterijinu nagradu" za scensku muziku (muziku za pozorišnu predstavu *Jegorov put*) i nagradu „Vasilije Mokranjac". Komponuje svoju prvu operu *Zora D. (Zora Dulijan),* koju finansira fondacija *Genesis*. Komponuje muziku za pozorišnu predstavu *Bura* („Grad teatar", Budva). Članica je žirija VI bijenala scenskog dizajna (Beograd).
2002.	Docentkinja je na FMU u Beogradu (na Katedri za kompoziciju i orkestraciju). Dobitnica je (po četvrti put) nagrade Yustat bienala. Fondacija *Genesis* uvrštava operu *Zora D.* u projekat koji je bio deo GOP1 radionica u Londonu 2002; premijera *Zore D.* (Amsterdam) - prva srpska opera koja je svetsku premijeru imala u inostranstvu. Otac Petar Žebeljan dobija nagradu „Neven", za roman *Jednom u Perlezu.*
2003.	Komponuje muziku za predstavu *Nevjesta od vjetra* i *Pesmu putnika u noći* (porudžbina *Genesis* fondacije, za ansambl *Academy of Saint Martin in the Fields* iz Londona, a povodom otvaranja izložbe *The Passions* jednog od najvećih video-art umetnika danas, Bila Vajole). Opera *Zora D.* otvara jubilarnu 50. sezonu postojanja

	Bečke kamerne opere. Sarađuje sa Miroslavom Karlovićem - Karlom.
2004.	Dobija nagradu „Stevan Mokranjac". Komponuje *Konje Svetog Marka*, iluminaciju za simfonijski orkestar (porudžbina umetničkog direktora Bijenala, premijera na *Venecijanskom Bijenalu* u *Teatro piccolo arsenale*, koncertna sala u Veneciji). Opera *Zora D* izvodi se na otvaranju 36. BEMUS-a (scena JDP-a, koprodukcija BEMUS-a i austrijsko-holandskih kamernih pozorišta).
2005.	Dobitnica je stipendije njujorške fondacije „Civitella Ranieri" za 2005. godinu. Svetska premijera *Skomraške igre* je u Vigmor Holu (London), u izvođenju ansambla *Sent Martin in the filds,* pod upravom Isidore Žebeljan, a po porudžbini *Akademi of Sent Martins in the filds* i *Genesis* fondacije; premijera u Srbiji u Beogradu, sa ansamblom solista Beogradske filharmonije i autorkom kao dirigentkinjom. Članica je Žirija *Sterijinog pozorja.* Na zagrebačkom Bijenalu izvodi se kompozicija iz pozorišne predstave *Sarabanda,* a za čiji se nastup zalažu prijatelji Ivo Josipović, Berislav Šipuš i Srđan Dedić. Potpisuje ugovor sa izdavačkom kućom BMG Recordi iz Italije, koja postaje ekskluzivni izdavač njene muzike.
2006.	Najmlađa je (dopisna) članica SANU (primljena iz prvog puta, što nije čest slučaj, po preporuci svog profesora na FMU Vlastimira Trajkovića i još dva kompozitora Dušana Radića i Dejana Despića); dobitnica je (po treći put) „Sterijine nagrade"(za muziku u predstavi *Govorna mana*). Komponuje *Duh iz tikve* (po porudžbini ansambla *London Bras,* premijera u koncertnoj sali *Kraljevskog muzičkog koledža* (Royal College of Music) u Londonu i novo delo za *Academy of St. Martin in the Fields,* porudžbina *Genesis* fondacije (u originalu razvija se iz *Pesme putnika u noći*).
2007.	Snimljen je disk *Konji Svetog Marka,* na kojem se, osim dela *Konji Svetog Marka,* nalaze i *Rukoveti, Skromaška igra, Selište* i *Pikarske scene.*
2008.	Komponuje i izdaje drugu operu *Maratonci* i *Iluminacije* (prvi album pozorišne muzike na našem tržištu); osniva *Žebeljan orkestar*, čija je dirigentkinja i izvođačica; članica je žirija za nagradu „ArtLink Audi - Najperspektivniji mladi muzičar u 2008. godini", u okviru Festivala Summer Art Link.
2009.	***Nalazi se na listi 10 najperspektivnijih javnih ličnosti u svetu za 2009. godinu prema Berlinskom nedeljniku Der Freitag. Premijera Polomka kvarteta u Kenterberiju (Engleska); t***elevizijska emisija iz ciklusa *Nedeljom uveče* (Srbija) posvećena je muzici Isidore Žebeljan.
2010.	Premijera treće opere *Simon izabranik* blizu nemačkog grada Milhajma i *Latum lalo* (porudžbina Holandskog kamernog hora iz Amsterdama) na Festivalu Ultima u Oslu (Norveška), koju komponuje na tekstove koje je otac Petar Žebeljan davno sakupio. Komponuje muziku za film Miše Radivojevića *Kako su me ukrali Nemci*.
2011.	Povodom 170 godina postojanja SANU izvodi se *Čudo u Šarganu*. Izvršna je urednica izdanja *Muzika kompozitora – akademika SANU;* SANU izdaje trostruki kompakt disk sa delima kompozitora dosadašnjih članova SANU (među kojima je i Isidora Ž.). Na 40. *Sofestu* nagrada za muziku (u filmu *Kako su me ukrali Nemci*) i to je prvi put da se ta nagrada dodeljuje na festivalu. U *Aero klubu* u Beogradu predstavlja kompakt disk *The horses of Saint Mark, orchestral music by Isidore Žebeljan* u izdanju nemačke diskografske kuće CPO i DVD sa snimcima opere *Zora D.* i *Maratonci* (u izvođenju *Janačekove filharmonije* iz Ostrave i *Žebeljan orkestra* iz Beograda) u izdanju Jugokoncerta. Tom prilikom izvode se *Arnolfova pesma, Uvertira za Leonsa i Lenu* i pušta snimak *Konji Svetog Marka.* Osim drugih umetnika, nastupaju Borislav Čičovački (oboa) i Isidora Žebeljan (klavir i udaraljke). *Žebeljan orkestar* nastupa na koncertu „Muzički susret Srbija - Italija", u velikoj dvorani Kolarčeve zadužbine, povodom Evropskog šampionata u odbojci za žene.

	Na 25. Festivalu *Budva Grad teatar* (Crna Gora, terasa hotela Mogren) *Koncert muzike Isidore Žebeljan,* a osim drugih umetnika nastupaju i Borislav Čičovački i Isidora Žebeljan. Na otvaranju Međunarodnog PEN kongresa (Svečana sala Skupštine grada Beograda) *Koncert muzike Isidore Žebeljan;* izvode, pored drugih umetnika, Borislav Čičovački (oboa) i Isidora Žebeljan (klavir i udaraljke). *Koncert kamerne muzike Isidore Žebeljan* u izvođenju *Kvarteta Brodski* iz Londona (Brodsky Quartet) u dvorani Zadužbine Ilije M. Kolarca (Beograd). Članica je žirija za dodelu novoustanovljene nagrade Narodnog pozorišta „Oskar Danon".
2012.	Redovna je članica Svetske akademije umetnosti i nauke (World Academy of Art and Science-WAAS) koja broji 650 umetnika i naučnika iz 86 različitih zemalja sveta kao i SANU (Srbija). Koncert *Premijere neizvedenih dela srpskih kompozitora 20. veka* izvodi *Žebeljan orkestar*, pod dirigentskom palicom Isidore Žebeljan (redovna sezona Jugokoncerta).
2013.	Docentkinja je na Katedri za kompoziciju i orkestraciju (FMU u Beogradu). Živi u drugom braku, sa suprugom i sinom.

7.2. Prilog 2: Transkripti

7.2.1.

***Mirjana** (1935), Split*

Snimanje: Nataša Kostadinović
Transkripcija: Nataša Kostadinović; Nora Varga
Snimano: 22. 11.2010. i 13. 8.2012. u kompozitorkinom stanu u Beogradu

Vi ste Beograđanka?

- Rodila sam se u Splitu, ali samo rodila. Osećam se u potpunosti Beograđankom. Međutim, sigurno je da je majka iz Dalmacije ponela sa sobom aristokratsko ponašanje i principe.

Recite nešto o svom detinjstvu.

- Moje uspomene iz detinjstva su zaista lepe. Moja majka je rođena u Dalmaciji. Njena majka Jelene Kulišić, koja je imala nadimak Ilka, tako smo je zvali - Ilka Kulišić, bila je Srpkinja, a otac Jevrejin, Davida Mandolfo. Tako da je prezime moje majke Mandolfo. Još kao devojčica, živeći u Dalmaciji u vreme pre I svetskog rata i za vreme I svetskog rata, maštala je o tome da se, još kao devojčica je maštala o tome, da se uda za Srbijanca. To sam dobro zapamtila jer je to spominjala celog života.

U sećanju mi je ostalo kako je pevala razne rodoljubive pesme, tako da sam od detinjstva, eto, slušala i njeno pevanje i pevanje moje bake, koja je isto tako bila vrlo muzikalna, razne naše pesme koje spadaju u takozvani gradski folklor ili starogradske pesme. To sam prosto upila u detinjstvu iz njenog pevanja.

A majka?

Majka je jedna od prvih žena doktora na tlu stare Jugoslavije. Završila je studije u Firenci, a studirala je i neko vreme i u Beču i u Parizu. Doktorirala je u Francuskoj, na Odseku za italijanski jezik. I ona sama je potekla iz vrlo obrazovane porodice. Ah, nisam rekla ime. Rajna! Rajna i onda bolje da kažem o njoj, onda do kraja.

Njeni roditelji su bili imućni. Njen otac, Jevrejin, bio je advokat, mogao je mnogo da priušti svojoj jedinici i kad se vratila u Split, tamo su živeli, postala je profesor, a kad je trebalo da polaže onaj takozvani državni ispit, onda je došla u Beograd i tu upoznala svog budućeg muža, mog budućeg oca.

Otac?

- Otac, Božidar Živković, je dete sa sela. On je bio stariji sin od dva brata i imali su još jednu sestru. Kao starijem sinu bilo mu je namenjeno da ostane na selu, a mlađi da ode na školovanje. Međutim, ispalo je obrnuto, jer je on želeo da ode na školovanje, nije želeo da ostane na selu a mlađi brat nije želeo da se školuje. Tako je otac došao u Beograd, tu je završio fakultet i postao profesor biologije. Još na selu je naučio da svira frulu, koju sam spomenula ranije, i posle je pratio uopšte muziku, voleo je da sluša, tako da sam odrasla u porodici gde se dosta slušala muzika i jednog dana sam i ja poželela da naučim da sviram. Pa sam, eto, to i ostvarila.

Da li ste upoznali i očeve roditelje?

- Da, da, kako da ne. Interesantno je da su oni bili nepismeni, ali su jako držali do tradicije, negovali su tradiciju u najboljem smislu reči, kao poštovanje pre svega svih praznika, slave, poštovanje starijih, poštovanje rada, što je jedna, onako što bi se reklo, patrijarhalna, uzorna, vredna porodica.

Od njih ste naučili mnogo o našoj tradiciji, običajima?

- Pa jesam, prilično, jesam.

Gde su baba i deda živeli?

- Očevi roditelji su živeli u selu Zabrđu, pored Petrovca na Mlavi. Baka je rano umrla, ali sećam je se, deda dosta kasnije.

Spomenuli ste da ste deo školovanja završili u selu…

- To je bilo za vreme II svetskog rata, kada smo pobegli iz Beograda. Ja sam tada bila učenica osnovne škole, mislim da su to bili drugi i treći razred osnovne škole, koje sam završila na selu. I onda smo se vratili u Beograd i tu sam ostala, sve završila što je propisano.

Koliko je važna uloga porodice u obrazovanju i opredeljenju mladog čoveka i kakav je odnos prema tome imala?

- Mislim da je porodica vrlo značajna za svakog pojedinca. Moja porodica je bila izuzetno obrazovana i intelektualna, a za mene i mog brata vrlo, vrlo podsticajna kao sredina.

Moj otac je bio vrlo istrajan i uporan, mislim da sam tu upornost nasledila od njega- peške se vratio iz rata iz Bugarske!

Oba roditelja bili su muzički nadareni i obrazovani, pa i izvođači, te je tako majka svirala klavir, a otac frulu. U našem detinjstvu muzika je bila sastavni deo svakog dana. Inače, u detinjstvu se već razvilo to poštovanja prema drugim nacijama.

Zahvaljujući majci, naučila sam i italijanski jezik, a imali smo i guvernantu, koja je mene i mog brata naučila francuski jezik. Ne znam engleski, to mi je hendikep u današnje vreme, ali italijanski i francuski su vrlo značajni za umetnost uopšte, pa tako i za muziku.

Imala sam sreće da sam mogla da ih koristim, pogotovu francuski, za vreme mog usavršavanja u Parizu.

U svakom slučaju, porodica je osnova daljeg života, eto i ja sam se usavršavala, a moj brat je profesor elektroinženjerstva.

Recite nešto o guvernanti.

- Pa, kao kroz maglu se sećam, mi smo prvo stanovali u ulici Kralja Petra, blizu Kalemegdana i ona me je izvodila u šetnju po Kalemegdanu, i onda sam razgovarala s njom francuski. Nisam je volela jer su druga deca govorila srpski. Kad smo se preselili u kuću na periferiji Beograda (danas to više nije periferija, ali onda je bila), tu je bila kuća s baštom i kuća sa dva stana, u drugom stanu je živela jedna ruska porodica sa devojčicom mojih godina. Guvernanta je nastavila da dolazi, ali nas dve smo se udružile da joj pravimo pakosti i da ne pričamo francuski.

Tako sam ja dosta rano čula ruski jezik, pa sam posle u školi - onda je bilo obavezno - vrlo dobro naučila i ruski, međutim francuski mi je, naravno, ostao jezik koji sam učila i u gimnaziji, posebno mi je dobro došao kad sam otišla na studije u Pariz, tako da je to jezik koji, eto, prilično znam i čitam i dan-danas.

Znate nekoliko jezika, da li ste učili i engleski?

- Ja sam toliko navikla na romanske jezike, francuski i italijanski su mi, eto, od malena bili bliski, da nisam uspela da naučim engleski, a danas se bez engleskog teško prolazi, trudila sam se, ali sa slabim uspehom. Valjda zato što sam u godinama kad se uče jezici bila prezauzeta drugima stvarima, a kasnije to teže ide.

Kako se onda snalazite na kompjuteru?

- A, pa toliko znam! Govorni jezik teško pratim, ali kad čitam, mogu da se snađem.

Odakle ta želja za muzičkom školom, da li ste osetili neke sposobnosti kod sebe ili ste imali uzor u susedstvu?

- Pa, teško je sad sa ove distance to sve analizirati, ali ta devojčica Ruskinja, koja je stanovala u istoj kući svirala je klavir i njen otac je isto bio muzičar. Ja sam slušajući to sviranje, prosto želela da i ja isto to naučim. A onda, i to slušanje muzike u našoj porodici i pevanje isto me je podstaklo, tako da, eto, sa više strana sam imala neke podsticaje da se zainteresujem za muziku.

Da li ste sami poželeli da idete u muzičku školu ili je to bilo na nagovor roditelja?

- Majka me je upisala u baletsku školu. Tada je bavljenje baletom ipak bilo pitanje nekog određenog prestiža i nije mogao svako to sebi da priušti. Međutim, muzička škola se

tada preselila u zgradu gimnazije. Klavir mi je bio u komšiluku. Sa 13 godina otišla sam i sama se upisala u muzičku školu.

Bez znanja roditelja?

- Da! Bila sam vrlo odlučna u tome šta želim, i tako je ostalo i do dan danas. Otišla sam, prijavila se, i kada sam položila prijemni, rekla sam im.

Išli ste redovno u sve razrede?

- U nižoj malo ubrzano, a posle je išlo normalno.

Znači, 1954. ste završili nižu i upisali se u srednju muzičku školu, Odsek za klavir?

- Tako je.

Vrlo ste rano osetili da je muzika Vaše životno opredeljenje?

- Da. U srednjoj školi sam već počela da komponujem, i tu moju sposobnost i ljubav je primetio profesor Vlastimir Peričić, koji me je svesrdno podržavao. A sećam se i profesorke Alise Bešerić, koja je često govorila: - Nisi za klavir, suviše si pametna da bi samo svirala klavir!

Završila sam klavirski odsek, a potom i Muzičku akademiju, kompoziciju, u klasi profesora Stanojla Rajičića. Takođe, apsolvirala sam i na Filološkom fakultetu, na odseku za svetsku književnost.

Upisali ste se i na Filozofski fakultet. Niste mogli da se odlučite?

- Ne, nego jednostavno zato što sam kasnije počela da sviram, a razlog što sam kasnije počela da sviram je bio rat i taj nedostatak instrumenta. Moji me nisu onda upisali, iako je majka svojevremeno svirala, ali prosto nisu bili uslovi da ona mene uzme za ruku i odvede u muzičku školu, nego kad sam sama to poželela, to sam uradila - tada sam već imala punih 13 godina. Tako da sam ja na neki način paralelno završila nižu muzičku školu i gimnaziju. Tako nekako, koliko se sećam.

Na fakultetu sam izabrala svetsku književnost, jer me je književnost jako zanimala. Ja sam išla paralelno u srednju muzičku školu i onda sam, kad sam apsolvirala književnost, upisala kompoziciju na Muzičkoj akademiji, prosto se tako nadovezivalo.

Šta je presudilo da izaberete Odsek za kompoziciju?

- Šta je presudilo? Ja nisam mogla da razvijem klavirsku tehniku, zato što sam kasnije počela, a nisam htela da se odvojim od muzike i onda sam, još dok sam bila đak u srednjoj školi, nešto malo komponovala, prosto spontano, nije to bilo nešto jako programirano unapred, nego spontano sam komponovala, a kao student književnosti, imala sam prilike i da se iskažem u pisanju. Međutim, pisanje tekstova me nije toliko privlačilo, kao pisanje muzike.

Kad sam bila pri kraju srednje muzičke škole, razmišljala sam: - Pa dobro, ja hoću da upišem Muzičku akademiju, hoću nešto da iskažem kroz muziku i prosto je kompozicija bila bogomdana za takvu želju. A sećam se još nečega, možda će zvučati malo neskromno, moja tadašnja profesorka klavira u srednjoj školi, Alisa Bešević, kazala mi je jednog dana: - Znaš, ti si suviše inteligentna da bi samo vežbala klavir! Onda sam počela ozbiljnije da razmišljam - *pa zašto ne kompozicija.*

Da li je bilo više devojaka zainteresovanih za kompoziciju?

- Sećam se vrlo dobro, ja sam se raspitala da li ima devojaka na Odseku za kompoziciju, bila je samo jedna, to je Mirjana Šistek, možda sam je i ranije spominjala. I dan-danas smo u kontaktu.

A generacije pre Vas?

- Čula sam samo za Ljubicu Marić, kao već afirmisanu kompozitorku, ali u mojoj generaciji je bila Mirjana Šistek, koja je tada već započela muzičke studije na kompoziciji, ali drugih se ne sećam, nije ih bilo. Tek kasnije sam čula i za Lidu Frajt, nju sam upoznala mnogo kasnije.

Međutim, posle su moje razne učenice, studentkinje postale kompozitorke. Odsek za kompoziciju je sada potpuno ravnopravno podeljen ili možda čak i preovladavaju devojke, a u moje vreme bila je samo jedna studentkinja kompozicije, ja sam bila druga.

Šta je razlog toj velikoj razlici?

- Postojala je neka tradicija, a postojala je zato što devojke, ranije, mnogo ranije nisu imale određeno muzičko obrazovanje. To tek sa muzičkim obrazovanjem može da dođe i ta mogućnost da se posvetite tom poslu. To nije kao pisanje pesama, to je čini mi se jednostavnije, dovoljno je biti pismen i talentovan, ovde je potrebno mnogo toga još naučiti. A postoje razni muzički žanrovi, za neke je potrebno manje obrazovanje, za neke više, za negde samo spontano pevanje i sviranje kao što kažete, ali za ozbiljno komponovanje zaista treba mnogo toga znati.

Da li je bila podjednaka zastupljenost profesora i profesorki kada ste studirali?

- O, pa ne znam sad, što se procenta tiče, al tradicionalno… Profesori teorijskih predmeta, ako na to mislite, tu je bila jedino Ljubica Marić od dama, a profesori instrumenata, pevanja, to je tradicionalno uglavnom, mešano, čak i preovladavaju žene, ali na tim teoretskim disciplinama su preovladavali profesori.

Imali ste iskustva u školovanju i van naše zemlje, stigli ste u Pariz?

- Da, bila sam stipendista preko konkursa jednu godinu, ali tu su trebale i preporuke, i polaganje francuskog jezika u Francuskoj ambasadi, nije bilo jednostavno dobiti stipendiju.

Kad sam diplomirala, posle dve – tri godine rada u školi, pojavio se konkurs, ja sam u njemu učestvovala i zahvaljujući toj nagradi diplomskog rada i preporukama profesora, dobila sam stipendiju za jednu školsku godinu. To mi je mnogo značilo. Upoznala sam zaista nove načine rada, nova sagledavanja muzike, kod sjajnih pedagoga. Prvo da spomenem čuvenog kompozitora Olivijea Mesijana, a zatim čuvenog muzičkog pedagoga Nađu Bulanže. I drugi kontakti su bili isto tako zanimljivi, saradnja sa kolegama, uvid u muzički život Pariza, mislim, jedno prebogato iskustvo. Ali to sve imate i na mom sajtu.

Po povratku u Beograd upisali ste se na postdiplomske studije.

- Pa da, trebalo je to formalizovati na neki način i da bih mogla da dođem na Akademiju, trebalo je i to da se završi.

U čijoj ste klasi bili?

- Stanojla Rajičića ovde, od početka i do kraja. Tu je značajnu ulogu u toj klasi odigrao Vlastimir Peričić, u ono vreme njegov asistent, i kasnije Petar Bergam koji je isto došao kao asistent, tako da je to bila klasa sa saradnjom i drugih muzičara. Naročito je Vlastimir Peričić odigrao za moje muzičko razvijanje sjajnu ulogu logičkog razmišljanja u muzici.

Da li se sećate muzičkog ili nekog drugog uticaja Ljubice Marić?

- Interesovala me je uvek njena muzika, volela sam da slušam, da prosviravam neke stvari, kasnije i da analiziram, a lično sam se vrlo površno s njom upoznala. Nismo nikad stupile u neki širi razgovor.

Kasnije se javila još jedna velika ljubav…

- Da... Ljubav prema muzičkoj pedagogiji, moja druga najveća ljubav, uporedo sa komponovanjem. Kad sam shvatila da mnogo volim pedagogiju, rad sa mladima, studentima, da želim da učestvujem u njihovom stvaralaštvu i njihovim diplomskim radovima, komponovanje je moralo da pređe u drugi plan.

Dugo ste se bavili pedagoškim radom?

- Kad sam diplomirala, odmah sam dobila posao u srednjoj muzičkoj školi „Slavenski". To je škola koju sam, kao što sam već rekla, i sama završila, koja je kasnije dobila ime „Josip Slavenski". Nisam ni slutila da ću se kasnije veoma mnogo baviti i muzikom tog našeg kompozitora. A kad je reč o pedagogiji, u toj školi sam predavala više predmeta: harmoniju, kontrapunkt, muzičke oblike, vežbe u komponovanju, muzički folklor, čak neko vreme sam držala časove i u muzičkom zabavištu. Tako da me je sve to zaokupilo, trebalo je naravno, sve to još jednom naučiti, jer jedna je stvar kad studirate a druga kad treba da prenesete mladima.

I tad je kompozicija malo otišla u stranu, ali sam zaista ostvarila vrlo lepu saradnju tamo i sa kolegama i sa učenicima, od kojih su neki, eto, posle postali istaknuti muzičari svih profila, ne samo kompozitori. A kad sam prešla na Akademiju, imala sam želju da reformišem neke stvari u programima koje su tada, činilo mi se bili dosta staromodni, okoštali, ne kažem da je to još uvek što sam uradila aktuelno, treba stalno renovirati programe i pratiti potrebe mladih za tipovim obrazovanja, ali okosnica je ipak po mom mišljenju klasično obrazovanje koje se stalno nadograđuje. E, tu nadogradnju sam nekako sprovela kroz predmet Harmonija, već sam spominjala to proučavanje harmonije, kroz stilove a ne kroz apstraktna pravila. To je jako zainteresovalo studente i ne samo studente, nego i kolege, tako da su mnogi drugi predmeti pretrpeli izmene, i u tom pravcu su kolege reorganizovale svoja predavanja i drugih predmeta.

A kroz moju klasu su onda prolazili studenti kompozicije, dirigovanja i muzikologije, a kasnije studenti muzičke teorije, kako se danas zove odsek. U ono vreme, dok sam bila aktivna, zvao se Odsek za muzičku pedagogiju. A prerastao je sada u Odsek za muzičku teoriju. I tu je bilo više diplomaca, magistranata, neki od njih su danas tamo asistenti, neki su već napredovali, tako da sam, eto, dosta truda uložila u to.

Koliko je Vama, pored pedagoškog rada, ostajalo vremena za komponovanje?

- Pa malo, malo. Evo sad, otkako sam u penziji, pišem malo više, ali videćemo dokle će to trajati. Neke skice od ranije mogu da revitalizujem, neke ne, ali ranije sam, kad je raspust, letnji ili zimski, nešto stizala da napišem, ali dok su časovi uz sve ove druge obaveze koje idu uz časove, to je bilo, bar za mene, teško da postignem.

Posao ... u školi, na Akademiji?

- Punih deset godina radila sam u školi „Slavenski”, a na prvom konkursu za asistenta na Muzičkoj akademiji sam propala. Nisu pomogle ni preporuke, ni ostvareni rezultati, ni osvojene nagrade. Jednostavno, nije mi bilo namenjeno niti suđeno. A ko zna, možda je i nešto drugo bilo u pitanju, znate kako to ide. Posle izvesnog vremena, Radomir Petrović, šef teorijske katedre, obratio mi se rečima da ja svakako već ispunjavam uslove za docenta a ne za asistenta, i tako je i bilo. Raspisao je konkurs za docenta, ja sam se prijavila i primljena sam.

Spominjali ste da ste se teško zaposlili na Akademiju?

- Da, a mislim da je to pre svega bila neka profesionalna surevnjivost ili već ne znam šta, a nešto što se tiče muško-ženskih odnosa. Jer, ja sam na završetku studija, za diplomski rad dobila vrlo značajnu nagradu, pa možda su neki bili i ljubomorni koji su bili konkurenti.

Da li to ima neke veze sa činjenicom da ste žena? Da li ste osetili hendikep zbog muško-ženskih odnosa?

- Moram da priznam da sam se tokom pripremanja za kompoziciju počela osvrtati oko sebe, tražeći barem jednu žensku osobu. Nije mi bilo svejedno, sve sami muškarci oko mene, Ali našla sam je! Ali zaista samo jednu! Bila je to Mirjana Šistek Đorđević. Raspitivala sam se da li će biti devojaka na kompoziciji, i bilo nas je dve. Od ukupno 10 studenata, nas dve smo bile žene, a čak 8 muškaraca. Kasnije, izgleda da smo nas dve probile led, bilo ih je sve više i više..

Kakva su iskustva iz pedagoškog perioda?

- Mene je to zaista u potpunosti obuzelo. Po dolasku na Akademiju odmah sam napravila reformu iz predmeta *harmonija,* jer je on uglavnom predstavljao ponavljanje srednjoškolskog gradiva, a ja sam smatrala da studenti moraju da dobiju više od nas profesora na svojim studijama. Sve je bilo skučeno, nije bilo udžbenika. Nisam mogla da prihvatim činjenicu da samo ponavljamo ono što je već ranije naučeno, već sam želela da to bude u pravom smislu nadogradnja, proširenje znanja.

Kakav je bio odnos kolega prema inovacijama, promenama?

- Prihvatili su, zaista. Samo mali broj nije bio oduševljen inovacijama, ali uz dobra obrazloženja, a bilo ih je zaista mnogo, shvatili su poentu. Nastao je predmet *Harmonija sa harmonskom analizom* koji je umnogome poboljšao nastavu. Tu sam zaista dobila podršku cele katedre. A činjenica je da je sve to bio ogroman posao i da sam sve radila sama. Nije bilo timskog rada, već sam se gurala kao pojedinac, ali sam se i trošila toliko mnogo da nije bilo kraja…

Polako sam postala član svih prosvetnih inspekcija i radnih grupa za nove programe, tako da je stalno bilo posla i to mnogo. Nekako u tim vremenima zaista nije bilo mesta za komponovanje. Ne samo mesta, nego ni vremena, ni inspiracije, ni mira, tišine.

Imali ste periode kada niste komponovali?

- Naravno. Ja sam se toliko predavala svemu da sam se i tom pedagoškom pozivu potpuno predala, a osim toga, jako sam zavolela pedagogiju i rad sa đacima i studentima, i shodno tome jednostavno nije ostajalo vremena, mira, okolnosti i svih drugih faktora potrebnih za komponovanje. Ubacila sam se u sve žive komisije za obrazovanje, počela da pišem tekstove, udžbenike, radila na promenama u samim predmetima, na njihovom usavršavanju, dopunama, i jednostavno, komponovanje je tada bilo potisnuto u drugi plan.

U Vašem radu posebno mesto zauzima Josip Slavenski, koji na Vas ostavio poseban utisak. Bili ste zaposleni pri Legatu Josipa Slavenskog?

- Radila sam na zaostavštini Slavenskog. Josip Slavenski je umro kad sam bila u IV razredu srednje škole. Škola je proglasila dan njegovog rođenja za Dan škole, i za prvi rođendan, tako da kažem, ja sam pisala referat o njemu.

Prvi put sam muziku Slavenskog čula kod svoje profesorke Alise Bešević. Inače, posle njegove smrti svakog maja su učenici išli u njegovu kuću, kod njegove udovice, i to je bio poseban doživljaj, jer sam tada čula mnogo njegove muzike. Nakon njene smrti, pozvali su me da popišem njegova dela, i to sam radila sa dve asistentkinje. Bila sam pokretač akcije i izborila sam se za dobijanje tog Legata. Sređujući tu zaostavštinu, puno toga sam naučila. I dugo vremena sam proučavala zaostavštinu Josipa Slavenskog, a taj Legat nažalost je sad u krizi, valjda zbog para, trenutno je zatvoren.

Inspiracija za komponovanje?

- Znate šta, na našim studijama nije bilo moguće imati veliku slobodu komponovanja i veliku slobodnu inspiraciju. Muzički program imao je vrlo stroge propise: imali smo tačno određene forme i oblike koje smo morali da ispoštujemo - orkestarsku kompoziciju, simfonijski stav, sonatni stav, i slično. Komponovanje nije bilo čisto iskazivanje tonova, već je predstavljalo sopstveni iskaz, ali u već unapred određenim formama.

U nekom kasnijem dobu može se govoriti o sopstvenoj inspiraciji, eksperimentisanju... Pa čak i ako postoji neka porudžba, ne može se govoriti o sasvim samostalnoj inspiraciji, mora se voditi računa o tome ko će izvoditi delo, o kakvom prostoru je reč, o prilici, mnogim faktorima... Za mene je uvek naročito velika inspiracija ako znam za koga pišem, tj. ko će to moje delo izvoditi. Evo, naprimer, mladi Borko Čičovački, koji je neprikosnoveni fantastični oboista, i koji moju muziku i razume i afirmiše, prepoznaje do tančina. Njegov ton je jedinstven. Ton njegove oboe je za mene zaista velika inspiracija.

Ne znam šta da Vam kažem, to nema pravila. Vrlo često je i tekst, on me vodi i glavni je oslonac muzike, pogotovo u solo pesama. Ali zvuk, muzička tema koja mi se vrti po glavi, traži svoj zapis i svoje razvijanje.

O svojim delima...

- Najvažnije je da uvek postoji jasna muzička ideja, iskreni sopstveni iskaz, da nije ponavljanje, već viđeno, ono što se već čulo, da nije imitacija starih, da imaju nešto svoje, da eksperiment ne bude sam sebi cilj... Mislim da je moje najbolje delo „Basma" za glas i udaraljke, koja je svojevremeno i nadgrađivana, a ne samo po mom mišljenju, već i po mišljenju mnogih muzičara.

U čemu se ogleda kvalitet učenja, komponovanja?

- Pre svega, u analiziranju dela drugih kompozitora, kompozitorki. Za mene je to bilo vrlo bitno. Kao i korišćenje francuske literature, smatram da su oni mnogo napredniji od nas ili nekih drugih zemalja. Najbolja kombinacija je kada postoji skup različitih teorija i njihova analiza. Ali nije svuda u Evropi teorijska nastava na visokom nivou. Treba ostvarivati kontakte, naročito sa stranim teoretičarima.

Kada komponujete?

- Osnovno je vreme, kada imam dovoljno vremena. To znači imati ne sat ili dva, već imati više dana, neopterećenih nekim drugim obavezama, nego potpuno posvećivanje komponovanju. Bitno je da postoji taj vremenski zaokruženi kontinuitet, opuštenost... Volim da znam da me ne čekaju nikakve druge obaveze, i da je sve vreme rezervisano za mene i moje delo.

Zato je i postojao onaj period kada sam manje stvarala, jer baviti se pedagogijom i potpuno joj se posvetiti, raditi na novim programima, na knjigama, udžbenicima, raditi sa studentima... to je značilo nemati vremena za komponovanje! Sada zaista imam vremena, mislim - nemam ga (*ha, ha*), jer to vreme posvećujem stvaranju. Možda u nekoj podsvesti želim da nadoknadim vreme koje je potrošeno na moju drugu veliku ljubav, pedagogiju. Ponekad mislim da bi bilo idealno biti u kući na moru, i ostati potpuno sam, radi komponovanja.

Da li pre samog zvuka čujete u sebi ono što ćete komponovati?

- Uvek sviram dok komponujem, pratim se, preslušavam. Zvuk je osnova svega, on mora biti prisutan. I treba mi tišina, apsolutna tišina. Tišina je faktor vremena. Da li čujem unapred - ponekad da, a ponekad ne. Ali, bez prve zvučne predstave u glavi ne mogu ni da počnem da komponujem.

Da li pratite pravila komponovanja?

- Dok komponujem nikad ne razmišljam o pravilima, mada mislim da je naša škola bila toliko jaka da je to već apsolutno usađeno u mene. Zaista ne razmišljam o pravilima, pogotovu kada su u pitanju moderne kompozicije. Na primer, nikako ne treba slediti onu osnovnu formulu T S D T (tonika, subdominanta, dominanta, tonika). Treba steći osnove, to je jako bitno, da bi se kasnije poniklo u dublje vode. Pogotovo mislim da su nove generacije nezainteresovane za klasičnu harmoniju.

Ali, ništa bez jasne melodije. Ona je osnova svega. Uvek mislim na vođenje glasova, i trudim se da svaki glas ima svoju jasnu putanju.

Da li volite i koristite tradicionalnost, folklorne elemente?

- Ponekad me obuzme tema vrlo bliska folkloru, ali opasno je ako se obrađuje na tradicionalan način, već to treba izvesti na svoj način. Treba istraživati sam zvuk. Sirovi materijal nije uobličeno delo, nije muzika. Meni je velika inspiracija bila u delima Ljubice Marić.

U čemu se ogleda savremenost u komponovanju?

- Da Vam kažem, sve se to ponavlja, i ide u krug, i sve je isto, samo malo drugačije. Ono što je pre 50 godina bilo, to je tada bila avangarda, a danas je avangarda nešto drugo, ali opet - nema tu mnogo promena. Osim možda nove tehnike, naravno.

Govori se o ženskom i muškom komponovanju.

- Više bih rekla da je u pitanju izraz. A da je od posebne važnosti mladost. Jer, mladost je ta koja daje posebnu energiju, snaga mladosti je najveća snaga. Pa možda je nežno i mekše ipak karakteristika kompozitorki, mada ne mora da znači. I kod muškaraca postoji suptilnost. A kad se setim šta su pričali za mene...

Da li se sećate nekih interesantnih opisa Vaših dela ili Vas kao kompozitorke u štampi? O Vama je pisao Gostuški?

- Kada se setim šta je Gostuški rekao o meni, o mojem delu „Sinfonija Torzo" (*ha, ha*...): „Jedna mlada žena skreće pažnju na sebe, možda suviše forsira snagu, ali to je svakim danom sve manje potrebno (leči komplekse što je žena dinamikom, forsiranjem izraza snage, da bi se dokazala pred muškarcima…)." Tako nekako je rekao… ali poslaću Vam original pisma. To je davno bilo, sad u novije vreme je Borislav Čičovački napisao jako lep tekst povodom mog jubilarnog autorskog koncerta povodom 75. rođendana.

Da li ste predavali njegovoj supruzi?

- Da, nešto malo.

Šta mislite o našim kompozitorkama?

- Srbija je, barem po mom mišljenju, zemlja sa izrazito velikim brojem kompozitorki, jer ih zaista ima mnogo, i mnoge su veoma poznate i van naših granica. Da spomenem i to da su one većinom bile moje studentkinje, pa poznajem njihove talente, sklonosti, prve radove, i sa mnogima sam u odličnim odnosima, i dan danas. Evo na primer Isidora Žebeljan, ona je sjajna kompozitorka! I vrlo priznata u svetu, a i kod nas. Ona je promoter tradicionalnosti.

Njen suprug, mladi i izuzetno talentovani Borko Čičovački, često je izvodio moja dela, pa čak i sada, na tribini kompozitora, a i na mom autorskom koncertu. On se izuzetno bori za očuvanje naše tradicije i nasleđa naših kompozitorki, te je mnogo uradio na afirmaciji dela pokojne Ljubice Marić, čak radi doktorsku tezu o njoj.

Pa zatim i sve mlađe kompozitorke, sve su bile moje studentkinje, na primer Ana Mihajlović koja je u Holandiji, a sestra Jelena je takođe u muzici, muzikolog, i moj je naslednik na Akademiji na predmetu Harmonija sa harmonskom analizom, pa Jasna Veličković, Milana Stojadinović i mnoge druge...

Katarina Miljković, Ana Mihajlović, Anja Đorđević i druge naše talentovane kompozitorke u Srbiji ali i van Srbije.

- To su jako drage i veoma talentovane osobe. Najviše sam sarađivala sa Katarinom Miljković. Ona mi je prvo bila učenica u srednjoj školi, posle mi je bila student na časovima harmonije na Akademiji, a kasnije mi je postala asistent. Tako da je to bila dugotrajna saradnja i zaista sam ponosna na njen današnji status i uopšte uspeh. Ona je doktorirala na Berkliju, a sada je šef teorijskog odseka na Konzervatorijumu u Bostonu. Inače, i aktivan kompozitor koji se bavi nekim sad specifičnim vidovima muzike, a ono što mi je posebno drago je to što imam utisak da je ove stilske vežbe koje sam pominjala i kroz koje je ona prošla kao moj student, nadgradila i nastavila na Konzervatorijumu u Bostonu, tako da njeni studenti rade sad neke stilske vežbe po uzoru na najsavremenije autore.

Ovim drugima, koje ste takođe pomenuli, sam takođe predavala harmoniju, slušala sam kasnije njihove kompozicije, zaista su talentovane. Naročito me oduševio *Narcis* Anje Đorđević, a prošle godine je Ana Mihajlović imala jednu isto jako interesantnu kompoziciju za klavir i orkestar, i veoma su mi drage, i rado slušam ono što napišu.

Zbog čega kod nas ima više kompozitorki nego u nekim drugim državama?

- Možda zbog emancipacije, slobode izbora, razbijanje tabua, mogućnosti obrazovanja. Nema one podele na muška i ženska zanimanja. Mada, ja verujem da kompozicija već odavno više nije opredeljenje samo muškaraca, i da tu više i ne postoje razlike. Eto, kad se setim da nas je u moje vreme bilo samo dve na celoj godini, a sledeće godine taj broj je bio povećan. Sigurno i zato što je mnogo dobrih profesora na akademijama, koji su već poznati u zemlji i svetu.

Kakav je danas odnos prema ženi kompozitorki?

- Ma, da Vam kažem: uopšte nije u pitanju rod, već lična sebičnost! Želja za pobedom! Mislim da to nema veze sa polom, rodom, već jednostavno retko ko je spreman da pomogne drugome. Konkurencija takođe ne treba da se vezuje za muškarce i žene, već za broj! Logika je sledeća: ako nas je manje, onda smo mi jedini, pa smo samim tim i najbolji! Ako nas je više, onda to menja stvari.

Kakva je muzička kritika poslednjih decenija kod nas?

- Nije razvijena, to odmah mogu da kažem. Mnogo toga se preskače, ne prati se. Sad i ne kupujem redovno više sve novine, tako da ne mogu da kažem da baš sve pratim, ali i kad sam kupovala svakodnevno „Politiku" kao naš najvažniji list, videla sam da posle smrti Branka Dragutinovića koji je redovno pratio naš muzički život, više nemamo ni stalnog, ni objektivnog kritičara.

Postoji li kod nas kvalitetna muzička kritika?

- Ranije je to zaista bilo na visokom nivou. Novine nisu mogle da zaobiđu nešto novo kod kompozitora, neki njegov novi projekat, kompoziciju, izvođenje. Međutim, danas vlada pristrasnost. Kritičari biraju na osnovu lične naklonosti, na ličnoj osnovi, o kome će da pišu i kako i šta će da pišu. Ne mislim da tu ima politike, ali u svakom slučaju nema pravednosti.

Neki kompozitori su isforsirani, a neki su potpuno marginalni?

- Da, da ima toga.

Osetili ste tu nepravednost?

- Naravno! I osećam je često, i još uvek. Evo, na primer, moj autorski koncert, koji je održan ove godine, samo je najavljen, a izostala je bilo kakva muzička kritika, osvrt ili samo informacija o samom koncertu. Mada je bilo izvrsnih izvođača, taj koncert je organizovan povodom 50 godina moga rada i 75 godina moga života, osetila sam se zanemareno. Ko treba da bude nadležan za to? Zašto stvaralac treba da zavisi od dobre volje ili ličnog izbora nekoga ko se bavi muzičkom kritikom? Mislim da je to veliki problem danas i da javnost nema pravu sliku o našem radu i delovanju.

Dobitnica ste raznih nagrada za svoja dela...

- Da, ali i to imate na sajtu. Moja prva nagrada je za *Basmu*, a ima ih još. Samo da Vam kažem, tu se jako osetila muška sujeta, nije im bilo pravo kad sam dobila nagradu „Stevan Hristić", ispred Enrika Josifa i Aleksandra Obradovića.

Šta smatrate osnovnim nedostacima našeg društva kada je u pitanju kompozitorski rad?

- Nema više izdavačkih kuća, kao nekada, koje bi štampale note. Sve je na internetu, ali to nije to. Note treba videti, opipati, doživeti. Ne štampaju se note. A bez nota ne može da se svira. Verovatno je i interesovanje za koncerte malo, trebalo bi da se koncerti medijski više oglašavaju, da postoji veće interesovanje za koncerte.

A politika i njen udeo u afirmaciji umetnika?

- Naši izvođači koncertiraju po celom svetu. I naša dela se čuju u svetu. Ali kod nas, to je sve bez pravih kriterijuma. Ne prepoznaju se pravci koji bi našu kulturu izdigli. Mediji su

lično nastrojeni, ili po nekoj svojoj naklonjenosti, nema pravde. Politika je, nažalost, prisutna u svemu. To je posebna tema.

Pisali ste i za novine?

- Dok sam studirala književnost, a bila sam učenica srednje muzičke škole, ove koja je bila u istoj zgradi sa Muzičkom akademijom, išla sam u tu istu zgradu, poznavala već razne, bar iz viđenja profesore, pratila muzički život, išla na koncerte. Onda su me kolege na književnosti prosto nekako povukle da sarađujem u listu „Student" i da pišem muzičke kritike. I ja nisam imala dlake na jeziku. Ponekad sam bila opravdano, a ponekad možda i neopravdano oštra i to se, naravno, mnogima nije dopadalo. Tako da mislim da je i to razlog što su neki ljudi malo kočili da ne dođem na Akademiju. Ali to je ipak posle zaboravljeno ili bar više nije imalo uticaja.

Koliki je značaj medija?

- To je dosta složeno pitanje. Može sa raznih aspekata da se posmatra. Ne znam šta bih izdvojila kao osnovno, da li okrenutost naših medija, konkretno ako govorimo o štampi i televiziji, više zabavnom žanru, pa je ozbiljna muzika u zapećku, da li nesloga među muzičarima gde ima klanovskog navijanja, pa se nekome daje mogućnost da se plasira, nekom ne. Da li je problem u vaspitanju budućih muzičkih kritičara koji nisu, po mom mišljenju, dovoljno okrenuti svakodnevnom muzičkom životu, nego nekim apstrakcijama. Eto, prosto ne znam čemu da dam prednost. Možda i sami urednici raznih naših kulturnih programa ne žele da pišu o našoj muzici, jer ili sami ne znaju ili imaju kontradiktorna obaveštenja o tome, ili nemaju poverenja u neku ličnost kojoj bi poverili taj posao. Uglavnom, sve zajedno - muzika trpi.

Da li primećujete sličnu situaciju sa televizijskim i radijskim programima, koliko je zastupljena ozbiljna muzika?

- Aa, ima raznih programa, ja više slušam radio, nego što pratim televiziju, tu postoje programi kao „Susretanja", „Vreme muzike", lepi programi, ali na televiziji manje srećem te programe, možda ih ima ali ne gledam televiziju tako često. Nisam najkompetentnija da govorim o tome, jer zaista ne bih ništa uradila ako bih ispratila sve što se na medijima servira. U svakom slučaju čujem i od drugih, od onih koji bi želeli da čuju više umetničke muzike, da im nedostaje... Mada, kažem, radio ima program, a i u određene sate. Ne znam da li postoji celodnevni program, koji može po želji neko da uključi i da uvek čuje nešto što nije zabavna muzika.

U vrednovanju medija, kod mladih je radio gotovo nepostojeća kategorija, najviše se koristi internet, kompjuter, pa onda televizija, knjiga vrlo malo...

- Televizija sad ima prednost, to se zna. Nedavno sam bila u Americi i sa mojim prijateljima, čiji sam gost bila, putovala sam, obilazili smo razna mesta, gradove itd. I oni usput uvek otvaraju radio i to program sa umetničkom muzikom, koji tamo postoji u svako doba dana. To je određena stanica koja emituje takve programe. Tako da čovek može da bira po želji, ovu ili onu radio-stanicu i da sluša. Oni se mnogo voze kolima, to je poznato, u Americi se malo ide peške. I eto, ljudi slušaju po izboru ono što im odgovara, a mogu da kažem da su po njihovoj priči mnogi orijentisani baš na slušanje takve muzike, čak sam videla i ediciju diskova gde se o kompozitorima takozvane klasične muzike, uz vrlo kvalitetne snimke, govori na jedan jako popularan i zanimljiv način. Tako da ako žele da promene, odnosno da nešto po svom izboru slušaju, a ne samo ono što im nudi ta radio-stanica, oni uzmu disk o Šumanu, o Betovenu o ne znam kome, i tu su divne priče, uz divna izvođenja njihove muzike.

Mislite na priče koje se tiču njihovog života?

- Koje se tiču njihovog života, naravno, vezane za stvaralaštvo, ali prikazane na jedan vrlo pristupačan i zanimljiv način. Kod nas ništa slično ne postoji, ni što se tiče celodnevnog programa ni što se tiče tih takvih izdanja, tako da, eto - ne radi se na popularisanju, ja bih rekla, jednog kvalitetnog muzičkog žanra. Nije svaka muzika samo ono što ste rekli, sviranje i pevanje. Kao što ni svaki književni tekst nije namenjen istoj svrsi, mislim pisani tekst. Htela da kažem da svaka muzika ima svoje mesto u životu, svaki tekst ima neku svoju svrhu, tako da svemu treba pokloniti pažnju i odmeriti kad je čemu vreme i mesto. Nije svaka muzika za svaku priliku, to hoću da kažem. Zabavna će biti tamo gde se zabavljamo, ali nećemo se zabavljati non-stop celog dana, nekad ćemo poželeti da doživimo nešto drugo, a to kod nas ne može da se doživi kroz muzičke programe koje nam nude mediji. U određeno doba dana ima, u određeno doba dana nema.

Kakvo je muzičko obrazovanje u inostranstvu?

- Ono što sam doživela i videla na licu mesta, to je jedan deo muzičkog obrazovanja. Konkretno, susret sa unucima mojih prijatelja, koji svi nešto sviraju, a to je organizovano tako da oni imaju časove u osnovnim školama koje pohađaju, kasnije se to isto može da nastavi i u srednjim. Ono što je interesantno, to je manje kruto nego što je muzičko obrazovanje kod nas organizovano. Oni sviraju po želji instrument koji vole, programi nisu opterećeni, nemaju sijaset predmeta koje imaju muzičke škole, naročito u srednjem stupnju. Oni mogu da sviraju samo instrument, čak imaju vrlo lepo organizovane školske orkestre, pa sviraju mnoga dela koja sviraju profesionalni orkestri. Nisam imala prilike da čujem, ali sin tih mojih prijatelja, koji je inače završio elektrotehniku, svirao je violončelo nekoliko godina u orkestru svog

koledža, svirali su čak Dvoržakovu Simfoniju Novog sveta. On je stekao jedno sjajno muzičko obrazovanje, i slušaće ove lepe programe o kojima sam govorila, i njegova deca slušaju te programe i uče da sviraju klavir, čak i da pomalo izmišljaju pesmice ili recimo komponuju, recimo na klaviru, što njihovi profesori vrlo podržavaju. Na primer, dete ne zna da napiše note, ali izmisli pesmicu. Onda mu profesor zapiše, tako da je to neformalno vrlo živo i polaže se vrlo mnogo na muzičko obrazovanje mladih kroz jedan slobodan izbor instrumenata kroz celo školovanje. A dotakli smo nešto i ovo moje bavljenje, pa hoćete možda nešto o tome da pričamo?

Da li ste više komponovali po slobodnom izboru ili po porudžbini?

- Uglavnom po slobodnom izboru. Malo sam komponovala, po takozvanoj porudžbini, to su bili prosto prijatelji koji su mi govorili: -Ajde što ne napišeš nešto za mene i za moj ansambl ili tako nešto, ali to nisu bile neke zvanične porudžbine, uglavnom je to slobodan izbor.

Da li postoji razlika u komponovanju u odnosu na studente i na studentkinje?

- Ja nisam predavala kompoziciju na Akademiji, vežbu u komponovanju sam držala dok sam radila u srednjoj školi i tu sam nastojala da kod učenika prosto razvijem neku logiku oformljenja sopstvene muzičke misli, a kasnije na Akademiji sam predavala harmoniju. To je predmet koji slušaju, između ostalih i studenti kompozicije i oni su mnogi prošli kroz moju klasu, ali taj predmet je nešto drugo, to nije isto što i slobodna kompozicija, ja sam uvela te tzv. stilske vežbe, pisanje harmonskih zadataka u stilu baroka, u stilu klasike, u stilu ovog ili onog romantičarskog kompozitora, ali ipak su harmonski zadaci a ne slobodna kompozicija. Tako da tu ne može da se govori o nekom samostalnom iskazu, to je ipak stvar koja se tu razlikuje. A kako sebe procenjujem, to ostavljam drugima. To je teško reći, tu je potrebna distanca da bi se ocenilo.

Da li učestvujete na Tribini kompozitora?

- Svake godine, u poslednje vreme. Od kada sam u penziji, ja imam vremena za komponovanje, više nego ranije, tako da svake godine prilažem nešto. Pre dve godine to je bila *Kružna melodija*, čini mi se, baš je Borislav Čičovački svirao. Pa onda prošle godine je bila jedna kamerna kompozicija *Mali pijac,* za sopran, tenor i jednu grupu instrumenata.

To ste prošle godine napisali?

- Da, a sad sam priložila, nadam se da će to izvesti Sandra Belić, *Sonatu za violončelo i klavir*. To bi trebalo u novembru da bude, videćemo.

Da li ste članica muzičkih udruženja i koliko udruženje može da doprinese razvoju i afirmisanju jednog stvaraoca?

- Član sam Udruženja kompozitora Srbije od, ja mislim negde diplome pa do današnjeg dana, i zahvaljujući tom udruženju postoji ova Međunarodna tribina kompozitora. Tu se organizuju koncerti koji su vrlo zanimljivi za sva aktuelna ostvarenja, tu može da se čuje ne samo domaće stvaralaštvo nego i svetsko. A koliko udruženje može da doprinese... Pa, koncerti, živa izvođenja, doprinose utoliko možda da udruženje može da se pohvali tim.

Koliko je teško doći do živog izvođenja?

- Danas je teže nego ranije. Orkestarsko delo je nešto što se teže stavlja na repertoar, zato što treba jednostavno veći broj umetnika, muzičara koji će to da izvedu i onda vrlo često nema para za to. I snimanja su na radiju su danas vrlo retka za solistička dela, tu je presudno da li se delo dopada nekom izvođaču. Za kamerno, eto, možda to nije tako teško, jer je manji broj učesnika, ali za orkestarsko jako je teško, i snimanja i izvođenja. Ranije je to bilo mnogo jednostavnije, skoro da je na neki način išlo automatski, kad se nešto napiše, prijavi se radio-stanici, tu se vodi briga o tome da bude snimljeno da bude izvedeno. Danas toga nema.

Šta sada radite?

- Da kažem da su ta interesovanja nekako na dva koloseka. Jedan kolosek je to što kažete novo, relativno novo, interesuje me i dalje muzička pedagogija, ali u drugačijem smislu, ne da držim časove, nego da pišem muziku za decu i to baziranu na nekim našim pesmama koje sam slušala u detinjstvu, o tome sam pričala, a koje nešto po sećanju, nešto iz zapisa koje mogu tu i tamo da pronađem, aranžiram kao lake kompozicije za klavir. Tu ima divnih pesama i šteta je da se zaborave. Deca njih niti pevaju, niti sviraju, tako da želim da napravim zbirku. Zbirka je već dosta napredovala, ali ima još da se radi na tome. Slične pesmice za decu koje pišem, malo su za to povod i deca moje bratanice i moji unuci koji vole da sviraju i pevaju. Drugi kolosek je moje komponovanje kojem posvećujem jedan deo dana. Interesantno je, da što se muzičkog jezika tiče - to niste pitali, a prosto imam želju da to kažem, da nekadašnji moj ekstremno disonantni dijatonalni muzički jezik više ne može da opstane.

Kako mislite: ne može da opstane? Vama lično ne prija, ili ... ?

- Meni lično ne prija. Auditorijum prihvata uvek ono što je iskreno, bez obzira na to kojim je jezikom napisano, bar je moje iskustvo takvo, ali meni lično sada odgovara tonalni jezik, naravno ne u granicama klasične tonalnosti. I tu jeste izazov: kako obogatiti tonalni jezik ličnim nekim sagledavanjima, doživljajima, osluškivanjima, a ipak da ostane u granicama tonalnosti.

Osetili ste prosto transformaciju u sebi samoj u muzičkom pogledu?

- Tako je.

Spominjali ste u jednom intervjuu koji je objavljen 2008. godine da je i muzika ženskog roda?

- Ne sećam se tačno formulacije, ali dopada mi se to što mi je palo napamet da je i muzika ženskog roda.

Šta biste rekli o uticaju roda, odnosno pola (ženskog-muškog) na bavljenje umetnošću?

- Pa ne znam, mislim da umetnost uopšte pripada i muškom i ženskom rodu, da je tu teško odrediti šta je za jednog, šta je za drugog. Rekla sam već da muzičko obrazovanje nije bilo toliko dostupno, kao obrazovanje uopšte, ženskom polu kroz istoriju, a to se vremenom promenilo. Mislim da danas to više uopšte nije aktuelno, jer je obrazovanje potpuno jednako kao i pristup svim granama umetnosti, nauke, uopšte društvenog života. To, naravno zavisi i od sredine u kojoj živite, ali mislim da to više nije nešto što zaokuplja moju pažnju kao u vreme kada sam počinjala da studiram, kad sam malo, moram da priznam, razmišljala o tome, da li su studije kompozicije za mene.

Zašto?

- Pa zato što nije bilo devojaka na tom odseku, sve su bili mladići, jedna jedina devojka koja je bila me je ohrabrila.

Kasnije, kad ste postali docentkinja na Akademiji, da li se ta situacija promenila?

- Pa da, to se promenilo i to je postalo normalno. Bar sam imala taj osećaj.

Spominjali ste Milicu Paranosić, Natašu Bogojević, Katarinu Miljković, Anu Mihajlović, Isidoru Žebeljan… **Šta mislite o odlivu talenata iz Srbije i ostanku, delovanju na tlu naše zemlje?**

- Odliv talenata postoji u svim granama i šta da kažem, to je šteta, ali ako ova država ne pruža uslove koji su potrebni da se do kraja iskažu, da razviju svoje sposobnosti, ne mislim samo na muzičare, nego uopšte na sve grane, oni idu onda za svojom srećom. Neko je hrabar da proba, neko se vrati da ostane.

Evo, volela bih da spomenem ove moje prijatelje koji žive u Americi: oni su otišli, tada još nisu bili bračni par, svako je otišao za svojim studijama u inostranstvo da usavrši svoju struku. Suprug ove moje prijateljice je napravio izvanrednu karijeru kao saobraćajni inženjer koga zovu po celom svetu da drži predavanja o regulaciji saobraćaja. On to, iako je bio briljantan student u Beogradu i kao takav dobio stipendiju za usavršavanje u inostranstvu, da se vratio ovde, da nije ostao tamo, ne bi tu karijeru napravio. Jednostavno, nije moguće, možda zato što smo mala država, što nemamo te relacije, te kontakte, na kraju krajeva to bogatstvo koje je potrebno da se pruže svi uslovi mladima da se razviju.

Ko pruža podršku umetnicima?

- O pa to je vrlo različito. Pre svega, važan je talenat i snaga volje da se istraje.

Šta sada radite, šta planirate za ovu godinu?

- Konkretno, moram da završim jednu kompoziciju za obou i gudački orkestar i neke solo pesme koje sam započela, uz ovu zbirku malih klavirskih komada (da tako kažem), o kojoj sam pričala. To je sad ono najbliže konkretno. Videćemo, kolko bude zdravlja, toliko će biti i muzike.

Da li učestvujete na Tribini kompozitora?

- Da, ove godine sa delom *Sonata za violončelo i klavir*, a prošle sa kompozicijom *Mali pijac*.

Hvala Vam na razgovoru.

7.2.2.

***Ivana** (1948), Beograd*

Snimanje: Nataša Kostadinović
Transrkipcija: Rozmeri Sarić
Snimano: 4.11.2012. u kompozitorkinom stanu u Beogradu

Šta trenutno komponujete i kojim ste povodom došli u Srbiju?

- Poslednje što sam komponovala je bila jedna kompozicija za dva klavira koja se zove *Pesnik na brodu* i ona je izvedena u septembru. Posle toga sam napravila neku prirodnu pauzu jer ja pišem sa puzama, i ta pauza još uvek traje, tako da ako me pitate šta radim ovog trenutka – ne radim ništa u smislu komponovanja, nego sam u fazi akumulacije, to je moj stvaralački metod ili ritam, to nije nešto što ja mogu da menjam, prosto moj sistem stvaralački je takav da povremeno vrlo intenzivno radim, a onda stanem.

Trenutno sam, osim porodičnih razloga tu i zato da bih slušala BEMUS i da bih slušala Tribinu kompozitora. To su dva festivala koja se naslanjaju jedan na drugi, želim uvek da ih pratim, nekad uspem, nekad ne uspem, a evo sad ću biti za oba festivala tu. Na oba festivala ima mnogo nove muzike i uostalom, to je taj period kada se zaista u Beogradu jedino i može čuti kondenzovano na jednom mestu ono što je produkcija naše male sredine. Ali kad kažem mala sredina, pri tome mislim: velika produkcija male sredine. Mi smo prosto mala država, nemamo mnogo kompozitora, ali su oni zato vrlo kvalitetni. Ove jeseni imam baš takav osećaj. Sada se slučajno dogodilo, mislim da je to stvarno slučajno, da smo imali vrlo velik broj odličnih dela koja su izašla iz pera žena kompozitora. To je zaista mislim slučajno, ne mislim da se išta preokrenulo u žensku korist, nego prosto čuli smo jednu jako dobru operu, čuli smo drugu vrlo dobru operu, treću, dakle tu su žene kompozitori, vode, nose kompozitorsku produkciju, mislim na Isidoru Žebeljan, Aleksandru Vrebalov, na Anu Sokolović.

Ja lično ne pravim nikakvu razliku između onih žena koje su sada negde napolju ili nas koje smo ovde. Ja mislim da svi koji smo školovani u Srbiji imamo prava da se zovemo, da pripadamo srpskoj kulturi i pripadamo srpskoj kulturi. Prema tome, s tog aspekta ne pravim nikakvu razliku između Ane Sokolović koja je došla u Srbiju posle 20 godina odsustvovanja, više je to naš nego njen problem, ona je žena htela, ali nikad to nije išlo, nije se moglo, tako da sad imamo jednu lepu koncentraciju kvalitetne, velike produkcije koju potpisuju žene autorke.

Bili ste umetnička direktorka BEMUS-a godinama i učestvovali u selekciji?

- Samo to sam i radila, nisam se bavila parama i organizacijom, nego samo umetničkom selekcijom.

Da li su finansije jedan od osnovnih razloga da nekog kompozitora možete uvrstiti u festival?

- Ne mogu da pristanem na to da kažem da je to osnovni razlog, mada na kraju, kada bi se sve ogolilo, onda bi ispalo i da jeste. Jer, evo na primeru Ane Sokolović: ja sam bila umetnički direktor koji je apsolutno hteo da dovede njenu produkciju, to nije bila ova sadašnja, nego neka prethodna i vrlo smo se mnogo trudili oko toga, na kraju - nije moglo. Naravno da nije moglo zbog para i zbog ne znam čega još, zbog nekih sasvim banalnih i materijalnih stvari. S druge strane, mi u stvari i na festivalima i u muzičkom životu uopšte i mnogo šire od toga, imamo mnogo veće prisustvo kvaliteta nego što postoji za to finansijski ekvivalent. Mi uvek sve radimo sa nešto manje para nego što dobijemo na kraju u kvalitetu. Ta razlika između novca i kvaliteta - ono što ja zovem „permanentnim entuzijazmom" ili kolokvijalno rečeno „ludilom" - opstaje. Mi prosto svi moramo da pronađemo put za svoju umetnost na neki način i tu smo spremni na sve moguće kompromise kako bi se to dogodilo i svi mnogo više ulažemo i u sebe i u kolege nego što smo za to prepoznati u društvenom smislu.

U Kanadi se vodi računa o odnosu žena i muškaraca u odborima, žirijima, programima. Da li je i kod nas tako?

- Nagoveštaj takvog vremena je već dugo prisutan, tako da postoje prosvećeni ljudi koji već odavno na raznim planovima traže neku vrstu izjednačenog ili ujednačenog prisustva žena i muškaraca, a da li je to sada i Zakonom pokriveno ne znam. I kad pogledate u Skupštinske redove do skoro ste videli uglavnom samo muške glave, mnogo manje ženske, čini mi se da je sada u ovom sazivu to bolje. Znam da su u više navrata bila pripremana dokumenta koja su na raznim nivoima i u strankama i na planu države zahtevala tih minimalnih 30% prisustva žena u javnom životu.

Da li politika može da doprinese uspehu stvaraoca, konkretno kompozitora?

- I ako mogu, to mogu da urade samo privremeno i s potpuno neizvesnim rezultatom. Morate biti dobar u onome što radite i tu Vam nikakva partija ne može pomoći ni odmoći. Nije stvar u tome da li se neki autor oseća blizak nekoj stranci ili ne, nego je stvar u tome da li stranka može nešto od njega da napravi što on nije. Ne može, apsolutno ne može na duži rok. Može za pet minuta, može malo da ga „naduva" ali u nekom opštem smislu – nema govora.

Da li ste zadovoljni medijskom pažnjom koja se pridaje kompozitorima i kompozitorskim festivalima, kao radom Udruženja kompozitora?

- Udruženje kompozitora je nevidljivo, ne svojom zaslugom. Sada je vidljiv ULUS. Zašto? Pa zato što se ljudi tamo tuku. Pošto se mi ne tučemo nego samo radimo, onda smo nevidljivi zato što nismo zanimljivi, nismo za naslovnu stranu. Kod nas su mediji na ivici tabloidizacije, tako da je to uzrok. Dakle, kad bi neko pratio pozitivnu stranu rada onda bi slika izgledala potpuno drugačije. Ja mislim da kod nas kompozitora skoro da nema tog kapaciteta. Mi možemo između sebe da se cenimo manje ili više, već onako kako je to u okviru svake profesije, ali nećemo se tući ili bar ja ne vidim tu mogućnost, a mediji su potpuno zamenili pozitivan rad za skandal. To je kad je Udruženje u pitanju.

Kad su pojedinci u pitanju, ne pojedinci nego ova vrsta posla, onda je to možda još gore, još tragičnije, jer možda bi nas neki marketinški stručnjak i mogao nagovoriti da se malo zbog nekih kamera, malo potučemo - ovo se naravno šalim, ali mi smo ispali iz zone interesovanja. A zašto?

Zato što je savremena umetnička proizvodnja potpuno izašla iz vidokruga potrebe. A pobedila je estradizacija, estradni duh. Pa se čini da je estrada skoro isto što i kultura. I to znači da je problem pevačice sa njenim dečkom „pojeo" prostor u kome bi se govorilo o nekoj izložbi i to je problem društva. To više nije problem umetnosti, jer ozbiljna društva ozbiljne zemlje o svojoj savremenoj umetnosti brinu do tačke da će druge ekonomske probleme da stave u drugi plan da bi savremenu umetnost sačuvali. Sama činjenica da savremena muzička umetnost, stvaralaštvo, ima jednu jedinu nagradu a to je nagrada *Stevan Mokranjac* poražavajuća je! Sama činjenica da uopšte ne postoji institut narudžbine osim jedne na celu jednu državu govori o tome da apsolutno ne postoji nijedan instrument podsticaja savremene muzičke umetnosti i umetnika. Dakle, tu ne može uopšte da se govori o podeli da li žene prođu loše ili ne. Ne, taj problem je apsolutno zajednički i podjednako potresa svakoga.

Kako biste ocenili doprinos radija u širenju i unapređenju kulture?

- Koji medij ima najmanji domet, pa radio. Radio je, prosto, onako jedan koji ne uspeva da obnovi svoju slušanost, a istovremeno u našoj sredini, jedino kulturnu funkciju ima Drugi program radio Beograda, koji se onda u večernjim satima pretvara u Treći i to je sve. Mi smo jedna od retkih država na svetu koja nema radio sa emitovanjem klasične muzike. A vrlo je lako napraviti radio. Jedna soba je sasvim dovoljna za radio, tu se naprave neke instalacije... sve je jako dostupno, dovoljno je da bude „one-man shou", da bude jedan čovek... Ne, to kod nas ne uspevamo da postignemo i to spada u one stvari, zapravo nerado na to i mislim, oko kojih sam se mnogo trudila i nisam uspela.

Televizijski programi emituju najčešće koncert u podne ili koncert u ponoć, što je zaposlenom čoveku apsolutno nedostupno, zar ne?

- I van konteksta, muzička umetnost generalno je došla u poziciju da mora da ima potpuno poseban tretman da bi se oporavila u našoj sredini. Dakle, ne može se smatrati da sada već postoji veliko interesovanje, pa je emituješ u podne, i svi ljudi potrče da slušaju. Ma ne, ti procesi su otišli strašno daleko i to je farsično. Zašto oni stavljaju taj koncert u podne? Pa, to ja ne slušam i ako sam kod kuće, jer mi se to uopšte ne slaže sa zaprškom ili sa nekom drugom vrstom posla u kući. Nemam tada tu vrstu koncentracije. Dakle, to je popunjavanje njihovog praznog vremena, a ne obavljanje kulturne misije. Niko nema kulturnu emisiju. Pa nemate više kulturne rubrike u novinama ili se sve svodi na neke anegdote.

Šta mislite o muzičkoj kritici?

- Dobro pitanje. Muzičke kritike još ponegde ima, ali muzička kritika na tim mestima kao što su časopisi ili one stručne publikacije, ona ne vrši onu funkciju koja je zapravo najvažnija a ta funkcija bi bila u stvari link između autora, odnosno izvođenja dela i publike. Dakle, kritika je dvosmerna. Ona kaže nešto autoru ali ona mnogo više kaže publici. Taj link je važan, ta karika je potrebna i što toga nema to je isto naš specijalitet.

Drugo je pitanje kakva je kritika i onda kad je ima i ko je piše i da li je dovoljno šest redova za procenu koncerta? Mislim, možda, ali onda smo na Tviteru, onda više nismo u domenu kritike. Međutim, ja ne bih, iskreno, potcenjivala sve nove forme komunikacije pa ni taj Tviter koji sam spomenula. To sve treba uvažiti. Sad se recimo pojavio jedan moj kolega, koga znam celog života, koji je izvanredan flautista, profesor Ljubiša Jovanović koji je sada počeo povremeno da piše o koncertima ili o nekim muzičkim događajima. Primetila sam da on to radi na svojoj fejsbuk stranici, znači piše za svoje prijatelje. A onda sam primetila da je objavio u *Novom magazinu.* Važno je da je on počeo da piše na jedan način, u jednoj medijskoj formi koja je nova, on je to uradio spontano i rekla bih da je to uradio baš zato što nije muzikolog, nego zato što je umetnik i zato što je pedagog i zato što hoće svojim prijateljima da poruči kako mu je bilo na nekom koncertu ili negde u inostranstvu. To je jedna forma koju ja ne bih uopšte zanemarivala. Ljudi sada imaju po hiljadu prijatelja na fejsbuku i neka to pročita veći procenat njih, to je maltene više nego što iko pročita u *Politici*.

Ne znam da li fejsbuk u tome ima primat, ali ne bih bagatelisala nove forme. Možda će zaista muzička kritika da bude na Tviteru: 150 karaktera - gotovo, i nisam spremna da kažem da je to koješta. To su nove forme i moramo na to da pristanemo, do god ne osporava suštinu umetnosti, a ne osporava. Kratak tekst može možda da bude vrlo efektan, ili da ispuni misiju - da je link između dela i publike.

U Vašoj knjizi o Damasku ste predstavili bogatstvo zvukova kao i pitanje položaja žena.

- Žena u arapskom svetu je veoma važna činjenica o kojoj čovek uopšte ne može da ne misli. To što se čini da ta marama ženu anulira ili prikriva, to u stvari uopšte nije tačno. Ja sam stalno o tome razmišljala, stalno sam morala da saznajem kako je u stvari, gde je ta energija koja normalno svaka žena nosi. Na koji se ona način oslobađa, u kom kontekstu, u kom domenu i to uopšte nije slučajno, to mi je veoma privlačilo pažnju, bilo je sasvim namerno… Uostalom, ne samo u toj knjizi, nego ako ste primetili i u drugoj knjizi, ima jedan tekst koji je za mene važan, za moja razmišljanja. Ja sam nju posmatrala kao umetnicu i meni je zanimljivo da vidim kako bi bilo da je jedna Nausikaja napisala Ilijadu i Odiseju, a ne Homer, dakle neka žena (sad nije važno kako se ona zove). Da je onda i način na koji je ona morala da svoju umetnost stavi u sistem u kome je bilo jako mnogo muškaraca i to vrlo moćnih. Za mene je to ključno pitanje i ja jako volim tu dilemu, uvek mi je jako mnogo privlačila pažnju jer mi smo danas, kakogod to izgledalo teoretičarima, mi smo danas, praktično u idealnoj poziciji. Govorim sad o zapadnom svetu. Mi zaista nismo diskriminisani. Ako čovek ima volju da radi, on nam ništa nije uskratio. Takvo je moje iskustvo, ja ne mogu da govorim o drugom iskustvu ako ga nemam, ali sad zamislite taj davni antički svet i koji su to morali postojati odnosi da bi se moglo dogoditi da je autor tako ogromnih spevova koji traju evo već kolko hiljada godina, da je bila neka mala žena, slaba, sa 100 prosaca, od kojih su praktično svi ubice. Dakle, to je morao biti neki poseban dar za opstajanje u tom davnom svetu, koji je morao biti vrlo surov. Isto tako, uopšte ne mislim da se žene nisu dobro snalazile u tom sistemu bez obzira na sve ove ubice. Mislim da je lažno praviti problem od ženske slabosti. Ženska slabost je nešto što žene rade pomalo namerno u svrhu zavođenja, ili da sačuvaju muškarca... Ne verujem u istinsku slabost žena. Ne osećam to. Sad kad pogledate, vraćam se na Tribinu kompozitora. Vrlo mnogo ženskih autora, sve smo različite, neke su ovakve, neke su onakve, neke skromne, neke bučne, neke plavokose ali sve funkconišu, nijedna se nije povukla, nijednu niko nije zatro pa je nema - sve smo tu.

Da li mislite da stereotipne ženske osobine (npr. lepota) utiču na uspeh kompozitorki i njihovih kompozicija ?

- Reći ću veliku kulturološku razliku. Juče sam razgovarala sa jednim kompozitorom iz Izraela koji je otvorio jednu sveščicu i pokazao mi divnu plavokosu mladu ženu kompozitorku i rekao: „Kako je moguće da ova, ovako lepa žena, sedi sama i komponuje?”

To je rad! Ne možete Vi komponovati u društvu ili na kolenima, komponujete tako što se zatvorite i sami ste i nema nikog pored Vas. Kad komponuješ a komponuješ stalno - ne možeš sad da komponuješ pet minuta pa malo izađeš, ne može to. Ako pitate da li ženska lepota utiče na njenu karijeru, ja ću da Vam kažem DA - negativno. To je nešto što samo ometa, prvo ometa samu ženu, znate kako... to sa narcizmom je vrlo ozbiljna stvar, a sa druge strane ometa okolinu, i ja mislim da je u zapadnoj kulturi kojoj mi pripadamo, mnogo poželjnija žena koja ne privlači pažnju svojim izgledom. Ružnošća i lepota su izjednačene u smislu da nema ni jedna prednost. I zato vrlo često imate vrlo lepe žene koje se recimo namerno oblače tako da poništavaju to kako izgledaju. U svakom slučaju, ne podvlače je.

Šta muzičkim talentima nudi strana zemlja a Srbija ne nudi?

- Ako osoba oseća svoj kapacitet i ako joj se čini da prevazilazi jednu sredinu, ima potrebu da sa tim ode u veći svet, odnosno - da porobi mnogo veći auditorijum, da se predstavi i da ga osvoji na neki način, to je potpuno legitimno, mislim da svi ljudi treba da idu do maksimuma svog kapaciteta. Dositej Obradović je otišao iz nekog sela tako što ga je želja za znanjem vukla i postao Dositej Obradović; uostalom i Vuk Stefanović Karadžić takođe. Dakle , to ni u kom smislu nije narušavanje, ne znam kako bih rekla, to nije napuštanje, odbacivanje zemlje. Nije obavezno da to bude egzil, jeste egzil onda kada se čovek oseća jako loše u svojoj sredini iz bilo kojih razloga - da nije dovoljno priznat, da nema mogućnosti da se razvija... To osećanje je onda dramatično i ja ga razumem. Ja verovatno zbog toga smatram da svi ljudi koji su ovde školovani treba da budu deo naše kulture, bez obzira gde im je adresa, nije važno da li žive u Kanadi ili u nekoj drugoj zemlji. Mislim da je Ana Sokolović više uradila za srpsku muziku nego svi ovi košarkaši, teniseri i ostali, prosto ona je vrhunski priznata. Pa, svaki normalan Kanađanin zna da ako je Ana Sokolović tako uspešna kod njih, mora biti da u Srbiji ima još neko ko nešto vredi i zna. Ova sredina je apsolutno gluva za prave vrednosti.

Da li su Vas boravci u drugim sredinama u kojima ste živeli, inspirisali za komponovanje?

- Sasvim sigurno je uticalo vrlo značajno. Ja nisam uopšte mislila da treba da se popnem na neki Olimp, nisam profesor, nemam svoje sledbenike. Ja sam vrlo usamljena što se tiče i načina rada i obaveza. Meni je sve što mi se desilo, trebalo da se desi. Ja ništa nisam forsirala, jer da jesam pokazalo bi se da 'nikad ne žurim dovoljno da zakasnim'. Nisam imala tu ambiciju i mislim da je sve dobro kako je bilo. I to što sam morala da idem van Srbije, i što sam živela na čudnim mestima, ne mislim da je to učinilo moj život ili moju produkciju lošijom, ali drugačijom sigurno. Da sam osamdesetprve godine ostala u Parizu, kao što mi se

u tom trenutku činilo da ću, moj život bi bio potpuno drugačiji! Ali se to iz nekog razloga nije desilo. Onda tako život ide. Da sam ćutala 1990.godine na radiju i da sam ostala zaposlena, moj život bi takođe bio drugačiji, ali nije tako bilo. I ja uopšte ne žalim zbog toga. Sredine u kojima sam živela su me sigurno dramatično obeležavale, pre svega zato što sam svaki put trebala da se organizujem da dođem do klavira... Pa onda sam bila u Siriji u vreme kada smo svi počeli da izučavamo programe za pisanje muzike, meni tamo to ne da niko nije mogao da pokaže, nego sam mesecima sama, samoučki pokušavala da savladam taj program. Dakle, ja sam imala jedan potpuno drugi put. Da sam bila ovde otišla bih kod prvog kolege koji to zna, on bi mi u neka tri - četiri časa objasnio. Pa onda, imam hartije, nemam hartije, svašta je bilo... ali ništa to ne žalim, tako je moralo biti.

Da li kompozitorka može sebe da izdržava od svoga stvaralaštva?

- Ne može kod nas, apsolutno. Možda bi eventualno mogla Isidora Žebeljan da živi od svog rada, ali to biste morali nju da pitate. U njenom slučaju se sve veoma dobro uskladilo. Da, ona je vrlo vredna, ima vrlo veliki radni kapacitet i veliku strast, ali su se i druge okolnosti vrlo dobro namestile, tako da je u tom zbiru, u toj sinergiji, u tom preseku tih okolnosti njen učinak vrlo veliki.

Mislite li da nisu potrebna velika odricanja u profesionalnoj karijeri?

- Za svaki uspeh u profesiji potrebna su Vam odricanja!

Postoje stereotipna mišljenja, tipa: „ne možeš biti uspešna umetnica ako iza sebe vučeš kuvanje, spremanje, …"

- Uopšte to ne priznajem. Znate li koliko se nakuvala i naprala sudova Ana Kmatova? Kako da ne, to sve može. Ne dao bog nekih tragedija, to su već druge stvari, o tome ne bih. Pa evo, pogledajte celu galeriju kompozitorki… A uz sve to, ne zna se koja ima slađu, pametniju i lepšu decu.

Koje biste kompozitorke s kraja 20. i u 21-om veku naveli kao uspešne?

- Na kraju 20-og veka su bila jedna, a sad su se pojavila nova imena, a tu je uvek opasnost da čovek nekoga zaboravi ili se trenutno ne seti. Malopre kada sam Vam spominjala operu, spomenula sam 3-4 imena, a odmah sad sam se setila i drugih. Dakle, Anja Đorđević, sad je imala pre neki dan neki koncert, vidim da su ljudi potpuno oduševljeni. Ona je pravila aranžmane nekih starih šlagera, nešto je preuredila. Oduševljeno pišu o tome. Pa onda još jedna kompozitorka koja je napisala zanimljivu operu - Tanja Milošević. Ne znam da li ste nju do sada sreli. Svetlana Savić, mislim da joj nije Savić prezime sada nego nekako drugačije, ali ona je isto na Akademiji, jako zanimljiva osoba. Ima i nekih sasvim mladih osoba, ima jedna koja živi negde napolju pa onda povremeno dolazi, nisam sigurna, pošto

nisam vezana za Akademiju, onda te ljude ne upoznam još na studijama, treba mi nekoliko godina da ih ustvari složim negde u glavi, a i nisam stalno tu... tako da najmlađe neću da Spomenem jer nisam sigurna ni u imena, ali znam da se pojavljuju i da prosto dolaze nove generacije. Milica Đorđević je jedna od njih, koja je itekako mlada i napreduje. Tako da ja ne znam dovoljno najmlađu generaciju. Znate koga nisam pomenula evo ni sada a to stvarno nema smisla, isto je jedna divna žena, izuzetna sa dva divna deteta, ona se zove Milena Stojadinović.

Šta je za Vas inspiracija: lični doživljaj, trenutno raspoloženje ili narudžbina?

- Ne pravim razliku, zato što kad imate narudžbinu onda se to obično poklopi sa nekim osećanjem, sa nekom inspiracijom koja negde čuči, sa nekim planom koji imate. Retko se dogodi da imate narudžbinu sa kojom ne znate šta da radite, kakvih je malo. Šta mi zovemo ovde narudžbinom? Kad ja sretnem Stanu Krstajić ili ne znam koju prijateljicu i ona kaže: „Jao, hajde molim te, napiši mi nešto." To nije narudžbina, to je prijateljski podsticaj utoliko što znate da će ta osoba ili te osobe, da sviraju. Ali, u suštini, narudžbina je sasvim nešto drugo. To je kada institucija kaže: „Ulažem u ovog umetnika, u njegovih tri meseca rada, novac", da taj čovek može na miru, sa punom koncentracijom da radi. Dakle, to bi bila narudžbina.

To što recimo radi BEMUS - da neskromno kažem, to sam ja uvela. I šta se desi? Onda jedne godine dobijete kompoziciju koju ste naručili, koja je recimo osrednja, a druge dobijete neku sjajnu. Pa, kako ste to proizveli, pa tako što su Vam je naručili. To je jako važan participativni deo u nastajanju umetnosti - podsticaj da se nešto sjajno pojavi. E sad, mi toga zapravo nemamo, ima samo jedna adresa koja to radi, ovo drugo su više prijateljski pozivi. Hajde da to tako nazovemo.

U svetu nije tako?

- Ne, ne kažem da prijateljskih poziva nema, ali zato svaka filharmonija, svaka opera, svako muzičko društvo, mislim postoje milioni drugih institucija, opštine, banke... koje naručuju dela.

Smatrate li da se tu ne pravi razlika, da li ste muškarac ili žena?

- To ne znam. Za to bi bila potrebna neka statistika, koju uopšte nemamo. Ali znam da sada evo u Rumuniji, gde sada živim, da su na muzičkoj sceni veoma jake žene kompozitori i da za razliku od nas ovde oni imaju Udruženje kompozitorki za savremenu muziku. Vrlo aktivno i lepo radi Simka - jedno društvo za savremenu muziku, vrlo ugledno i žene su umetnički direktori, vrlo produktivne kompozitorke, ima ih otprilike (mislim proporcionalno) kao i kod nas.

Neke kompozitorke misle da bi se, ako bi bile članice nekog ženskog udruženja, na neki način smatrale oštećenim?

To je preterano. Žensko udruženje je jedna od formi a niko ne isključuje mogućnost da budeš i u mešanom udruženju - mi nemamo smisla za alternative. Ja ne vidim problem u tome da postoje dva-tri načina različitog udruživanja. Meni to ništa ne bi smetalo, čak sam se nekad nosila mišlju da to napravim, ali istina je da nikad nisam imala neku oduševljenu podršku. Pošto nisam tu, to mi je već bilo malo teže.

Hvala Vam lepo na odvojenom vremenu, zaista ste divna sagovornica.

- Hvala Vama.

7.2.3.

Katarina ( ),[41] *Leskovac*

Snimanje: Nataša Kostadinović
Transkripcija: Nora Varga
Snimano: 17.7.2012. i 31.7.2012. u svekrvinom stanu u Beogradu

Koliko često dolazite u Beograd od kada ste se odselili?

- Da. Punih 20 godina. Otišla sam devedeset druge i evo, sada je punih dvadeset godina. Dolazim koliko god mogu, bar jednom godišnje.

Recite nešto o svojoj porodici, sredini i umetničkom okruženju u kojem ste odrastali.

- Rođena sam u Leskovcu, ali sam odrasla u Beogradu, kao jedinica. Otac Živojin Miljković bio je filolog, završio je englesku književnost, bavio se muzikom, svirao je džez. Imali smo klavir u kući i stalno se sviralo i pevalo. U džez orkestru radija otac je svirao saksofon. Bio je samostalni umetnik, privatno se obrazovao i svirao još gitaru i violinu.

Da li je porodica imala uticaja na Vaše muzičko opredeljenje?

- Da. Najjači uticaj na mene imao je otac i pevanje u kući. Svuda je po kući bilo knjiga iz umetnosti, koje su takođe uticale na moje obrazovanje. Majka Ljiljana je profesorka latinskog jezika u XIII beogradskoj gimnaziji: ona nije imala sluha.

Najlepše moje uspomene vezane su za Prokuplje. Baka po majci je živela u Prokuplju i bila je vrlo muzikalna. Stalno je pevala, čak je privatno učila opersko pevanje kod Olivere Dančević. Deda je to podržavao, ali otac nije dozvolio da dođe u Beograd. Završila je pedagošku školu i bila je nastavnik srpskog jezika. Pamtim je kao osobu fantastične memorije i odličnu glumicu, koja je pravila pozorišne predstave.
Sve zajedno, imala sam vrlo lepo i zaštićeno detinjstvo.

Školovanje?

- Završila sam nižu muzičku školu, odsek klavir. Istovremeno sam potom pohađala gimnaziju i srednju muzičku školu. Veoma je bilo teško uskladiti vreme, i redovno pohađati i jednu i drugu školu. Kada sam htela da napustim muzičku školu direktor škole „Vojislav Vučković" zamolio je da se vratim. Ovde je značajnu ulogu odigrala majka. Otac nije uticao na odluku.

U kakvom duhu je teklo Vaše vaspitanje, s obzirom na to da ste jedinica?

[41] Podatak nije dostupan.

- U porodici je negovan demokratski način odlučivanja i odrastanje sa naprednim pogledom na žene. Tatin otac Tanasije Miljković bio je advokat u Leskovcu i radio je na socijalnom programu - branio je položaj žena. Smatram da je to bilo vrlo savremeno u to doba. Mislim da sam netradicionalno odgajana, u smislu „ženskog", jer niko na mene nije gledao kao na „slabo žensko". Otac je stalno govorio: „Ti si stanovnik ovoga sveta!"

Ko je iz porodice bio Vaš uzor?

- Tetka Snežana Dančević, mamina sestra, bila je moj uzor. Ona je završila medicinu, bila je vukovac, pa sam i sama želela da budem kao tetka

Kada ste počeli da razmišljate o komponovanju?

- Desio se nemio događaj: u trećem razredu srednje škole dobila sam zapaljenje tetiva i morala da napustim klavir (profesor klavira mi je Žika Jovanović). Tri meseca sam nepomično ležala u krevetu. Tada su mi se otvorile nove perspektive i počela sam da komponujem.

Da li ste primetili da Vaši profesori prave razliku u broju primljenih i posebno isticanih studenata u odnosu na studentkinje?

- Ne, zaista. Pošto su oba moja profesora su bili poznati da primaju žene kompozitore... Ili ja možda nisam primećivala, pošto je meni ravnopravan tretman bio potpuno prirodan, tako sam ja bila tretirana u porodici, ne kao žensko nego kao individua, tako su i ti profesori postupali. Ne, nisam stvarno ništa tako nešto primetila na Muzičkoj akademiji, nikad toga nije bilo; na radiju sam isto bila u ženskoj redakciji i nisam osetila nikakav pritisak. Možda sam otišla rano, to je opet ono što smo pričale na početku, jer sve dok postoji taj neki zaštitnički odnos, sve je u redu, onog trenutka kad žena profesionalno krene da napreduje i postaje prava konkurencija, onda jednostavno…

Da li ste osetili da možete u Srbiji da napredujete kao kompozitorka?

- Mislim da sam ja s jedne strane, odgovorna da ispunim svoje dužnosti, ono što se traži za ispit, a sa druge strane, vrlo sam nemirna i radoznala, volim da ekskperimentišem, da tražim nove stvari - tu sam osetila neko zagušenje, pa sam na neki način shvatila da je određeni stil koji sam tada radila na Akademiji veoma prihvaćen i da ništa što odstupa od toga ne bi bilo prihvaćeno. Nekako sam se bila identifikovala sa tim eksperimentima - svugde u svetu postojao je uticaj roka, citati razno-razni, ta neka postmoderna... Bilo je teško da dobijem informaciju o nečemu što je drugačije i da imam tu slobodu da eksperimentišem sa svojom muzikom kako hoću. Stvoren je jedan dominantnan stil i ono što odstupa od toga - ne postoji. Tako da sam ja u tome osetila jednu veliku teskobu i osetila sam politički veliku teskobu.

Osetili ste to?

- A, kako da ne. Mislim, ja sam osetila nedostatak informacija i te slobode, a zatim to političko zagušenje bilo je strašno. Tako sam se ja od 1990. do 1992. bavila politikom. To ne volim mnogo da pričam.

U tom periodu niste stizali da se bavite umetnošću, niste hteli?

- Smatrala sam da sa ratom koji se dešava - kako bih rekla, neodgovorno, nečasno, baviti se umetnošću kad ljudi ginu. Postoji vreme za umetnost i vreme kad čovek ne može da se bavi umetnošću. Jedino preostaje da se čovek zatvori, da zatvori uši i oči ali nije bio trenutak za to.

Da li je to bilo presudno da ste Vi odlučili da odete?

- Da, apsolutno, jer 1992. godine sam shvatila da sam bila jako aktivna: prilikom osnivanja jedne opozicije organizovan je dobrotvorni koncert, sakupljanje para i sakupljanje potpisa i sve moguće demonstracije i šta sve ne. Puno sam radila na tome i 1992. godine sam shvatila da se situacija dugo neće promeniti i da ja ne mogu, prosto ne mogu da se izborim sa tom situacijom.

Kada razmišljate o tome, da li biste ponovo tako radili?

- Da, ne mogu ja ovde samo da se nerviram, taj deo ove zemlje ne mogu da... Nisam samo pobegla i zatvorila oči, radila sam, sav višak novca sam davala, sve što sam mogla ja sam uradila kao odgovorni građanin ali ja sam u to vreme imala bebu. Sin se rodio 1989. godine i nisam želela da jedno nedužno biće raste u ovakvoj sredini.

Kako se sin zove?

- Danilo.

Kako ste se odlučili za Boston?

- Sasvim slučajno. Mi smo otišli u Nju Jork, pa smo tamo bili nekoliko dana. Imali smo poznanike u Bostonu... Pozvali su nas da dođemo. Pa sam upoznala šefa departmana preko Nade Kolundžije. Ona je puno radila u Studentskom kulturnom centru, ona je jedan od mojih prvih izvođača i veliki prijatelj. Mi sve događaje iz Amerike planiramo. Ja sam preko nje čula Kejdža. To su bila ta izvođenja: Nada je svirala u to vreme kad niko ovde nije svirao ništa od Kejdža, Senakisa, i ceo taj repertoar koji nije ušao u školu u to vreme.

Šta današnji studenti kompozicije u Srbiji dobijaju?

- O tome ne znam ništa.

A u Bostonu?Vi ste tamo dugo...

- Radim dugo, već petnaestak godina, od 1997. godine. U početku nije bilo stalno, onda sam završila u departmanu na teoriji i volim to mesto. Šta mi dajemo studentima? Pa uvek je

borba između naprednog i konzervativnog, ali i naše škole, nismo to odlučili da bude oni kažu student sentri, znači nešto gde mi prilagođavamo program studentima a ne studente programu. Tako da imaju puno fleksibilnosti da izaberu šta će i kojim će putem ići.

Mnoštvo izbornih predmeta?

- Mnoštvo je izbornih predmeta iz raznih oblasti, koje oni mogu po svom slobodnom izboru da odaberu. Ima baš puno od eksprimentalne do klasične, naravno, avangarde, evropske mislim, stvarno ima.

Da li postoji minimum broja studenata da bi se organizovala grupa?

- Jeste, donja granica je sedam, što nije tako loše. Naravno, kod nas na Akademiji je bilo bolje, kod Mirjane Živković bilo je nas četvoro. Kad sam ja bila na početku, to je bilo najintenzivnije moguće studiranje - još sa Mirjanom...

Pamtite taj period?

- Da, s Mirjanom Živković, strahovito sam joj zahvalna zato što je ona zaista jedan odličan profesor, i rigorozan, mislim to svi znamo koji smo kod nje bili. Nema kod nje... jednostavno čovek, mora da nauči, ali ja sam zahvaljujući tome što sam učila kod Mirjane Živković dobila posao. Jer sve to francusko...

Vi ste bili njena asistentkunja?

- Ja sam bila i asistent, da. U trenutku kada sam ja mogla da se zaposlim na radiju izašao je konkurs na Akademiji i opet je tu moja majka odigrala glavnu ulogu, rekla je: - Biće ti lepše na Akademiji.

Kako izgledaju Vaša predavanja u odnosu na ova u Srbiji?

- Nemam puno informacija o tome kako se radi sada u Srbiji, znam kao je bilo, ali puno je promena sada ovde došlo, tamo je na neki način slično onome što smo mi ranije imali. Znači, postoje uvek osnovni kursevi koji moraju da se završe: posle toga iz teorije muzike i analize, a posle toga ima puno izbora. Znači, studenti mogu da biraju svoj put kroz program i da uzimaju predmete koji bi bili najkorisniji za njihovu budućnost. To se meni jako dopada u tom školstvu. Nešto na čemu ja insistiram je takozvana integracija znanja, što podrazumeva shvatanje naravno konceptualno i razumevanje materijala, da studenti muzike to primene direktno na muziku. Tako da u višim kursevima, na višim godinama studija, uvek imamo neki projekat gde oni zaista rade kreativno i na kraju i sviraju ili izvedu ili pišu... U svakom slučaju njihov projekat treba da bude prezentacija, ali sa muzikom kompletno integrisanom.

Broj studenata nije limitiran na Konzervatorijumu - koliko god ih ima zainteresovanih. Zavisi, naravno i od profesora koliko hoće da primi. Ako neko ima studio - naročito se to događa u kompoziciji i džez kompoziciji u džez odseku, da oni vrlo često dele studio, da im je

glavni profesor sa džeza, ali da hoće da kombinuju sa profesorom iz klasične kompozicije. Tako da je mogućnost kombinovanja studija i toga glavnog profesora vrlo velika i postoji fleksibilnost u tome.

Ja sam na muzičkoj teoriji, imam studente koji dolaze ili sa kompozicije ili sa džeza, ili sa odseka za savremenu improvizaciju. To su uglavnom radoznali studenti i zainteresuju se za neke oblasti pa dođu i kažu da li hoćeš ti da budeš moj studio profesor neko vreme ili svake druge nedelje. Tako da sam baš zadovoljna što naša škola to dozvoljava. Nema te posesivnosti glavnog profesora, smanjena je ovom mogućnošću. Naravno, stvari se ipak menjaju kada je u pitanju profesor violine ili profesor klavira - imaju prava, ali je manje slučajeva da studenti kombinuju te glavne profesore.

Koliko Vam ostaje vremena za komponovanje?

- Onoliko vremena koliko mogu da proširim tih 24 sata. Prvo je porodica, onda je tu posao, pošto od nečega mora da se živi, pa onda dođe kompozicija: koliko god imam slobodnog vremena posvetim ga komponovanju.

Da li to znači da je od komponovanja vrlo teško živeti?

- Pa, teško je živeti od komponovanja, naročito od ove savremene muzike da kažem, to više nije klasična, zovu je umetnička, sve te kategorije u stvari se polako razgrađuju, ali da kažem, u stvari nekomercijalne muzike, to bi još možda bilo najpreciznije, tako da, naravno, postoji sloboda opredeljenja.

Postoje slobodni kompozitori koji imaju jako mnogo vremena za komponovanje, za pisanje grantova za sve koji se opredeljuju na taj nesiguran put slobodnih umetnika koji se snađu ili se ne snađu ili rade neke dodatne male poslove koji vrlo često i nisu u struci. I postoji druga grupa kompozitora koja se odlučuje za to da ipak ima nešto stabilno, uglavnom su to ljudi koji imaju porodicu, pa je onda ta odgovornost takva da je možda pritisak nešto veći; onda se pravi balans između predavanja, posla i komponovanja. Sigurnost egnizstencije je u pitanju. Zato što se situacija menja. Ova kriza je, na primer, u Americi donela zatvaranje ogromnog broja umetničkih organizacija koje su uglavnom zasnovane na slobodnim umetnicima i zaista im nije bilo lako. Do sada su se nešto malo snašli, ali ne naročito.

Da li ste bili možda u Srbiji članica Udruženja?

- Relativno skoro sam postala, to su te non-profit organizacije, u mikro-tonalnom udruženju (Microtona society). U stvari je to manja grupa kompozitora, registrovani su kao takvi. Ja samo razmišljam, mislim da bi bilo pametno i to je sad počelo da me interesuje, da i ja isto registrujem svoju non-profit organizaciju. Još uvek nisam sigurna šta je bolje: da li da čovek ide sam ili da se kompozitori udruže i da idu kao grupa. Kada se grupa registruje,

postoji neka prednost u dobijanju nekih grantova. Isto tako, popularizacija te organizacije i muzike mnogo je bolja, onda se objavljuje mnogo češće u javnosti ako je tu grupa kompozitora koji to rade i koji imaju sličan umetnički interes... Pa onda, u grupi se raspodele dužnosti, što je malo lakše nego kada čovek radi sve sam. Ono što se naravno uvek gubi sa grupom je sloboda u odlučivanju... I taj balans nije lako napraviti, ali čini mi se da ću pokušati.

Koliki je procenat kompozitora i kompozitorki na fakultetu gde radite?

- Ja mislim da je još uvek više u korist muškog sveta, uopšte kompozitori su još uvek muški, kompozitori su privilegovani. Jedna kompozitorka iz Njujorka je na internetu napisala, revoltirana, da je u poslednjih mnogo godina procenat nagrada iz kompozicije koje su dobili muški kompozitori i ženski kompozitori u disbalansu. Ne znam tačno brojeve, ali znam da postoji na Katedri za kompoziciju tri ili četiri profesora kompozicije a postoji samo jedna žena kompozitor. Vrlo je slično i sa šefovima katedara. Uglavnom su tu muškarci i tu sam ja počašćena i zadovoljna, što se administracija odlučila da na našem departmanu bude žena. Sada se, čini mi se, trude da to nekako naprave malo ravnopravnije.

Da li možda postoji razlika u finansijama, u plati?

To je sve naravno, confidencial. Apsolutno čovek ne može znati koliko ko ima platu, tako da ne mogu ništa da kažem, zato što to ne može da se proveri. Još uvek se priča da su muškarci povlašćeni u platama, ali to je naravno neformalno i bila bi potrebna ozbiljna studija o tome.

Da li mislite da u dobijanju određenih porudžbina za neke velike manifestacije ili velike organizacije postoji razlika?

- Sve se dobija preko rezimea i biografije, pa ako su muškarci favorizovani u smislu dobijanja nagrada, onda se to reflektuje i na porudžbine. Mada ima dosta kompozitorki u Americi, ne mislim da je to veliki problem ali izgleda to još uvek jeste to problem.

Da li Vi osećate neku vrstu ženskog muzičkog pisma?

- To jeste isto veliko pitanje, pošto su žene kompozitori od skora relativno priznate. Ja uopšte nisam pristalica te teorije razlika po polovima u umetnosti, ali sigurno da neki senzibilitet koji je nešto različit uvek izbija na površinu. Naravno, svakako ima puno muških kompozitora koji mogu da imaju ženski senzibilitet i ženskih koji mogu da imaju izražen muški senzibilitet. Ja verujem da se to odražava kao i sve moguće druge komponente ličnosti, ali verovatno da ima razlike. Ja ne bih mogla to da dokumentujem.

Da li trenutno nešto komponujete?

- Trenutno radim na kompoziciji za elektroniku, biće za kamerni ansambl i za video, koja je zasnovana na procesu bilforkacije i to je algoritmična kompozicija. Treba da se izvede u Hamburgu na Festivalu nove muzike ove godine u oktobru mesecu. U septembru je Festival Harija Parča, američkog eksperimentalnog kompozitora. To je isto kompozicija za elektroniku i uključuje rad sa mikrotonalnošću. Onda ću da radim jednu porudžbinu divnog kamernog ansambla u Bostonu, mislim negde u proleće da ću da je završim, biće zasnovana na algoritmima sa kojima ja radim.

Da li postoji mogućnost da se neke od tih kompozicija izvedu ovde kod nas?

- Za ovde ja bih morala da razgovaram sa ljudima i verujem da bi prijem bio dobar i saradnja je dobra, ali nekako nisam imala puno vremena, osim što se nadam i radujem saradnji sa Matematičkim institutom, pošto tu postoje mlađi matematičari koji se interesuju za muziku i prave paralele. Posle ovog razgovora imam sastanak sa jednim od njih i možda ćemo raditi zajedno, pa će se onda možda izvesti nešto u Danima matematike sledeće godine, ako se dobiju finansijska sredstva za tu manifestaciju. To bi mi bilo izuzetno drago, tome bih se jako radovala. Razgovarala sam sa nekima od mojih ovde pozvanih kolega i da se uskoro napravi možda autorsko veče uskoro isto tako sa elektronskom muzikom i videom - to bi mi bilo jako drago, baš bih se radovala, ali nisam imala dovoljno vremena, pa ću sad kad se vratim da nastavim.

Ne znam u kojoj meri se ta vrsta muzike ovde stvara. U svetu se sada dosta priča o tome, piše se o tome i prave se analize stare muzike, klasične muzike putem nekih matematičkih formula, pošto zaista ima sličnosti. Ljudi otkrivaju i počinju sve više da se radi na tome. Mislim da je Zoran Erić radio nešto na tome. Možda su tu neki mladi za koje ja još ne znam. Vidim da su matematičari zainteresovani. Nije to samo matematika, to je u stvari computation, programiranje... znači sve generišu u kompjuteru, a koliko ih je inspirisano time... To je glavna razlika između kompozitora koji su inspirisani i prave te muzičke asocijacije, jedne različite procese iz prirode preko matematike, a koliko njih zaista koristi te procese, takve kakvi jesu da bi se pravila muzika. U tom smislu ne znam tačno ko šta ovde radi. Mi smo svi koji to radimo još uvek pioniri. Ja imam osećaj da će se to fantastično razviti, a možda će se i ugasiti. Ja verujem da će se razviti u budućnosti.

Koja je Vaša najčešća inspiracija za komponovanje?

- Definitivno priroda! Onda ti matematički procesi i fizika, procesi koji objašnjavaju to u prirodi što mi doživljavamo kao nešto, kao lepotu i kao inspiraciju, tako da to je glavna inspiracija i ja jako volim matematičke grafičke reprezentacije tih raznoraznih procesa. Mislim to je jako lepo gledati i raditi na upoznavanju sa tim konceptima matematičkim, jer

kad se čovek vrati prirodi onda mnogo više vidi kako su te strukture u prirodi organizovane i kako su lepe i kako su neverovatno inteligentne. Baš sad sam na moru videla neku školju koja me je podsetila na taj jedan celularni automat, algoritam... Naravno nije identično kao kad generišemo, ali izuzetno podseća, pa sam je analizirala i donela je ovde da mi stoji i da je gledam. Tako da čovek počinje da posmatra i muziku i prirodu na neki način možda i život generalno, malo drugačije kad krene da se bavi, interesuje i čita i radi na toj muzici.

Da li je komponovanje inspiracija ili...

- Čini mi se da je u stvari dopuna svakodnevnom životu. Pošto se svakodnevni život ne može izbeći: rutina iz dana u dan, ponavljanje i svega i svakodnevna borba, počev od autobusa, parkinga i tako... Onda je ovo jedna zaista divna dopuna tog života gde čovek može da stvara svoj svet, gde je potpuno slobodan da stvara svoje idealne svetove, koje ne može da doživi inače. To je kao neka posebna zona gde zaista može da se otputuje vrlo daleko i u nešto što je potpuno u skladu sa sopstvenim pogledima na svet, na prirodu, na lepotu. Prosto je jedno fizičko okrepljenje to raditi.

Kada Vi to radite?

- Noću. Preko dana ima puno distrakcije. Kao što znamo, zvone telefoni, ukućani su tu, uvek nekome nešto treba i tako. Ja se ne osećam dobro u tome da se zatvorim u svoju sobi i kažem nemojte da me uznemiravate sada radim. Nego su uvek moji ukućani dobrodošli da uđu, i šta god da im treba, da razgovaraju. I onda je zaista noć jedno divno vreme, sve se smiri, i noć je dugačka. To je prednost raditi noću, jer nije limitirana na sat-dva-tri, nego ako se počne negde oko 11 uveče, što je obično 10-11 uveče, onda ako čovek radi do nekih pet, to je ipak šest sati jednog bloka, gde ne postoje nikakva uznemiravanja. Naravno, problem je sutradan otići na posao. Ali za mene je to postao jedini način, jedino vreme kada ja mogu da radim. Kada su u pitanju rokovi i kad je ostalo još nekoliko dana do završnog roka, onda naravno radim i danju i noću.

Da li primećujete kod svog sina neke nasledne osobine za muziku?

- Mislim da dâ. Naravno, on sluša različitu muziku. Sluša muziku svoje mladosti, ne moje ali prolazi kroz te faze raznih muzika, ali to jeste interesantno. On uvek čuje sve šta ja radim i volim da čujem njegove komentare. Nekada su zaista jako dobri, naročito zato što je on naravno iz druge generacije i mene jako zanima kako sad njegova generacija čuje to što ja radim. Da li ima nekih dodirnih tačaka sa njihovim svetom, sa njihovim maštanjem, sa njihovim zvukom... Tako da je on zaista u toku šta ja radim. Ja mu uvek i objasnim šta je to, zašto je, kako je, odakle dolazi i onda imamo lepu razmenu i razgovore o tome što ja radim, a on voli isto to - iz hobija da komponuje, tako da isto radi puno sa tim svim elektronskim

softverima, ali njega zanima više popularna muzika mladih, jer oni svi sad vole da eksperimentišu sa elektronikom i da stavljaju te ritmove i da uzimaju semplove i da to kombinuju, ali on zaista radi tu svoju muziku i zadovoljan je tim što radi. Uvek sam ja ta koja kažem: - Pa dobro, ako već imaš ovo, što ne bi to negde stavio ili napravio CD ili nešto? Za sada neće, zasada samo tako uživa u tome. Tako da postoji tu i genetika, vrlo često se desi da se njemu nešto jako dopadne što se i meni dopada. Mislim da ima puno smisla za boju zvuka, što sam ja uvek izuzetno volela da radim i to mi jako prija. Možda i neki motivi ili način rada sa materijalom mu je blisko, konceptualno. A ta razmena i ti razgovori to ide još od tate, pa onda još od jedne generacije se to provlači i provuklo se i kod njega.

Da li je suprug isto u umetničkim vodama?

- Nije, mada voli umetnost, vrlo je obazriv sa komentarima koji bi ušli u detalje. Uglavnom je pozitivan. On smatra da je biti pozitivan najvažnije, a da sad nešto raspravljamo o tome, u to se ne upušta.

Imam punu podršku porodice da se bavim svojom profesijom**.** Naravno da nisu naročito srećni kada sam jako zauzeta, ali ja se trudim, vrata moje radne sobe su uvek otvorena, da im ništa ne oduzmem. Mada se to svakako oseća, mislim pažljivi su i oni: kad vide da imam puno posla, onda oni vode računa.

Koliko mediji mogu da pomognu ili odmognu nekom umetniku?

- Mogu da pomognu, naravno, u popularizaciji nečije muzike i u građenju biografije i u popularisanju nečijeg imena i muzike. Međutim, isto tako mogu da i odmognu u smislu ne naročito dubokog razumevanja toga što neko radi, tako da mi se nekad čini da mogu da dovedu do ograničavanja umetnika. U smislu prihvatanja nekih stvari, neprihvatanja drugih stvari, pogrešnog razumevanja ili nerazumevanja. Mediji su dobri, pogotovo za one koji se bave muzikom i hoće da žive od nje. Mediji treba da podržavaju umetnost, ali sa medijima svako treba da bude veoma obazriv.

Naravno, tu postoji nekad i politička podrška i neki drugi vanumetnički faktori. Nekad je u pitanju samo ličnost kompozitora: ima uvek onih koji su mnogo bolji sa osvajanjem medija i javnosti i probitačniji, da kažemo, i imaju bolju socijalnu inteligenciju. Ima onih koji su povučeniji. Mora da se napravi neki balans, jer ulagati puno vremena u medije, nema se vremena. A i nepravde i nejednakosti ne mogu da se zaobiđu, to je toliko deo našeg rada, da prosto nekad čovek jednostavno pusti neka ide tako kako ide, pa šta bude. Obično dok smo mlađi, to može da izazove jake emocije, ali najpametnije je i da se ne obraća pažnja na to. E sad, ako se ne obraća pažnja, onda je to, naravno, nauštrb neke buduće biografije, ali se dobija neki mir.

Da li se sećate svoje prve kompozicije?

- U trećem razredu gimnazije, ne sećam se tačno. Za klavir, nije tu bilo neke zrelosti... Međutim, prva kompozicija je bila baš onako pod uticajem tog minimalizma koji se radio u Studentskom kulturnom centru, to je naš *Opus 4,* koji je u to vreme bio izuzetno avangardan i prihvatili su mlade kompozitore koji su bili zainteresovani za tu muziku. Išli smo na sastanke i onda sam ja oduševljena svim tim napisala svoju prvu kompoziciju. Imala sam 17 godina i to je na Aprilskim susretima 1977. bilo izvođeno. To je jedna jako lepa priča. Ja sam je napisala, ali sam se bojala da im dam za izvođenje. Bilo mi je tada strašno da ja „preuzmem odgovornost" za tolike ljude u publici, to su bili vrlo posećeni Aprilski susreti u SKC-u. Onda je za mene bila strašna odgovornost da ja sad držim ljude u toj sali da oni slušaju neki moj eksperiment. I moji jako dobri prijatelji, Jelena Mihajlović, koja sada radi na Muzičkoj akademiji i Aleksandar Damjanović, kada ja nisam bila kod kuće, dođu kod moje mame i kažu: „Jao, nama hitno treba partitura za izvođenje!" Mama nije znala da ja neću da dam partituru. I naravno, pusti ih i oni uzmu partituru i onda su mi rekli, posle izvesnog vremena: - E, da li znaš da imaš izvođenje? Tako da su oni sve završili za mene i spremili, zakazali i evo, tako su me iznenadili. Ja sam bila zaprepašćena, ali se sve to jako lepo završilo. Bilo je lepo izvedeno, publika je lepo prihvatila, meni se sve to dopalo i tako me moje prvo izvođenje uvek podseća na to kako su divna prijateljstva postojala u to vreme, i kako su ti mladi ljudi bili fantastični.

Da li ste sada u kontaktu sa nekima od njih?

- Sa Jelenom Mihajlović kad god mogu, nismo se u mislima udaljile i mislim da bismo se nas dve apsolutno uvek, u svakom dobu života, dobro slagale ali prosto su nam se putevi malo razdvojili. Aleksandar Damjanović je u Francuskoj i nešto sam sa njim izgubila kontakt. Nažalost, 10-15 godina smo to održavali, pa onda je opet svako je pošao nekim svojim životnim putem, prosto smo se zagubili, izgubili.

Da li su Vam i danas žive neke pozitivne emocije iz perioda studiranja?

- Naša Muzička akademija je meni ipak dala osnove i za ovo što sada radim, i za predavanja, a i za kompoziciju. Ipak su meni najdraži trenuci vezani za Studentski kulturni centar, gde se dešavalo jako mnogo interesantnih stvari i to baš novih stvari, tako što se tiče nekih emocija, još uvek kad dođem u Beograd nađem se, naravno, sa Nadom Kolundžijom, ona je bila isto član te grupe, sa Mišom Savićem skoro uvek, tako da se to održava. To su ovako možda najemotivniji, najtopliji trenuci kojih mogu da se setim, a i najveći uticaj. Kažem, bez obzira na to što mi je Akademija definitivno pružila tu neku podlogu, stručnu, od koje sam ja krenula i bez koje nikakvo ne bih mogla da opstanem.

Kako ste nastavili svoje usavršavanje kada ste otišli? Da li ste se osećali dovoljno sigurnom i sa dovoljno znanja da se uklopite u novu sredinu i novo školovanje?

- Tamo? Da. Pa, ovako: ono što sam osetila da mi je donekle nedostajalo tamo je svakako bila savremena muzika, mislim sistematski pristup savremenoj muzici zato što su kompozitori koji su došli iz drugih zemalja su imali mnogo više prilika, pre svega više literature, više ploča, te muzike. To mi je bilo mnogo više dostupno. Što se klasične muzike tiče, mislim da sam bila u velikoj prednosti nad drugima, i što se tiče pripreme i što se tiče znanja, pošto sam ja bila i asistent Mirjane Živković, od nje sam jako mnogo naučila, i naravno iz knjiga Vlastimira Peričića, koje su bile fantastične, ali i od Vlastimira Trajkovića, mog profesora kompozicije. Ali što se tiče baš savremene muzike, to je bio kao neki novi početak. Kažem bila sam potpuno fascinirana koliko je bogata i svakom dostupna literatura u tim njihovim bibliotekama, koje su divne i u koje praktično zaista svako može da uđe. Pristup informacijama u savremenoj muzici - to je na neki način, bio za mene kulturni šok.

Niste na Tribini kompozitora?

- Pa, ove godine mi se čini da je program bio posvećen horskoj muzici, a ja nisam nikad imala afiniteta da komponujem horsku muziku, pa onda nekako...

Prošle godine ste bili?

- Prošle godine sam bila, jeste, i poslala sam jednu kompoziciju za violinu, to je neko video i to je bilo izvedeno. Maja Jokanović je to svirala, tako da kada se tema Tribine poklopi sa onim što ja radim, onda mi je naravno jako drago da budem tu, tako da ne znam... Ove godine svakako neću, ali bih volela sledeće godine, sledeće sezone ili možda one tamo, kada bih uradila nešto, da bude neko moje autorsko veče ili da delim autorsko veče sa nekim ili tako nešto. Ništa nije precizirano.

Vi ste rekli da ste se družili sa Ljubicom Marić?

- Ja sam se gotovo četiri godine vrlo intenzivno družila sa njom i ono što zaista mora da se kaže je da je Ljubica i kao žena kompozitor (naravno, svakako se ona ne bi složila sa nazivom žena kompozitor), nama ipak bila jako važna, jer ona je toliko rano i za svetske prilike bila posvećena jedino kompoziciji kao žena. Tako da je to jako važno bilo i za nas žene kompozitore i za sve mlade kompozitore. Mislim da je bilo važno razgovarati sa njom. Ljubica je bila potpuno netipična, izuzetna osoba. Čovek ne može da se druži sa njom, a da ne bude pod njenim uticajem, a da to ne ostavi trajne posledice, to prosto ne bi bilo moguće. Tako da ti razgovori i to druženje i te razmene misli o svim mogućim i nemogućim temama, pa i muzika, sve je to bilo veoma važno ali jednako važne su bile i druge teme. Umetnost uopšte, život uopšte, iskustvo, znanje, šta znači znanje, mudrost, mislim sve su to neke teme o

kojima je bilo izuzetno zanimljivo diskutovati sa njom. Ono što je lepo i dragoceno kod Ljubice je to što njeni razgovori i njene misli nisu bili zatvoreni, u smislu - ovo je dobro, ovo nije dobro - nego je uvek sve bilo jako otvoreno. To je taj njen uticaj: kako misliti o stvarima i kako pristupiti bilo čemu što je važno u životu. Ona je to radila sa velikom otvorenošću i tolerancijom za različite vizije, ili za različite puteve koji nisu uobičajeni, specijalno one koji u stvari beže svakodnevnoj klasifikaciji i rutini… Ljubica je imala tu ogromnu pauzu posle majčine smrti i posle toga nije htela da napiše nijedno delo koje bi bilo za veći ansambl ili za orkestar ili tako neke dužine. Ljubica je bila strašno verna sebi i svom osećanju šta ona prihvata, šta ne prihvata, šta joj odgovara, šta ne odgovara. Uopšte nije bila žena od kompromisa. I u toj situaciji, teško je imati porodicu. Zato porodica, kao što sam na početku rekla, podrazumeva i egzistenciju, i kompromise razne... Ljubica nije mogla živeti od svog komponovanja. Ovo je sigurno podatak koji treba proveriti, njoj je jako mnogo pomagala penzija njene majke. Njih dve su živele jako skromno i uglavnom od majčine penzije, jer Ljubica je vrlo kratko radila. Njoj taj stalni radni odnos nije bio rešenje u životu koje bi ona mogla da prihvati. Tako da od naših tantijema ovde niko – osim od ove komercijalne muzike, narodne muzike, muzike za reklame ili nekih popularnih hitova - ne može da živi. Oni koji su počeli da rade muziku za film, znači primenjena muzika, možda da. Ona je kažem, jako skromno živela, sve dok nije postala član Akademije nauka i dobila akademski dodatak, kada je njena finansijska situacija postala malo bolja. Inače, njena finansijska situacija celog njenog života je bila, mislim tog umetničkog života, prilično teška, što njoj zaista nije bilo toliko važno.

U mešovitom društvu ona zaista kaže, kao što i ja u svojim ranijim godinama, sad sam stabilnija, ali u ranijim godinama uvek sam smatrala da je reći: „Ovo je sad koncert žena kompozitora" u stvari prava diskriminacija, zato što sada mi na neki način izdvajamo sebe i stavljamo u jednu posebnu grupu, što je definitivno protiv svih ciljeva da se dokaže da je to normalno i da smo mi potpuno jednake kao i muškarci kompozitori, mi smo svi kompozitori. Ta podela koju su žene prihvatile na neki način potencira diskriminaciju i potencira tu viziju da je žena kompozitor nešto drugo od muškarca kompozitora, odmah se pravi podela, znači onda nismo, mi sami kažemo, nismo jednaki. I to ima jako mnogo smisla i ja sam to dugo mislila, dok nisam došla u tu situaciju da ste to pročitali negde, ne mogu se setiti, kad je bio taj neki ženski koncert, ja sam shvatila da se u stvari ja jako lepo razumem i da mi je lakša ta organizacija i sve to, zato što su žene u pitanju. Tako da je bilo prijatno iskustvo, ali sa nekog zaista ovako višeg nivoa i perspektive, jednog sledećeg nivoa perspektive, nije naročito dobro, zato što se eto mi izdvajamo. Naravno, mi možemo isto tako da se izdvojimo i da kažemo mi

smo superiorne. Superiorne u odnosu na muškarce, pa ne želimo da oni budu deo tih koncerata, što opet ne valja. Mislim onda mi preuzimamo njihovu ulogu. To je revolt, zato što su žene toliko dugo bile isključivane, da je to neki revolt da se napravi takva situacija da bi se možda prosto muškarci trgli i shvatili šta oni u stvari rade i šta su radili toliko dugo, ali to svakako nije trajno rešenje.

Da li ste kod Ljubice i slušali muziku?

- Ne, uglavnom ne. Ona je bila izuzetno osetljiva na zvuk, što ja sada u ovim godinama razumem, jer kao što hrana ili svetlo ili sve to, svaki zvuk u stvari zaista utiče na nas. Utiče i psihološki i emocionalno i, na kraju krajeva, možemo otići u tu krajnost fizički, kao na primer, što bi Štokhauzen smatrao da kad se čuje da zvuk direktno utiče na telo i da smo posle određene muzike mi drugačiji jer je to fizički fenomen. E, tako je i Ljubica smatrala da je muzika imala strašan uticaj na nju i onda ako neko, toliko jako deluje na vas, onda je šansa da se tek tako, mislim ne tek tako ali da se sluša muzika i to mnogo manja, zato što je to prosto neka kao velika retkost da se čuje muzika, pa ima veliki značaj onda kada se čuje i treba se za to pripremiti, ne može tek tako.

Da li se sećate ko je osim Vas bio na tim druženjima?

- Ljubica se upoznala sa Nadom Kolundžijom, pošto smo se mi družile, i jako je volela Nadu, onda je tu bio naravno i Skovran i Srđan Grujić, i drugi njeni izvođači. Ona je najčešće sa najvećim zadovoljstvom muziku svoju i pisala i želela da je izvode ljudi koje ona ceni i koje ona voli i koji su joj interesantni. To je bilo izuzetno selektivno. Ona je bila jako selektivna i sa prijateljima i sa poznanicima i sa izvođačima, baš zbog toga što nikad nije želela da pravi bilo kakav kompromis i onda je i to, verovatno smanjivalo broj izvođenja njene muzike tokom..

Da li Vi sad možete isto tako da selektujete ko će da izvodi Vaše delo?

- Da, želim. I ja isto tako sa najvećim zadovoljstvom radim za ljude čiji zvuk znam. Sad pišem kompoziciju za violinu... Najviše volim da imam izvođača i da čujem izvođača, izvođačev senzibilitet i ton i prirodu i onda da za to radim. To mi je najzanimljivije. I to me najviše povuče, a onda posle toga, kad neko drugi uzme to da izvodi, onda čovek zažmuri i nada se da je, da će biti ono što je kompozitor zamislio.

Da li biste želeli nešto da dodate?

- Zaista bi bilo fantastično da u nekom negde izdanju postoje zvučni primeri, jer ovo su ipak reči, posle nekog opisa kompozitora, to je najbolji način da se stekne utisak.

Da li tako nešto postoji kod Vas?

- Sad sve više i više ima tih knjiga koje uključuju i CD. Ali, to poskupljuje štampu i knjigu, tako da su novi pokušaji da se u knjigu ubace linkovi za internet, što onda ne poskupljuje štampu, a pojednostavljuje sve. To bi onda trebalo neka izdavačka kuća ili neke institucije da sponzorišu, mislim da taj internet sajt bude siguran. Čula sam da je to i u udžbenicima veliki problem, pošto uvek žele da uključe muziku ali onda to jako mnogo poskupljuje štampu. Ljudi će pročitati o ovoj osobi, onoj osobi, svako ima neke svoje afinitete i ideje - jao baš ovaj kompozitor, kompozitorka je strašno zanimljiva, ali to ništa ne znači, ako se ne čuje muzika. Jer samo tako može i da opstane priča, mislim i nevažna je, a i zaboravi se lako ako ne stoji muzika iza toga.

Koliko je u inostranstvu izdavaštvo aktivno?

- Vrlo je aktivno. Naravno, to podrazumeva ogromnu investiciju vremena. Ja mislim da nije naročito teško, samo treba osetiti trenutak šta je zanimljivo izdavačima i za čim postoji potreba. Pošto svi izdavači dolaze, nacionalne konferencije udruženja, teoretičara ili udruženje muzikologa, na primer Oksforda, Kembridža i vrlo su otvoreni da pričaju. Oni slušaju prezentacije ljudi na konferencijama i onda biraju njima zanimljive teme i naravno da se dogodi da priđu i da kažu: - Eto mi bismo bili zainteresovani, ako biste Vi napisali knjigu... Izdavaštvo je izuzetno živo, ukoliko čovek hoće da krene tim putem.

Kada možemo očekivati nešto od Vaše muzike u Srbiji?

- Možda sledećeg proleća, ako se bude nešto desilo sa Matematičkim institutom, probaću. Uvek kad čovek ode, tamo ima jako mnogo posla i kad pomisli na Beograd, uvek se svede to na bliske prijatelje i familiju

Hvala Vam na razgovoru.

7.2.4.

***Ana** (1968), Beograd* **'Ja se u stvari igram'**

Snimanje: Svenka Savić; Nataša Kostadinović
Transrkipcija: Marija Vojvodić; Rozmeri Sarić
Snimano: 26.06.2010. u restoranu na obali Dunava u Zemunu i 31.7.2012. u kafiću na Terazijama u Beogradu

Bilo bi mi drago kada bi počeli razgovor od detinjstva

- Da, znači da počnem baš od detinjstva i od početka mojih muzičkih aktivnosti. Ja sam kao mala devojčica od četiri - pet godina išla na časove klasičnog baleta. To je početkom sedamdesetih godina, negde druga treća... To je bio moj prvi susret sa umetnošću i prva umetnička razočarenja koja su me kasnije dovela do onoga gde sam ja sada. To je, mislim, vrlo značajno, o tome ću pričati kasnije. Znači, prvi susret sa muzikom je bio preko pokreta. I ja mislim da je jako teško nekada praviti liniju između ove vrste umetnosti ili neke druge, pogotovo kada je dete u pitanju. Znači, dete igra, slušajući muziku i uči se od malena odnosno ja sam učila da slušam da bih mogla da pratim. Vremenom sam se upisala, posle tri ili četiri godine baleta, u muzičku školu i na žalost sam morala da prekinem sa učenjem baleta jer je to bilo suviše obaveza za jednu devojčicu koja je tek počela da ide u osnovnu školu, a upisala sam se i u muzičku zato što je moja sestra svirala klavir. Pa naravno, starija sestra se uvek kopira i uvek je idol mlađoj sestri.

Dakle, počela sam muziku na neki najčistiji najinstinktivniji način i moram reći da su verovatno, mnoge okolnosti uticale na to da ostanem u toj umetničkoj sredini. Zapravo, moja učiteljica u osnovnoj školi Lucija Subotički je svirala klavir i vodila časove glume. I stalno je potencirala umetnost, lepo izražavanje kao i muziku. Da li je to bila slučajnost ili je to mene podsticalo da se time bavim - to je sad pitanje ali ja sam se jako dobro osećala u tom svetu pozornice kao takvoj, gde može da se iz muzike stvore osećaji i doživljaji.

Od četvrte do osme godine sam išla u baletsku školu, znači od sedamdeset druge do sedamdeset šeste i sedamdeset šeste sam počela muzičku u Zemunu „Kosta Manojlović". Muzička škola je bilo nešto prelepo za mene, nešto čemu sam se vrlo brzo prilagodila, možda zato što je moja sestra svirala i onda je to meni bilo lakše kao i škola što mi je išla lako zato što je moja sestra već išla u školu. Ali u isto vreme bilo mi je jako žao što sam ostavila balet, osećala sam tu ljubav za scenom i u trećem razredu osnovne škole sam se upisala u dramsku sekciju Doma pionira. I susret sa dramskim pedagogom Zorom Bokšan Tanurdžić je bio jako

važan u mom životu. Uopšte, temelji mog interesovanja i mog znanja, pored velike roditeljske pomoći, su bile moja profesorka klavira Davorka Šperc Polajac, koja i dan danas predaje u muzičkoj školi u Zemunu. Ja sam bila jedna od prvih njenih generacija, kao mlada je počela, ona je bila jako važna ne samo zbog toga što me naučila, kod nje sam počela muziku i klavir, već zato što je ona u nekim kasnijim godinama shvatila da je moj pravi talenat možda negde drugde, ne u izvođačkoj strani već u kreativnoj. I ona je meni jako pomogla u tom smislu jer me je gurala u tom drugom pravcu.

A druga opet paralelno sa muzičkom školom i sa osnovnom školom je bila moja dramska sekcija. Zora Bokšan Tanurdžić (koja je sada u penziji) i koja je bila jedan predivan dramski pedagog. Iz te škole dolazi mnogo današnjih glumaca, ali ono što se meni naročito sviđa, ono što je bilo najznačajnije za mene, je što ona nije želela da od nas napravi glumce, već da stimuliše našu maštu, da podstiče lepo izražavanje da podstiče stvaranje kroz priče, razvijanje mašte i komunikaciju između dece... Ceo njen pedagoški rad je izuzetno značajan i ona je izdala pre par godina knjigu u vezi sa tim. To je sve uticalo na moj sadašnji rad i ceo taj kontakt sa scenom sa više strana: najpre s baletom zatim izražavanje i dramska delatnost kao i muzika. I mislim da sam ja našla sve to sveobuhvatno umetničko delo u operi kojoj sam naročito privržena i koja mi naročito puno znači.

Šta su Vam roditelji po profesiji?

- Odrasla sam u srećnoj porodici, jednostavnoj, poštenoj, radnoj, skromnoj. Umetnika nema ali se oseća jak talenat za smeh, za radost, za imitaciju. Mama je zubni asistent u penziji, a otac istoričar u penziji. Imao je divan posao, radio je u Zavodu za zaštitu spomenika kulture Srbije i bavio se restauracijon crkava i manastira, srpskom istorijom, uzrocima I svetskog rata, Srpskog ustanka. Pisao je knjige. Moja sestra i ja bile smo uvek u kontaktu sa njim i sa njegovim kolegama koji su arhitekte i slikari koji su radili na restauraciji crkava i manastira. Tako smo mi rano znale dosta o tome i putovale često sa njim, kad god smo mogle, na neka kraća putovanja, tako da nam je ta naša kulturna baština bila bliska. Moj otac je bio jako dobar imitator, imitirao je sve u porodici: kako se ko kreće, kako ko igra, kako peva, i imao je izuzetan osećaj za glumu, koji naravno nije mogao, sticajem raznih okolnosti da razvije. I imao je jako dobar sluh. Svirao je usnu harmoniku i veoma je lepo pevao, mada je imao problema sa glasnim žicama, tako da iz zdravstvenih razloga nije mogao da peva. Zapravo nas je on upisao u muzičku školu, mene i sestru.

Sestra je oduvek bila jako, jako talentovana za razne umetnosti, lepo se izražavala i veoma je dobro svirala klavir. Završila je dva ili tri razreda srednje muzičke, Odsek za klavir, ali je završila mašinski fakultet. Veliki je ljubitelj knjiga i jako smo bliske.

Da li su roditelji imali uticaja na Vaše muzičko školovanje?

- Pa, roditelji su me upisali na balet pa su me upisali u muzičku... Kad sam htela da upišem kompoziciju, kad sam rekla da mene to zanima, mama je rekla da je to njoj malo nesigurno da se neko bavi umetnošću. Kako ćeš ti živeti? Međutim, moj otac je mnogo radio sa umetnicima i sa slikarima i to je nešto što njega jako zanima i on je jednostavno bio mnogo bliži tom svetu. I on je mene podržao. Mi smo porodica koja se voli i koja se drži u slozi.

Da li je neko zapisao Vašu prvu kompoziciju, onu koju ste komponovali sa četiri godine?

- Niko nije zapisao, ja se samo sećam pratnje zato što sam napisala pratnju i melodiju za Kinesku pesmicu i rekla sam mojoj drugarici da me prati na basu klavira, a ja sam svirala melodiju. Mislila sam da sva deca sviraju i improvizuju na instrumentima, da je to naravno normalno. I kasnije sam u školi komponovala, nisam znala da je to nešto različito. Pisala sam pesmice za našu školu, za naš razred. Nama je to bilo zanimljivo u školi da napišemo svi tekst recimo, to nije bilo ništa specijalno u našim glavama, a ja da napišem muziku. Tek sa negde 15 - 16 odlučila sam da bih zapravo to želela da radim.

Osetili ste da bi to mogao da bude Vaš poziv?

- Apsolutno. Uopšte, kreiranje je nešto što sam ja volela, a ja sam se dugo bavila i pozorištem i to me je zanimalo, zapravo režija me jako zanimala. Na kraju sam se odlučila za muziku, ali ta ljubav prema sceni je ostala do dana današnjeg. Znači, završena srednja muzička škola i posle toga sam se upisala na Akademiju.

Nastavili ste Akademiju u Novom Sadu?

- Da, imala sam priliku da idem u Novi Sad, jer smo tamo imali neke rođake, ali sam išla uvek i kod jedne moje prijateljice sa kojom sam provodila leto u Crnoj Gori, jer su naši roditelji tamo imali vikendice. Više smo bile kao sestre: to je Jelena Đukić iz Novog Sada, sa Istarskog keja. Kod nje sam dolazila i svaki put kad sam bila u Novom Sadu. Ja sam volela taj grad. Nekoliko godina kasnije, kad je trebalo da se upišem na Akademiju, ja sam konkurisala na oba fakulteta – i u Beogradu, sticajem okolnosti nisam bila primljena. Prvo sam dobila rezultat iz Novog Sada, da sam primljena na kompoziciju. Rekla sam svojim roditeljima: - I ako sam primljena u Beogradu, ja neću da idem u Beograd, ja hoću u Novi Sad. Tako sam ja zapravo taj neuspeh u Beogradu doživela kao sreću, lični uspeh, zato što sam ja jako volela Novi Sad i porodica Đukić me je prihvatila kao svoju. Provela sam tamo četiri predivne godine, od osamdeset šeste do devedesete, sa njima sam živela kao sa svojom porodicom iako nismo rod. Mi smo zapravo postali rod, meni je tamo bilo prelepo, oni su imali klavir, tako da sam mogla čak i da vežbam i naravno puno dana sam provodila na Akademiji sa prijateljima.

U Novom Sadu je bila povoljna klima.

- Jako povoljna klima. Da ispričam da je moj odlazak iz kuće bio jedan znak sazrevanja. Ja sam se osećala kao kod kuće ali ipak, fizičko rastajanje od moje porodice koje nije bilo tako veliko zato što je Novi Sad jako blizu, jednostavno je uticalo na moje sazrevanje. Sam odlazak iz grada i istraživanje novog grada, jednog novog miljea koji je bio jako stimulativan za mene i susret predivnih kolega na novosadskoj Akademiji sa kojima sam i dan danas ostala veliki prijatelj, bio je jako važan. Kao na primer, Nineta Avramović, Zoran Komadina njih dvoje bih izdvojila, tu sam upoznala i Aleksandru Vrebalov koja je bila nešto mlađa. Željko Avdalović koji je bio jako talentovan kompozitor. I naravno, svi naši profesori među kojima ću spomenuti mog profesora Dušana Radića i profesora Štatkića s kojim sam imala neke druge časove. To su bile Bručijeve poslednje generacije. Nineta Avramović je Bručijeva klasa.

I profesor Radić Vas zapravo otkriva?

- Tako je! On otkriva da imam dara i stimuliše me. Tamo sam bila primljena i bila od prvog trenutka prihvaćena i imala predivan kontakt sa svim profesorima. Naravno, ono što je bilo najvažnije je bio profesor Radić koji je jedna živa enciklopedija. Koji nije bio samo veliki stručnjak što se tiče kompozicije. Časovi kompozicije nikada nisu bili tehnički časovi sa njim. Njega nije zanimalo da nas uči neke tehničke stvari koje su baza kompozicije. To smo mi učili na drugim časovima, kao što su bili orkestracija, ili kao što su bili muzički oblici. Ono što je njemu bilo najvažnije je da diskutujemo o kreaciji uopšte. Znači potpuno isti proces i ukoliko vladamo tim osnovnim elementima tehničkim ostalo je ono što je najvažnije jer svi mogu da nauče tehniku, ali ne mogu svi da komponuju. Znači, on je izuzetno stimulisao naše razmišljanje.

Ja sam imala tu sreću da sam živela u Beogradu - zapravo za vikend sam dolazila u Beograd a preko nedelje sam bila u Novom Sadu zbog časova, a imala sam čas sa mojim profesorom u Beogradu jer je on živeo u Beogradu i dolazio je samo zbog novosadskih đaka, bilo nas je pet - šest, i imala sam tu privilegiju da imam časove kod njega u kući privatno. Znači, čas nikada nije trajao jedan sat. To je bilo po dva ili tri sata gde on ima ogromnu biblioteku, gde je mogao da mi pokaže primer iz neke knjige bilo da se radi o tekstu, o slici, o nekoj drugoj partituri. On je bio jako dobro opremljen i ti časovi su bili beskonačni. Ja mislim da je to imalo velikog uticaja na sve nas. Sve što je oko nas utiče i dobro i loše, a on je zaista uspeo da mi postavi bazu i da me, ono što je najvažnije, nauči da ne možemo biti u muzici tikva bez korena, da mi pripadamo tradiciji i da se ta tradicija nastavlja i da dok je dobro ne savladamo ne možemo je negirati, što se u svakoj umetnosti pokazalo ispravnim. Znamo da je

Pikaso pre nego što je počeo da slika i da razbija dotadašnju formu bio vrlo dobar tehnički crtač. Znači da je jako dobro slikao, pre nego što je počeo da razvija nešto drugo, kao što se to i u svakoj drugoj umetnosti dešava.

Da li se sećate koliko se devojaka, a koliko mladića prijavilo na Odsek za kompoziciju?

- Ne mogu da se setim, ja se naravno sećam svoje klase i sećam se prijatelja sa kojima sam bila najbliža... Najviše sam se družila sa Netom, Zoranom i Željkom, koji je bio malo stariji od nas nažalost preminuo u saobraćajnoj nesreći par godina kasnije. Oni su zapravo osnovali *Ambijental orkestar* u koji sam se i ja uključila. Imali smo velike planove, ostvario se zapravo samo jedan projekat da sam ja kao najmlađa više pratila i pomalo učestvovala u pravljenju multimedijalnog projekta koji je u to doba krajem osamdesetih godina bio u povoju. Nije bilo profesora za to, zapravo elektronski studio se otvorio kasnije, kada sam ja već diplomirala. Ali smo mi pokušavali i imali smo nekoliko performansa u Novom Sadu. Jedan je bio na Univerzitetu, jedan je bio u Studiju M i to je bilo jako lepo u studentskim danima. Organizovali smo više večeri gde smo izvodili naše kompozicije (ne mogu da se setim kako se zove to mesto). Nije bila Tribina mladih nego je to bio jedan prostor - Kulturni centar (ne mogu da se setim) i tu smo organizovali umetničke večeri – čitali smo poeziju i sami smo svirali kad nismo mogli da nađemo izvođače i tako dalje. Znači, i po galerijama smo svirali... Imali smo program komponovanja za svaku godinu tako da smo svake godine morali da komponujemo različite kompozicije, različitog sastava. Tu je bilo klavirskih dela, za glas, za hor, za gudački kvartet i različiti kamerni sastavi do orkestra koji je znači bila finalna kompozicija.

Da li je postojala mogućnost da se ostane na Akademiji na nekom radnom mestu, nakon ili u vreme diplomiranja ili toga tada nije bilo?

- O tome nije bilo govora, ja o tome nisam ni razmišljala

Kao diplomirana kompozitorka šta činiti?

- Najveći broj kompozitora predaje i to ne samo kod nas nego i u svetu. Ali jako je malo kod nas takvih mesta i jednostavno ne postoji status kompozitora klasične muzike koji može to da doživi. Znači, postoji izazov i svi smo mi prošli kroz te izazove i imali prilike da komponujemo neku drugu vrstu muzike i većina nas, kao ja, prihvatili smo to zato što se borimo da radimo ono za šta smo školovani.

To znači vraćanje u Beograd.

- Posle toga sam se vratila u Beograd i odmah par meseci kasnije počela da radim u muzičkoj školi *Mokranjac* kao profesorka u srednjoj muzičkoj školi za predmet harmonija i

kontrapunkt koji inače predaju u kompozitori i u isto vreme sam pokušala da se upišem na magistarske studije na Akademiju u Beogradu, znači drugi put. I nisam bila primljena na magistarski. Možda će zvezde odgovoriti zašto je meni tako to slabo išlo u Beogradu! I onda sam počela da razgovaram, a i već sam ranije bila u kontaktu sa Zoranom Erićem koji je predivan kompozitor, on predaje na beogradskoj Akademiji. Jedan kompozitor s kojim sam već bila u kontaktu dok sam studirala i čija je muzika meni najviše govorila od svih ostalih beogradskih kompozitora koji su predavali na Akademiji. I on je napravio važan korak u mojoj sudbini kad mi je rekao: - Pa molim Vas, nećete valjda sada posle završenog fakulteta i s takvim talentom stati, nego ćete napisati još jednu kompoziciju i sledeće godine ćete pokušati ponovo, ja ću vas primiti na postdiplomske studije. I ja sam još jednu godinu čekala...

A šta je bilo obrazloženje komisije?

- Ja mislim da je obrazloženje bilo da nisam bila dovoljno dobra.

Da li je komisija smatrala da je komponovanje muški posao?

- Ne verujem, ja mislim da je te godine bila jedna devojka koja je primljena na kompoziciju.

Profesor Erić Vas je pripremao za poslediplomske studije.

- Da. Ja sam s njim radila godinu dana i napisala orkestarsku kompoziciju *Zov,* zato što je za prijemni potrebna orkestarska kompozicija. Sledeće godine – devedeset prve su me primili na magistarske studije u Beogradu. Provela sam tamo jedan semestar i onda sam otišla za Kanadu. Znači nikada nisam završila te studije u Beogradu.

Kako ste se odlučili za Kanadu?

- To je znači devedeset druga već, mi smo sada rascepljena zemlja, u zemlji ratovi... Iskreno da vam kažem, ja sam jako volela da predajem, ja i dan - danas volim da predajem. Problem je bila kompozicija. Pomislila sam za trideset godina isto ću moći ovo da radim, moći ću da ostanem ovde, šta će se desiti sa kompozicijom? Jer, ja sam se školovala da budem kompozitorka. I imala veliku žeđ i dokaz, ali sam videla da je finansijska situacija kakva jeste u Srbiji dovoljno kritična, da ja verovatno ne bih mogla dovoljno da praktikujem svoju umetnost.

Ja sam otišla! Imala sam mnogo sreće zato što sam sama otišla, jer kad odete sami onda nikome ne odgovarate. Otišla sam kod moje jako dobre drugarice u Kanadu, ona je poslala poziv, ja sam otišla da vidim i pomislila sam već kad mi se pruža ta prilika idem da pogledam pa ako mi se ne sviđa, ja ću da se vratim. To je bilo leto i otišla sam i potpuno se zaljubila u funkcionisanje društva. Mislim da sam se najviše u to zaljubila.

Prethodne dve godine, od devedesete do devedeset druge smo se mi svi bavili politikom kao i sada što se bavimo. A ja sam shvatila koliko je to daleko od mene i koliko sam ja loša političarka. Shvatila sam koliko sam ja jedna emotivna umetnica koja zaista ne može da raščlani neke stvari ni da objasni neke stvari. Zato sam izabrala umetnost, jer umetnost ne može da se objasni. Shvatila sam da apstraktnost meni najviše prija. A tako se ne može voditi politika. I shvatila sam da sam zapravo te dve godine od devedesete do devedeset druge učinila najviše što sam mogla. Kao mladi manifestant gladovala sam ispred... jurila nas je policija... znači sve ono što je moja generacija živela i nažalost u to isto vreme mnogi moji prijatelji su otišli, ja ne znam da li je i jedan ovde ostao, i napravili karijere. Svi smo mi mladi otišli kao što već znate priču sa diplomama i meni je jednostavno tako bilo zapisano da odem tamo i da tamo mogu da nastavim svoj rad.

Da li je jezik bio problem?

- U stvari, jedan drugi razlog zašto sam otišla u Montreal i zašto sam prihvatila i želela tamo da odem je francuski jezik, koji sam uvek volela, bila sam veliki ljubitelj francuske kulture, iako nisam govorila francuski imala sam ga kao drugi strani jezik u školi. Moje je znanje bilo na početnom nivou, ali sam imala veliku ljubav da učim i napredujem. Engleski sam znala pristojno, ali to nije bilo neki naročit problem.

Sreća je bila u tome što sam bez ikakvih garancija za dug ostanak ušla u program kanadske vlade. Ja sam dvadeset četvrtog jula stigla u Kanadu i našli smo u novinama da su svi oni koji su došli do trećeg avgusta imali pravo da traže i da dobiju pravo boravka u Kanadi koje vi ne možete dobiti iz Kanade, nego iz neke druge zemlje. Znači, tražite iseljeničku vizu iz Kanade zbog situacije u zemlji. Znači, svima koji su došli iz bivše Jugoslavije. Ja sam za tih nedelju dana kad sam došla imala pravo da tražim i dobila sam. I već od septembra sam pošla u školu da učim francuski. Nisam mogla odmah da idem na studije zato što još uvek nisam imala papire, jer su oni stigli šest meseci kasnije, a ja kao strani student nisam mogla da studiram, naravno - zbog novca.

Mi sa Kanadom imamo dvojno državljanstvo?

- Imamo. Samo državljanstvo se ne dobija odmah. Prvo se dobije iseljenička viza i tri godine kasnije sam dobila državljanstvo.

Sa tom iseljeničkom vizom Vi ste mogli da kažete: - Ja sam ravna sa svima vama!

- Kanada je stvarno nešto posebno. Ta zemlja je napravljena od emigranata. Znači mi smo svi potpuno jednaki i taj osećaj je vrlo prijatan. Druga stvar, postoje neki moji prijatelji koji su otišli, koji se nisu dobro osećali. Nije samo to što funkcioniše sve kao država. Meni je verovatno vazduh funkcionisao. Od prvog osmeha onog carinika sve mi je nekako krenulo.

Ne znam da li su zvezde u pitanju ili nešto drugo ali sve ono što mi je bilo teško u Beogradu čim sam napravila korak do Novog Sada meni je već lakše. To je jako čudno! Iako ja obožavam Beograd, to je moj grad.

Ljudi su mi prijali, ja sam stvarno vrlo radna. Tako sam navikla. Takvi su moji roditelji. Takvi su i moji dedovi. Dolazim iz jedne radne porodice normalne, obične i sve što sam želela je bilo da radim, a nisam mogla da radim. Mogla sam da radim nešto drugo što je predavanje, što kažem ide uz to, ali nisam mogla da radim ono za što sam se školovala. A ja sam imala veliku potrebu da stvaram. Mogla sam da nastavim ovde i sigurno bih neke stvari uradila kao što sam radila i sa Zorom Bokšan rediteljkom. Sa njom i do dan danas imam dobar kontakt. Radile smo neke predstave za decu i pomagala sam u režiji i pisala muziku. Mi smo imale projekte, ali to nije bilo kompletno. U Kanadi sam uspela. Kanadska vlada mi je platila da učim francuski jezik, pošto sam bila u francuskom delu. Da sam bila u engleskom onda bih išla na engleski. To traje godinu dana i u isto vreme ja sam dobijala socijalnu pomoć od države koja mi je platila da idem da učim jezik. Za vreme te eksperimentalne godine ja sam se prijavila na fakultet jer sam donela moje dve orkestarske kompozicije. Na fakultetu su me primili: - Vi ćete na doktorat, pitaju me. –Ne! na magistarski. Ali vi imate dve orkestarske kompozicije. Kažem kako sam morala na beogradskoj Akademiji. Ovo je mala šala, ali primili su me, naravno, bez ikakvih problema. Nisam htela da idem na doktorat jer bih morala da polažem i druge ispite a pošto je duži doktorat, nisam to htela. Nisam mogla odmah da krenem jer sam čekala da dobijem papire, zbog finansijskih razloga, naravno. I godinu dana kasnije, znači devedeset treće u septembru sam počela magistarski, tamo.

Vidite kako to ide. Prvo sam bila primljena, znači profesori koji su me primili su ocenili da ja imam talenta. Primljena sam kod profesora Žozea Evanđelista koji je Španac poreklom, predivan čovek sa kojim sam u odličnom odnosu. Znate kako je kad dođete vi u jedan milje odmah imate kolege, imate prijatelje. Ja sam na studijama ’pala u svoj milje’ u kome sam bila srela ljude koji su muzičari, svi se bave istim poslom, govore istim jezikom. Znači ja sam tu pronašla svoje ’selo’ apsolutno. Sa potpuno istim, različiti a istim problemima sa podrazumevanim znanjem, ponašanjem ...

Devedeset četvrte, na drugoj godini mojih studija, sam planirala da napišem jednu kompoziciju za dve violine zato što sam imala dva prijatelja koji su studirali sa mnom u Montrealu na fakultetu. U to vreme kada sam planirala da napišem kompoziciju za njih razgovarala sam sa mojim prijateljem Zoranom Komadinom (mojim kolegom koji je studirao u Novom Sadu) i on me obavestio za smrt Željka Avdalovića koji je otišao za svojom sudbinom u Južnoafričku republiku i poginuo pripremajući jedan koncert na putu. To me jako

potreslo. I onda sam napisala kompoziciju za te dve violine koja se zvala *Ambijent V*, zato što smo imali tu grupu *Ambijent orkestar* sa projektom Ambijent 3. Pa sam napisala Ambijent V zato što sam imala pet stavova. Inspirisala sam se programom koji je on napravio za naš projekat.

Ta kompozicija je bila izvedena u januaru devedeset pete na studentskom koncertu na fakultetu i doživela takav uspeh. Bio je prisutan jedan mladi kompozitor koji je bio u umetničkom savetu jedne velike organizacije za koncerte i on je mi je prišao i pitao me da mu dam snimak. On je to predložio umetničkom savetu organizacije festivala i oni su ga programirali za oktobar mesec devedeset pete godine. Znači devedeset pete godine je bila izvođenje moje kompozicije, mog studentskog rada na jednom pravom velikom koncertu i tako je zapravo moja karijera počela. Ta kompozicija je imala toliko uspeha! Nju su svirali i u Italiji... To je jako, jako čudno. I ona me podseća na Željka Avadalovića i snimljena je i svugde piše njegovo ime i meni je jako drago što on nekako živi kroz moju muziku.

Imala si šansu da ga učiniš besmrtnim.

- Mnogo sam o ovome pričala ali nikad nisam pričala na srpskom pa mi je, i nikada mi nije došlo do suza tako... Meni je drago da sam mogla pokazati da iza toga postoji jedan uvek snažan doživljaj prijateljstva.

Već krajem devedeset pete ja već predajem. Dobijam diplomu ali tim koncertom je sve krenulo kao lavina. Onda su počele narudžbine. Znači, ja još nisam praktično završila fakultet počela sam da dobijam plaćene profesionalne narudžbine.

Profesori utiču na studente. Koje su osobe uticale ili formirale Vas kao kompozitorku?

- Svaki profesor me je nečemu naučio a mi učimo naravno, ceo život od svih. Sve to naravno dolazi u onom trenutku kad je trebalo da dođe, znači kako je sazrevanje išlo tako su me ti profesori u pravom trenutku naučili ono čemu su trebali.

Što se tiče mojih profesora u Srbiji koji su bili najvažniji u mom obrazovanju, na prvom mestu je bio moj profesor Radić koji me je učio da treba da se oslonimo na tradiciju i da ne treba da zaboravimo naše umetničke pretke. Profesor Erić me je otvorio ka svetskoj i ka evropskoj avangardnoj muzici i naučio da ne treba samo da se oslanjamo na svoj instinkt već da treba da stimulišemo naš instinkt da ga kontrolišemo.

A u Kanadi - moj profesor Žoze Evanđelista. On me je naučio da treba da pišem onako kako ja mislim da treba da pišem i da treba da nađem sopstveni jezik a ne da imitiram nekoga, ili da želim da pišem kao neko, nego da iznađem po čemu sam ja karakteristična. I to je

zapravo najvažnije. I to ja pričam mojim studentima da je najvažnije, ne šta ćemo pokazati, nego koji je naš pečat u svemu tome.

Ali, za to je potrebna neka zrelost. Ja mislim da su bile potrebne sve ove godine pre toga da se dođe do toga jer sam ja, kad sam slušala moje kompozicije sa kojima sam ušla na fakultet, videla da sam to ja. Naravno, jedna naivna ja, ali to sam ja, i to su potpuno iste ideje to je isti svet koji je sada u pitanju samo što je prošlo kroz neke filtere i naravno kroz zrelost.

I sledeća osoba koja je sve to uspela da asimilira je Žan Lesanž koji je moj kolega, moj najbolji prijatelj i koji je sada moj muž. Jedan čovek sa neverovatnom kulturom sa neverovatnim pogledom, divan kompozitor i isto da kolega i uopšte razgovori sa njim su mi su me baš mnogo.

Brak i profesionalna saradnja.

- Žan jeste moj kolega i mi imamo jako sličan muzički ukus, ali naši ukusi su i jako različiti, poštujemo se, on je zapravo moja prva publika i moja najznačajniji kritičar. Naravno, jako me dobro poznaje i on je velika kako da kažem 'kulturna glava', poznaje mnogo stvari i njegovi saveti su za mene i danas od pomoći. On čuje moje kompozicije i njegove kritike su uvek dobro došle. I ja to isto činim njemu. Zapravo, dobra kritika je kada nas podstakne da napravimo nešto bolje.

Da li možete da uporedite uslove studiranja kod nas i Montrealu?

- Način studiranja u Severnoj Americi i u Srbiji ima naravno mnogo zajedničkih tačaka. Postoji osnova koja se uči, svi uče harmoniju, kontrapunkt i orkestraciju. Tamo ima mnogo više studenata koji studiraju kompoziciju i pravi se prirodna selekcija. Kod nas se pravi jaka selekcija pri ulasku na Akademiju i onda je mnogo manje ljudi koji se bave kompozicijom. Montreal sa okolinom ima tri miliona stanovnika a uži deo Montreala ima jedan milion, što znači da nije tako veliki grad u odnosu na evropske gradove. Ima četiri univerziteta na kojima može da se studira kompozicija uz konzervatorijum. Ima mnogo više profesora, a klase su mnogo veće. Profesor kompozicije ima od 13 do 18 studenata u zavisnosti od toga kog su stepena studenti (doktorat ili osnovne studije), što je mnogo veći broj. Ja imam svoju klasu.

Da li prepoznajete izuzetne talente?

- Da, da, talenat se odmah prepozna. Poneki talenti su više skriveni, ali veliki talenti se odmah prepoznaju. Volim da kažem svojim studentima: - Ko je talentovan, na uši mu izlazi talenat! Postoje različite vrste talenata za različite vrste muzike. Kod nas na fakultetu predajem instrumentalnu muziku, a moje kolege predaju elektronsku muziku, a postoje oni koji predaju nešto što zovu miks. Imam studente koji se bave elektronikom, ali ja ne radim taj

elektronski deo sa njima. Međutim, imamo i Odsek muzike za film gde je isti princip muzike, ali gde studenti moraju da imaju različit stav dok sarađuju sa drugima, znači muzika tu nije jedna jedina, nego muzika pomaže nečemu da se nešto dobro vidi ili oseti, stav je drugačiji, karakter samog kompozitora će biti drugačiji. Većina kompozitora je talentovana, mogu da se bave i jednim i drugim, ali jednostavno postoje neki koji nemaju želju da pišu muziku za koncert, ali žele da pišu muziku koju prati neki sasvim drugi medijum.

Šta je za Vas inspiracija?

- Inspiracija je početak nekog koncepta; može da bude nešto što dolazi iz nas i nešto što mi sami sebi zadajemo i dolazi sa strane. Možemo se naravno voditi nekakvim trenutnim osećanjima koja želimo da analiziramo i da ih stavimo eventualno kao početak nekakvog rada, zaljubljenosti, srećni smo, nesrećni smo, nešto nam se desilo u životu i sad ceo taj osećaj želimo da prikažemo muzički, on nas podstiče naravno, jer mi ništa ne možemo prikazati muzički, muzika je ipak apstraktna stvar i mi samo možemo da se trudimo da to podelimo sa nekim. Moj osnovni stav u komponovanju, to ćete videti, nije da ja pričam o sebi i nije da pričam o onome šta ja preživljavam, naravno da će moja ličnost izaći iz toga, da će moja muzička osobnost izaći, ali moja ideja nije da pričam o svojim pričama ili svojim snovima, već da pravim priče i da pravim snove za onoga koji to sluša. Takav je moj stav. A što se tiče inspiracije, to su neke tek početne niti koje mogu biti potpuno različite, koje mogu biti sentimentalne, koje mogu biti vizuelne slike, ručni rad, haljina, ljudsko telo, geometrija, bilo koje pojave, bilo šta što je vizija: to može biti poema, pesma, tekst, knjiga, naslov, reč, a koje može izazvati neko osećanje koje će se ostvariti muzički. Ili to mogu biti neke druge vizuelne stvari koje se nalaze u prirodi, žuti listovi jesenji, ili toplo more leti, i naravno svemu tome možemo dodati razne zadatke koje svaki umetnik može sebi da zada, zadatke tipa fuga ili nešto određenije... Znači da mi kompozitori sami sebi možemo da zadamo zadatke, koje možemo da sledimo.

Na osnovu čega se odlučujete da primite neku narudžbinu?

- Naručuju razne organizacije i u zavisnosti od toga da li se to meni sviđa ili ne ja to prihvatam ili odbijam. Mada se već godinama nalazim u takvoj situaciji da mogu da ne prihvatim ako mi se nešto ne dopada, mogu Vam reći da se to jako retko dešava, zato što mi je sve zanimljivo i želim da probam različite instrumentacije. Kada dobijem neku narudžbinu, ako je to simfonijski orkestar koji je naručio kompoziciju, naravno da će to biti kompozicija za ceo orkestar. Ono o čemu ja mogu da razgovaram sa njima je da li će to biti koncert ili ne i kog će tipa orkestar biti. Što se tiče tih drugih manjih ansambala ista je stvar: ako je to gudački ansambl, razgovaraću da li će imati nekog solistu ili ne. Ono što je meni jako važno

to je da znam u kakvom kontekstu će se moja kompozicija prikazati što se tiče premijere. Volim da znam koje su ostale kompozicije i koliko dugačku kompoziciju očekuju od mene da napišem, zato što želim da se sve to uklopi u koncert, u ceo taj događaj. Volim da razgovaram sa ljudima koji mi naručuju, naročito sa izvođačima, zato što želim da se moj senzibilitet sklopi sa njihovim, a moj senzibilitet može biti vrlo različit, u zavisnosti od okolnosti. Mene zanimaju mnoge stvari, mnogi načini, na različite načine pristupam samom stvaranju i različite stvari me inspirišu i onda mi je jako zanimljivo da razgovaram sa izvođačima i da vidim koji deo moje ličnosti se najbolje susreće sa njihovom ličnošću, da to najbolje funkcioniše. Na primer, imala sam jednu kompoziciju za violinistkinju koja ima svoj ansambl koji se zove „Azenzibo" koja ima jako popularan klasičan pristup klasičnoj muzici a postoje neki drugi izvođači koji se bave isključivo savremenom muzikom. Znači, ja sigurno neću napisati istu kompoziciju za jedne izvođače kao i za druge, uvek će to biti moja kompozicija.

Kakva je razlika između naručene i nenaručene?

- Pa naravno da nema razlike što se tiče kompozicija, ali ima razlike u tome što imam vremena da se posvetim komponovanju. Znači plaćeno je, to meni ne plaćaju organizacije nego plaća umetnički savet Kanade ili Kvebeka, pošto postoje dva umetnička saveta. Mi imamo pravo da podnesemo predlog - projekat umetničkom savetu Kanade ili Kvebeka. I onda kompozitorima to pomaže da za vreme dok komponuju ne moraju ništa drugo da rade. Oslobađaš se nastave. To je sistemski rešeno. Naravno nije lako. Ne dobijaju svi. Ja sam imala mnogo sreće da sam imala mnogo kvalitetnih narudžbina i da su te narudžbine bile prihvaćene. Znači to je zaista, zaista lavina koja krene i jedna kompozicija jedan čuje, drugi čuje i to je tako krenulo i to nije stalo do sada.

Da li se Vaše kompozicije izvode u Srbiji?

- Na žalost, moje se kompozicije ovde ne izvode. Bilo je nekoliko pokušaja od strane raznih organizacija odavde da se tu nešto učini, ali na žalost nije bilo ploda. Pravo da vam kažem ja ne mogu to da tumačim i ne mogu, ne želim time da se bavim, jer sam jako zauzeta.

Ne mislite da je to zato što ste kompozitorka, a ne kompozitor! Da li bi se isto desilo i kompozitorima koji su u inostranstvu?

- Ne znam! Što se tiče pola nemam nekog naročitog stava. Što se tiče mog praktičnog rada ne vidim nikakvih razlika, zapravo nisam muško, ne mogu znati, ali ne zavisim ni od koga u mom radu… Da imam neki posao, neke moje koleginice dirigentkinje su mi rekle da one vide u Kanadi da je lakše muškarcima. Zato što su okružene muškarcima uglavnom...

I dirigentkinja zavisi od orkestra, a u orkestru su ipak u većini muškarci?

- Naravno, oni su u stalnom kontaktu, ja nemam direktnog kontakta sa izvođačima,

govori moja muzika. Nije isto biti na nekom sastanku, na primer žena na sastanku sa tri muškarca i sad oni treba da diskutuju, ne znam kako to funkcioniše. Znate, ako vi morate da dokažete neki svoj stav tu nisam sigurna da je uvek lako ženama. Žene idu na mnogo emotivniji način i uopšte mnogo su sistematičnije. Muškarci imaju drugačiji pristup

A da li postoji nešto u načinu komponovanja a što bi se moglo pripisati da je možda ženski?

- Nema. Ja zaista ne mogu to da kažem.

Da li se u odabiru muzičkih formi može naći razlika po polu?

- Da. Moguće da je sadržaj u pitanju, ali je to opet individualna stvar, zato što ja imam koleginice koje ne komponuju uopšte na isti način kao ja. Ja mislim da nema u komponovanju nikakve razlike što se tiče stvaralačkog procesa, pa isto kao u pisanju bilo kojoj drugoj umetnosti. Mislim da u stvaralaštvu nema nikakve razlike, već da su one u okruženju. I kažem vam to sam čula, ali nisam okusila na sopstvenom iskustvu, tako da ne znam.

Da li udaja za kompozitora koji takođe ima renome omogućava da budete na neki način zaštićeni od eventualnih mizoginičnih stvari?

- Ne, ne ja mislim da nije to u pitanju. Ja mislim da se u Kanadi toliko plaše tih stvari da sam ja naprotiv recimo kada se rade neki žiri. Ja sam često pozvana u žiri za umetnički savet ili za razne organizacije u Kanadi, oni moraju da imaju ženu. Znači, ja sam često pozvana ne samo zbog toga što sam žena nego zato što sam emigrantkinja. To je još jedan plus. Postoji zakonodavna stvar koja rešava tu vrstu pitanja. Ja nikada nisam osetila diskriminaciju. Nikada na mojoj koži bilo kakav problem, u Kanadi, zato što sam žena.

Ne postoji polna ili rodna diskriminacija?,

- Što se tiče žena, ja mislim da je situacija mnnogo, mnogo bolja nego što je to bilo ranije, tako pričaju u Kanadi jer nisam bila tih godina u Kanadi kad žene nisu imale pravo da glasaju. Znači, te stvari su se znatno poboljšale u zadnjih 50 godina: emancipacija žena, rad - žene su počele da rade, postale su poslovno nezavisne, novčano nezavisne. To se vidi i ovde, da žene imaju drugačiji način života jer nisu više vezane za kuću. Meni se to jako sviđa jer znamo koliko je bilo u istoriji talentovanih žena koje nisu mogle da se ispolje u svom poslu baš zato što je tradicionalno to tako bilo. Znamo da je mnogim ženama i u Srbiji i na Zapadu pre bilo mnogo teže. Tamo je situacija naravno malo lakša nego u Srbiji.

Nikad neću znati da li ima nešto što mene karakteriše kao ženu koja komponuje, zato što ne znam kako bih komponovala da sam muškarac. Sigurno da ima nekih osobina, ali ne verujem da se to oseća kad se sluša muzika. To je teško pitanje, jer postoji mnogo kompozitora muškaraca koji pišu na vrlo nežan način i žena koje pišu oštrije.

Nostalgija za svojom domovinom?

- Ja mislim da ja spadam u one osobe koje nemaju klasičnu nostalgiju u smislu da mi ne nedostaje naša hrana. Nisam vezana za mesto ja sam zaista onaj najuniverzalniji tip koji se vezuje za ljude. I volim ljudsku dušu i vezujem se za to. Ljudi koji se bave istim poslom kao što ste rekli su zaista iz istog sela i to je zaista tako. Imam prilike da srećem ljude iz celog sveta i mi zaista govorimo istim umetničkim jezikom, iste šale, imamo istu vrstu afiniteta... Zapravo predstavljamo internacionalnu zajednicu muzičara i pripadamo internacionalnoj zajednici što je takođe jedan od identiteta. Muzičari idu ovamo – onamo, dakle nešto što je pripadnost nekoj naciji nije uopšte relevantno za njih.

Ali onda se postavlja pitanje da li ipak ima nešto što je tiha tuga?

- Ono što je bilo jako značajno što sam ja shvatila komponujući u Kanadi, sve više i više sam se pitala kako to da se moja muzika toliko sviđa ljudima? Onda sam shvatila da to što izlazi iz mene, što nije uobičajeno što je novo što je egzotično a to što izlazi iz mene to je zapravo to što ja dolazim sa Balkana. I tada sam tek razmišljajući i pričajući s kolegama kao što je moj profesor Evanđelista koji je Španac i koji se inspiriše španskom muzikom i mnogi drugi, shvatili smo da svi kompozitori koji su napustili svoje prvobitno mesto rođenja nose svoju muziku sa sobom. I shvatila sam zapravo da je moj ritam, ja o tome nisam razmišljala dok sam bila u Srbiji, mnogo vezan za naš govor. Muzika i naš folklor su jako ritmični, zbog nepravilnih ritmova. I naš srpski jezik je jako ritmičan, mnogo ritmičniji nego što je melodičan. Znači, već sam tu našla neke veze i shvatila da mogu na jedan potpuno opušteni način da se inspirišem onim što najviše volim iz naše kulture, iz Srbije i šire, pošto je to sve jako povezano ali ne samo muzikom - muzika je jedan deo moje inspiracije, ostalo su umetnički radovi: to može biti vez, bilo koja tvorevina ljudske ruke, to je ono što mene najviše zanima i čime se najviše inspirišem... pričama, legendama i tako dalje... To je neka moja nostalgija, trenutak kad sam shvatila da je zapravo to ono što sam ja, ono u čemu sam ja najbolja i ono što ljudi najviše očekuju od mene.

Da li je neko pravio neku vrstu kritičkog preseka o Vašoj muzici od teoretičara ovde ili u Kanadi?

- Nije bilo nekih velikih studija o tome. Bilo je par intervjua. Biće sledeće godine (2012), jedanaesta - dvanaesta sezona će biti za mene velika godina jer ta organizacija koja je devedeset pete, šeste izvela moju kompoziciju za dve violine, mi pravi omaž cele godine. Oni će imati šest koncerata sa mojom muzikom. Svi muzički „organizmi" koji sviraju savremenu i nesavremenu muziku u Montrealu i u Kanadi, a njih je dosta, učestvovaće u tom omažu. To je zaista velika čast jer je ovo treći omaž koji prave. Prvi su napravili najpoznatijem kanadskom

kompozitoru Klodivijeu koji je umro pre petnaestak dvadeset godina. Nakon dve godine bio je jednom kompozitoru koji je imao preko osamdeset godina. I treći je meni.

Kanađani Vas sada računaju kao kanadsku kompozitorku?

- Naravno, jako su ponosni, jer tamo su stranci odnosno emigranti jako dobro integrisani. Ja sam potpuno njihova ne daju me tako lako. Ja sam već 20 godina u Kanadi i vrlo brzo sam počela da budem deo muzičkog društva, najpre sam išla na fakultet tamo što je bilo verovatno najbolje zapravo postdiplomske studije gde sam stekla kolege i gde sam se zaista uputila u taj muzički život i postala naravno njegov deo, to je bilo nekako vrlo prirodno i za mene vrlo lako - znate kako je to sa muzičarima ili sa bilo kojim drugim ljudima koji se bave istom profesijom - uklopiti se u to muzičko društvo koje je vrlo ličilo na naše ili na bilo koje drugo muzičko društvo na svetu.

Šta bi bilo kada biste mogli povremeno da predajete na nekoj od naših akademija?

- Pa, sigurno da bih to uzela u obzir. Naravno, trebalo bi videti moj raspored koji je prepun, ali bih možda napravila mesto iz baš tih emotivnih, patriotskih razloga. Bilo bi mi drago da prenesem drugima ono što znam.

Kako procenjujete svoju muziku?

- Mislim da je moja muzika vrlo slična meni. Neki kompozitori pišu muziku, iznenadimo se kad čujemo, jer ne liči fizički na njih: povučeni su a muzika je ekstravagantna, ili obrnuto. Mnogi su mi rekli da je to moja muzika vrlo energična i da je pokret u mojoj muzici jedan od karakteristika. Ono što mene zanima - to je igra, kao ples, dečja igra, vez, kao kolo... Ja se u stvari igram kada komponujem. Zašto volim scenu? Jer volim da se pretvaram da sam neko drugi. I uživam u tome! E, to ja radim često u svojoj muzici... sa nekim da pravim dijalog, da se igram sa stilovima. Ludičnost je stalno prisutna u mojoj muzici. Muzika je naravno najapstraktnija od svih drugih umetnosti tako da ta igra može da bude beskrajna. Možemo se igrati do besvesti, ali moramo voditi računa o slušaocima.

Dok je uz film neka druga priča. Ja volim scenu ili film, ali volim isto tako taj najapstraktniji okvir, gde mi sa našim kulturološkim konotacijama dajemo neke kodove. Kad kažem kulturološki znači: ako je durski ili molski akord onda možemo dati neki kod o čemu se radi, ali kako ćemo ga mi preraditi - to su sad druge stvari. Ali opet, za jednog savremenog čoveka zapadnoevropske kulture, u koju mi spadamo, ti kodovi su prepoznatljivi, mi već možemo da ih dešifrujemo. I što više ima drugih elemenata koji su manje apstraktni, muzika mora da se prilagođava.

Koliko vi kompozitorke u Srbiji jedna drugu poznajete?

- Ja jako cenim Ivanu Stefanović. Ona je nešto starija od mene i dok sam živela u Beogradu, kao studentkinja sam imala prilike često da čujem njene kompozicije, naročito elektroakustične. I naravno, ona je bila jedna od najpoznatijih kompozitora uopšte ovde u Beogradu. Na žalost, po mom odlasku u Kanadu smanjio se priliv informacija. Znam za uspeh nekih naših kompozitorki, npr. da je Aleksandra Vrebalov u Americi i da joj jako lepo ide, ali na žalost nisam upoznata s njenom muzikom, što je vrlo tužno.

Komponovali ste operu koja je izvedena na srpskom jeziku u Montrealu?

- Da. Ovo je četvrta kompozicija koju pišem za istu kompaniju. Svi mi kompozitori koji imamo iskustva znamo šta će dobro zvučati, šta će publika voleti... Međutim, ne volim da se ponavljam i svaki put želim da idem u novo polje, da istražujem, da otkrivam. Ova narudžbina je bila za šet ženskih glasova akapela i to je meni bilo jako izazovno.

Ideja devojačke večeri pred udaju mi se učinila vrlo zanimljiva i setila sam se „svadbe" Stravinskog, jedne od mojih omiljenih kompozicija, gde je on zapravo uzeo razne tekstove, o svadbi na ruskom jeziku i napisao novu kompoziciju, operu „Balet". Naravno, ja nisam imala instrumente i nisam imala muškarca, i baš zato sam mislila da je devojačko veče dobra ideja. Kompaniji se dopala ideja. Rekla sam im da mora da bude na srpskom jer mi je ideja bila da uzmem originalne tekstove. Oni su se potpuno složili sa tim. Najteži deo posla je bio naći te tekstove i tu su mi pomogli Olivera Vasić sa Akademije i profesor Golemović.

Ja sam se i sama dugo bavila pozorištem tako da mi rad na tekstovima nije bio stran. Uspela sam da napravim sedam scena koji su zapravo siže sedam dana tradicionalnog pripremanja - od kupanja, farbanja kose, do spremanja... sve do kraja. Tekst je iz raznih delova Srbije: sa Kosova, iz Vojvodine, ima jekavskog, ijekavskog, raznih izgovora. Ostavila sam onako kako jeste - 90% je tekst originalan a 10% sam ja sama u tom duhu ukomponovala. Što se tiče samog izvođenja, pevačice su naučene da pevaju na raznim jezicima na kojima se najviše peva u operi. To što se na srpskom ne peva je sticaj okolnosti jer nemaju prilike da pevaju na srpskom, ali pevačicama to nije bio nikakav problem. Naravno, ja sam vodila računa o akcentima, melodiji i ritmu tako da one mnogo lakše pevaju nego što bi pričale i ne primećuje se da nisu Srpkinje.

Što se tiče samog srpskog jezika, moja ideja je bila da se bavim ovom tematikom, naravno zato što sam iz Srbije, ali tu nema nikakvog nacionalnog romantizma. Ne radi se o tome, niti je moja želja da pošaljem bilo kakvu poruku tog tipa, već da se inspirišem onim što je najlepše... Da izvučem srž o našoj reči i da od toga napravim materijal koji je potpuno univerzalan - jer je priča univerzalna. Sve devojke na ovom svetu su Milica i sve žele da jedan dan u životu budu najvažnije.

Tekst je bio preveden i bile su projekcije na engleskom, ali moja ideja je bila da se razume emotivno šta se dešava, jer je to ipak scensko delo. Meni je bilo veliko zadovoljstvo da se inspirišem svim karakteristikama našeg jezika uključujući i azbuku, zato što je ona vrlo karakteristična, tvrda i istovremeno ritmična. Opera će biti izvedena na Bemusu (2012) u oktobru, ali u koncertnoj verziji, biće samo pevanja neće biti scenskog kretanja.

Da li je rođenje dece uticalo na kompozitorski rad?

- Mislim da ne. Deca su promenila u mom životu to što sam morala da se organizujem na drugi način, da promenim raspored časova obaveza. Ja sam bila noćna ptica, volela sam noću da komponujem, međutim deca moraju ujutru da ustanu rano, i ja sam promenila celokupan način funkcionisanja: moram brže da radim i da budem efikasnija. Mislim da je imati decu nešto prirodno i da spada u proces sazrevanja. Ne verujem da su u nekom praktičnom smislu deca uticala na moj rad prilikom komponovanja, ali su uticala naravno...

Da li su Vaša deca muzikalna?

- Oni su jako talentovani, naravno. Genetski imaju predispozicije za muziku, bave se oboje muzikom. Ćerkica ima 10 godina i svira petu godinu violinu, a sin 13 godina i svira klarinet. Vole to, sviraju, naravno da moraju disciplinovano da vežbaju, što nije uvek lako sa decom, ali mi insistiramo na tome, jer muzika je kao i većina sportova: mora da se krene od malih nogu; insistiram na tome da oni rade jer im jako dobro ide. Šta će se kasnije desiti, to je u njihovim rukama.

U Kanadi ne postoje klasične muzičke škole, nažalost. Taj sistem školstva je ovde superiorniji. Postoje konzervatorijumi, ali počinju kasnije. Moja ćerka ima sreće da ide na konzervatorijum francuskog tipa (jedini takav u Montrealu) i ima fantastične časove: solfeđo, mali orkestar... Inače, to je jedinstveni program. A sin je upao u školu koja ima opciju muziku, tamo mogu da se iznajme instrumenti, ali mi smo njemu kupili klarinet, naravno plastičan, Jamahin. I devojčici smo kupili, zato što ona još uvek svira „polovinu". Ona vežba oko dva sata dnevno a dečko pola sata. Dečko je dečko, tako da je njemu potrebno mnogo više sporta nego devojčici. Idu u školu koja je muzička tako da svaki dan imaju dva sata i 15 minuta muzike i posle škole se često ostaje da sviraju u duvačkim orkestrima.

I onda kasnije kod kuće imaju domaći! Meni se ne sviđa taj sistem, mnogo vremena su u školi. Pogotovo u osnovnoj, deca od pet - šest godina ostaju do pola četiri - to je nastava i tek posle je slobodno vreme, do šest. Tako je organizovano, velike su pauze za ručak, i ja to ne volim, jer tada trče, trče i dođu kući umorni. Oni praktično nemaju vremena za igru jer kad dođu kući, moraju još i da urade domaći i da vežbaju. Ja sam više volela naš sistem školovanja.

Da li Vaš klavir još uvek postoji u Vašoj porodici?

- Da, da isti moj klavir, naš prvi klavir je tu u kući. Svaki put kad dođemo - sviram i deca sviraju.

Kako uklapate sve obaveze?

- Što se tiče porodice nemamo pomoć, moji roditelji nisu tu a suprugovi nisu živi. Naravno, imamo ženu koja održava kuću i pomaže u kuvanju. Moj muž je takođe profesor, kao i ja, tako da i on ima veliki raspored. Odlučili smo se na smanjenje socijalnog života, večeri sa prijateljima su se svele na minimum. Ali - moj posao je javan, putujem više puta godišnje, imam koncerte koji su deo mog posla, probe sa prijateljima, tako da mi je veliko zadovoljstvo i pozitivna okolnost što su oni zapravo moje kolege.

Zanima nas Vaš odnos prema medijima i medija prema Vama.

- Imala sam izuzetnu medijsku godinu prošle godine i priliku da budem sa različitim medijima u kontaktu i mogu Vam reći da se vidi razlika.

Jedna strana je bila okrenuta deci i to je upravo strip *Ana,* koji je bio podeljen deci po osnovnim školama, pa su ona bila upoznata sa mojim radom, ukratko o meni, moja biografija i sve napisano na engleskom i francuskom sa citatima, moja filozofija muzike... Predložili smo i specifične igre kao pedagošku pomoć profesorima. Na kraju stripa se nalaze jezičke igre gde deca mogu da slušaju moju muziku i da se time inspirišu na stvaranje svojih dela. Napravila sam i igru kako se moje ime izgovara ritmički na engleskom, srpkom i francuskom jeziku. Ovo se pokazalo kao vrlo uspešno zato što su deca kasnije govorila svoja imena i pravila kompozicije, improvizovala... To je zaista imalo jako puno uspeha. Strip može da se download-uje sa sajta udruženja, i ceo propratni materijal može vrlo lako da se besplatno dobije.

Druga publikacija se nalazi u svim knjižarama u kojoj je predstavljeno 80 raznih događaja – koncerata. Pored toga, bilo je i dve izložbe slika, koje su inspirisane mojom muzikom. Događaji su bili stalni, konstantni, u više gradova, čak je i moja slika bila na mnogim bilbordima.

Mediji su nešto što je danas očigledno neophodno. Hteli mi to ili ne, mi smo svi knjiški moljci, stvaraoci, volimo da stvaramo sami u svojoj sobi. Istina je da postoje kompozitori koji su možda manje zanimljivi ali koji imaju više uspeha upravo zato što znaju da se medijski predstavljaju i drugi koji su više zatvoreni i koji se ne bave promocijom svojih radova. Trenutno sam vrlo zadovoljna što mediji dolaze meni i što ne moram sama praviti te korake.

Da li prosečan stanovnik Kanade posećuje koncerte, izložbe?

- Društvo za savremenu muziku je pozvalo celo muzičko društvo da bude deo toga. Oni su organizovali šest koncerata, autorski koncert, plakate, medije... Priključile su se i druge organizacije, slikari, simfonijski orkestri, kvarteti... Ako je koncert sa simfonijskim orkestrom to nije bilo besplatno ali ako je sa nekim drugim, jeste.

Da li ste članica nekog udruženja?

- Ja sam kao studentkinja master studija napustila Srbiju, jesam završila fakultet, ali zapravo nisam imala nikakvu karijeru ovde, tako da je cela moja karijera napravljena u Kanadi. Nisam članica Udruženja kompozitora Srbije. Dobila sam skoro poziv iz Udruženja da postanem članica, hoću, bilo bi mi drago. Za mene je to nešto logično. Ja ovde pripadam, ja sam ovde školovana, veliki deo svog života sam ovde provela.

Koliko udruženja i festivali mogu da pomognu u izgrađivanju karijere?

- Zapravo zavisi: naše kanadsko udruženje kompozitora je ekvivalentno, a tamo sam naravno članica, oni imaju veb sajt i pomažu u kopiranju materijala.To je velika biblioteka sa svim našim kompozicijama, što je olakšavajuće, jer ne moramo mi sa time da se bavimo. Ali bi to trebalo da se proširi! Ja sam se angažovala posle nekoliko godina u Upravnom odboru (Savetu). Počela sam malo da se angažujem i socijalno, zato što je vreme da se kompozitori uključe u savremene tokove društva... Znači, postoji ta opšta tendencija sa kolegama u Montrealu i ako se povežem lično sa ovom sredinom, a zašto ne, i tako se isto srpska muzička sredina poveže sa kanadskom, to bi bilo divno. Evo, ja sam tek sad počela sa kontaktima. Bemus je prva organizacija koja izvodi ovde moju kompoziciju tako da sam vrlo srećna što se to konačno dešava posle toliko vremena.

Može li kompozitor/ka da živi od svog komponovanja?

- Bila sam vrlo srećna da sam imala dovoljno dobrih narudžbina dok nisam predavala (jer ovo je peta godina kako predajem) i što sam mogla da živim od toga sasvim solidno, ali je to vrlo retko i u svetu, a ne samo u Kanadi. U Americi je moguće, zavisi koju vrstu kompozicije radite. Ali od ovoga što ja radim jako je teško, čak i u Evropi. Možemo na prste nabrojati one koji mogu zaista da žive od komponovanja bez da predaju ili nešto drugo da rade.

Da li ste uvek prisutni na premijerama svojih kompozicija?

- Koliko mogu, tu sam naravno kada su u gradu u kome se ja nalazim. Možda sam jednu ili dve premijere propustila. Jako mi je važno da radim sa dirigentima i sa izvođačima, to je najuzbudljivije. Ja inače dajem neke sugestije, ne dirigujem, ali naravno u tome je najveći izazov da se napiše što preciznije ono što je nama u glavi, što uopšte nije lako, jer taj

proces stavljanja konkretnih znakova na nešto što je potpuno apstraktno, mora se napisati četvrtinama, osminama i ostalim muzičkim oznakama.

Šta sada komponujete?

- Trenutno radim jednu kompoziciju za hor za Toronto i još nešto.

Zahvaljujem.

- Hvala na pozivu, puno pozdravite gospođu Savić, gospođu Svenku, jako mi je drago što smo u kontaktu sa pametnim ljudima iz moje rodne zemlje. Evo, ovo je jedan časopis - ovo je engleska verzija, ima i francuska, izlazi mesečno, gde piše o koncertima koji se izvode tog meseca i evo na početku je članak o meni, tako da možete da pročitate malo. Ja sam bila i na naslovnoj strani, to je izašlo pre otprilike dve godine, tako da tu možete malo više o meni pronaći.

7.2.5.

***Ana** (1967), Kuvajt*

Snimanje: Nataša Kostadinović
Transkripcija: Rozmeri Sarić
Snimano: 12.8.2012. u suprugovom stanu u Beogradu

Gde ste rođeni, ko su najbliži članovi Vaše porodice i da li su se bavili umetnošću?

- Rodila sam se u Kuvajtu 1968. Moj otac je svirao violinu sa svojim bratom koji je svirao klavir i oni su imali šansu da odu u inostrantvo i da sviraju. Tih 60-ih godina je bila sasvim drugačija situacija, pa su bili u Kuvajtu, Bejrutu, Siriji i tamo su dosta dugo vremena proveli - 10 godina. Vratili smo se 1970. i živeli smo tada u Hilandarskoj, u centru grada, u stanu moje bake.Taj stan je bio mali, pa smo se preselili na Novi Beograd. Moja baka je svirala usnu harmoniku, to moram da pomenem, iako nije bila školovana muzičarka, ali je i to uticalo na moje opredeljenje.

Da li je Vaš otac bio samouk ili školovani muzičar?

- Pre rata je završio školu, i prava i violinu. Radio je godinu dana u radiju kao pravnik ali je često svirao violinu, čak je svirao i u Zagrebačkoj filharmoniji, pa u našoj filharmoniji, u narodnim orkestrima pošto je svirao i narodnu muziku tako da je sedeo na dve stolice. Moj stric je bio klavirista. Sa njim je moja familija bila vrlo bliska a njegov sin, znači moj brat od strica, takođe je kompozitor - Miho Mihajlović. On je u Beogradu jedno vreme bio dekan na fakultetu. Kao što vidite, vrlo je bogata paleta muzičara iz moje porodice. Moja sestra je starija od mene devet godina a brat je bio stariji 11 godina (nažalost je pokojni). Oni su isto veoma uticali na moje muzičko opredeljenje, pošto je sestra svirala klavir a brat udaraljke i trombon. Često je imao udaraljke kod kuće, donosio je vibrafon, marimbu, u to vreme nije bilo baš mnogo instrumenata, pa su se menjali međusobno da bi vežbali kod kuće, tako da sam i ja imala priliku da sviram u mlađim danima.

Kako se majka uklapala u Vaše muzičke sklonosti?

- Ona je takođe mnogo volela muziku, nije bila školovana muzičarka, bila je daktilografkinja. Kad sam bila jako mala, ja sam mislila da se uopšte neću baviti muzikom zato što je bilo puno muzike oko mene i to mi je u stvari malo i smetalo. Međutim, kasnije negde, mislim kad sam imala otprilike 10-11 godina, tada sam išla, naravno u muzičku školu i svirala sam klavir.

Krenuli ste redovno u muzičku školu?

- Da, krenula sam sa šest godina u nižu muzičku školu „Savo Binički" i imala sam različite profesore, nastavnike i nastavnice iz klavira.

Da li ste imali klavir kod kuće?

- Da, da, naravno, pošto je sestra svirala klavir. Veliki uticaj, u stvari preokret, je napravio profesor klavira Aleksandar Toškov. On je došao u školu „Binički" da predaje i ja sam kod njega upala u klasu. Bio je jako dobar profesor. Prvo smo imali malo problema, neslaganja, insistirao je više na mojoj tehnici... U svakom slučaju, on je za mene bio neka prekretnica ili čovek koji je najviše uticao na mene da više pažnje uložim u muziku, u vežbanje klavira i naravno da nastavim dalje srednju školu. I tada sam imala jako dobre profesore.

Upisali ste Akademiju sa 17 godina?

- Preskočila sam jednu godinu gimnazije, pošto sam sa šest godina upisala muzičku školu koja traje samo šest godina. Sećam se da sam imala pripremnu godinu, išla sam u pripremnu muzičku, a to je bilo tada sa pet godina. Ali prava muzička škola, baš solfeđo, teorija, klavir, to je počelo sa šest godina.

U osnovnu ste krenuli sa sedam?

-Ne, isto sa šest. Završila sam nižu muzičku školu po toj logici sa 12 i odmah upisala srednju. Znači, kad sam bila sedmi razred osnovne škole već sam bila prvi razred srednje. Je li tako? Ili sam možda jednu godinu preskočila? Znači da sam ja jednu godinu pauzirala, jednostavno nisam odmah posle završetka niže upisala srednju, jer možda nisam htela. Ne sećam se toga. U svakom slučaju, kad sam završila osnovnu školu onda sam upisala gimnaziju. Ta gimnazija je za mene trajala samo tri godine, onda sam da bih upisala Akademiju polagala neke dodatne ispite.

Koje godine ste upisali Akademiju?

- To je bilo 1983. a ne, izvinjavam se, 1985.godine. Sa 17 godina sam upisala Akademiju. Završila sam srednju muzičku, sve predmete muzičkog tipa, pošto sam u srednju muzičku išla godinu dana unapred a gimnaziju nisam ni završila nego sam umesto četvrtog razreda polagala ispite.

Kada je kompozicija našla svoje mesto, u srednjoj školi?

- Nije postojala tada u muzičkoj školi. U početku nisam znala šta ću, da li ću, bila sam jako dobar solfeđista.

Osvojili ste nagradu iz solfeđa kao studentkinja?

- Da, da, u srednjoj školi sam išla na razna takmičenja i tu bih pomenula Anu Olujić, profesorku koja je bila izvanredna, zahvaljujući njoj su čitave generacije stvarno dobrih teoretičara i solfeđista uopšte izrasle.

Ona Vam je predavala i u srednjoj školi?

- U srednjoj školi, da, a kad sam ja upisala Akademiju, ona je isto prešla na Akademiju da predaje, tako da mi je i dalje predavala.

Kada ste shvatili da želite da upišete kompoziciju?

- Mene je istoričarka muzike iz srednje škole „Slavenski" bila „uhvatila" godinu dana, znači poslednje godine srednje škole, rešila je da me usmeri da idem na muzikologiju, što mene nije baš mnogo privlačilo, ali sam prihvatila da probam i prosto se dala u neke vrlo ozbiljne analize, istorijske prikaze... Shvatila sam da me nije privlačila ta vrsta rada, tako da nisam ni sama znala šta ću. Razmišljala sam o tome da eventualno upišem teoretski odsek. U celoj toj priči, moji roditelji su često slušali kako ja kod kuće sviram kad vežbam i šta sviram i moj otac je zvao Mihu, mog brata od strica, kompozitora, da dođe da me čuje. Nisam ja to ni znala... On je sedeo u kuhinji, ja sam vežbala klavir, čuo šta ja sviram i rekao: - Ti znaš da ti to možeš da zapišeš, da time možeš da se baviš? Na taj način je meni skrenuo pažnju na to da mogu to da probam, da postoji odsek i da je to u stvari najteži odsek. Ja sam rekla: - Stvarno?

Međutim, to je meni izgledalo veoma teško i komplikovano, a onda me je on uputio da se javim Zoranu Eriću, koji još nije imao klasu. Ja sam se njemu javila da radimo pripreme, da me prosto usmeri, da vidi čovek da li ja imam talenta, pošto Miha nije radio na Akademiji, znači nije imao svoju klasu, bio je na teorijskom odseku. Dakle, sa Zoranom Erićem sam pripremala kompoziciju godinu dana pre prijemnog. To je bilo dosta teško, puno razgovora - zašto muzika, čemu muzika, zbog čega... To je bila vrlo ozbiljna priprema.

Da li je Zoran Erić radio sa još nekim studentkinjama i studentima?

- Ja sam njegov baš prvi student i bila sam njegov jedini student na prvoj godini. Vrlo malo je kompozitora primljeno inače na godinu.

Procentualno, koliki je bio odnos devojaka i mladića?

- Ne sećam se tačno ko je bio primljen te godine, znam nekoliko ljudi, ali mislim da ih je bilo još. Pored mene bilo je valjda još četiri studenta: ja, Nevenka Janićijević koja je iz Kragujevca, onda je bio jedan Mihajlo kome ne znam prezime i Igor, koji nije te godine polagao kompoziciju, čini mi se, nego je on od prethodne godine, pošto je bio u vojsci, tako da nas je bilo četvoro na godini, a u to vreme su samo troje primili na kompoziciju. Znači ja, ta Nevenka, Mihajlo i da li je bio još neko od kompozitora, ne, samo nas troje. Jako je bilo teško ući na taj odsek.

Šta je trebalo da pripremite?

- Trebalo je da donesemo tri kompozicije koje smo već napisali i to da predstavimo, da odsviramo na klaviru. Najteži deo ispita se sastojao u sledećem: profesori su nam dali mali uzorak, znači dva-tri takta, i na osnovu toga da izaberemo jedan i imali smo šest sati u sobi za klavirom, da napišemo svoju kompoziciju na to. Mislim da je to bilo najteže. Ja treba prvo nešto da izmislim, a onda treba to i zapisati, što je u to vreme bilo sve ručno, jer nije postojao kompjuter. To je bilo jako teško.

Da li su „žive" kompozicije koje ste tada stvarali?

- Ne, nisu. Sećam se samo prvog motiva i šta sam sa njim uradila. Prosto toliko morate da sedite i svirate, da biste uspeli u tom trenutku da dobijete inspiraciju i da to zapišete... A od ovih za prijemni ispit, ne, nisam ništa sačuvala, to je ipak bilo davno, baš su to stare, jednostavne kompozicije. Eto, to je bio taj zaokret.

Zoran Erić je imao velik uticaj na moj ulazak u taj svet. Kad sam počela sa njim da radim pripreme, još uvek nisam znala da hoću kompoziciju da nastavim. Da li će mene tu da prime, da li to mene stvarno zanima, to je bio onako paralelni razvoj. Međutim, posle jedno dva - tri meseca razgovora sa Zoranom, prosto me je nekako namamio da uđem u taj svet, vrlo je zahtevno ali je lepo i prosto stvaralački otvoreno. Dakle, on je uticao na moj rad, što je naravno normalno, pošto mi je bio profesor.

Da li su se kompozicije iz studentskog perioda izvodile?

- Da, mislim da su sve kompozicije izvedene. Na prvoj godini, da, da, sve što sam napisala se izvodilo i dobijala sam neke nagrade, sa prve godine je bio hor, koji je isto dobio nagradu, to sam slala na konkurse Udruženje kompozitora Srbije.

***„Trag"* za mešoviti hor?**

- Da, to je sa prve godine. Bila je nagrađena i „*Svita za klavir"*. I na drugoj sam napisala kompozicije za dva klavira i to je bilo nagrađeno i izvedeno je u Opatiji, ne sve naravno, ali bar jedna ako ne i dve svake godine. Svi studenti su slali, to je bio normalan postupak da se šalje na konkurs Udruženja, da se prosto vidi, šta, ko, gde... Onda je normalno bilo da se to šalje za Opatiju, pa ako prođete - prođete. Bila sam dosta uspešna, ipak su sve kompozicije ili prolazile ili dobijale neke nagradice, i tako... Bila sam prilično zadovoljna prve tri godine... I taj gudački orkestar što sam napisala, *„Barikade"*, to se i dan-danas pušta na radiju. To je prosto bio jedan plodan period.

Koliko su festivali, Udruženje kompozitora, doprinosili mladim muzičarima da se afirmišu, da li je to bilo ispraćeno i medijski?

- U to vreme? Medijski nije bilo dovoljno ispraćeno, prosto nije bilo dovoljno mesta, para, navike da se to na neki način negde obelodani, ali bilo je možda koncerata koje su oni organizovali, ali nije bilo mnogo uslova tada da se određeni broj kompozitora nagradi, da se to obelodani, da mu se dâ ta neka vrsta kredita. Danas je toga prosto mnogo više, ima mesta za to, postalo je deo neke tradicije, ne znam. Ali tada toga nije bilo mnogo.

U Holandiji postoji poseban radio-kanal koji emituje samo dela mladih kompozitora.

- Ima jedan radio, ali to je mislim bilo na privatnoj osnovi, ipak i to je bitno. Država pomaže sve te akcije i podstiče da se nešto dogodi na tom planu, tako da potpomaže, na primer, da se otvori radio-stanica samo za nove kompozitore.

Da li postoje štampani kulturni dodaci koji prate kulturne događaje?

- Da. Sad trenutno mislim da se malo menja situacija pošto je, kao i kod nas, ali čini mi se pogotovo tamo, sve vezano za kompjuter i internet: reklame, čitanje, vesti ... Prvi put kad sam u Holandiji (1995) učestvovala na festivalu „Gaudeamus", u uglednim novinama izlazile su kritike koncerata. Čak je i moja velika slika bila tamo, što me je oduševilo.

To tada u Beogradu nije postojalo. Na primer, ako je bio konkurs ili ako se neki veći koncert održavao, to bi se pomenulo u novinama ili bi izašla mala kritika. Ali u Holandiji je pojava slika u novinama – moje ili nekog drugog mladog kompozitora, ukazivala na veliku pažnju koja se pridaje tim umetnicima ili tom festivalu. U Holandiji i dalje postoji velika propaganda putem novina, radija, to je sve propraćeno sa puno komentara, puno kritika, bilo je pisaca - muzikologa koji se time bave, ali se to sad sve stišalo, jer sad jednostavno pojavom interneta i internet čitanja ljudi su prestali da kupuju novine, te je pažnja za novinske napise opala. Nije opala propaganda, samo se prebacila na internet.

Kako se desilo da 1991. odete u Holandiju?

- Bila sam u Udruženju kompozitora, tamo smo dobijali neke informacije o dešavanju u svetu i kod nas. Ja sam htela da priložim kompoziciju za neki konkurs ovde u Beogradu ili u Opatiji, i dobila sam neki list ili sam nešto slučajno videla „Holandija konkurs" i zastala sam... Zanimalo me je šta je to, uzela sam papir i ponela ga kući i pročitala o čemu se radi. To je sve bilo na engleskom. Kad sam pročitala, rekla sam: - Zanimljivo. Tada sam radila kompoziciju za četvrtu godinu, to je bila ona *Story II* i bila sam pri kraju i razmišljala o tome da bi eventualno to moglo da se pošalje tamo jer su baš tražili za tu vrstu ansambla: do 10 ljudi i do 10 minuta trajanja kompozicije. Poslala sam, nisam pitala nikoga, nisam se konsultovala čak ni sa roditeljima a kamoli sa profesorima. Jednostavno sam poslala svoju kompoziciju na konkurs u tri primerka. Primljena sam. Pozvali su me da dođem tamo na

devet dana - sve je bilo besplatno u hotelu u Amsterdamu - možete misliti kako sam se osećala. Prosto sam sama sebi bila velika zvezda, ne zbog toga konkursa nego što sam mogla da budem u Amsterdamu devet dana. Tada sam prvi put otišla negde u inostranstvo sama, a radi svoje profesije.

Udruženje kompozitora je bilo odskočna daska za Vas?

- Moguće, da. Ipak sam tamo došla do informacije, mada to nije bilo okačeno da se vidi, to je bilo negde na stolu. Morali smo sami da otkrivamo, da istražujemo. Sad se svima ovako pruža na tanjiru, možda čak i previše. Eto, to je što se tiče Udruženja ali nisu imali mnogo ni para tada. Ne znam kako sada stoje, da li mogu više da pomognu.

Sarađivali ste sa Goranom Bregovićem?

- Mene je zvala koleginica Isidora Žebeljan, ona je sa njim počela da radi šest meseci pre toga i rekla mi je da joj treba pomoć, da radi sa Goranom, da pripremaju, da rade muziku i zapis muzike i da čoveku treba pomoći jer on ne zna da zapisuje muziku. Ja sam rekla da nemam puno vremena, ja sam se tada spremala da idem u Holandiju, tako da sam rekla: - Dobro, hajde da probam i ustvari sam prihvatila. Radila sam sa njim, to je bilo samo mesec - dva, vrlo kratko, ali je za to vreme bilo vrlo zanimljivo, pošto je on imao jako dobru opremu što se tiče kompjutera. Čak postoji i neki CD gde je moja kompozicija vrlo alternativna čini mi se, ali je stavljena, nemam to ovde, imam u Holandiji.

Studirali ste sa Isidorom?

- Ne, ona je bila godinu dana ispred mene, ona je kod Vlaste bila. Bile smo zajedno na časovima, malo smo se družile, tako raspravljale o muzici, pravile koncerte, to je bilo zanimljivo.

Kažite nešto o „Sedam veličanstvenih"

- To je bila sjajna ideja. Mi smo se svi družili: Nataša Bogović, Isidora, Nata je tada već radila ja mislim u onoj Beorami. Pokušali smo da izvedemo tu novu muziku, eto to je bio cilj: da ljudi dođu na koncerte, da se ne piše više ta staromodna muzika, dosadna, nego da pišemo nešto što može da se sluša, što je zanimljivo, što je uhu blisko, što nije baš škripanje. U to vreme je ljudima prosto bila dosadna savremena muzika. Savremena muzika može da bude dosadna inače ali sve zavisi od toga na koji način je vi predstavite, jer u to vreme se dolazilo na koncerte u odelima, sedelo se vrlo mirno, „kao na jajima". To smo probali malo da presečemo, da se ljudi prosto oslobode, da ulaze unutra kao što ulaze na koncerte džez muzike, rok muzike, da ne mora da bude sve tako uštogljeno. To je bio cilj i to smo uspeli u stvari. Na ona dva koncerta što smo napravili u Beogradu, stvarno je bilo sveta: jedan je bio u onoj maloj galeriji na početku Knez Mihajlove, drugi je bio u SKC-u. I treći smo na kraju

napravili na Kolarcu, to je bio kao neki najveći koncert. Ali ova prva dva koncerta su meni lično bili vrlo bliski jer je to bila poenta da baš ta publika koja dolazi na ta mesta dođe iz drugih razloga, da razlog bude savremena muzika.

Koliko ste povezane?

- Uuu, izgubile smo kontakt. Što se tiče Isidore, nešto posle toga je bilo malo inicijative, postoji onaj *My spice* - znaš za to? Tu smo se Nataša, ja i Ognjen našli, čak je i Igor posle došao i poveo se razgovor u stilu: - Hajde da obnovimo *„Sedam veličanstvenih”*, kao da napravimo još neki koncert. Onda smo zvali Isidoru, čekali da se ona nekako ukači u sve to, ali ona nije, verovatno zato što su je zanimale druge stvari. Tako, što se kontakta tiče, jedino što imam kontakt sa tim ljudima je preko interneta.

Sa Isidorom nemam kontakt, mislim da ona nije toliko vezana za internet, za kompjuter, koliko ja. Ja ne mogu bez kompjutera, ne mogu bez interneta. Samo da znate, ja sam vezana za ovo čudo, za ajfon, za tehniku uopšte od tamo neke... 1989. sam kupila prvi kompjuter. Ja sam sa tim kompjuterom svoj zanat „ispekla”, to mi je dosta pomoglo u Holandiji. Koristila sam *Finale*, taj program za zapis nota još tada, kada sam došla u Holandiju. Time sam se bavila profesionalno, ja sam to radila: ukucavala note, koristila taj program, to se tamo plaća. Tako sam zarađivala za život. Čak sam posle počela da radim stalno u izdavačkoj kući za note.

Kada i zašto ste se odlučili da idete u Holandiju?

- Znate kako, 1991. sve je bilo OK, moj život je bio super, super, kako se samo poželeti može. Amsterdam, to je bio septembar 1991., ako se ne varam, kad sam se vratila, moj otac dobije rak u decembru, umre 1992. u junu. Počinje rat, ta 1992. je meni bila stravičan pad. Smrt moga oca bila je za mene šokantna, ja to stvarno nisam očekivala. Tada sam počela da radim diplomski koji jednostavno nisam mogla da završim zato što mi je otac bolestan, tako da se cela situacija premešta na 1993.

Teško ste podneli očevu smrt?

- To je bila neka vrsta prekretnice, nisam mogla da komponujem posle toga, završavala sam taj diplomski i 1993.godine sam ga konačno završila i diplomirala. Ja sam te 1994. bila ponovo u Holandiji, ali 1992. je bila strašna, taj preokret pre mog diplomskog, to je bio jedan veliki pad. Radila sam u srednjim školama tada.

A te 1992. ste pohađali i kurs elektronske muzike?

- To sam upisala, to je bilo samo u sklopu studija, bilo je vezano za fakultet u Beogradu. Postoji samo privremeno jedan odsek to jest taj kurs kod Hofmana, tu je bio i Erić, ali mislim da je baš Hofman držao kurs. To je samo bio kurs, to je onako informativno.

Predavali ste harmoniju i kontrapunkt na Akademiji kao saradnica?

- Kad sam diplomirala, odmah sam prešla na Akademiju, do tada sam predavala u srednjim školama, a 1993. sam prešla na Akademiju da radim. Da, bila sam asistent... zaboravila sam ime. Sarađivala sam sa Mirjanom Živković, ne ona je bila na drugom odseku. Radila sam kao asistent, ali to je bilo sve do momenta kad sam ipak odlučila da odem u Holandiju. Ja sam 1994. opet otišla u Holandiju na kurs savremene muzike, nije to bio festival nego samo kurs vezan za upotrebu folklora u savremenoj muzici. To je bilo u Amsterdamu i trajalo je nedelju dana, tada sam upoznala čoveka u koga sam se zaljubila.

To je Vaš sadašnji suprug?

- Ne, ne, on je Holanđanin, znači njega sam upoznala kada sam bila 1991. i posle toga 1994. kada sam otišla na kurs, ja sam odsela kod njega, boravila sam u njegovom stanu.

Da li je on bio razlog Vašeg ponovnog odlaska ili politička dešavanja u zemlji?

- On je sigurno bio razlog da ja ponovo odem tamo, ali nije samo on bio razlog, jer da je samo on bio razlog možda čak i ne bih otišla. Bilo je i jedno i drugo,a verovatno da je bila samo ljubav možda ne bih tada odmah otišla. Možda bi to trajalo malo duže ili bi on dolazio ovde, mislim da bi ta cela veza možda izgledala drugačije i razvoj moj i njegov bi bio drugačijeg tipa. Ja sam tada imala posao na Akademiji, i zašto bih ja odlazila u zemlju drugu. Znači, da je bila samo ljubav u pitanju, verovatno ne bih samo tek tako otišla. Sve zajedno je tada bilo vrlo depresivno. Kad ste počeli da radite na Akademiji, onda je to bio samo taj posao, posao, mislim ništa drugo, vrlo malo festivala, samo muzika, nemogućnost da se izađe iz zemlje, besparica, nije bilo mogućnosti da Vam se otvore neke opcije. Znači, idete na posao i to je to, a dalje od toga morate sami da se snađete - nije bilo nikakve pomoći od države.

U to vreme Vaša sestra je radila na Akademiji kao muzikološkinja?

- Kad sam ja radila na Akademiji, ona još nije tu radila. Ona je tada bila u Ćupriji sa muzičkim talentima u srednjoj muzičkoj školi. Dugo je radila i u legatu „Slavenskog". Ona je naslednik Mirjane Živković. Otprilike kad sam ja otišla, ona je tada baš dobila posao na Akademiji, tako nešto. Ne sećam se tačno, ali to je bilo drugo mesto. Ja sam radila na Odseku za instrumentaliste i njima predavala. Bili su jako simpatični i zaista divni, ali to nije mene mnogo privuklo, nije mi bilo dovoljno inspirativno, da zbog toga tu ostanem.

Osim očeve smrti, da li još neki trenutak pamtite kao toliko težak da niste mogli da komponujete?

- Da, to je bio, znači početak rata, istovremeno kada i smrt mog oca, a kasnije je to bilo bombardovanje Beograda - tada sam već bila u Holandiji. To je isto bio jako težak period ali, pošto sam prethodne godine poslala kompoziciju na festival u Japanu, ja sam te godine

dobila prvu nagradu. Kad je Beograd bio bombardovan, ja sam bila u Japanu. Bombardovanje je na mene strašno uticalo. I ta nemogućnost da se čujem sa svojom sestrom, sa svojom majkom, sa svojim bratom, prekidale su se telefonske veze, to je bilo strašno, strašno. Živite u Amsterdamu, samo slušate reklame protiv Srbije ili ne znam već kako je sve bilo i ne možete da utičete na to, to je strašno.

Da li ste imali neku finansijsku podršku, stipendiju ili neku pomoć?

- Ma kakvi, sama sam sve, jako je teško bilo.

Kada ste se odselili, odmah ste počeli da zarađujete?

- Zahvaljujući tom zanatu koji sam znala - da baratam tim programom Finale, za zapis nota, to mi je pomoglo da zaradim neku crkavicu da bih mogla da živim.

Da li kompozitorka može da živi od svog stvaralaštva?

- Zavisi koliko ste uspešni i koliko Vam se kompozicije izvode, koliko imate ponuda, koliko se te ponude plaćaju. Ima onih ljudi koji kažu „imam narudžbu" a imate narudžbe i narudžbe, zavisi da li je ta narudžba plaćena ili neplaćena. Kako da Vam kažem, sigurno da sada mnogo više zarađujem sa svojim kompozicijama nego onda, u toku studija i posle studija.

U Holandiji imam više mogućnosti da mi se za taj rad plati. Nekad se dobiju supsidije, nekad se plati onoliko koliko ljudi mogu da plate za kompoziciju koju traže, ali sigurno da je to sad meni mnogo više plaćeno nego ranije. I onda su se dobijale neke nagrade, čini mi se da je bila neka novčana nagrada ali to je daleko od toga da sam mogla da živim od toga. Ne mogu da kažem da ja sad živim samo od svojih kompozicija, ali pošto živim kao samostalni umetnik, u moj stvaralački okvir osim kompozicija koje mi znače, tu su još i druge stvari od kojih zarađujem: ja radim dosta aranžmana za horove, na primer, onda razne male aranžmane za neke orkestre, to sve ne bih mogla da radim da nisam završila kompoziciju ili da nisam kompozitor, jer ne može svako baš da piše aranžmane za orkestar i za hor, mislim može - ali nisu dobri. Ja se tim aranžmanima za hor bavim već 10 godina, ljudi koji mi to traže, traže mi već 10 godina zato što znaju da su dobri aranžmani, zato što su videli da to funcioniše dobro. Dakle, da radim samo moje lične kompozicije, mislim da ne bih mogla da živim od toga. Tu i tamo primim supsidiju od države neku za neke kompozicije, ali to opet nije dovoljno.

Da li postoje razlike u finasiranju kompozitorki i kompozitora, ili mislite da Vam kvalitet Vašeg stvaralaštva obezbeđuje posao?

- U Holandiji se dosta govori o tome da nema puno žena, na određenim mestima, na primer na fakultetima. Ali što se vrednovanja i kompozicija tiče, mislim da je to prilično izbalansirana slika, mislim da tu ne postoji nikakva vrsta diskriminacije. Postoji eventualno,

kažem što se tiče pozicije na fakultetima, to mislim da drže određeni ljudi godinama već ali mislim da je svugde na svetu isto. Mislim da se radi o iskustvu nekih ljudi koji su decenijama na istim mestima.

Stanislava ste upoznali u Holandiji?

- U Holandiji, jeste, igrom slučaja u jednom džez klubu.

U bračnoj ste zajednici. Kako uspevate da uskladite kućne prilike sa Vašim poslom, komponovanjem, stvaralaštvom, da li tu postoji neka međusobna pomoć?

- A to svakako, pošto je moj muž isto muzičar.

Kad ste se udali?

- Mi smo se venčali prošle godine ali živimo već 12 godina zajedno, znači ovo je bila čisto porodična prilika da se svi okupimo, pa smo iz tih razloga se venčali. Stanislav Mitrović je muzičar, on je završio džez saksofon u Holandiji, u Roterdamu. Živeo je u Holandiji još pre mene, znači on živi tamo od neke 1988, čini mi se tako. On je na Odseku za džez, tamo je studirao. Rodom je iz Beograda, sedimo trenutno u njegovom stanu, njegovih nažalost pokojnih roditelja. Što se tiče razumevanja, tu nema nikakvih problema, veoma se dobro razumemo, jednostavno stižemo i radimo koliko stignemo.

Da li među vama postoji stvaralačka korelacija?

- Pa, bili smo vezani za nekoliko projekata koje smo hteli zajedno da uradimo i da odsviramo i to je bilo jako lepo, uspešno. Čak smo bili zajedno ovde na BEMUS-u, a bilo je i u Holandiji nekoliko koncerata.

Magistrirali ste u Hagu?

- Ako je to magistar? Pravo da Vam kažem ne znam.

Kakvi su uslovi studiranja, usavršavanja i rada profesor - student, tehnička opremljenost, izvođaštvo, u Holandiji i Srbiji?

- U ono vreme to se nije moglo ni porediti, stvarno. Ovde na Akademiji smo imali jedan ili dva kompjutera, a što se tiče studija u Hagu, vrlo je bilo opremljeno, bilo je 4-5 studija. Odnos između profesora i studenta, to je već potpuno druga priča. Ja sam bila veoma vezana za Zorana Erića zato što smo mi mnogo razgovarali, filozofirali, da se izrazim na taj način, dok sa ovim profesorom u Holandiji jednostavno za to nije bilo vremena. Bilo je: - Donesi šta imaš, ja ću da pogledam, stavi na sto, da vidimo, okrene, dođe tada na taj koncert, vidimo se, odlično, nije dobro, gde ti je šema - to je vrlo „skraćeni" oblik komuniciranja, mnogo brži, da li je to dobro ili nije, tad mi nije bilo dobro. Tada nisam to volela, ja sam volela da filozofiram, da raspravljam, da se svađam, da kažem ovo jeste ovo nije, jednostavno zato što sam tako navikla, a tada u Holandiji to je bio, u stvari Luj Andersen, koji je tip

profesora koji nije mnogo obraćao pažnju na filozofiranje. Sve u svemu, u to vreme su uslovi studiranja tamo bili mnogo bolji nego ovde. Sad mislim da se to promenilo, ja ne znam kako je trenutno u Beogradu, mislim da sad i tu postoji dosta mogućnosti.

Da li u Vašoj muzici postoji trag ženskog pisma?

- Ja lično ne mogu to da odredim. Nikad nisam to ni primećivala u kompozicijama drugih ljudi koje slušam. Ali sam slušala razne komentare ljudi koji su slušali na primer moju muziku, često sam imala prilike da čujem da kažu: - Nikad ne bih rekao da je to žena napisala!, zašto, iz kojih razloga - verovatno zbog ritma, zbog intenziteta naboja, energije koju većina mojih kompozicija ima, kao i malo zapletenosti tih ritmičkih struktura, vrlo, vrlo puno zakomplikujem, ne znam zašto, verovatno ta energija, taj intenzitet, ne znam ni sama, ja lično ne vidim neke razlike između muškog i ženskog.

Radite sa horovima?

- Imam pet horova trenutno, od toga su dva hora jako dobra, kvalitetni su, dva su u Roterdamu, jedan je u Gaudi, jedan je u jednom malom selu, ništa Vam ne znače ta imena. To su sve amaterski horovi, znači to je već drugi deo moje ličnosti, ta ličnost je vezana za pop muziku i za rad sa ljudima, to mi mnogo znači, volim da sarađujem, da radim sa ljudima.

Prošlog juna, baš sam sa horom, ovim jednim iz Roterdama, ženskim horom, bila na festivalu u Belgiji, „Miks voices", jedan je od najboljih. Bilo je fantastično, ljudi su se gurali pre početka. Sala je u stvari jedan ogroman stari rudnik od koga su napravili nekoliko sala. Imali smo koncert od 45 minuta, judi su bili oduševljeni, stvarno je bilo fantastično.

Da li hor izvodi Vaše aranžmane?

- Moje aranžmane, da, da. Ne kompozicije, samo aranžmane. I tako, što se tiče tih horova, meni je to jako lepo, jako mi prija da to radim, kao dirigent i kao muzičar.

U svih ovih pet horova Vi ste dirigentkinja i aranžerka?

- Jesam. U većini slučajeva, ali nekad uzmem aranžmane preko kompjutera, kupimo preko interneta ili se nađe negde u nekoj biblioteci nešto lepo, pa ne mora da bude sve moje.

Da li je to za Vas dodatni prihod?

- Da, apsolutno. To je osnovni deo mojih finansijskih primanja, da kažem. Taj rad sa horovima je dosta dobro plaćen. Naravno sad već imam mogućnost da biram sa kime ću da radim. Participacija je od svakog člana, znači, nije od države.

Koliko prosečan Holanđanin može sebi da priušti posete koncertima, izložbama?

- Većina ljudi spada u taj srednji sloj, nemaju oni baš mnogo para da izdvoje za kulturna dešavanja. Koncerti u Holandiji, oni veliki koncerti zvezda, izuzetno su skupi, tako da nemaju ni oni neke velike mogućnosti, ali ipak izdvajaju zato što vole, vole da pevaju u

stvari. Čini mi se da vole tu saradnju između dirigenta i njih i korelaciju, prosto horsko pevanje je za njih vrlo lep način izlaska, druženja, a u isto vreme i muziciranja.

Vaši planovi?

- Evo za ovu godinu sam imala već jako puno: do ovog trenutka sam završila dve kompozicije. Premijera moje nove klavirske kompozicije bila je u martu, na Kolarcu u Beogradu, „*Sujeverna minijatura"*. Dobro je bilo. Odlično.

Ko je to organizovao?

- „Jugokoncert", ali nažalost, još uvek čekam honorar. Prošla saradnja sa „Jugokoncertom" je bila stvarno jako dobra, mi smo bili pozvani na BEMUS i sve je bilo u redu. To je bilo 2007., mislim. Tada je sve bilo odlično plaćeno i organizovano, međutim ja sam sad bila u situaciji da napišem kompoziciju koja uopšte nije laka, šest minuta za orkestar i klavir, to je jedan izuzetan posao, nova, kompletna premijera, nova kompozicija. Imala sam, još uvek imam ugovor sa „Jugokoncertom", ali nažalost, iz nekih razloga koji su vezani za političke prilike ovde, novac za kompoziciju još nisam dobila.

Ne znam šta se događa, oni stalno govore da nisu dobili od grada novac. Došlo je, verovatno, do nekih promena ovde, ja ne znam šta se dešava trenutno na političkoj sceni, ali prosto nije fer, da li je to sada njihova krivica ili nije, u to već ne mogu da zalazim ali moram da kažem da ako nisu sigurni u nešto, onda ne bi trebalo da naručuju takvu kompoziciju. Meni to oduzima jako mnogo vremena, od kojeg ja živim u Holandiji. Možda ljudima nije jasno da neko ko nema stalan posao, onaj svakodnevni, i nema svakog meseca stalnu zaradu kao ja, mora sve vreme koje ima vrlo dobro da isplanira. Zato sam ja malo nervozna.

Koja Vam je druga kompozicija?

- Da, druga kompozicija koju sam trenutno završila je 15 minuta muzike za gudače i harmonike, to je ansambl koji se zove „Stracc". Njih je u ansamblu 13 ili 14, to je veliki ansambli, duvački sekstet i šest harmonika, mislim. U septembru treba da bude premijera i treba da bude 12 - 13 izvođenja u Holandiji, na više mesta. Otvaranje je u Denbošu.

To je delo po narudžbini?

- Jeste. To sam sad upravo i završila i otišla na odmor… „Zvyja". „Zvyja" je po majanskoj terminologiji „korica zemljine kugle", korica u kojoj sve što se događa ulazi u taj energetski sloj i svaki čovek može nešto da izvadi odatle... Vrlo zanimljivo..

Više komponujete po narudžbini. Ne nedostaje Vam inspiracija?

- Prosto je više zanatski. U početku je bilo malo teško, kad sam čula da su u pitanju harmonike. Harmonika je instrument koji je težak, ali je bilo dosta vremena uloženo u to i ja

sam nekako prostudirala harmoniku kao instrument. Prosto zanatski pristupate narudžbini i morate to da shvatite.

Što se inspiracije tiče, ona dolazi sa druge strane, ona je u vezi sa temom koju taj ansambl priprema: ako je slobodna tema, onda je to naravno do mene, do moje inspiracije, ali što se narudžbina tiče, vezane su uglavnom za određeni ansambl. Postoji neka mala kočnica koju čovek mora jednostavno da pregazi, jer ako nikad niste pisali za neki instrument, onda je mnogo teže. Ali tematski je inspiracija uvek tu.

Da li biste se vratili u Srbiju?

- Moguće, vrlo moguće, neka nostalgija postoji – familija, mentalitet, kultura... Holandija je potpuno drugačija zemlja. Ovde vidim uvek neku vrstu inspiracije, uvek me nešto privlači, tako da ću se verovatno vratiti, kada - to još ne znam.

Hvala na razgovoru.

7.2.6.

***Aleksandra** (1970), Novi Sad*

Snimanje: Svenka Savić
Transkripcija: Marija Vojvodić
Snimano: 7.7.2010. u stanu Svenke Savić u Novom Sadu

Naš projekat su kompozitorke u Srbiji u XX i XXI veku i interesujemo se za rodnu perspektivu njihovog stvaralaštva.

- Razmišljam sad, polako slažem. To pitanje rodnog konteksta, ja ne znam kako je to biti muško i komponovati, znači ja ne znam kakav je taj osećaj iznutra osećaj, šta je to? Ali kada spolja pokušavam da analiziram ono što ja radim i što rade moje kolege kompozitori ili što rade kompozitorke, tu možda mogu da se uoče razlike u smislu neke veće spremnosti da se rizici preuzimaju što ja vidim kod kompozitorki. Znači neka vrsta doslednosti u odnosu na lični stil i na lični put, mnogo više nego doslednost u odnosu na definisani stil.

A kako Vi tumačite tu doslednost ili tu neku vrstu posvećenosti?

- Mislim da je to sociološki uslovljeno, zato što mislim da je kompozitorkasma sociološki greška bila mnogo manje dozvoljena. A mi smo se kretale, kad kažem mi - pričam arhetipski, mi smo se kretale u nekoj sferi koja je uvek bila polutajna, zaklonjena, ne toliko vidljiva, ne toliko kritikovana u odnosu na javno i na to što je uspeh, osim tog uspeha u kući i održavanja miljea.

Da li je moguće da kompozitorke polaze od pretpostavke da ih okolina ne ceni, pa onda misle „radiću ono što volim”?

- Moguće je i to. Ne polazim od toga zato što ne mislim da je to širi kontekst gde su nekako ulozi istorijski manji za ženu. Tako da je to bavljenje muzikom, ili bavljenje bilo čime što ne dopire do javnosti na isti način na koji to dopire do javnosti kada se bavi kompozitor muškarac, to ostavlja izvesnu slobodu. S jedne strane, to je velika uskraćenost zato što vaš rad nije prisutan - ne pričam opet o sebi, pričam o tome šta se istorijski dešavalo kod Fani Mendelson, Mendelsonove sestre koja je komponovala pod njegovim imenom.

Znači, tu je postojala velika sloboda velika zbog toga što nije bilo pritiska od spolja koliko će to biti uspešno. Tako da mislim da smo mi formirane istorijski da imamo veću slobodu za, kako bih to nazvala, možda samoizražavanje ili sebeizražavanje, zato što nam je sav taj prostor toliko godina istorijski bio slobodan za to istraživanje.

Ali ako bismo sad pošli recimo od Vašeg slučaja, znači sad smo u onoj fazi kada ste Vi završili kompoziciju

- Kompoziciju sam završila u Novom Sadu kod Miroslava Štatkića... *Panonija* je devedeset osme bila jedna od prvih koja je doživela veliku međunarodnu izvođenost. Ali pre toga je bilo i raznih drugih. *Panonija* je bila pre recimo dvanaest - trinaest godina, a već su se razna druga dela od početka devedesetih izvodila. Ja sam već devedeset pete otišla u Ameriku. Tako da je već samim tim počelo odvajanje. Ako analiziram šta se sa mnom konkretno desilo, ja mislim da je to jedna velika kombinacija tog lutalačkog, znači odlaženjem iz poznatog miljea, iz lokalnog dobro poznatog u ono što je nepoznato, dolazi možda do još većeg vezivanja za ovo ovde. Primetila sam da kod različitih ljudi to različito funkcioniše. Neki se odmah vežu za onu drugu sredinu da bi se što lakše prilagodili. Kod mene je bio proces druge vrste. Ja sam otkrivala ovo ovde još više odlaskom u drugu sredinu.

Kako to tumačite?

- Ja mislim da upravo zbog tog osećanja pripadanja kada smo na jednom mestu mi to sve uzimamo da su stvari takve apriori, i ne primećujemo šta je naša muzika, ne primećujemo lepotu našeg jezika, jednostavno nema toga - nema komparacije. Nema te druge slike koja nas prisiljava da zaista o ovome što jako dobro poznajemo i razmišljamo. Nego je to sve na nivou nesvesnog i na nivou ko zna kada usvojenog i nikad preispitanog. A onog sekunda kada se stavite u situaciju da imate drugi jezik, drugi muzički izraz, ljude koji drukčije izgledaju, odnose u kulturnom smislu potpuno drukčije definisane, onda odjednom kreće preispitivanje onoga što je zaista poznato. Zašto je to meni poznato i blisko ili zašto mi je bilo strano dok sam bila ovde, a sada to lakše prihvatam.

Pa to je jedno veliko redefinisanje identiteta zato što se na tom novom prostoru vi pravite od početka na neki način. I tu takođe mnogo usvojenih a neosvešćenih crta, navika, reakcija odjednom dolazi u pitanje, zato što nema vaše sredine ili porodice ili kruga prijatelja koji određeno ponašanje očekuju ili zahtevaju. Jer, svi smo mi deo neke velike sprege zbog koje reagujemo vrlo često na načine koji nisu uvek promišljeni, nego su proizvod tih nekih kolektivnih predodređenosti. E, te kolektivne predodređenosti u novoj sredini uopšte više ne postoje. Znači, ja sam došla prvi put u situaciju da sve preispitam i da postanem potpuno svesna svog identiteta. Jer ja njega ovde uopšte nisam bila svesna. Mi smo svi isti.

Ali ni Vi kada ste otišli niste zapravo ni mislili da ćete ostati

- Ne, ja sam otišla na studije, pa sam se vratila, onda sam posle godinu dana ponovo otišla u Ameriku, pa se još jednom ovde vratila na godinu dana i onda sam devedeset devete ponovo otišla - tome je sada evo već jedanaest godina kako sam tamo u kontinuitetu.

Šta Vas podstiče da komponujete: tekst, doživljaj, neka narudžbina?

- To su različite stvari. Vrlo često je narudžbina. Ali čak i kad je narudžbina, od nečeg moram da krenem: nekad je to emocija koja je obično deo nekog nerazrešenog procesa ili procesa koji intrigira pa pokušavam da ga kao u nekoj vrsti laboratorije pretvorim u elemente, mislim da ga dovedem u neku apstraktnu formu, kako bi se onda taj sukob elemenata ili komplementarnost elemenata u toj apstraktnijoj formi mogao muzički izraziti. Nekada je vizuelni momenat u pitanju. Nekad čist zvuk, neko vreme se određena tekstura - mi to zovemo u stvari faktura, muzička faktura, vraća – recimo, u drugom kvartetu mi se stalno vraćao taj visoki ton kao paukova mreža, a nekad direktno tekst - kao u slučaju oratorijuma *Stanice*: taj tekst mi je toliko bio blizak od samog početka da sam ja u stvari čekala priliku da dođe do neke narudžbine kako bih mogla naručiocu da predložim da koristim taj tekst.

Vi ste iz hrišćanske porodice. Da li ste o tome od detinjstva znali, iz kuće poneli, ili je to nešto što ste naknadno saznali?

- Ja sam u stvari kroz likovnu umetnost Stanice znala. Znači mi nismo imali kod kuće, ja čak nisam ni sigurna koliko je to deo pravoslavnog uskršnjeg obreda, koliko je to deo ikonografije. Znam da jeste katoličkog i po katoličkim crkvama je vrlo često.

Ja sam to znala iz vizuelne umetnosti, a onda se taj moj prijatelj pojavio sa tekstom, a njegov tekst je bio baziran opet na slikama Barneta Njumana, koje su u Nacionalnoj galeriji u Vašingtonu, koje su potpuno aptstraktne, ali ih je on zvao Četrnaest stanica, iako tu nigde nema ničeg od hrišćanske ikonografije, a on je osim toga Jevrejin. Majkl Garces je polu Kubanac polu Amerikanac, ja sam iz hrišćanske pravoslavne vere, tako da je u meni, u stvari, to spajanje te vere i spajanje reči vizuelne umetnosti i muzike. Meni je to bilo neko slavlje humanizma: svi mi različiti, dolazeći sa različitih strana, tu nalazimo zajednički jezik i to ljudsko različito, dolazimo do jedne forme kaja je u stvari čisti duh. Tako da je u tom smislu religiozno bilo važno, opet ne kao hrišćanski simbolizam: nije to toliko bilo o stradanju Hrista, koliko je bilo o našem opštem stradanju u kom svako može da se prepozna. I, u stvari Četrnaest stanica se i ne završavaju vaskrsnućem. One se završavaju polaganjem u grob tako da je čak i taj deo koji je religijski, u smislu religijskih čuda, tu izostavljen. U tom smislu religija je u stvari samo naše prepoznavanje ljudskosti i eventualno tog božanskog kroz ljudsko, ali bez ikakvih čuda.

Isidora Žebeljan kaže da je za nju jako važna vera, u njenom slučaju pravoslavna vera.

- Mislim da to svako pronađe svoj prolaz, a to pronalaženje prolaza je uslovljeno raznim faktorima: od toga šta je bilo porodično vaspitanje, do toga šta je ko sve prošao i gde je ko živeo.

Što se pravoslavlja tiče, ono jeste važno u smislu tog primarnog religijskog izvora, zato što je to religija iz koje potičem, tu dolazim rođenjem, to je prva crkvena muzika koju sam ja ikada slušala. Znači to je nekako internalizovano, da tako kažem, na nivou podsvesnog. To su zvuci koje mi prepoznajemo a da nismo ni svesni do koje mere su u nama. Tako da je ta vrsta očišćenog prelepog asketskog zvuka nešto što ja imam i u delima. Jedan od mojih prvih horova zove se „Slepačka molitva", Vuk Karadžić je prikupio tekst, u stvari je o Hristovom rođenju. Međutim, zbog tih raznih putovanja, zbog vezivanja za različite ljude i zbog različitih sudbina, velikih i dramatičnih sudbina koje su se odigravale nekako preda mnom na svim tim putovanjima, došlo je u stvari do neke vrste kristalizacije u vezi sa religijom. da jako je . Ja verujem u jednakost, ja verujem u demokratiju, ja verujem u humanističke vrednosti koje imaju sve religije ali imaju taksativno i uglavnom više ih primenjuju na svoju grupu nego na drugu grupu. Tako da ja mislim da su te membrane između religija u mom slučaju više propustljive.

Vi ste imali nešto za hor, solo, ljudski glas. Izgleda da nijedna ne odustajete od ljudskog glasa?

- To je istina, ali sada je pitanje da li kompozitori odustaju od ljudskog glasa. Ja mislim da je to zajednička stvar za sve.

Da li kompozitorke koriste više ljudskog glasa, nego kompozitori?

- Mislim da toga možda kod kompozitora muškaraca nema toliko. Mislim da žene dosta rade minijature tako da je to zanimljivo. Ja znam da je Ana Sokolović radila neke opere. Ivana Stefanović isto ima taj potpuno fantastičan odnos prema vremenu, kod nje tako sve traje nekako usporeno i sve su neki beskonačni predeli. Zanimljivo je pitanje je tretman vremena kod kompozitorki. To se meni nametnulo devedeset pete u San Francisku kad sam prvi put studirala sa ženom. Taj njen pristup radu i uopšte komentarisanju mog procesa rada je bio drukčije od svega što su svi profesori pre toga govorili. To je bilo fascinantno. Ona je upravo insistirala da se posvetim mestima u kojima se zaustavljao tok, što je jako zanimljivo.

U procesu obrazovanja ste pod nečijim patronatom ili mentorstvom, učite zanat, i vrlo često se dešava da se kompozitorski zanat uči i kroz načine modifikacija, obrade razvoja osnovne muzičke misli.

- Kroz obradu i razvoj osnovnog muzičkog materijala. Može da se kaže da imate jedan određeni motiv koji dalje razvijate i njega transformišete ili u nešto drugo ili ga varirate,

osvetljavate njegove osnovne karakteristike. Ali ono što je tu zanimljivo je da je to izrazito linearan proces, zato što se pretpostavlja da taj motiv kreće od jedne tačke i negde stiže.

U stvari, uopšte ne mora da bude linearno. Može da bude potpuno zauzimanje jednog ambijenta, krećete iz jedne atmosfere i nigde ne odete nego ostanete u toj atmosferi. I to je ono čega se ja sećam iz devedeset pete godine kod Eli Norarder, moje tadašnje profesorke u San Francisku: ona bi kad god se takvo mesto pojavi, kad se desi neki zastoj u toku, ona bi uvek postavila pitanje: - Šta bi se desilo kada bi ovo ovde raširila? Ostavi ga nek stoji, šta ima veze.

E, to je recimo nešto potpuno drukčije. Ta potpuna sloboda da se neproduktivno ostane u ambijentu u smislu daljeg kretanja, ali je emocionalno produktivno. Ostati u nekom stanju. Ne imati tu usmerenost i to stalno trčanje do cilja ili do kulminacije ili do tačke gde se zna da je najveći zaplet – rasplet, upravo to. To sam se sad setila u vezi sa Ivanom Stefanović zato što u Ivaninim delima ja to recimo čujem. Ona ima potpuno tu vrstu slobode i ima svoje lično vreme. Kad kažem vreme, mislim na to šta se i koliko razvija, događa ili ne događa ostane negde i to je neka posebna atmosfera u stvari.

Šta sad radite?

- Komponujem, pišem operu o kojoj ja Vas treba nešto da pitam. To je *Mileva*. Znam da ste Vi nešto o Milevi nešto istraživali - gde mogu da nađem nešto o tome, neki tekst. Mene zanima šta ste Vi to radili. Ja sam čitala prepiske, čitala sam neke biografije, čitala sam ovu najnoviju biografiju što je sad objavljena i čitala sam ljubavna pisma.

Meni je Mileva u fokusu a Albert usput. Ja sam čak htela da ga uopšte izostavim! Međutim, Vida Ognjenović je radila libreto i nije dozvolila da ga izbacim, tako da mi je on ostao, ali ja sad pokušavam taj njegov tekst da smanjim i hoću da koristim dokumentarne izvore.

Našla sam na internetu snimljen njegov glas, to mene zanima u dokumentarnom smislu, zvuk me zanima. Razmišljala sam o tome da mi peva sad tu neki Albert na sceni, mnogo mi se više sviđa da imam njegov glas koji se ukombinuje sa njenim pevanjem na sceni, tako da opet imam to lično, intimno, spram javnog i odsutnog. Problem je , po mom mišljenju, nastao zato što je ona želela da to sve njihovo bude jedan zaštićeni svet, da oni sve dele, a kako je vreme prolazilo, on je sve više bio svačiji a nije bio njihov u kući, tako da je ona ostala bez te ljubavi koja je bila njen ideal, a ostala je i bez identiteta jer je svoj identitet vezala za njega.

Tu ima dve stvari... Daću Vam da pročitate knjigu Milana Popovića.

- Čitala sam je i upoznala sam ga. Meni se dopala ta knjiga. Najtragičnije od svega je to što njoj niko nije rekao nego je njoj neki kod proradio koji je to preusmerio.

Da li ćete Vi u svoju operu staviti i njihovo vanbračno dete?

- Stavila je Vida kao jednu ariju koja je uspavanka tom detetu, a ne zna se da li je dete živo, niti gde je dete, zna se da nije sa njima. Posle neke porodične svađe, Albert odlazi svojim putem i komentariše: - Mico, nikad nisi dobre volje... Tako nešto i odlazi. Onda ona peva tu uspavanku, a u stvari je sama u sobi. To je jedina referenca za to dete.

Meni je naročito dramatična situacija kada otac nju sačekuje sa studija, ona se vraća iz belog sveta trudna kući. Teško bi to i danas neki otac podneo. I za njega je to bila tragedija.

- Pa bila je. Samo je Albert imao svoj put, svoj fokus, to što je bilo veće od njega, veće od života veće od svega. Ja bih volela kada bih mogla da taj odnos sredine prema njoj u operi dočaram. Nisam sigurna kako ću to uspeti, međutim ona je u stvari odbačena zato što je proglašena ili je viđena kao gubitnica.

Čekajte, čekajte, nije ona odbačena, ona je prećutana.

- Pa prećutana je, da.

To je različito.

- A mislite da nije odbačena? Ja mislim da je prećutana zato što niko ne bi ni znao kako nju da objasni.

Ili je zaboravljena, kako god hoćete.

- Mislim da sredina nju uopšte nije mogla da prihvati zbog svih tih njenih izbora koji su na jedan način bili neverovatno progresivni za to doba, a sa druge strane ona se nije ni u jednom od njih realizovala. Njoj se to u stvari ne oprašta, jer ona je sve barijere porušila.

Ona, na primer, nije nikada, bar ja se ne sećam, kazala: - Ja kao Srpkinja.

- Ona je apsolutni drugi, fizički je izdvojena – ima kraću nogu, religijski je izdvojena jer je u jevrejskoj porodici, a nije Jevrejka, jezički - jer u Švajcarskoj govori srpski, na fakultetu – jedino žensko među muškarcima. Znam šta je to, ja sam to u drami osetila: ona je taj neki izdržljivi, živi, pobednički karakter, ali u libretu nije tako.

Ona je u stvari gubitnica – dobitnica.

- Ne znam kako je dobitnica, toliko tu stvari pokušavam da definišem, jer ja tu operu stvarno vidim kao tragediju. Ceo taj život je po meni tragedija, ja ne znam kako je ona dobitnica. Ona je imala svu podršku. Meni je zanimljivo šta se to sa njom desilo, kako je ona uz sve te dozvole koje je dobila, sve izgubila. Raspao joj se brak, ostavila je nauku, stalno je tvrdila da je ona neophodna detetu, a da je dete posle dala na usvajanje.

Koliko je sve to trajalo?

- To je predugo trajalo, njen život je već bio ugrožen tim njegovim agresivnim ponašanjem. Ona je, u stvari, jedna mračna i nemotivišuća ličnost. Od braka nadalje. A do braka opet potpuni kontrast. Visoke aspiracije, stići u tu drugu zemlju, upisati fakultet, zaljubiti se - odabrati u koga, pa nije to lako odabrati muškarca. Nije lako prepoznati genija, a ona je znala da od svih njih prepozna njega, pa to je takođe ogroman talenat. Ja, evo imam četrdeset pa ne znam da prepoznam.

Ne samo to, nego način na koji je ona njega stimulisala, pozitivno.

- Pa da, ona je bila baš to plodno tlo iz kojeg je on izrastao.

On nije mogao da podnese da ga ona tako pritiska.

- Da, ali ja mislim da je on osećao da je njegov rad ugrožen, jer znate kad se njemu ti fragmenti sklapaju to je sekund jedan i onda mu ona uđe sa zahtevima porodičnim – ona od njega kao od partnera očekuje pomoć. Znate da je njoj zabranio da uđe u sobu, nije to bez razloga. To je ekstremno, ali ja sam sigurna da to nije bez razloga.

Kako ste se Vi odlučili da ne realizujete neku zajednicu koja bi se zvala porodica?

- Nije to bila svesna odluka nego se nisu stekli uslovi zato što mi je komponovanje uvek bilo prioritet.

Drugim rečima, Vi nemate ništa protiv porodice, dece...

- Pa evo, Bah je imao dvadesetoro pa je uspevao, znači nije to, a i drugo je vreme bilo. Svako ima neku vrstu tih ometača koji su opet tu zato što su i vrsta neke podrške i hrane. U mom slučaju, zbog svih tih selidbi i zbog čestog menjanja mesta boravka ja nisam mogla tako da se vežem da negde sa nekim i ostanem... Onda sam uvidela da mi je zbog svih tih promena toliko potreban mir, neprekinuti sati su nekada toliko važni da bi mi ulazak u brak i u neku dugačku zajednicu sve poremetio. Sad više ne znam ni kako bih to uradila. Ja bih volela da se to desi, ali opet veoma mi je stalo do tog mira i tih povezanih slobodnih sati kada mogu da se osamim bez osećaja krivice.

Ljubica Marić nije bila udata?

- Nije. Ne znam šta je Ljubica Marić o tome mislila.

Smatram da je to isto jedna od predrasuda da žena mora da se uda da bi bila kompletna. Šta znači biti kompletan?

- Ja mislim da je kreativnost zaista iznad svega, ta duboka sreća, taj osećaj sreće kada se sklopi jasna slika o tom nečem što radim, to je jedno osećanje letenja i to je dovoljno za sreću. E sad, bilo bi divno da to može da se podeli, ali opet nekako nisu to ni tako odvojene

stvari. Mislim da svako postiže kompletnost na svoj način kroz neki odnos sa drugim ljudima, ali je ovo isto jedno ispunjavajuće osećanje

Potpuni doživljaj koji je onda toliko zaokruženo zadovoljstvo da nikakva druga forma uopšte ne može da ga zameni.

- Pa i ne traži zamenu, nema ni potrebe da se zamenjuje.

Još malo o Milevi ...

- Operu sam ja odabrala iz vrlo konkretnih razloga: zato što su hteli lokalnu temu. Naše lokalne teme su ratovi ili neke lokalne teme seoskog tipa, tako vojvođanske, lepe... To me nije zanimalo. Mileva me je zanimala zato što je žena, zato što se ja identifikujem u jako mnogo stvari sa njom i prepoznajem probleme, tako da je u stvari i taj lični momenat i to njeno stradanje - to je ogromna tema. Onda se tu Vida uključila.

Da li je objašnjenje za to što ste sve iz Vojvodine?

- Možda što je Vojvodina bila građanska sredina, odnosno ti naši gradovi su bili sredine bile u kojima se muzika svirala i bilo je normalno da se ženska deca šalju u muzičke škole i na razne umetnosti, da čitaju, da slikaju, tako da je verovatno to deo toga. Ali ne znam kako se Ivana deklariše u tom smislu, pošto joj je samo mama mislim iz Vojvodine.

Vi ste završili gimnaziju i onda ste odlučili da odete na Akademiju zato što ste već tada svirali?

- Ja sam svirala već sa pet - šest godina i onda sam išla u srednju muzičku, to je takvo vreme bilo, tako da sam imala muzičko brazovanje od samog početka. Onda sam preskočila dva razreda, opet zbog muzičke, jer sam muzičku brže završavala od redovne škole, a onda sam rano upisala Akademiju u Novom Sadu. Kod Štatkića u klasi

A ko Vam je bio nastavnik klavira?

- Dimitrije Vujanović je bio u nižoj muzičkoj, Crnogorac jedan opasan i vrlo strog nastavnik.

Znači, Vi ste se opredelili za muziku, ali tada još niste znali da ćete biti kompozitorka?

- Dosta rano sam znala. Bio je jedan koncert u srednjoj školi na koji je moj tadašnji profesor muzičkih oblika Steva Divjaković pozvao Bručija da me čuje, tako da je baš on tom mom prvom javnom nastupu na kojem je neko drugi svirao moju kompoziciju bio Bruči. Onda je Bruči došao da mi čestita. Nije to meni tada baš toliko ni značilo, ja sam tek posle u stvari shvatila koji je to bio... Prvo je taj profesor klavira prepoznao kvalitet, pa je onda to posle i Steva prepoznao i onda je pozvao Bručija na taj koncert. Onda se to već nekako znalo

da ću se ja tamo prijaviti na prijemni i tako je krenulo... Štatkić je došao te godine da predaje, tako da sam ja njegova prva generacija.

Hvala na razgovoru.

7.2.7.

***Anja** (1970), Beograd*

Snimanje: Nataša Kostadinović
Transkripcija: Rozmeri Sarić
Snimano: 12.7.2012. u kafiću „Pomodoro" u Beogradu

Rođeni ste i odrasli u Splitu?

- Ne, sestra i ja smo obe rođene u Beogradu, ali sam već kao beba otišla, mama se odselila. Do svoje desete godine sam živela u Splitu.

Da li ste odrasli u umetničkoj porodici?

- U mojoj najužoj porodici profesionalnih muzičara nema, ali u široj da. Međutim, i moja majka i njen otac i njena majka, znači - moj tata i deda su bili i jesu jako muzikalni. Moj deda je svirao tako dobro violinu, da je mogao i profesionalno da se bavi time, ali je uvek bio onaj pragmatičan um koji kaže: nek mi to bude hobi, a baviću se nekim kao ozbiljnijim stvarima. Ja se sa njim nisam slagala, mada mi je predlagao da mi muzika bude hobi i možda je trebalo da ga poslušam.

A majka?

- Da, mama je bila strašno talentovana. Kako je ona pevala! I kako je ona bila darovita za glumu! Ni sestra ni ja, koje smo baš preuzele ta dva talenta - ja za muziku, moja sestra za glumu, nismo tako talentovane... Divno je što je prenela meni tu ljubav i dar, što ona sama nije isterala tu stvar. Moj deda, taj isti koji je govorio da treba umetnost da bude hobi, nju je stalno nagovarao da se bavi nečim što je mnogo konkretnije. Ona nije bila dovoljno jaka da se odupre tome i posle se bavila ekonomijom, ali nije bila mnogo srećna u tome. Često umem da kažem da sam kroz muziku od nje najviše ljubavi i dobila, prosto sam bila zaražena od najranijeg detinjstva muzikom.Odrastala sam na divnoj muzici i divnim pričama za decu...

Otac?

- Ja sa svojim ocem nisam imala kontakt 15 godina i nije bio mnogo prisutan u mom detinjstvu, te on nema neku veliku ulogu što se tiče muzike. Ali, eto, opet sam uspostavila kontakt sa ocem i to je tako jedna lepa priča. Genetski, on ima smisla za lepo ali nije neki muzički obdaren čovek.

Sestra je mlađa od Vas?

- Četiri godine. Ona je vrlo uspešna pozorišna glumica, a veoma je poznata i kao neverovatan glas koji pozajmljuje Sunđer Bobu i ostalim likovima u crtaćima, to je njen glas. Mi nemamo taj običaj, da iz nekih porodičnih, sestrinskih razloga, hvalimo jedna drugu.

Ona se često pojavljuje i u Vašim kompozicijama?

- Pojavljuje se, zato što kad god mi treba neko ko je glumac, narator, najviše volim nju da izaberem, zato što znam da će to biti onako kako sam ja zamislila. Ali ona i odlično peva... za ono što radim klasično školovan glas često nije dobar izbor. Onda tražim glasove glumaca ili onih koji se bave mjuziklom, oni mogu biti dobar izbor. Operski glasovi, sa njima sam jako oprezna, neki mi se veoma dopadaju, to su obično oni koji pevaju staru muziku ili baroknu...

Koliko je ona i Vaš kritičar, kolko ste u tom smislu povezane?

- O da, vrlo, vrlo... ona je moj prvi kritičar, najčešće njoj prvo puštam ono što radim, kako sam ja rasla muzički ona je rasla uz mene i ona je prisustvovala mojim počecima. Osim što je jako muzikalna i pametna, ona je dobar kritičar. To ne znači da će da mi povlađuje, nego da mi kaže gde treba da napravim iskorak ili gde treba da uradim nešto ovako ili onako... Treba izabrati nekoliko ljudi kojima čovek prvo pokazuje svoje delo, jako je važno imati tih nekoliko osoba da čuju, jer ja sam uvek otvorena da idem dalje, a sigurno nekad pogrešim i dobro je da me neko malo opomene, sem toga *bravo*…

Da li ste pohađali redovno muzičku školu?

- To je isto zanimljiva priča jer sam ja jako rano počela da sviram. Tražila sam klavir imala 4-5 godina. Živeli smo u Splitu. Tamo sam počela sa privatnim časovima kod jedne vrlo ambiciozne profesorke klavira, koja je u meni videla veliki potencijal, te me je ozbiljno muštrala i onako bila i strašna, jer sam ja imala posle dve godine ozbiljan problem. Sećam se da sam se jednom strašno rasplakala, svega mi je bilo preko glave i nisam imala više snage za tako jednu strogu i strašnu ženu (dok je moja majka bila O.K.: „Ne moraš da sviraš").

Između devete i desete moje godine vratili smo se u Beograd i ja sam htela ponovo da sviram. Sedela sam sama i svirala, na sluh sam skidala svašta, nisam se lako odvajala od klavira i onda ona (majka): „Pošto imaš problem s plućima, mogla bi da kreneš da sviraš neki duvački instrument" i nametne mi flautu. Ja se i dan danas pitam kako sam ja sve to preživela. Upisala sam muzičku školu „Vojislav Vučković" i opet nabasala na profesorku koja me nije baš mnogo razumela, a imam i anegdotu za to, to je bilo genijalno: rekla mi je da nemam dobra usta za flautu, jer tako puna usta nisu dobra za flautu. Ja sam dolazila kući plačući, a moj deda kaže: „Vidi njena usta kakva su, ko čarapin početak", nikad to neću zaboraviti i tako je on mene tešio i ja preživim tu nižu; ali sam iz solfeđa „razbijala", šta god da mi je dala profesorka, ja sam umela da otpevam sve. Sluh fantastičan i super mi je to išlo sa pevanjem

Upisali ste srednju muzičku školu?

- Onda upišem u srednjoj muzičkoj Odsek za muzičku teoriju... Malo po malo, ja sam svirajući klavir počela da izmišljam, imala sam problem što nikad nisam mogla dugo da vežbam jedno te isto. Uvek bih odlutala, nikad nisam mogla ništa da odsviram perfektno, prosto nisam imala taj mentalni sklop da budem toliko disciplinovana i toliko fokusirana na sviranje jednog te istog, to je mene izluđivalo. Pa sam onda još htela da sviram kontrabas, ja sam tako menjala instrumente.

Koga se sećate iz tog perioda?

- Bitan čovek u mom muzičkom životu bio je moj dalji rođak Vojin, džez i klasičan muzičar, sada pokojni (rano je umro, 2000. s 55 godina). On kaže: „Ajde počni malo da sviraš, evo ja ću da te malo učim kontrabas, nije loše da naučiš još neki instrument" - i počnem ja da sviram kontrabas, odebljaju mi prsti, žuljevi, sednem za klavir, ne mogu da sviram klavir, smejurija!

U svakom slučaju, ja sam već u srednjoj školi počela tako da komponujem sama za sebe i onda je to otkrila moja profesorka, nju sam stvarno obožavala, a nju je malo ko voleo, bila je dosta posebna i stroga - Svetlana Maksimović, takođe kompozitorka, koja se preselila, otišla u Kanadu sa svojih 40 godina (ona je studirala kod Mokranjca, jednom je rekla). A kako je došlo do toga: ja sam, pišući harmonske zadatke i zadatke iz kontrapunkta kao fuge, invencije, dvoglasne, troglasne i te harmonske zadatke, malo komponovala, a pravila...!? Umela sam onako potpuno „baš me briga", koliko hoćeš je bilo grešaka! Međutim, ona je čula da mene zanima da nešto smislim i izmislim i da mi ide, recimo kad sam pisala to nešto u stilu baroka kao ... nekog moteta Palestrina. Ja sam u stvari uvek dosta komponovala. Bilo mi je jako važno da to divno zvuči... Onda me je ona pitala: „Da li Vi nešto kod kuće komponujete?" Rekoh: pa nešto sviram. Kaže: „Pa hajde Vi to zabeležite". To bi mi bio pakao da zabeležim, da pretvaram u neki zapis, kad sam još uvek bila tako nenaučena na disciplinu, to mi je bilo strašno teško i ja krenem da joj donosim to što beležim mimo škole i ona kaže: „Pa da, znala sam". Otprilike to je negde slutila da je to nešto u čemu se super snalazim i krene da me sprema za prijemni, da mi daje neke ideje, instrukcije, kako, šta...

Da li se ona u Kanadi i dalje bavi ovim istim pozivom?

- Ja je davno nisam videla, ali kad sam je videla pre iks godina, bavila se. E sad ne znam šta se sada zbiva ali pisala je ipak, sad se ovde nešto izvodilo od toga što je pisala.

Završili ste redovno srednju školu?

- Jesam.

Da li je kompozicija koju ste pripremali za prijemni bila negde izvedena?

- Nije bila za prijemni, to su bili neki javni časovi, u školi „Stanković" postoji lepa sala, tu smo pravili javne nastupe, pa je možda tu bilo izvedeno, ali mi je sve to sad tolko daleko, mislim da jeste.

Koje ste godine upisali fakultet, čija je to klasa bila?

- VlastimiraTrajkovića klasa ali koja godina?

Možda 1989?

- E, ne, onda 1990., zato što sam se 1989. godine osetila nekako nespremno da konkurišem na kompoziciju i pred sam prijemni sam odustala da izađem, ali sam izašla na Odsek za muzičku teoriju, i sve to iz nekog straha da to nije još dobro. Ja tu jednu godinu upišem Odsek za muzičku teoriju... Posle sam jedno vreme paralelno išla na dva odseka, onda sam shvatila da na kompoziciji imam sve te iste predmete i onda su mi priznali sve te predmete – bilo je samo nekoliko koji nisu bili isti... I ostala na solfeđu kod divne Zore Vasiljević. Ja sam je obožavala, što opet nije bio čest slučaj, plašili su se nje kao..., uh. Ja sam htela da ostanem kod Zore ostala na solfeđu, jer je tamo solfeđo bio jak, a sve ostalo sam prešla na kompoziciju.

Kad ste diplomirali i sa kojom kompozicijom?

- Sećam se, to ipak nije bilo toliko davno, pogotovo što je to prvo simfonijsko delo, „*Otmica Evrope",* 1997. ili 1998. Ja mislim da sam ja to završila 1997. godine, pa smo čekali da orkestar Radio Beograda izvede, pa je to bio početak 1998. godine. Bila je mogućnost da odmah dobijem izvođenje, prosto mogućnost da se sačeka da ne izvodimo na dva klavira, jer tad je još retko ko mogao da napravi neki dobar demo kompjuterski, ja mislim da su posle tek radili te realizacije u kompjuteru, ali eto, ja sam dobila priliku da mi to baš izvede orkestar RTS-a. Sačekali smo da to bude tako izvedeno i onda da to bude diplomski.

Zašto ste izabrali da budete slobodna umetnica?

- To je moj izbor. Iskreno ja ne volim kolektiv i nikad se nisam dobro osećala u kolektivu, radila sam neko kratko vreme na radiju i posle sam se osećala ugroženo... Meni treba puno slobode, treba svakom slobode, ali ne razumem te čudne potrebe kolektiva da moraju da izgledaju ovako ili onako, da ne puštaju da se posao izmišlja, varira, improvizuje... To su dosta čvrsti, okoštali sistemi, u kojima nema prostora za kreativno mišljenje, što je mene dosta ubijalo, tako da sam, eto, istrpela, tri godine, recimo, na Studiju B, i to je sve od mog rada u instituciji. Dakle, ne verujem u instituciju (to je bilo otprilike od 2003. do 2006. godine, tako nešto). Ali, s druge strane, nekad je jako teško ako si frilens i osetiš se onako jako iscrpljeno, jer to je život od danas do sutra, pa čas ima puno, pa čas nema ničega, pa tako dalje.

Radili ste kao aranžerka za Gorana Bregovića

- Jesam, to je bilo u toku studija. Bila sam negde na četvrtoj godini, treća-četvrta, tako.

Šta ste radili?

- Šta nisam? Kod njega čovek obično radi puno stvari, ja sam sa njim već imala neku saradnju recimo 1989. pred studije, znam da sam bila kraj srednje škole, za neke filmove sam pevala sa nekim malim ženskim kamernim horom, Isidora, ja i ne znam ko je još bio. Ja mislim da je Irena isto radila sa njim. Pa dosta nas je sa njim sarađivalo. Kažem, ja sam tako kao pevač, aranžer, kompozitor, tu i tamo, kod njega se stvarno radi sve. Sve što god ti voliš i umeš, on voli.

Da li je to bilo isplativo finansijski?

- Uuu, to je bilo 1990. kad su svi bili jezivo siromašni, ja sam imala najbolju platu, s tim što je to bilo opet mnogo jeftinije nego da je nekog drugog tako isto uposlio, ali pošto je on pametan i zna sa parama, zna šta da radi. I koliko god da sam tada već skoro bila formirana kao profesionalni muzičar opet sam od njega neke stvari naučila koje jesu nešto što je teško sprovesti u reči, ali to što svakodnevno prisustvujem druženju i ta saradnja, mislim da sam i od njega nešto naučila, kako god to zvučalo čudno.

Bili ste članica ansambla „*Marsija*”?

- Uvek mi je bilo važno i pre svega potrebno da, sem što sedim kod kuće i komponujem, imam neki živi ansambl sa kojim živo radim, da imam probe, pravimo nešto, izvodimo to. Ja sam malo ređi slučaj, koliko poznajem svoje kolege, meni je frustrirajuće da samoj sebi i pišem i da onda to nešto dam muzičarima koji će posle da izvedu. Ja volim da sam i učesnik, volim da živim taj proces i onda mi je uvek falio taj neki bend, ansambl, pa je i „Marsija” jedan od tih ansambala gde sam ja nešto eksperimentisala, pravila. Doduše, nije na moju inicijativu, to je Žorž Grujić, kao pre toga u ansamblu „Renesans”, posle i sam sa raznim ljudima radio, bavio se balkanskom muzikom, i onda me pozvao da ja budem aranžer, da pevam, što je meni jako prijalo, meni je ta vrsta rada kao dobar balans na ovo samotnjačko, izolovano stvaranje, ono 'sam sa sobom'.

Iste godine osnovali ste trio „*Ravno nebo*”?

- Jeste, je opet potpuno drugi bend, to je nas troje kompozitora koji smo onako voleli da malo napustimo taj akademski dosta čvrst sistem, jer ja sam uvek nekako slušala različite muzike i nisam mogla da se i mentalno i bukvalno i slušno lišim od nečega što volim, pa smo onda napravili taj bend: klavir, bas gitara, neke matrice džez muzike. Sad kad gledam sa ove distance to je sve bilo dosta naivno, sentlovi razni i tako dalje, ali smo komponovali baš za taj naš trio i nismo dugo živeli, taj bend je trajao nekoliko godina, isto toliko i „Marsija”... Onda

je, po meni jedan od najbitnih u bendu - kontrabasista otišao u Ameriku i onda nisam htela da tražim neke zamene.

Da li inostranstvo daje bolje mogućnosti za izvođaštvo i stvaralaštvo nego Srbija?

- Ne mislim, toliko je to individualno i toliko ne postoji recept da li će tamo biti bolje ili će ovde biti bolje. Stvari se menjaju, u trenutku kad su neki od mojih kolega otišli u Holandiju, Holandija je bila mesto gde se stvarno lepo moglo živeti i raditi, ali već neku godinu ja imam prijatelja odande i znam šta se dešava: tamo je sve strašnije i strašnije, odnosno ne ulaže se mnogo u ove stvari koje mi radimo, tako da se sve to menja i drugačije je bilo pre 10 godina i u svetu i kod nas; možda je u tom trenutku bilo bolje biti negde drugde. Retko ko je tu, uslovno rečeno, napravio karijeru, šta god to značilo. Manje više su se svi nekako bacili na pedagogiju i nisu nešto mnogo komponovali. Ne svi, ali nemam utisak da žive od komponovanja...

Ipak traže neku sigurnost?

- Morali su tako, nije to da traže sigurnost nego nisu našli bolje rešenje. Čak znam za neke ljude koji su baš bili ovde jako uspešni i talentovani, otišli mladi, pa po 10 godina nisu noticu napisali, što eto, opet dođe mu na slično. Mislim da su 1990. prošli u nekom drugom svetu, ali nisu mnnogo stvarali.

Za operu *„Narcis i eho”* dobili ste Mokranjčevu nagradu i do sada ste najmlađa dobitnica te nagrade ikada?

- U međuvremenu mislim da je Ivan Brkljačić dobio istu tu nagradu, a on je mlađi od mene. U tom trenutku kad sam bila nagrađena, da. Ali dobro. „*Narcis i eho”* su izazvali dosta medijske pažnje kod nas.

Da li je to bilo medijski dobro propraćeno?

- Da, imala sam puno uspeha što nije značilo da će to delo gledati da plasiraju negde drugde, negde dalje i negde još, ali to već morate nekog drugog da pitate zašto je to tako. To nije slučaj samo sa mnom, to je generalno da mi nešto dobro naše što je nekako nemamo običaj da pomažemo, podržavamo i da cenimo. Ja se sećam da sam ja tad zadivila i kolege i što mi je još draže, neke ljude koji potpuno nemaju veze sa klasičnom savremenom muzikom, dakle nekako sam skupila najširu publiku, a ja sam uvek zamišljala da je delo veće i važnije ako okupi različite ljude i različite ukuse. Bilo je zanimljivo i to što sam i sama izvođač, bilo je zanimljivo mnogo toga to što spajam tu kao neku klasiku, ja sam suštinski klasičar, ali kao ta neka pop nota u svemu tome je nešto što recimo nije običaj u našim klubovima da je pohvaljeno i da bude kako da kažem, pozdravljeno.

Ko nije pohvalio: muzički kritičari, institucije, profesori sa akademija?

- Ne, ne, ja sam uvek imala taj problem što nisam nikom ili jesam dovoljna u ovom pop svetu, a to je stvarno širok pojam. Ja sam za pop previše klasična, a klasičarima sam previše pop i pitka, tako da ja ne mislim da je to problem, ali je teže za percepciju, teže za smeštanje i teže možda za podršku, jer gde ćemo sad pa to da smestimo, to je uvek bio moj mali problem.

Da li iskakanje u pop žanr pripisujete činjenici da ste žensko, kompozitorka, da je to neki vid ženskog pisma?

- Ne, mislim da to nema veze. Ne mislim da to ima veze sa ženskim, ne mogu taj stajling da napravim da je to sad nešto što je fensi. To je, da se vratim na detinjstvo: ja sam najčešće slušala muziku koja je, mislim, bilo je klasike, ali nekako, deca su slušala tada popularnu muziku i meni se to prosto zalepilo negde i ja nisam htela da se toga odreknem, jer sam i ja imala neku ljubav za tu muziku. Uopšte ne mislim da frustriram nijednu stranu svog muzičkog bića i baš me briga što će neko da kaže: jao, ovo je mnogo pop ili pitko, ili mnogo ne znam šta već, prosto ja tako razmišljam i u to verujem i treba da radim ono u šta verujem, ne bih umela drugačije.

Da li kao žena stvaralac, kompozitorka, imate jednake šanse za porudžbine, opstajanje kao samostalna umetnica?

- Ja mislim da imam jednake šanse ali i da imam možda manje šanse kao i muške kolege generalno. Znamo šta se događa sa umetnošću, šta se događa sa ulaganjima u kulturu i tu više da li si žensko ili muško ne igra apsolutno nikakvu ulogu. Igra ulogu da li si deo neke interesne grupe pre svega, a ne da li si žensko ili muško. Ja da sam sada, na primer, u nekoj stranci bilo bi mi mnogo lakše da dođem do onoga što hoću da sprovedem.

Ne želite da budete deo neke interesne grupe?

- Pa ne želim. Sloboda mi je valjda jako važna, ne mogu biti zarobljena u neke ideje sa kojima se ne slažem, ja nemam želju za te stvari.

Da li ste članica Udruženja kompozitora Srbije ili još nekog udruženja?

- Član sam Udruženja i tamo imam status kao samostalni muzikant, jer drugačije ne bih mogla da budem frilens...

Koliko udruženja pomažu mladim kompozitorima?

- Ne mnogo, u neku ruku kao čine nešto, ali mislim da ne čine dovoljno, a opet možda kada bismo mi sa ove strane bili agilniji i nekako napadniji, možda bismo mi njih naterali da budu drugačiji. Dramska udruženja, oni su mnogo agresivniji, jači generalno, Udruženje kompozitora tako..., nemam neki utisak da kad nešto zatreba „ja ću to uvek dobiti" i nije to sad kao da nas apsolutno ne fermaju, ali mislim da bi mogli mnogo više...

Da li ste imali finansijsku podršku, stipendiju, od udruženja ili drugih institucija?

- Ne, ne, to su sve sporadični slučajevi gde kao tražimo za nešto, pa možda nešto malo dobijemo. Možda sam najviše dobila od Jugokoncerta. Sticajem okolnosti mene najviše zanima muzičko pozorište, a to je jedna veća mašina, to se ne radi o dva–tri čoveka – kao, skupimo se, napravimo koncert i gotovo, nego ja uvek imam puno izvođača i ostalih koji su uključeni u delo i onda moram da imam ozbiljniju strategiju od neke institucije. I stvarno, do sada sve što sam zamislila, Jugokoncert mi je pomogao u realizaciji. Ostali - jako malo.

Kakav je odnos medija prema umetnicima i prema Vašem stvaralaštvu?

- Sve je manje kultura u novinama, to su sve tanji i kraći tekstovi, jer kao to nije dovoljno uzbudljivo. Mi smo mnogo u današnjim trendovima neinteresantni, mi smo za njih preozbiljni. Ne znam šta bih tu još rekla, ja još i imam neku pažnju s obzirom na količinu informacija koje dolaze do te mokature, ja se ne žalim, imam je dovoljno. Kad god nešto bude, to izađe u novinama.

Da li je muzičko pozorište jedna od Vaših najvećih ljubavi i interesovanja?

- Jeste, muzičko pozorište mene najviše zanima. Sad, da li je to opera ili neki drugi vid muzičkog pozorišta, nešto u čemu se ja najbolje osećam. Zato sam radila puno u pozorištu ne samo u muzičkom nego prosto i u dramskom pozorištu sam puno, puno komponovala za razne predstave. Radila sam dosta za plesne predstave, što isto jako volim, volim ples. Radila sam tu primenjenu muziku za najrazličitije stvari i mislim da mi je to dosta širilo vidike.

Vaša opera *Narcis i eho* izvođena je na turneju po Velikoj Britaniji?

- Nego šta, to je bilo ovde na Bemusu ovde, gde je postavljena nova. Englezi su napravili novu, mislim da je to bilo prošle godine, posle 10 godina, ja sam 2000. godine komponovala „Narcis i eho", izvedena je 2002. na Bemusu. Prošle godine je bila postavljena opera u tri grada, 8 izvođenja, Mančester, Vestburg i London. Zahvaljujući jednom Srbinu koji je hteo malo da se pohvali i da kaže: mi imamo nešto što je dobro, što je ozbiljno i dobro delo.

On je finansirao?

- Ne, on nije finansirao, on je našao načina, on je producent, slobodan, samostalan producent Milan Govedarica. On živi, ne znam već koliko godina već u Engleskoj i on je na Bemusu slušao operu i potpuno bio zaljubljen u nju i rekao: ja bih ovo voleo jednog dana... To je prošlo već mnogo godina i onda je on meni 2010. rekao: ja već imam neke fondacije koje apliciraju i onda je dobio nešto, pomogli su i naše Ministarstvo i u koncertima je pomogao, pa se izvela tamo opera na engleskom, dakle prepevana je na engleski - ceo ansambl, svi su bili

Englezi, i izvođači i reditelji i svirači i svi živi, scenograf, kostimograf, potpuno njihova produkcija.

Ali muzika nije menjana, Vi stojite kao kompozitorka?

- Nije menjana, i ja stojim kao kompozitor istog dela, samo što sam malo smanjila broj svirača, pevača je i dalje ostalo četiri, Narcis, Eho i dve nimfe, ali ansambl je malo manji jer ja sam ovde imala nekih 17 do 20 svirača, a tamo je bilo preskupo da bude toliki orkestar pa je bio smanjen.

U jednom članku iz 2006. piše da ste bili deo antitrafiking centra?

- Ne sećam se.

Više od 35 medijskih kuća bilo je na konferenciji za štampu antitrafiking centra, i tu je spomenuto da ste i Vi bili... Promovisanje univerzalnih ljudskih prava u Srbiji i regionu, radi suzbijanja trgovine ljudima?

- Aaa, *„Vaginini monolozi”*, a da, sad se sećam, u Ateljeu je bilo, jesam bila učesnik, ali ne znam da li je to nešto važno. Sećam se, Mirjana Karanović je bila tamo. Ja sam bila jedan od učesnika, ali sam izvela jednu svoju muziku,i to je bilo to.

Niste ulazili dublje u te debate?

- Nisam ulazila u debate, ne, ne. Pozvala je sve umetnice, žene, koje ceni, pa između ostalog i mene, ali bez da ja učestvujem u nekoj priči oko toga, samo kao izvođač.

Okupljanje u smislu „samo žene”?

- Ja nisam nikakva velika feministkinja, ali nemam ništa protiv da učestvujem u nečemu što ima smisla u širem kontekstu, po meni da su bili i neki muškarci da se bore, što da ne.

Može li od kompozitorske profesije da se živi i preživi?

- Ja se to isto pitam i pitam se hoću li ja ovako izdržati, jer ja već puno godina živim bukvalno od slučaja do slučaja. Nekad stvarno imam mnogo stvari odjedanput, nekad neko malo zatišje, pa onda opet koncentracija ludačka, moram da komponujem na primer za dva filma, jednu predstavu, potpuno mi prsne mozak od posla, ali onda se desi to zatišje. Evo, recimo, ovo sad je neko zatišje, obično je to leti.

Da li možete da uskladite svoje stvaralačke obaveze sa porodičnim?

- Pa ja nemam porodičnih obaveza, ja sama nemam svoju porodicu, imam sestre, mamu, tatu ali ja nemam decu, muža, tako da nemam šta da usklađujem.

Da li se to može uopšte uskladiti? Evo, imamo Isidorin primer.

- Može, tako to ide, sem ako nije rekla suprotno, ali ja mislim da mnogi to postižu, ne samo kompozitorke, nego gledam i neke druge umetnice, bez problema. Ja sam očigledno u

strahu da to ne mogu, nisam se do sad ni usudila da idem tim putem. Znači, to još nije određeno.

Šta sada radite, imate li u planu neke festivale, Tribinu kompozitora?

- Ja Tribinu kompozitora izbegavam. Zaobilazim je već dosta godina, zato što mislim da ono što ja radim ne pripada previše ideji i estetici tog festivala. Tamo se izvodi ta akademska muzika od koje ja nisam pobegla potpuno, i ne bežim, ali meni je nekako cela koncepcija te Tribine strana i eto ja odavno nisam ništa poželela da se tamo izvede, a dugo se već spremam da napišem još jednu operu, novu operu, ali teško dolazim do nekog libreta koji bi mi se baš, baš dopao. Ove godine je bilo lepo, imali smo nekoliko izvođenja „Atlasa" i dva filma sam radila u maju i junu, oba dokumentarna. Ne znam šta je još bilo ove godine.

Koji su to filmovi?

- Jedan je „Biba struja" taj dokumtarac je bio čak i nagrađen na Beogradskom festivalu u maju mesecu, taj festival je svake godine u Beogradu, Festival dokumentarnog filma. Drugi film je imao samo jedan privju pošto je to samo u koprodukciji sa Britanskom ambasadom, Britancima. Film se zove „I marry the Serb" i on tek treba da zaživi na nekim festivalima. Imao je samo jednu kamernu projekciju u britanskoj ambasadi ali sad bi trebalo da nađe svoj put.

Osnovali ste bend?

- Da, napravila sam jedan novi bend, ima nas šestoro, pet svirača i ja. Potpuno je akustičan sastav, violina, viola, kontrabas, klarinet, fagot. To su neki moji dugogodišnji saradnici koji su svirali i sva ova moja veća dela i onda smo se sada okupili da napravimo nešto...

Vi ste i solo pevačica?

- Ja sam pevač u bendu i pravimo jedan fland. Počela sam da „kopam" po nekim pesmama od 1915, 1920. pa do 1980. godine kroz razne pop žanrove, ovakve i onakve, tekstovi se menjaju, dakle ne u originalnim verzijama tekstova. Tu mi pomažu dva dramaturga, pisci Maja Preljević i Slobodan Obradović. Imali smo sad koncert u junu na Mikser festivalu, to nam je bio prvi nastup, ali videćemo šta ćemo sad sa time da uradimo. Onako, meni je drago što sam to nešto sklopila i sad ćemo da vidimo šta ćemo dalje sa tim. Tako volim da se šećkam, da radim razno.

Da li je tačno da vežbate jogu?

- Jeste, vežbala sam jogu, ali sam sad prestala, ali ću opet vežbati. Ove godine nisam zato što ta koja mi se jako dopadala, kod koje sam išla na časove, prestala da drži časove, pa sqam i ja prestala. Ali, moraću ponovo, jer kičma mi je propast, od sedenja.

Da li se sećate značajnih događaja, nekih prekretnica, padova.

- Padova je svakako malo, ali i uspona. Ključna ličnost uz koju sam muzički rasla i narasla je Bojan Mališa Draškoci. Ima nekoliko osoba koji su meni u tom muzičkom rastu baš značili, on je možda najvažniji. Sa njim sam i počela prve koncerte i sad kad razmišljam koliko se on nije plašio iako je bio veliki muzičar, iako je svirao sa velikanima. Da, da, moji prvi nastupi su sa njim, moja muzika i čak smo i Ljubicu Marić svirali i vodili, mislim to su bili koncerti pod nazivom - možda si to i našla negde - „Muzičke sinteze". Zato što bi na koncertu izveli Ljubicu Marić, nešto moje, onda jedan džez standard, onda neku improvizaciju na neku staru balkansku pesmu, ali to nije bilo kao paprikaš, to je sve bilo jako povezano.

Eto, toga sam se setila.

Planovi?

- Rekla sam, volela bih da se koncentrišem, ja sam stvarno u frci za novcem koji bi mi obezbedio egzistenciju. A opet želim da radim i neke druge stvari koje mi materijalno neće mnogo pomoći, jer kad bih ja sad krenula da radim operu bez da mi neko naruči, to znači da se ja tome stvarno posvetim, a moraću da radim i gomilu nekih muzika, te neki film, te ovo, te ono, da bih posle imala od čega da živim.

Šta mislite o porudžbinama, kolko su one dobre za nas?

- Užasno je to ono što je sve manje porudžbina, ako ih i ima to su sve neki mali honorari koji su mali. Mislim, napisati jednu operu je ozbiljan rad i to ne može da košta malo.

Inspiracija za stvaralaštvo: kad pišete po porudžbini ili kad pišete po slobodnom izboru?

- Meni je svejedno, čak mi nekad jako prija da imam „dedu", zato što se onda nekako strašno koncentrišem, fokusiram i na kraju mi izađe svašta. Kad imam dosta vremena, onda ja krenem da se razvlačim, razvlačim i razvlačim... Onda inspiracija, to nisu sinhrone stvari. Ja recimo mogu da budem danas inspirisana i padne mi nešto na pamet, ali to ne znači da moram da sednem i da napišem to tog dana inače će to što mi je palo na pamet ispariti zauvek. Ja verujem da se to vraća kroz neko vreme i to je kao neki mali fond koji se tu negde pravi i onda nekad kad zatreba, uz neki mali pritisak ono nešto izađe. Ne, ne, nema uopšte pravila. Ni porudžbina me ne frustrira, s tim što uvek više volim da znam da mogu da računam da ću zaraditi od toga. Naravno, porudžbina je jedan dobar impuls da čovek sedne i radi, jer ovako sam od sebe moraš da budeš tri puta jači.

Da li ste nekad osetili da Vas smatraju samo lepom devojčicom koja „nema dovoljno" u prstima ili u glavi?

- Pa nisam, zato što se ja nikad nisam ponašala kao lepa, ima i to, meni je to nekako bilo... nije mi bilo važno, bilo mi je ovo drugo važnije, bojim se da ću sad... kako starim, tako ću da kažem: što nisam, mogla sam svašta s tim, ali nisam nikad to osetila. Ko zna, možda ja samo nisam osetila a postojalo je u glavama nečijim, možda ja to nisam primetila. Ali ja mislim da sam ja kroz svoj rad dosta pokazala i dobila razna priznanja, ne možda u vidu nagrada, nego u vidu odličnih članaka, pisanja na temu, ono što kaže jedna moja dobra prijateljica, muzikolog: „Ti sad možeš da skrstiš ruke, pošto si prva žena u Srbiji koja je napisala operu, Ljubica Marić je pisala ove ostale opere". Žao mi je što je ona nekako manje bila prisutna kao mozak, darovita je žena, ispred te stare generacije, u pomoć, kako se zvala, ona je uvek kao neka senka...

Ludmila Frajt?

- Jeste, hvala, vrlo zanimljiva, ali onako nekako nije bila ta koja nešto,

O njoj ima vrlo malo podataka.

- O njoj ima jako malo, ona je bila vrlo povučena, zašto je to tako, možda zato što je bila povučena, ali zašto sam otišla u tu digresiju, sad bih da se vratim tamo gde sam bila... A da, opera. Žena kompozitora nije bilo mnogo u Srbiji od kad postoji ova zemlja, a kaže ona: „Ti ćeš u istoriji muzike biti zabeležena kao takva, sad ne moraš više ništa ni da radiš", a ja kažem: - Od čega ću da živim, od ...

Koje svoje koleginice smatrate uspešnim?

- Pa sve one kojima se bavite. Nekako Isidora je stvarno napravila fantastičnu karijeru...

Čime je to uslovljeno?

- Ja sam počela da verujem da postoji kao neki usud, ne verujem da je sve do toga da smo mi ti koji možemo neke stvari da usmerimo na ovu ili onu stranu. Mislim da je to prosto nekad i stvar slučaja, ne slučaja nego prosto nekog usuda i prosto nekom se nešto otvori, nekom se nešto zatvori i tako dalje i tako dalje. E sad, možda je Isidora imala nečiju pomoć pa joj je to nekako lakše išlo ali ima puno dela mojih koleginica koje volim, ne volim sve opuse, kao što verovatno i one moje ne vole sve... Ne znam, Nataša Bogović je meni jako zanimljiva, Anu Mihajlović davno nisam slušala ali neke njene muzike su mi bile drage, onda, koga tu još ima...

Da li sa nekim razmenjujete ideje, nešto stvarate?

- Da, ali ja sam više sa muškima radila, sa ženama nisam. Evo, imali smo trio Vladimir Pejković, Božidar Božo Obradinović, recimo njihovu muziku jako volim. Hajde da

proširim, da ne budemo samo na muzici žena, njih dvojicu volim, volim muziku Igora Gastruškog, volela sam nešto i od Ognjena Bogdanovića.

Da li ste imali želju da se usavršavate, u smislu formalnog usavršavanja?

- Da, razumem. Pa ne, zato što to opet vodi u taj jedan po meni dosta zatvoren sistem, ako bi postojao neki otvoreniji, bih, ali mislim da takav sistem ovde sigurno neću naći.

Da li to postoji u inostranstvu?

- To sigurno negde postoji, ali, eto, nisam se nešto bavila time da vidim gde, ali ni to nije isključeno, možda ću već koliko iduće godine nešto da uradim, ne znam, i o tome sam razmišljala. Mada sam razmišljala o tome, meni je uvek bio san da ono što sam ja uspela da spojim, jer ja već imam dovoljno godina, nešto sam već ja savladala i naučila, pa bih mogla nekom drugom da to pokažem, možda je vreme da ja nekom nešto pokazujem, ali se plašim da to neće biti na našoj Akademiji.

Hvala na razgovoru.

7.2.8.

***Milica** (1984), Beograd*

Snimanje: Nataša Kostadinović

Transkripcija: Nora Varga
Snimano: 27.7.2012. u kafiću uTopolskoj 18 u Beogradu

Počećemo od Vašeg detinjstva i porodice u kojoj ste odrasli

- Rođena sam u Beogradu. Moj otac Milanko i majka Snežana su iz Svilajnca, i došli su u Beograd u srednju školu, tu su ostali, studirali, osnovali porodicu i dobili mene i mog brata. Živimo na Vračaru u jednom divnom starom stanu koji je topao i pun ljubavi. Moje detinjstvo je bilo najlepše na svetu.

Šta je mama po profesiji?

- Mama je viša medicinska sestra i nekadašnji student veterine. Radila je na Onkološkoj klinici, a onda je prešla na radno mesto bolnicu Centralnog zatvora. A tata je imao san, pa je polagao prijemni za FDU i upisao kameru. On je snimatelj u RTS-u i snima isključivo sport, tako da je proputovao celu planetu, išlo se čak i u vreme embarga, sportisti su odlazili. Meni je strašno nedostajao tata, jer je stalno bio na nekom putu, ali kad je tu, onda smo najsrećniji na svetu.

I zaista, moje detinjstvo je bilo toliko lepo i bezbrižno, sa toliko ljubavi smo svi živeli zajedno da bih se ja vrlo rado vratila u to vreme. Živeli smo na Vračaru, preko puta Muzičke škole „Vladimir Đorđević". Moji roditelji su uvek podržavali sve želje, ideje i ambicije mog brata i mene (on se rodio 1986. godine, dve i po godine je mlađi) i trudili su se da nam obezbede sve moguće i nemoguće. Išli smo na engleski, na karate, košarku, plivanje, odbojku, na razne radionice. Želeli smo i da nas upišu u muzičku školu, ne znajući da je škola preko puta.

Da li je Vaš otac diplomirao na Fakultetu dramskih umetnosti?

- Nije, počeo je da radi, jer su došla i deca i trista čuda... Onda smo mi bili na njegovim vežbama, odnosno modeli za fotografije i slično. Mislim da je i dalje apsolvent, što apsolutno nema nikakve veze jer je tata u tome što radi zaista dobar. Silne nagrade je podobijao i ne znam koliko puta je bio najbolji snimatelj, koliko puta je dobio Zlatnu kameru! Eto, na primer, devedesete godine, kada je Zvezda pobedila čuvenu Bariju, on je to snimao i napravio repotražu. Izmontirao je muziku i nakon toga dobio poziv od BBC-ja da radi kod njih, za veliku sumu. Kao što sam već rekla, to je već bila devedeseta, trebalo je da mami tamo nađu posao u struci, stan, hrana, škole za decu... Njih dvoje su se dvoumili, dvoumili, većali su mesecima, i na kraju su odbili, nisu želeli tada da odu. Ali, sa druge strane, mislim da je pitanje da li bismo mi u Londonu, bez obzira na njihova primanja, imali prilike da radimo sve to što smo ovde radili, jer muzičke škole se tamo plaćaju, likovne radionice se

plaćaju, časovi jezika su, pretpostavljam, mnogo skuplji nego ovde. Život je generalno mnogo skuplji, a ovde iako nije bilo sve sjajno bar je obrazovanje bilo besplatno i te neke dodatne stvari nisu bile abnormalno skupe. Mi smo stekli ovde jednu ogromnu širinu, kao ljudi, tamo bismo verovatno imali od 9 do 5 neki život, neke škole pozavršavali, ali možda ne bismo postigli tu svestranost koju smo ovako dobili.

Da li su Vaši roditelji muzikalni?

- Tata jako lepo peva, mama nikad neće ni da proba, tako da ne možemo da je testiramo. Tata lepo peva ali onako kada pusti glas, kad se ne stidi. Ja mislim da je nešto u srednjoškolskim danima da li svirao neku bas-gitaru u nekom svom bendu, koji je postojao možda nedelju dana ili tako nešto, u svakom slučaju ta bas-gitara i dalje stoji kod kuće.

Da li se u porodici neko bavio muzikom?

- Niko, osim mog ujaka, koji živi u selu blizu Svilajnca i bavi se poljoprivredom. Samouk je, svira harmoniku, violinu, slika.

Imali ste želju da svirate ili ste to videli od nekih prijatelja?

- Niko od prijatelja nije imao decu koja sviraju, ali u kući je bilo muzike uvek. Moji roditelji su slušali sve i svašta, odgajani su na roku, Bitlsima i slično. Ja sam završila prvi razred, imali smo priredbu (ja sam imala belu neku haljinicu mornarsku, i bele lakovane cipele) i mama, tata i ja smo se vraćali kući. U našem dvorištu ugledala sam ženu koja je meni izgledala kao vila, plave duge kose do struka, lepa, visoka.

Zašto su vile uvek plave?

- Ne znam. Zato što su nežne i dobre. Mislim da to ima veze sa tim da su babaroge uvek crne. I vidim ja nju tako, nepoznata mi je, zgrada je imala zajedničko dvorište za osam stanova. Rekla mi je da sam slatka, a ja nisam pričala sa nepoznatim ljudima. Moji su išli iza mene, jer sam ja trčala da što pre stignem kući. Ona je tražila da vidi moju ruku. Bila je divna i verovala sam joj. Pitala je da li bih volela da sviram nešto, a ja sam odgovorila potvrdno, ali da moji roditelji nikako da me odvedu na prijemni. Ona (Mira Pavlović) predavala je klavir, preslušala me i u septembru sam upisala muzičku školu. Bila sam jako srećna, a Mira je bila sjajna.

Kupili su Vam klavir?

- Tek kasnije. Dali su mi probno godinu dana da vide koliko ću ja zaista da vežbam, međutim, meni nije bilo teško da pređem ulicu i da odem da vežbam. Naročito u to vreme, to je bilo 90, 91. godine, nikome nije padalo na pamet da kupuje klavir, a i nisu imali od čega da kupe klavir. Nakon prve godine, koleginica moje mame je poznavala neke ljude čija je ćerka nekada svirala klavir pa se preselila u Nemačku (tamo živi već 40-50 godina). Njima je ostao

taj klavir u kući i mama je pitala da li bi oni to nama prodali… Oni su u suštini hteli više da poklone, nego da prodaju. Međutim, mi smo otišli kod njih i oni su nama taj klavir prodali za simboličnu cifru, a to je polukoncertni klavir divne boje. Ja ga i dalje obožavam, držim ga i ne dam ga, i nikada ga neću dati. Stvarno je sjajan klavir. Sećam se da nam je klavirštimer koga smo doveli nudio sedam puta veću cifru.

Imali ste mesta u stanu?

- Stan je bio strašno star i ne baš u dobrom stanju i zato su moji roditelji uspeli nekako da ga kupe. Ali je bio prostran tako da je bilo mesta za klavir. To je bila sreća. A onda je moj brat izrazio želju da svira violinu. I ja ga ubedim da on počne da svira klavir, kad već imamo klavir. I on upiše klavir, međutim, pređe na violinu posle godinu dana. On je neviđeni talenat, neuporedivo talentovaniji od mene. Ja sam bila talentovana, ali sam ja mravić, vredna, radna, ja sam se toliko trudila da sam vremenom došla do stečenog apsolutnog sluha, a on je imao besprekoran, apsolutni sluh oduvek, nije morao da vežba, svirao je Vivaldijev koncert već u trećem niže. Međutim, imao je nesreću sa svojim nastavnikom violine…

Koliko pedagog utiče na razvoj ličnosti?

- Veoma mnogo. Naročito na početku. Mira, moja nastavnica, bila je tako divna, brižna, sjajna... A moj brat je imao profesora koji je imao težak oblik depresije, zaista kliničke, i onda je prema deci bio toliko jeziv, da je brat zamrzeo violinu, više nije hteo da svira. Stigao je negde do šestog niže i jednostavno nije imao snage da izgura i prestao je. Onda je sam učio da svira gitaru i bas-gitaru i svašta, tako da imamo dve violine, klavir, gitare razne. I dalje on ponekad za sebe nešto odsvira. Međutim, nije on ni hteo da bude muzičar, nisam ni ja.

Da li ste imali želju da probate njegov instrument, a on Vaš?

- Ne, ja sam njega naterala prvo da upiše klavir. A ja sada maltretiram njegove violine kada isprobavam svoje kompozicije. To je bilo potpuno drugo vreme, jeste to su bile ratne godine i teško vreme i inflacija, ali moji roditelji su se trudili da mi to ne primetimo, oni su radili i po sto poslova. Sećam se da je mama radila pre podne, pa ode na dodatni posao, pa na drugi, treći, pa dođe u 10 sati uveče mrtva umorna, pa nastavlja da kuva, pegla, pere, čisti. Tata isto, nema šta nisu radili, ali mi smo uvek imali sve i to ne na bahat način, izvoljevanje…

Da li ste imali dodira sa nekim drugim umetnostima osim muzičkim?

- Da, jer mi nikada nije padalo napamet da ću se ja baviti muzikom, ni u ludilu ni u snovima. Ja sam htela još kao mala da mi kupe štafelaj, da bojim. Uvek smo sa roditeljima provodili kvalitetno i kreativno vreme i oni su se igrali sa nama aktivno, to nije bilo gledanje TV-a ili tako nešto. Mi svi crtamo, bojimo, čitamo zajedno, pravimo razne stvari od gline i

slično. Dakle i toga se sećam, to je cela kuća u haosu. Mi pravimo ogrlice od gline, i svi smo srećni i zadovoljni i onda ih farbamo... Tako da je moje detinjstvo bilo toliko kreativno i toplo i šareno, jer su se oni jako trudili…

Roditelji su Vam za Vaše odluke bili glavna podrška i oslonac?

- Nikada oni nisu nijednu odluku umesto nas doneli. Uvek smo mi bili ti koji odlučujemo i ako je to nešto vredno, dobijete savet, ali gluposti nam nisu ni padale napamet. Bili su podrška šta god da smo odlučili. Recimo, moj brat je želeo da studira produkciju (na FDU). Pustili su ga da proba, ali bez veze… Iako je moj otac to studirao i radio kao snimatelj, apsolutno nikog tamo poznavao nije.

Da li je postojala podela uloga u porodici, na primer mama kuva, tata nikad ne usisava i slično?

- Tata nije toliko učestvovao u kućnim poslovima, zato što je bio na putu 80% vremena, ali s druge strane, nema taj problem sa time ko je muško, a ko žensko i zaista hoće da pere sudove, hoće nešto i da obriše, nije sad da on trči, ali ja ne znam baš osobu koja nešto trči da se bavi kućnim poslovima. Ni ja ne trčim da se bavim kućnim poslovima kad ne moram, ali ako treba nešto da se uradi, on će uraditi, pritom bez: ti kuvaš, ja perem, ti majstorišeš i zakucavaš eksere, a ja ću da peglam. Ne. Toga nikada nije bilo i svi smo jednako učestvovali u tome. Isto tako, mi nismo bili vaspitavani u smislu skloni svoje igračke ili nešto tako. Nije bila ta vrsta discipline, mi smo imali punu slobodu da pravimo neviđeni krš i lom. Imali smo zid za crtanje, deca moraju da imaju jedan zid, gde oni žvrljaju, crtaju, izražavaju se. Mi smo se vrlo izražavali na tom zidu. Sada je taj zid 'zid ljubavi', jer mi nismo često zajedno i onda imamo tako fotografije iz raznih životnih momenata, od detinjstva mojih roditelja do juče, to nisu fotografije nameštene ili lepe poze, ne, to su trenuci…

Ko ga je nazvao zid ljubavi?

- Neko ko je došao u goste. Mi smo spontano počeli da kačimo fotografije na kojima su bitni momenti iz naših života, kao porodice ili za svakog od nas posebno, čak je tu tatina fotografija sa treninga Zvezde: Džajić sedi blizu gola (crno- bela fotografija) a tata kleči sa kamerom i snima noge igrača i lopte. Zaista je imao odlično oko, za detalje. Sada je taj zid ceo u fotografijama, različiti su ramovi, paspartui, ali to je tako šareno i toplo i lepo, da ko god dođe odmah seda u kuhinju, pošto je to u kuhinji, i gleda. To je neko prokomentarisao da je zid ljubavi i nama je to ostalo. I ja u svojim stanovima koje menjam po Evropi imam zid ljubavi, sa sličnim fotografijama i to nam je tako ostalo.

Stigli ste do srednje škole…

- Da, ali pošto niža muzička traje šest godina, ja nisam bila sigurna, zato što meni muzika nije padala na pamet kao profesija, ja sam htela da budem slikar. Imala sam jednu krizu negde oko dvanaeste - trinaeste godine kada sam htela da napustim muzičku školu.

Zbog vežbanja?

- I zbog vežbanja i zbog svega, jednostavno, ja sam se tada bunila. U to vreme sam slikala. Meni je likovno predavala Nadežda, akademski slikar koja isto živi ovde, sjajna… Ona je insistirala i da se kupuju razne boje, u to vreme to nije bilo baš jednostavno i uputno, pa nije bila nimalo omiljena, ali ja sam je obožavala jer nas je uvodila i u tople boje, hladne boje, slikarske tehnike, pošto je mene to interesovalo, meni je to bilo sjajno, meni je likovno bilo najbolji predmet na svetu.

Međutim, događaj koji je obeležio taj period je bilo bombardovanje. To je bilo presudno za mene, jer sam rešila da obnovim šesti razred muzičke škole. Odustajem, ne odustajem, nisam vežbala godinu dana, neću ja to tako, jer ja sam štreber. To moram ipak da navežbam da to bude ok, a nisam sigurna da li bih u srednju muzičku ili ne bih, pa..

Završili ste osnovnu školu?

- Nisam još… Upisivala sam osmi osnovne, pa hajde da obnovim taj šesti, da budem u kondiciji ako poželim na prijemni. Tada je počelo bombardovanje i meni je to bilo strašno, jer su tatu momentalno isto veče odveli, zato što radi u RTS-u, bez obzira na to što je sportski snimatelj, poslali su ga negde na Zlatibor. Zato što televizija ima svoju vojnu jedinicu, u stvari, ide ekipa neophodna za emitovanje programa i raspoređuju se po Srbiji, vuku tehniku sa sobom, iz nekih kuća emituju program za slučaj da se ovde nešto desi. I njega su odveli čim su se sirene oglasile, on je bio na poslu i samo se javio. Ja nisam verovala da će se to desiti, jer je bilo priča da će biti probne sirene, pa hoće bombardovati, neće bombardovati. Moja majka koja je mirna, hladnokrvna žena vrlo stabilna, nije paničar, rekla je da se obučemo. Najbliže sklonište nam je metro, Vukov park. Ko će da ide tamo. Komšija, koji je inače paranoičan, počeo je da adaptira svoj podrum od kako su krenuli da pričaju da će možda bombardovati, i napravio je stan, onako „Džems Bond sklonište". Vrlo lepo okrečeno, sređeno sve i onda - cela zgrada kod njega. Pošto je zgrada isto tako kao i ovaj kraj, mislim vrlo su topli ljudi, nekako porodice su se poznavale, pa su se kad sam bila mala, nosili, menjali kolači... Sad se malo promenilo, jer Beograđani koji su se tu rodili i živeli, ili su se odselili ili su umrli. I tako smo svi lepo kod njega.

Pošto je mama radila u Zatvoru imala je isto kao i tata radnu obavezu, pa je sate morala da provodi na poslu, tako da smo brat i ja bili sami. I nismo hteli da idemo kod baba i deda, jer ako se sruše mostovi bili bismo odvojeni. Ja sam iz dosade svirala klavir, jer stvarno

šta drugo možete da radite - nemate struje, nemate ništa. Lepo, sveće na klavir, otvorim sve prozore, već je postalo toplo. Komšiluk se skupi dole, lepo sednu svi onako na haube automobila, ja sviram koncert, oni dole navijaju. Ubijali smo vreme, šta ćemo. I ja tako vežbam, mislim da sam ozbiljan program vežbala, to mi je bio izazov. A ono što je bilo divno, ako išta može da bude divno u to vreme, što su pozorišta bila besplatna, pa smo imali običaj da čekamo ujutro u redu za karte, pa onda ja dođem i sviram, a uveče odemo u pozorište, strašno.

Onda se sećam kada su... Tata je bio u zgradi RTS-a, ne on je izašao iz zgrade RTS-a, možda 20 minuta pre nego što je ona pogođena i to baš produkcija, snimatelji i ostali koji rade u tom delu koji je bombardovan. On nije trebalo da radi tog dana, nego je on hteo da spase tehniku, da je isele, pa je ceo dan iznosio tehniku zajedno sa ostalima i stavljali su to negde da sačuvaju što više mogu. Ja sam ga molila, tačno se sećam, da ne ide. Oni su svi znali da je RTS obeležen kao meta. Međutim, nekako su svi to ignorisali, jedni drugima su pravili društvo, jer je tu ostajao samo određeni broj ljudi, koji je neophodan da se emituje program i on je rešio u jednom trenutku da se vrati. Kako je stigao, tako je bila strašna detonacija, jer smo mi blizu, da smo izleteli svi iz kreveta - bio je pogođen RTS.

Da li je bombardovanje ostavilo posledice na Vašeg oca?

- Pa nije mu bilo lako. To su bili ljudi koje je on poznavao, sa kojima je radio. To je mogao da bude bilo ko od njih. Nije to ostavilo posledice na njega u smislu traume ili stresa, nije ga promenilo, kao čoveka u odnosu prema drugim ljudima.

Da li ste kasnije imali te slike, zvuke u svom stvaralaštvu?

- Nisam imala slike, imala sam zvuke. Nikad svesno nisam pokušavala da ubacim, niti da iskoristim, da napravim političku kompoziciju, ali mislim da je svakoga ko je živeo u Srbiji u to vreme obeležilo, tako da pretpostavljam da je obeležilo i mene. Moja muzika je vrlo lična i iskrena.

Šta znači lična muzika?

- Pa, lična muzika je moj način da se ja ispoljim. Da izrazim nešto…Ja ne pokušavam da racionalizujem svoju muziku, da imam razne ukrštenice, slagalice, ali imam sisteme.

Ne bavite se programskom muzikom?

- Ne, moj unutrašnji život je jako bogat, tako da nije programska, zaista. Nikada svesno.

Kada ste napisali prvu kompoziciju?

- Mislim da sam bila prvi niži, osam godina. Sećam se da je bio neki „Indijanac" u udžbeniku Jele Kršić za klavir, i ja napravim svog Indijanca, kako mi je bilo zgodno pod

prstima. Mira je bila oduševljena. To je bio prvi pokušaj. Posle sam bila strašno ponosna na to što sam uradila aranžman za takmičenje najraspevanije odeljenske zajednice, kad sam bila treći osnovne, jer sam bila jedna od retkih, možda sam jedina svirala klavir u odeljenju.

Hteli ste da napustite, a ipak ste nastavili u srednju muzičku. Ko je za to bio zaslužan?

- Direktor muzičke škole „Đorđević". On je prolazio svakog dana kroz moju ulicu i slušao šta sviram. Rekao je da nije normalno da to dete svira u tim godinama, odveo me u muzičku školu da me čuje Zlata Poparić. Oduševila se, i rekla da sam primljena na instrumentalni odsek klavir, pošto je bombardovanje i nema prijemnog. Bila mi je kao član porodice, imala sam divan odnos sa njom.. Ali nisam htela da napustim Petu beogradsku, jer tad je već počela da me zanima pozorišna režija. Kupila sam sve udžbenike za pozorišnu režiju za FDU, krenula da čitam i išla u pozorište non-stop. Nisam plaćala zato što me oni prepoznaju. Odgledala sam repertoare svih beogradskih pozorišta

Ja sam prepodne išla u jednu školu, poslepodne u drugu. Moji roditelji su mislili da se ja mnogo mučim. I onda negde na trećoj godini sam prvi put svesno počela da improvizujem, da se interesujem za kompoziciju, malo više da slušam, malo da zapisujem nešto i onda u konstultacijama sa profesorima teorijskih predmeta pokažem im. I rešim da time hoću da se bavim. I tada sam prvi put otišla na Tribinu kompozitora.

Učestvovali ste nekad sa svojim delom na Tribini?

- Da, 2005. ili 2006, ne znam tačno

Spremali ste se za prijemni?

- Ma da, to je bio potpuni haos. Odem ja kod Mimi, i ona gleda onako, pogleda te moje kompozicije, pogleda moje neke harmonske zadatke. Ja sam išla prepodne u jednu školu, popodne u drugu, a uveče čim mi se završi taj poslednji čas, negde oko pola osam, ja na Novi Beograd, Treći bulevar i kod Mimi, do ponoći. Onda nazad kući... I tako svaki dan. Poslednja tri meseca pred prijemni svi smo bili ludi od mojih priprema. Odem ja na prijemni, diferencijalni ispiti, ne znam ni ja koliko sam ih polagala. Prijemni za kompoziciju, 5-6 ispita, harmonija, kontrapunkt, oblici, kompozicija, klavir, solfeđo... Ne znam, više se i ne sećam.

Da li se sećate koliko je na prijemnom ispitu bilo devojaka a koliko mladića?

- Ja sam slušala te priče od svojih profesora u srednjoj školi. Recimo za flautiste, odnosno flautistkinje, solo pevači, pa čak i pijanisti, možda je više devojaka, ali za kompozitore znam da je često u moje vreme to bio muški posao. Samo što ja to uopšte ne doživljavam kao neki negativan, niti maliciozan komentar.

Da li je kompozicija sa prijemnog kasnije izvedena?

- Bilo je tri komada. Varijacije je svirala moja drugarica, koja je to posle svirala na svom diplomskom. Drugu, koja je bila prilično zgodna za lenje pijaniste svirala sam ja vrlo rado tokom studija, zato što je tako spora, možete fino da improvizujete. Ali ispita se uopšte ne sećam. U svakom slučaju, ispostavilo se da sam ja bila prva na listi.

Uporedite kvalitet znanja, tokom priprema, sa kvalitetom studija ili kasnije sa kvalitetom usavršavanja

- Ja sam, inače, težak individualac. Ostala sam sama, mislim da su nas petoro primili te godine i bilo je tri devojke Šta se sa njima svima izdešavalo ne znam, imali smo grupnu nastavu, nas petoro. Međutim, posle prve godine, svi reše da obnove godinu. Ne znam zašto, meni je išlo odlično i sve ispite sam dala, kompozicije su pri kraju u junu. Svi su izlazili na kompoziciju u oktobarskom roku ali treba ih i snimiti.

Ko je snimao, fakultet?

- Da. Mi smo sami tražili ko će da svira. Sve je bilo besprekorno sređeno u organizaciji fakulteta, ispit je bio u formi koncerta.

Da li Vi kao kompozitorka učestvuje u stvaranju izvođačkog dela, da li dirigent hoće da sarađuje sa vama?

- Zavisi, kako-kad, zato što dirigenti koji se bave novom muzikom, oni zaista vole da rade sa kompozitorima. I ja volim da radim i sa ansamblima i sa kompozitorima i veoma mnogo putujem, zato što, naročito ako je premijera, ja sam tamo i radim sa njima sve živo, do toga da ako nema dirigenta ili ako nema dirigenta u ansamblu, nije predviđeno, a postoje nejasnoće, uzmem instrument i odsviram. Dotle idem. Dakle, zaista imam vrlo, vrlo blisku saradnju sa ansamblima i sa dirigentima.

Šta je za Vas vreme?

- Ja se plašim vremena. Možda je to zato što ja ne želim da odrastem, to je mislim, dobro, ja imam 28 godina, ali bih volela da imam tri. Percepcija vremena je vrlo subjektivna stvar.

Kompozitori su sujetni?

- Moje kolege su i moji prijatelji. Mi živimo u Srbiji, u različitim gradovima i državama, ali srećemo se po festivalima. Nema te sujete u smislu: „neću ti pokazati". Čisto nas zanima da razmenjujemo ideje.

Šta festivali znače kompozitorki/kompozitoru?

- Ja sam imala tu sreću da sam počela da odlazim na festivale Master klasove radionice mislim to je uvek slična stvar, samo se drugačije zove, različita je forma. Nekad postoji taj edukativni deo, a nekad je samo festival.

Kako se stiže na master-klasove? Prijavljujete se sami, neko Vas šalje, finansira?

- Prijavljujem se na konkurse, takmičenja, tražim sama, mnogo vremena ode na administraciju. Bilo bi jako korisno i zgodno i jednostavno da imam nekog ko će sve to da radi za mene, a ja samo da sedim i da pišem, ali to je nemoguće… Sama sređujem svoje note i partiture, kopiram, koričim, sama šaljem, sve radim sama.

I sajt sami održavate?

- Sama održavam sajt i sve živo sama radim. Naporno mi je, dosadno mi je, ali volim rezultat toga. Postoje zaista fantastični festivali i prilike… Da ja nisam počela da odlazim tamo na vreme, ja mislim da bih i dalje sedela u Jagićevoj i bila izuzetno depresivna, što mi se ništa ne dešava..

Mnogi mladi umetnici se žale da u Srbiji nemaju mogućnost da ispolje svoju kreativnost. Da li i Vi isto mislite?

- I da i ne. Ja sam svake godine odlazila, imala prilike da vidim i da odmerim snage sa svojim kolegama, da vidim gde sam. Na fakultetu nije bilo ni literature ni snimaka posle pedesete godine ili šezdesete. Kad sam otišla u Strazbur na studije, meni je prva godina prošla kao *Alisi u zemlji čuda*, nisam mogla da verujem šta sve otkrivam tamo, od tehnika komponovanja do raznih muzika koje se pišu u Evropi, koje ja nikad nisam čula niti sam mogla da ih zamislim. I dobro je da mladi umetnici mogu da prikažu to što rade da se uporede sa svojim kolegama, ne poređenja radi, nego da vide gde su i šta su sami sa sobom. Ne zbog takmičenja ili konkurencije, nego da vide šta se dešava. Dok ovde to mislim da nije slučaj. S druge strane, činjenica je da nema prilike da se izvodi nova muzika, ljudi koji se bave umetnošću nisu baš prioritet. Ali isto tako ne mogu da kažem da je isključivo Srbija kriva za to.

Koji je bio razlog Vašeg odlaska?

- Ja sam želela da odem negde na usavršavanje, ali finansijska situacija moje porodice nije bila dobra. Preporučili su mi Strazbur, i preko Francuskog kulturnog centra, Ambasade, Ministarstva, poslala sam note, da bi mi mesec dana posle toga zvonio telefon. Tako ja lepo odem u Strazbur. To je bilo kao filmska priča. Vratila sam se posle Strazbura sa namerom da ostanem u Beogradu. Međutim, prime me na *Ircam*. Ja sam prva Srpkinja koja je išla na njihov kurs. Pa onda dođem iz Pariza i Berlina u Beograd, da nađem neki posao, sa strazburškom diplomom koju nisu hteli da mi priznaju u Srbiji, tako da sam i dalje diplomirani kompozitor.

Može li od komponovanja da se živi?

- Ne može. Mora da postoji stalan izvor prihoda sa strane, bilo to stalna mesečna stipendija ili pedagogija. Ja ne znam nekoga da živi samo od komponovanja, nisam čula za takav slučaj.

Imali ste priliku da Vam neko naruči delo, pa da od toga imate veći prihod?

- Da, da, da!

Znači, delo po porudžbini je neophodno za stvaraoca?

- Apsolutno da. Uopšte ne vidim problem s porudžbinama.

Tokom studija osnovali ste festival *KoMa*?

- Tokom studija, kada još nisam planirala da idem bilo gde, sa kolegama sa fakulteta sam pokrenula i osmislila festival *KoMa,* „Koncerti mladih autora". I prvo izdanje festivala je bilo na Fakultetu muzičke umetnosti, tamo u sali. Izašli su nam u susret, dali su nam salu. Mi smo jurili ljude po hodnicima da sviraju te kompozicije, napravili smo dva koncerta. Bilo je: molim te, sviraj, nema ko, drugarski onako na hodniku. Budžet nula. Sami smo kupovali papir i sami štampali na svojim štampačima programe, postere i slične stvari. Pa smo napravili dva koncerta. Pa smo tako organizovali koncert u SKC-u, pa smo nastavili sa *KoMom* i sledeće godine. Onda se uključio fakultet, malo ozbiljnije, pa ministarstvo jedno, pa ministarstvo drugo, Skupština grada, pa onda i SOKOJ, sad *KoMa* ima ozbiljan budžet da plati vrlo ozbiljne izvođače da sviraju i u sali filharmonije i u SKC-u i gde god želite. Počeli smo ni od čega, i sa živcima kao, ne konopcima, nego kao sekvojama.

Koliki je značaj plakata, programskih knjižica, da li to pomaže stvaraocu?

- To je stvar prezentacije, apsolutno nema veze sa muzikom, ali u takvom smo vremenu da su ljudi prinuđeni da budu strahovito agresivni, ja imam problem sa tim i zato me i nema, primetili ste da o meni nema mnogo da se pročita. Ja jednostavno nisam takva, ne volim da se namećem.

Ali onda, shodno tome, publiku guši neki mnogo manji kvalitet koji je agresivniji?

- Apsolutno, ali onda meni bude krivo, jer kad vidim ko guši publiku, ko ne izlazi iz koncertne sale, ne silazi sa TV-a, nekad imam utisak da neki ljudi i kad otvorim frižider, oni mi izađu iz frižidera, a da pritom ne zaslužuju toliko pažnju. Ali oni guše, dave, ne prezaju ni od čega, zovu ljude, zivkaju, maltretiraju. Ja čak i kad postoji neka super dobra vest, ja to nikome ne širim.

A zašto ne želite da imate PR-a ili menadžera? Nemate poverenja ili...?

- Ma ne, ja imam poverenja, ali nemam uslove, jednostavno nemam njih da plaćam.

Znači, finansijski momenat je razlog?

- Za mene je to isključivo finansijski momenat.

Da li su mediji instruirani da nekoga više promovišu?

- Neki da, neki ne sigurno. Sa nekima sam imala divna iskustva i zaista je to jako lepo i hvala im, jer moji roditelji se ljute na mene što nisam agresivnija, kao i neki novinari. Ne radi se o muzici ili o kvalitetu kompozitora, izvođača. Sada je bitna i predstava i sve oko toga, ulaže se u plakate, promociju, agresivno reklamiranje, podilaženje publici; koketira se sa kičem na najgori mogući način…

Da li se komponovanje može odrediti u smislu rodnosti? .

- Nikad nisam imala negativno iskustvo, niti me je neko gledao čudno, niti sam imala manje prilika za izvođenje, niti sam imala više prilika za izvođenje. Često čujem da je moja muzika strašno nabijena energijom, brutalna, sirova, moćna, što se ne vezuju za žene. Mislim da to nema veze – da su njanjave kompozicije, lepe, melodične, divne, kao žensko pero, a muzika glasna, bučna, atonalna, da su muške kompozicije.

Vi ste kompozitorka?

- Ili kompozitor.

Da li u tom pogledu postoje reakcije prema Vama, drugačije vrednovanje, diskriminisanje?

- Imam svašta da kažem na tu temu. Ja sam kompozitor, a zašto? Zato što je to relativno skoro počelo da se uvodi u srpski jezik i meni to smeta i para mi uši. Ako neko toliko insistira na tome da sam ja - „ka", sa kojim god osnovnom vokacijom pre toga, mislim da tu postoji određena vrsta kompleksa, da je to frustracija koja potiče od nekog davnog vremena kada žene nisu imale toliko prava, kada nisu bile ravnopravne i kada je postojala ta razlika, ovo radi žena, ovo radi muškarac, na šta žena ima pravo, na šta muškarac ima pravo. Imam potpuno jednaka prava kao bilo koji drugi muškarac na svetu i ne znam zašto bih ja onda insistirala da sam ja žena koja radi nešto ili žena koja učestvuje u nečemu, da postoji ta rodna razlika, jer mislim da je to jedan negativan autošovinizam samih žena. Da to ne donosi ništa dobro. One se same tako deklarišu, izdvajaju, insistiraju na tome da su one žene i da su zbog toga posebne. Da pojasnim šta hoću da kažem. Konkretno za kompozitore. Činjenica je da je nekada zaista to bila pretežno muška profesija.

Možda ne moraju biti posebne

- Ali ne znam po čemu je to egzotično u odnosu na muškarce?

Ne mora biti egzotično, može biti određenije neko pravo…

- Ali njima to pravo nikad nije bilo uskraćeno! Imate i Hildegard fon Bingen kompozitorka, još onda. Jednostavno, možda su žene u to vreme imale druge probleme, i nije

im baš bilo do bavljenja umetnošću. Pored života domaćice, nemanja prava glasa i ostalih stvari koje treba da rade… Pogledajte žene pisci. Oduvek postoje. Pretpostavljam da postoje oduvek i žene kompozitori, odnosno kompozitorke, samo što nisu bile toliko da li aktivne da li zapažene. Ne mislim da tu postoji neka razlika, postoji veliki broj udruženja žena kompozitora, tipično ženskih ansambla, koji će da izvode samo žene kompozitorke i slične stvari.

Niste bili u takvom projektu?

- Ne, niti bih učestvovala u tome. Meni je to odmah deklarisanje u jednu manjinsku grupu. Ja uopšte ne mislim da sam deo manjinske grupe. Imala sam jedan jako interesantan razgovor, portret - emisiju za radio Frans i novinarka koja je muzikolog, nije ortodoksna feministkinja, agresivna, ali je vrlo, vrlo na tu stranu, uporno pokušavala da nađe da li ja imam neko iskustvo sa muškim šovinizmom, pa kako se ja osećam kao žena kompozitor, pa kako se ja sad osećam kao žena, pa žena u kući, žena na ulici, žena ovde, žena .. Ja kažem: „Ma uvek odlično. Meni je super, ja ne znam kako je vama!" Propalo je to potpuno, ali je odlična emisija bila, ali mislim zaista ako se ide na to, skreće se pažnja sa jedne suštinske stvari: ili si dobar kompozitor ili nisi. Da li si muško, žensko ili šimpanza, nema nikakve veze.

Šta određuje dobru kompozitorku, kompozitora?

- Trenutno, to ne može da se zna, zato što je nova muzika takva, meni se to jako dopada. U novoj muzici situacija je jedan šareni bazar, veseo, pun boja, pun svega, džidža-bidža, đinđuva, i svega ostalog i to je jedna uživancija. Tu ima toliko različitih stvari, sve može i sve je dozvoljeno. Pitanje je šta je od toga pravo, kvalitetno i dobro, a to mora da prođe kroz jedan jako ozbiljan filter vremena. Postoje stvari koje su isto duh našeg vremena, ono što je moderno, ono što fondacije iz određenih ili onih razloga finansiraju, jer da se ne lažemo, savremena muzika opstaje isključivo zahvaljujući mecenarstvu. I to su razne fondacije koje ulažu novac u takve projekte.

Da li je sve novac?

- Pošto je sve novac, postoji nešto što je aktuelno ove sezone i samo to možete da čujete. Postoje kompozitori koji se pozivaju na većinu festivala ili da drže većinu master klasova i to je nešto na čemu se insistira. Postoje kameleoni koji pišu po porudžbini, ali ne po porudžbini u smislu finansijske porudžbine, nego pišu za taj i taj konkurs. Pogledaju ko je u žiriju, pa napišu nešto, pa pobede. Ali mislim da oni apsolutno neće opstati iz prostog razloga što nemaju sebe.

Nemaju sopstveni izraz?

- Nikakav izraz, nikakav lični pečat i to će samo jednom biti gomila kompozicija nastalih kao epigonska dela, bez umetničkog i ličnog kvaliteta. Ja ne odustajem od toga što radim, ne zanima me šta je moderno... Ja ne mogu da pišem kompoziciju u koju ne verujem, da lažem samu sebe... Ne mogu svoju umetnost da prodajem za takve stvari.

Da li ste umreženi u neku organizaciju, udruženje, u svetu ili u Srbiji?

- Da, ovde sam član Udruženja kompozitora, u Berlinu grupe kompozitora ili Asocijacije berlinskih kompozitora, ali to nije grupa koja je estetski određena, to su potpuno različiti kompozitori ali udruženi da bi lakše realizovali projekte, lakše je doći do svega kao pravno lice, pa onda se otvaraju i druga vrata i vrlo je to jedno demokratično udruženje. Jednostavno, to pruža mogućnost i pristup i nekim drugim stvarima koje ne možete kao individua da realizujete, a jako sam dobro umrežena sa svojim aktivnim kolegama, jer nas aktivnih zaista nema mnogo.

Odavde iz Srbije?

- Ne, nažalost ne. U kontaktu sam ali to je lični kontakt, prijateljski.

Bili ste u Parizu, Strazburu, Berlinu… Kakvo je radijsko i televizijsko angažovanje oko ozbiljne muzike?

- Nemam mnogo informacija, ali koliko sam ja uspela da primetim, ni tamo nije mnogo bolje. Ono što je bolje je što postoji mnogo više ansambala koji su poznati u svetu i koji su zainteresovani za novu muziku, pa i nju stavljaju na repertoar, onda je to propraćeno, ali i zbog atraktivnosti ansambla. I festivali su jako dobro propraćeni medijski, naročito veliki festivali. Ono što na Zapadu ne možete da vidite na televiziji su žene u bikinijima koje kažu da su pevačice kojima se drogiraju široke narodne mase. To tamo ne postoji, nema golih žena na TV-u, te kanale morate posebno da platite, dok je ovde to sasvim normalno i poželjno.

Govorite sad o golim ženama, gde su goli muškarci?

- Verovatno na tim kanalima koje plaćate, ali oni možda nisu atraktivni toliko kao gole žene. Ja mislim da goli muškarci na televiziji nisu atraktivni ukoliko vole žene… Ali ono što je zabrinjavajuće jeste visok procenat takvih sadržaja, ne mislim samo na golotinju i vrištanje po ekranu, nego takođe na neke čudne programe u formi rijaliti šoua, bilo koje vrste. Meni je to jedna bolesna pojava, ali to nije tema našeg razgovora.

Ko može da prati koncert u podne i u ponoć?

- Dobro, to jeste, ali desi se da bude vesti u dnevniku ako postoji neki veći događaj. Svaki koncert koji se dešavao na Kolarcu je bio medijski ispraćen. A postoji onaj kanal digitalni, koji je jako dobar ali treba biti agresivniji sa plasiranjem takvih informacija, a ne agresivan sa plasiranjem nečijeg najnovijeg albuma…

Kako ste stigli do Izraela?

- Preko konkursa. Prijavila sam se, niko mi nije doneo papir i rekao: „Evo ti, Milice, samo tebe čekamo."

Kakvi su Vaši utisci o tom podneblju?

- Strahovito mi se dopalo, planiram da se vratim, to je zaista bilo jedno divno iskustvo, to je bilo potpuno drugačjie i potpuno novo, a sa druge strane toliko prijatno, sjajan festival, sjajno organizovan, baš jedan u top tri na kojima sam bila, a nisam očekivala.

Ko Vas je predložio za Teslinu nagradu?

- *Komitet znanja Srbije*. I kako su me predložili: niti je meni ko šta javio, ja sam već zaboravila na to. Ovako, kad stigne dobra vest, ja sam jako zadovoljna… tri nagrade u dva dana. Hvala i Vama, Vi ste mi to javili i obradovali me, dok sam tumarala po aerodromu.

Planovi za ovu godinu?

- Krajem avgusta idem u Minhen, na festival, više kao radionica, sedam mladih kompozitora drži prezentaciju, razmenjujemo iskustva. Zatim, završavam novu kompoziciju i to će se izvoditi u septembru. Onda još nisam sigurna da li ću ići u Austriju u februaru ili ću odustati od toga. U aprilu idem u Njujork. Nisam sigurna šta ću raditi na jesen, ja obično tada dođem na Tribinu.

Dolazite u Srbiju na Tribinu kompozitora?

- Ne svake godine, ali kad god mogu vrlo rado dođem, samo da vidim šta ovde ima novo.

P**lanirate svakako da se vratite u Srbiju?**

- Da, ja nemam drugu opciju. Šta drugo da radim? Kažu mi da je to je profesionalno samoubistvo, da ja nisam za tamo, da nemam priliku da radim to što radim i da moja muzika zaslužuje nešto drugo. I ponude mi Berlin. Ja mnogo volim svoju zemlju. Mislim da Srbija nije crna rupa osuđena na propast. Političke okolnosti su jedno, ljubav prema zemlji je nešto drugo. Nemam razumevanja za to što su mladi ljudi apatični i što čekaju, sede i pišu i čekaju da ih neko pozove telefonom. Moraš sam da radiš i to mnogo, i strašno naporno, pa od 100 nekih opcija koje imaš, na kojima radiš, jedna uspe. Procenat je zanemariv, ali jedna uspe. Ako sediš, čekaš da se nešto desi, neće se ništa desiti.

Hvala na razgovoru.

7.2.9.

Isidora[42] *(1967), Beograd*
Beograd, 2012

[42] Odgovori I.Ž. su preuzeti u izvornom obliku iz štampanih medija objavljenih u Srbiji do kraja 2012 (videti Prilozi, Korpus pisanih medija, Isidora)

Recite nešto o svojim korenima

- Moji preci su poreklom iz Rumunije. Nameravam da iskoristim činjenicu da sam akademik i da se povežem s Rumunskom akademijom nauka i umetnosti, ne bih li preko njih više saznala o precima koji su došli u Banat u 18. veku, iz varoši Žebelj pored Temišvara. Nastanili su se u Perlezu kod Zrenjanina i od tada su Srbi, a šta su bili pre toga, ne znamo. Moj muž ima teoriju da su Žebeljani poreklom Jermeni, pošto i tamo postoji ovo prezime. Baka i deda po mami su Srbi, ona je iz Orlovata, zapravo iz Zrenjanina, iz stare porodice Radovančev, a deda iz Farkaždina, od Đirskih (Jovanova). (P45)

Vi ste Beograđanka?

- Da. Ali, iako sam rođena u Beogradu, ljude u njemu nikad nisam dokraja razumela. Njihovo ponašanje grubo je i cinično – sve se uvek komentariše kroz sprdnju. Niko ko je srpske krvi nikada ne može da uradi ništa što bi zavredelo poštovanje Beograđana. Oni su ultimativni etnos za sebe, koji je iznad svakog i iznad svega, svemu uvek mogu da nađu manu i nedostatak. (P20)

Vaši roditelji su se takođe bavili muzičkom umetnošću?

- Ne. Mama Bosiljka je profesor srpskog jezika i književnosti i dugo je bila direktor 15. beogradske gimnazije, a tata Petar je novinar i pisac. Oboje su sad u penziji. (P45)

Od koga ste nasledili dar za muziku?

- U porodici s tatine strane imaju poseban osećaj za ritam i bili su naklonjeni igri. Neki rođaci moje bake bili su seoski svirci. A baka s mamine strane divno je pevala. Mama i tata su voleli društvo i u našoj kući su se često okupljali pisci, novinari, muzičari, glumci i do jutra bi se pevalo. Uglavnom stare banatske i starogradske pesme. Naš kum Gradimir Avramov imao je rok-grupu „Trag". Tata je pisao tekstove, a kum je pravio muziku. (P45)

Sećanje na detinjstvo... u rodnom gradu

- U našoj porodičnoj kući na Petlovom brdu, na samom kraju Beograda, uvek je bilo živo. Moji roditelji, posebno majka Bosiljka, voleli su društvo i otkad znam za sebe u toj kući je, uz našu porodicu, uvek živeo još neko – razvedeni prijatelji mojih roditelja, profesori književnosti na radu u Francuskoj, mamine i tatine ucveljene, ili kao ptice brbljive prijateljice, mamine drugarice – neobuzdane studentkinje koje bi usred noći ostajale bez iznajmljene sobe, razne dadilje iz Vojvodine (među kojima je bilo i sitnih ali i krupnijih kradljivica), ali i „strašna kuvarica" tetka Lujza (koja me je likom podsećala na druga Tita, te je njen prirodan autoritet nadrastao svaku sposobnost poimanja). Ona se brinula o meni i o mojoj sestri Milici, o kući i o svima nama sa gvozdenom, neumoljivom i bespogovornom posvećenošću, i to gotovo do mojih studentskih dana. Pored ovih, stalnih članova, kuća je u sebe, sa ogromnim

osmehom primala i nebrojene komšije, prijatelje pesnike, književnike, profesore, TV i radijske novinare, slikare, kao i nekolicinu nastavnika muzičkog, koji su umeli lepo da pevaju i sviraju.

Tu, u toj kućici u cveću, sa mirisom lipa, jorgovana, bagremova i borova u pozadini, odvijali su se neprekidni praznici, predivne Dionizijske svečanosti, tokom kojih se smejalo, pričalo, raspravljalo, sviralo i pevalo, pevalo, pevalo. Tada, u tom suznom, zadimljenom, a ipak najmirisnijem i nasmešenom raju, naučila sam da treba, do iznemoglosti, da zadržavam sebe budnom, kako bih uhvatila i upamtila svaki trenutak nadahnuća tih, mahovinom duvanskog dima oblepljenih glasova, koji su dopirali iz dnevne sobe, a koji su u heterofoniji izvijali melodije vojvođanskih, ciganskih i starogradskih pesama, koje su se tako, raspamećene, divlje, ali i setne i nezaboravno uzbudljive, nežne, nizale do samog jutra. Kasnije sam tokom života ovaj predivni ritual iznurivanja budnošću beskrajno ponavljala u dugim noćima komponovanja. (P26)

... i u Banatu

- U toj kući u detinjstvu našla sam „prastaru ploču – sa snimcima klavirskih kompozicija Sergeja Prokofjeva, i njegovog III klavirskog koncerta“. Pitam se: „Otkuda ova ploča na tavanu Majke i dede? Oni su paori i sa klasičnom muzikom nemaju nikakve veze, osim što se Majka divi Bahovoj (protestantskoj) religioznosti iskazanoj kroz muziku“. Banatska sećanja vezuju me za slike zime na selu: „Deda je založio svoju čuvenu perlesku furunu i ona veselo brekće. Nana čisti živinu pored šporeta. Dosadno mi je i počinjem da se glupiram. Metla je gitara i ja urlam ’Kakav radostan dan’. Nana se zacenila od smeha“. „Ona se mršti, neće više da učestvuje u igri sa mnom i sa mojom sestrom Milicom. Oko nas je opet ona oštra seoska tišina, koja baždari sluh da najtananijih detalja“. „Nana počinje tiho, kao da se malo stidi, da peva staru pesmu ’Svi šajkaši’. Odjednom u meni nešto puca, odlama se, urla, riče, i ja posmatram sliku ciganskog konja koji se utapa u praslovenskoj močvari. Plače mi se. Uvek mi se plače kad slušam staru banatsku muziku“. „Ja, konačno, potpuno razumem i ljubim muziku, znam zašto me je Bog pozvao. Sada znam i otkud ona stara ploča na Majkinom i dedinom tavanu“. (P20)

Perlez i dani provedeni tamo imaju posebno mesto u Vašem životu, naročito u pogledu religije sa kojom ste se upoznali u porodici.

- Religiozna istorija moje porodice ima osobene korene i oni su u najvećoj meri utemeljeni u višedecenijskoj borbi moje bake – Majke, sa porodicom i sredinom, a u potrazi za Bogom. Ta borba je za jedan ljudski život prošla gotovo čitavu hrišćansku, naročito noviju hrišćansku istoriju – od pravoslavlja, preko nazarena i baptista do Adventističke crkve. I sada

se ponekad prenem, kao da čujem njen tanki, visoki glas, koji podseća na glas Rahele Ferari u filmu "Tango argentino", kako se, dok peva svoje adventističke pesme Bogu, smireno i odsutno, ali neprikosnoveno nadvija nad lenjo zrenjaninsko poslepodne, koje se teškim, prašnjavim, isprekidanim astmatičnim dahom jedva probija kroz zelene roletne u staroj kući na Žitnom trgu. Ipak, nesvesnim kanalima i putevima, moja religioznost stasavala je sasvim postepeno, i to pre svega u susretu sa čudima muzike i umetnosti. (P26)

Prvi Vaši doživljaji muzike vezani su upravo za duhovnost. U svojoj biografiji često spominjete hor perleskih paora. Zašto?

- U divnoj baroknoj crkvi u Perlezu, u selu u kojem su živeli roditelji moga oca Petra, u doba Božića ili Uskrsa, dok bih se, tokom službe, umorna i ozebla prebacivala sa noge na nogu, iz obamrlosti bi me, iznenadno, otimao zaglušujući pev hora perleskih paora, sačinjenih od svega nekoliko grubih, kao suvo drvo kvrgavih staraca. Iz njihovih nabreklih grla i grlenih žila, dopirala je pesma tako zastrašujuća i moćna, kao da se odvijala na samoj ledini Golgote pre dve hiljade (ali i kroz dve hiljade) godina i kao da su se u mikrotonalnim pukotinama njihovog pevanja nalazile ozvučene i sakupljene sve njihove paorske strepnje, nade, želje i očekivanja, koje su sa potpunim i konačnim predavanjem upućivali jedinom Bogu i njegovoj nedokučivoj i svetoj volji. Taj svet nenaštimovanih, četvrttonskih grlenih žica koje trepere po zakonima svog duboko potresnog, autentičnog, prastarog, nesaznatljivog izvora, magnetno me je privlačio. Kasnije su se iz zvučnih odblesaka ovih sećanja rađale moje opere "Zora D", "Maratonci", "Simon izabranik..." (P26)

Kada ste počeli da se bavite muzikom?

- U pripremno odeljenje ogranka Muzičke škole „Davorin Jenko" na Petlovom brdu, krenula sam sa pet godina. Moja prva profesorka klavira i muzike bila je Vesela Perović. Kod kuće tada nisam imala klavir, pa sam se svako veče pred spavanje molila da ga dobijem. Klavir sam zamišljala i s njim razgovarala kao da je živo biće. Moji roditelji su jednog dana rešili da mi usliše želju. Našli su preko oglasa pijanino star preko sto godina. Gospođa koja ga je prodavala za njega nije htela da primi novac, već poklon. Mama i tata su joj poklonili prelepu bisernu ogrlicu. Taj divni stari pijanino veoma je poseban. Ne znam kako to da objasnim, ali on je klavir s dušom. (P45)

U osnovnu školu sam krenula s nepunih šest godina. Da bih uhvatila korak u muzičkoj školi, polagala sam ranije osmi razred. Sa dvanaest godina upisala sam srednju školu, a sa šesnaest Muzičku akademiju. (P45)

Da li se sećate svoje prve kompozicije?

- U mojoj 11. godini nastao je balet za školsku priredbu, u kojem su nevino učestvovale drugarice iz razreda, a u mojoj koreografiji, u kojoj su se na Štrausove valcere i polke odvijale energetske slike iz „paganske Srbije" u jednoj sasvim, naivnoj i nemuštoj dečjoj viziji, koja je, međutim, imala tu fantastičnu prednost da blešti svojom iskrenošću i slobodom. (P26)

Kada ste shvatili da je muzika Vaše opredeljenje, da želite da se bavite komponovanjem?

- Nisam volela da vežbam klavir, ali sam zato stalno eksperimentisala sa muzikom koju sam svirala, pa je to valjda sam početak ljubavi prema komponovanju. (P18)

Nije me privlačio tip muzike koji se svirao u nižoj muzičkoj školi. Kad sam upisala srednju muzičku školu, imala sam tada 12 godina, prvi put sam svirala „Vizije", Sergeja Prokofjeva. Tada sam se zaljubila u klasičnu muziku. Otkrila sam drugi svet koji mi do tada nije bio jasan i blizak. S muzikom Prokofjeva kao da su se nebesa otvorila. Onda sam upozanala muziku Debisija, Ravela, Stravinskog i drugih kompozitora. U trećem razredu gimnazije, upoznala sam divne drugare s kojima sam slušala muziku takozvanog novog talasa i pank muziku. (P45)

Studirali ste u Beogradu. Šta i koga pamtite iz tog perioda?

- Završila sam redovne i poslediplomske studije kompozicije na Katedri za kompoziciju i orkestraciju na Fakultetu muzičkih umetnosti u Beogradu u klasi profesora Vlastimira Trajkovića. (P20)

To je bio jedan divan period, koji ima puno veze sa onim periodima kada je srpska umetnost bila nešto posebno. Period zenitizma mnogo volim, vreme puno, vrlo zanimljivo, ludo, divlje.

U grupi *Sedam veličanstvenih* su bili moji divni prijatelji i kolege. Među nama nije bilo sujete i rađale su se prelepe stvari. Članovi su bili: Ognjen Bogdanović, koji sada živi u Londonu, Nataša Bogojević, koja živi u Čikagu, Ana Mihajlović, živi u Roterdamu, Igor Gostuški, koji je živeo u Beču, a sada je u Beogradu, Srđan Jaćimović, koji je u Beogradu i Vlada Jovanović, koji je bio sedmi član, ali je vrlo brzo izašao iz grupe, tako da nas je, zapravo, bilo šestoro.

Naša grupa činila je čuda u muzičkom životu Beograda. Priređivali smo koncerte na poseban način, sa malim začinom koji je razbijao atmosferu grobne ozbiljnosti koja je pratila koncerte ozbiljne muzike. Iza svega toga je stajala ogromna ljubav prema muzici i veliki entuzijazam. To je bilo vreme kada su i drugi vrsni muzičari i izvođači, kao Aleksandar

Madžar, Dejan Mlađenović, Sandra Belić i gospodin Aleksandar Pavlović, imali apsolutni entuzijazam i pružali nam veliku podršku. (P3)

Većina od spomenutih članica i članova grupe danas su u inostranstvu. Da li ste u kontaktu sa njima?

- Svi su otišli početkom devedesetih. Sa nekima sam više, sa nekima manje u kontaktu. S Ognjenom Bogdanovićem se možda i najčešće viđam, jer sam poslednjih godina često išla u London. Uvek smo provodili divne noći u razgovorima. Nataša Bogojević svraća u Beograd i čujemo se telefonom. S Anom Mihajlović se takođe viđam. (P3)

Kakav je bio osećaj baviti se komponovanjem u vreme kada ste Vi počinjali?

- U doba kada smo mi stasavali, ta Jugoslavija je bila zemlja koja je omogućavala nama da se osećamo potpuno sigurno, čak malo nadobudno u odnosu na Zapad, SAD, bilo koga, da verujemo u ono šta radimo i nemamo nikakav kompleks. Oni nemaju tu vrstu vere da kao Srbi mogu da urade nešto fantastično, to je vrsta kompleksa koji je naš narod nažalost dobio poslednjih 20 godina ili mu je nametnut. (P32)

- Ako hoću da vam opišem način na koji komponujem, onda mogu da kažem da je sve što sam pisala, nastajalo iz ljubavi i radosti. Uvek sam uživala u komponovanju. Taj čin izgleda kao poseta Dionizijevoj svetkovini… kao nešto čarobno. (P22)

Možete li uporediti vaše mogućnosti i vaših prijatelja u inostranstvu da živite, komponujete i radite potpuno okrenuti samo umetnosti?

- Život kompozitora u današnjem svetu nije nigde ružičast jer je savremena muzika svedena na nekoliko mogućih dešavanja. Imate mogućnost, pod uslovom da postoji i dar i veština, da vaša muzika postane deo jednog mnogo šireg kulturnog dešavanja, što je slučaj sa kompozitorom Arvom Pertom.

Postoji i druga priča koja je vezana za festivale. To je dosta autistična priča koja je posledica svega onoga što je donela avangardna muzika šezdesetih, potpuno zatvaranje muzike u najuže moguće krugove, bez mogućnosti komunikacije sa drugom publikom. U tom smislu stvari ne stoje baš dobro.

Sebe nikada nisam videla u tom festivalskom okruženju. Bilo je važno da moja muzika ima dejstvo i svoju publiku. To je ono što me održava u životu. Venecijansko bijenale jeste značajan festival, ali ipak festival zatvorenog tipa, bez obzira što postoje pokušaji da se njegov imidž promeni. Interesantno je da je većina mladih kompozitora dosta konzervativna, jer sledi akademizam avangardne muzike. Moje tumačenje toga jeste da se oni ne bave suštinom, već je to jedan od načina postizanja nekog uspeha, što je očigledno velikoj većini mladih ljudi danas servirano kao jedini smisao.

Postoje i sasvim drugačije stvari. To su one lepe, optimistične i divne priče. Možda neku noseću ulogu u novom talasu zanimljivih muzika nose neki azijski kompozitori, kao što je Lejlej Tjan, koja barata avangardnim sredstvima, ali njena muzika ima dejstvo svuda u svetu. To je jedan koloristički princip, koji prija azijskim narodima. To me uvek ohrabri i uživam svaki put kada imam priliku da se susretnem sa nekim od tih kompozitora, da pričam sa njima i da slušam njihovu muziku.(P3)

Sarađujete sa suprugom i rođenom sestrom, ta saradnja je vrlo plodonosna. Kako to uspevate?

- Obično napravimo parti, na kom se porodično okupimo i onda pričamo o delu na kom ćemo raditi. To se pretvori u opštu zabavu, posle čega svako ode da radi svoj posao. Suprug, koji je oboista, biolog i pisac, napravi kostur priče, a onda moja sestra, koja je dramaturg, sve to sredi. Onda ja dobijem libreto u kom sve živo prepravljam, a oni za to vreme samo ćute i žmure. (P18)

Borislav Čičovački ima posebno mesto u Vašem životu.

- Borislav je neverovatno kompleksna ličnost sa nepreprebrojivim skupom fantastičnih sposobnosti i osobina. Na primer, na poslednjem koncertu Žebeljan orkestra, ljudi su bili fascinirani njegovim svestranim angažmanom, koji je obuhvatao brigu oko najelementarnijih stvari (organizovanja pultova za muzičare), preko spektakularnog medijatorskog nastupa, do fenomenalnog sviranja na oboi, zbog kojeg ga je Dušan Makavejev uporedio sa „čarobnim sviračem" (kao u čuvenoj istoimenoj bajci). Ono što mene uvek iznova zapanjuje jeste činjenica da se on, napr. za medijatorski posao nikada ne sprema pred koncerte. Njegovo znanje je toliko ogromno, ono je zaista eruditsko, da mu nikakva priprema nije potrebna. On se prepušta struji svog znanja i svojoj vanserijskoj intuiciji.

Ali Borislav je na prvom mestu izvrstan pisac, čije knjige se štampaju u Holandiji, u kojoj je poznat i priznat autor. Njegove knjige su zaista sjajne. Upravo sam pročitala najnoviji roman pod naslovom „Muve na uzglavlju", koji će uskoro biti štampan u Holandiji. To je izvrsna knjiga, neobične forme, genijalnih opisa i intrigantnog sadržaja (u pitanju je Borislavljev četvrti roman). Do sada su u Srbiji objavljene samo dve knjige njegovih priča, dok je u Holandiji objavljeno ukupno pet njegovih knjiga, ovo će biti šesta.

A da krenemo i dalje, Borislav je završio i studije biologije, bavi se muzikologijom, u celini se bavi školskim obavezama našeg sina Petra, potpuno je neverovatno šta je sve u stanju da radi.

I na kraju ima još jednu neverovatnu osobinu, a to je da se nikada ne oseća ugroženim ako se desi da ga neko oslovi kao muža Isidore Žebeljan. To je zato što je Borislav siguran,

što vlada sobom i zato što je obdaren ogromnim rezervoarom ljubavi i znanja. Nema potrebu da sebe potvrđuje u očima drugih, gotovo je sasvim lišen najveće pošasti današnjeg sveta – egoizma.(P22)

Opišite Vaš odnos sa suprugom.

- Ja nisam tražila nešto konkretno, samo sam se, kao i uvek ranije, prepuštala događajima. Ali, kada smo počeli da živimo zajedno, prepoznala sam onog dubljeg Borislava i u njemu sve ono što sam tajno i nesvesno priželjkivala. U braku i ljubavi je izuzetno važno da postoje potpuno poverenje i razumevanje. Borislav i ja smo od početka bili, jedno pred drugim, ogoljeni do gole kože. To mi nije bilo nimalo teško, jer je njegova duša potpuno čista. On je divan, topao, pošten, pravdoljubiv, naivan čovek, koji ljudima pristupa strašno otvoreno, uvek sa poverenjem. On je od onih ljudi, koji u drugima uvek prvo vide samo ono što je dobro.

U našem braku je, čini mi se, najlepša stvar ta potpuna otvorenost. Ne postoji stvar koju on meni ne može da kaže i obrnuto, mada su sitni elementi tajni sigurno prisutni, jer su oni deo integriteta, a sa druge strane, i gnjavljenje svakom pojedinačnom sitnicom predstavlja ugrožavanje polja onog drugog. Poverenje koje smo stekli jedan u drugoga se gradilo, nije postojalo od početka u ovom obliku kakvo je danas. Međutim, to građenje je potpuno suprotno od mladalačke zaljubljenosti. Ono je temeljno, sporo, duboko i podrazumeva odricanja. Pre svega, odricanje od potrebe da uvek budete u pravu. Mi smo u tom procesu građenja shvatili da ima mnogo tema o kojima možemo divno da razgovaramo. Često se dešava da posle nekoliko godina u braku ljudi više nemaju o čemu da razgovaraju, a razgovori i razumevanje, koje oni sobom nose, su dragoceni. Naravno, i telesna privlačnost treba da opstaje i da se neguje. (P22)

Kako biste definisali brak?

- Ljubav. Prava ljubav. Brak je kompleksna zajednica. Ljubav podrazumeva strašno mnogo mogućnosti uživljavanja u druge ljude – empatiju, to je sposobnost da se sa nekim drugim identifikujemo, pre svega emotivno i da nas to saosećanje onda nagoni na ispravnu akciju. Međutim, kada u sve to uračunate i ego, stvari počinju prilično da se komplikuju. Jedan moj drug je rekao da je brak kao vožnja biciklom udvoje – morate stalno oboje da okrećete pedale, jer ako prestanete sa okretanjem, bicikl, a i vi sa njim, padate. Zato živeti u skladnom braku nije lako, verujte mi. Ipak, postoje ljudi kojima je i u ovoj disciplini lakoća prepoznavanja prirodno data, kao na primer Borislavu. (P22)

Iskusili ste i razvod?

- Pitanje je da li su ljudi, koji su došli do tačke razvoda uopšte i probali da se kreću boljim putem. Moguće je i da je jedan od bračnih aktera tokom braka shvatio da iskrenost i poštenje ne može da podeli sa supružnikom, da njegov partner ne funkcioniše na taj način, da ima drugačije vaspitanje i porodično nasleđe i u tom slučaju razvod je svakako najbolje rešenje. Bila sam u braku pre Borislava i pokazalo se, na kraju, da je razvod bio najbolje što smo mogli da uradimo jedno drugome. Pokazalo se da je to, za oboje, bila jako dobra odluka. Ipak, ako ima dece u braku, pre razvoda, zaista treba dati sve od sebe. Napor koji se ulaže mora da bude stoprocentni, bez laži i obmana, bez varanja, pre svega, samoga sebe. Čovek mora da upozna sebe da bi mogao da se sagleda iz raznih perspektiva, kako bi na koncu mogao da utvrdi da je probao baš sve. (P22)

Da li vidite publiku u Srbiji kao takvu koja priželjkuje prave kulturne vrednosti?

- Divno je znati da u srpskoj provinciji postoje fantastično obrazovani i pametni ljudi, koji mnogo čitaju, idu na koncerte, slušaju muziku i njima je očigledno dato da budu ti koji će održavati i sopstveni, a samim tim i opšti duh koliko-toliko vitalnim. Neobično je to da je upravo Beograd postao sav veštački, artificijelan, ali na neki „turbo sajens-fikšn" način. Ljudi i život u njemu izgledaju kao dekor nekog novog operskog žanra – srpske turbo-opere. Međutim, opšta društvena klima u Srbiji, koja je gotovo u potpunosti okrenuta skandalima, tračevima, zavisti, pakosti, zluradosti, posledica je svesnog ili nevoljnog odricanja od želje za lepotom, radošću, jednostavnošću, slobodom, humanošću, solidarnošću, ljubavlju. Kada kritična masa onih ljudi koji žele radost i ljubav postane veći deo populacije, klatno će se ponovo vratiti na drugu stranu i opet ćemo živeti u vremenu renesanse i preporoda. (P15)

Kakva je moć visoke umetnosti i da li se njome može manipulisati?

– Današnja politička i umetnička scena u Evropi i ostalim sličnim delovima sveta su veoma povezane. Državni fondovi, ali i razne nevladine organizacije, koje su često finansirane od strane izvesnih političkih ili interesnih grupacija, koriste visoku umetnost kao paravan i pokriće za svoje prave, netransparentne poslove. Oni to čine na inteligentan način, tako što podržavaju i finansiraju tzv. angažovanu umetnost, koja svojim politički korektnim angažmanom neutrališe primisao o eventualnom moralno i društveno neprihvatljivom delovanju finansijera. Sa druge strane, imam utisak da današnji angažovani umetnici nemaju ni najmanje vere u ideje svoje angažovanosti, već se priključuju ovom trendu uviđajući da je to najlakši put za održavanje umetničke egzistencije i društvenog položaja. Još jedna važna stvar tiče se zapažanja da je ovakva umetnost potpuno bezopasana, ona nema moć za bilo kakav preobražaj – ni duhovni ni dejstveni, jer oni nisu polje njenog istraživanja, ali ni društveni, jer umetnost nema kapacitet da postane ideologija u društveno-političkom smislu,

pa samim tim ne poseduje ni mogućnost da osmisli platforme po kojima bi se odvijale prave društvene transformacije. (P15)

Osnovali ste *Žebeljan orkestar*. Koji je bio osnovni povod za to?

- Oduvek mi je smetalo što klasična muzika ima tu notu uštogljenosti − na koncertu su svi ukočeni, niko ne sme da se pomeri, a mog sina koji se vrpolji, ućutkuju i pokušavaju da smire. Sanjala sam o tome da na mojim koncertima publika šeta, igra, pije… jer muzika treba da bude živa. Zato sam i osnovala „Žebeljan orkestar", po uzoru na stare ciganske bendove. (P18)

Žebeljan orkestar je do sada svirao u Bregencu, Beču, Amsterdamu, zapravo, više u inostranstvu nego ovde. Volela bih da se aktivnost ovog orkestra ustali, jer je naša ideja da orkestar publici predstavlja sjajnu muziku srpskih kompozitora, kao i najlepšu muziku XX i XI veka. Dirigent je Premil Petrović, a ponekad i ja. Meni je stalo da Žebeljan orkestar funkcioniše na temeljima istinske ljubavi prema muzici i profesionalizma. Probali smo da radimo sa raznim muzičarima i čini mi se da se sada sklopio jedan sjajan sastav divnih, mladih muzikanata, koji su puni moćne kreativne energije. Fantastičan je osećaj s njima raditi. (P22)

Kako ste se odlučili za ime orkestra?

- Po Zapadnoj Evropi i u Americi ima orkestara koji se zovu po kompozitoru koji ih vodi. Kad smo moj suprug i ja odlučili da se zove Žebeljan orkestar, to me je podsetilo na Cicvariće i Đorđeviće, tamburaške ciganske orkestre pre Drugog svetskog rata. Mi smo kao sviračka banda. Tako živimo i radimo. (P45)

Kakvo je mesto savremene muzike u Srbiji?

- Mi, nažalost, gotovo da nemamo savremenu muzičku scenu. U stvari, čitava srpska muzička scena (čast izuzecima) je na izdisaju. Meni je potpuno nejasno zašto moje opere, ali i mnoge druge srpske opere, nisu postavljane na naše scene. Sigurna sam da postoji sjajna publika za ta dela. Ali često se na rukovodećim mestima ovakvih institucija nalaze mediokriteti koji zaziru od novih stvari, jer savremena umetnost mediokritetskoj svesti deluje zastrašujuće. Ovakav tip ljudi se ne oseća prijatno u susretu sa modernom umetnošću a priori. Njima je potrebna provincijalna prijatnost i toplina poznatog, lako svarljivog. Sa Verdijem i Pučinijem mogu da se opuste, da misle o proteklim događajima i budućim planovima, to su auditivni modeli koji ulivaju sigurnost. Većina ovakvih rukovodilaca ima neuporedivo manji kapacitet mogućnosti prihvatanja i razumevanja muzike i umetnosti uopšte od same publike.(P13)

Koliko država Srbija potpomaže savremenu umetnost i da li ste upoznati sa situacijom u inostranstvu, u tom pogledu?

- Ministarstvo kulture trebalo bi da propiše pravila ponašanja institucijama koje se nalaze u delokrugu ovog ministarstva, kao što je, na primer, Beogradska filharmonija. U Holandiji, u kojoj muzika cveta i čiji je čuveni orkestar proglašen za najbolji orkestar na svetu, državni fond koji finansira holandske orkestre propisuje, između ostalog, da ovi orkestri u svojoj redovnoj sezoni moraju na repertoaru da imaju sedam odsto holandske muzike. Takođe, orkestri dobijaju novac i ukoliko naručuju kompozicije od holandskih, ali i drugih značajnih kompozitora današnjice. Država propisuje pravila ponašanja ovim institucijama, a tako se brani i od potencijalne samovolje pojedinaca na rukovodećem položaju.(P13)

Vi ste jedna od retkih kompozitorki iz Srbije čija se dela izvode u svetu i u našoj zemlji?

- Posle ovih deset godina otkako se moja muzika intenzivno izvodi van granica Srbije, naučila sam da publika, posebno u zapadnoj Evropi, slušanju muzike prilazi sa strašću, posvećenošću i znanjem, kao što je to na našim prostorima slučaj kada su u pitanju knjige ili film.

Ranije mi je bilo najuzbudljivije kada se moja muzika izvodila u Srbiji, u Beogradu, jer je to odnos koji podseća na odnos roditelja i dece. U rodnom gradu, gde vas poznaju od malih nogu, prate svaki vaš korak i gde se mnogi osećaju zaslužnim za vaše stasavanje i zrelost, vi u početku, osećate veliku tremu, koja se tiče prihvatanja, onakvog prihvatanja koje deca očekuju od svojih najbližih.

Međutim, naša sredina je još uvek u velikom zaostatku u pravom doživljaju i obožavanju muzike. (P27)

S kim posebno volite da sarađujete?

- Ugledni ansambl iz Londona, Kvartet Brodski često izvodi moju autorsku muziku. Sa članovima kvarteta upoznala sam se preko španskog klarinetiste Žoana Enrika Lune koji godinama radi u Engleskoj. Upoznali smo se tako što je on učestvovao u izvođenju mojih kompozicija kao član ansambla Martin In d Filds koji su premijerno izvodili moju kompoziciju 'Pesma putnika u noći', a zatim i 'Skomrašku igru'. Lune je preporučio Kvartetu Brodski moju kompoziciju „Pesma putnika u noći" koja je pisana za klarinet i gudački kvartet i oni su ovu kompoziciju izveli 30-ak puta u gotovo svim zemljama Evrope na veoma značajnim festivalima.

Nakon toga su me zvali u London i naručili od mene kompoziciju 'Polomka kvartet', a to su uradili u saradnji sa Univerzitetom u Kentu tako da je ta kompozicija premijerno izvedena 2009.godine u Kenterberiju.

Kvartet je potom izrazio želju da snime ceo CD sa mojom muzikom pa je usledilo studijsko snimanje i objavljivanje CD-a u inostranstvu. (P32)

Da li ste očekivali da ćete jednog dana postati prvo dopisna, a potom i redovna članica SANU?

- Iskreno, do tada mi nikad nije prošlo kroz glavu da bih mogla da budem akademik. Sve se desilo iznenada i brzo, s obzirom da sam primljena iz prvog puta, što nije čest slučaj. Preporučile su me kolege iz Odeljenja likovne i muzičke umetnosti u SANU. Kompozitori Dušan Radić, moj profesor Vlastimir Trajković i Dejan Despić. Ja nikad ništa nisam tražila. Uvek se sve dešavalo spontano. I lepo, i ružno. U životu sam mnogo više dobila nego što sam očekivala. (P45)

Šta Vam je donela titula akademike?

- Mnogo obaveza! Titula zahteva poseban društveni angažman. Učešće u raznim komisijama, upravnim odborima, pisanje preporuka za razne institucije i pojedince, poželjno je da posećujete koncerte i predstave. Rečju, trebalo bi da ste svuda prisutni. U svemu tome moraš da nađeš meru, ako ne želiš da zapostaviš svoju profesiju. Na ivici sam da se povučem u potpunu ilegalu. (P45)

Kada i koliko komponujete i da li Vaša porodica trpi zbog Vaše profesije?

- Moj posao je u stvari sličan činovničkom. Treba biti organizovan, a suprug me je naučio kako se to radi. Uveče napravim plan rada i striktno ga se pridržavam. Radim od toliko do toliko, a tad i tad mi je pauza. S obzirom na to da radim kod kuće, ostaje samo još da sinu Petru objasnim da ne treba svaki čas da mi upada u sobu i da me prekida − demistifikuje kreativni proces žena koja je uspešna i kao supruga i majka. (P18)

Šta Vas inspiriše u komponovanju i da li je lakše pisati po narudžbini?

- Pikaso je jednom rekao da posle osam sati rada inspiracija dođe sama. Kod nas još postoji romantičarska slika o umetniku kojem, dok leži na livadi ili sedi u nekom restoranu, sleti muza na rame i on nešto nažvrlja za pet minuta. Tako nešto je moguće samo ako je u pitanju minijatura. Ali za pisanje romana, opere ili simfonijskog dela, potreban je superdisciplinovan rad. To je posao koji može da traje od jutra do mraka godinama. Institucija narudžbine pomaže da se skoncentrišete. Imate rok do kog morate delo da završite i za to ćete dobiti novac. (P45)

Da li naručilac, možda, daje i uputstva za stvaranje dela?

- Moja stvaralačka sloboda nikad nije bila ugrožena. Jedini zahtev, na primer, za moju prvu operu „Zora D.” bio je da se dešava u 20. veku. Jedan moj prijatelj je baš u to vreme napisao tv-seriju sličnu čuvenoj „Zoni sumraka”. Odabrala sam jednu njegovu priču i prilagodila je operi. Zajedno sa suprugom Borislavom i sestrom Milicom napisala sam libreto. I, tako se rodila „Zora D”. (P45)

Da li u Vašem interesovanju za novu umetnost ima mesta i za inspiraciju srpskim duhovnim nasleđem?

– Moja muzika je od samih početaka inspirisana pre svega srpskom narodnom muzikom, ali i balkanskom muzikom uopšte. Svoju ljubav i razumevanje za narodnu muziku doživljavam kao dar, koji mi je dat da bih ga umnožila i podelila sa drugima. Crta posebnosti, unikatnosti je osnovno obeležje prave visoke umetnosti. Ove crte su kao crte lica, daju mu osobenost, određenu fizionomiju. Ona umetnost koja ne poseduje originalan izraz, podseća na ličnost bez identiteta – na klona ili kiborga ili čak na neko bezumno biće bez lica. Narodna muzika, kao izvor, pruža bezbrojne mogućnosti za utemeljenje osobenosti sopstvenog izraza. Ali, kao i kod ljudskih fizionomija, i njeno zvučanje u muzici autora koji za njom posežu može da bude duboko proživljeno i produhovljeno, ali isto tako i prosto i jeftino.(P15)

Vera ima značajno mesto u Vašem životu.

– Vera je sve u mom životu, zapravo, stremljenje ka njoj. Pošto me i dalje opsedaju strahovi, znači da ne verujem potpuno. Kada se budem iscelila od brige, strahova i nesigurnosti, biće to trenutak potpunog prepuštanja, tj. vere. Interesuju me razne religije, ideje, saveti i putevi kojima se dolazi do svetlosti. Religije govore o Jednom i ja verujem da su sve one nastale iz Jednog.(P15)

Da li se može biti nezavisan u stvaralaštvu od svoje nacije, crkve, identiteta ako ste kompozitorka?

– Ni jedan čovek ne može da bude nezavisan od vertikalnog (istorijskog) i horizontalnog (geografskog) određenja svog identiteta, jer je to nešto toliko prirodno, koliko i to da pšenica može da izraste samo iz sopstvenog, a ne i iz krompirovog semena. Ali baš zato što je to određenje potpuno prirodan, zadati deo identiteta, ono rođenjem postaje samo osnova nad kojom se suštinski identitet ličnosti tokom života nadgrađuje. Ukoliko poistovećivanje sa nacionalnim postane najsnažnija ili čak jedina crta nečijeg identiteta, onda se može reći da ta osoba ima siromašnu ličnost, ili da sopstveni identitet i ne poseduje. Insistiranje pojedinca na nacionalnom identitetu, posebno onom koji sebe ustanovljava unižavanjem ili netrpeljivošću prema drugom i drugačijem, odlika je frustracije i nezadovoljstva sopstvenom ličnošću.(P15)

Da čujemo nešto o Vašim delima. Vaša opera *Simon izabranik* je premijerno izvedena u Ajhbaumu. O čemu ona govori?

- Priča prati odrastanje nahočeta Simona, njegov odlazak u potrazi za boljim životom iz Rusije u Nemačku, u rursku oblast, susret sa Anom, čiji postaje ljubavnik, i razotkrivanje zastrašujuće tajne o njihovoj incestuoznoj vezi – Ana je Simonova majka, koja ga je ostavila kao novorođenče. Poslednji deo opere posvećen je Simonovom iskupljenju i otkrivanju njegovih isceliteljskih moći. (P13)

Ko je vršio istraživanje i napisao libreto o Simeonu?

- Istraživanje, koje je, pripremajući se za pisanje libreta, sproveo Borislav Čičovački, dovelo je do fantastičnih otkrića. Ispostavilo se da je legenda o Nahodu Simeonu došla u našu narodnu pesmu iz vizantijskih izvora, a da je gotovo istovetna priča dospela u roman „Izabranik“ Tomasa Mana iz nemačkog srednjovekovnog speva pesnika Hartmana fon Auea. (P13)

Vaše opere „Zora D.” i „Maratonci” su zaživele prvo na svetskoj operskoj sceni, a Vaša opera „Simon izabranik” izvedena je u nestandardnom ambijentu – u metrou. Kakva je situacija u Srbiji, imamo li mi modernu operu i modernu opersku publiku?

- Mi, nažalost, gotovo da nemamo savremenu muzičku scenu. U stvari, čitava srpska muzička scena (čast izuzecima) je na izdisaju. Meni je potpuno nejasno zašto moje opere, ali i mnoge druge srpske opere, nisu postavljane na naše scene. Sigurna sam da postoji sjajna publika za ta dela. Ali često se na rukovodećim mestima ovakvih institucija nalaze mediokriteti koji zaziru od novih stvari, jer savremena umetnost mediokritetskoj svesti deluje zastrašujuće. Ovakav tip ljudi se ne oseća prijatno u susretu sa modernom umetnošću a priori. Njima je potrebna provincijalna prijatnost i toplina poznatog, lako svarljivog. Sa Verdijem i Pučinijem mogu da se opuste, da misle o proteklim događajima i budućim planovima, to su auditivni modeli koji ulivaju sigurnost. Većina ovakvih rukovodilaca ima neuporedivo manji kapacitet mogućnosti prihvatanja i razumevanja muzike i umetnosti uopšte od same publike. (P13)

Koje kuće i institucije kulture treba da budu promoteri „novog srpskog zvuka” kod nas i u svetu?

- Pre svega to bi trebalo da budu naši najznačajniji ansambli poput Beogradske filharmonije, orkestra RTS-a, kao i drugih kamernih ansambala, zatim naši izvođači sa značajnim karijerama u inostranstvu, poput Gordana Nikolića, Željka Lučića, Aleksandra Madžara, Stefana Milenkovića, Marijane Mijanović i drugih (koliko je meni poznato jedini

naš izvođač ovakvog renomea, koji često izvodi srpsku muziku na koncertima u inostranstvu, jeste Ksenija Janković).

Velika kompozitorska imena, poput Gubajduline, Kaje Sarijahu, Šnitkea, Tomasa Adesa i drugih, postali su izvođeni i cenjeni zahvaljujući gotovo isključivo uspešnim izvođačima, njihovim zemljacima, koji su tu muziku predstavljali publici kad god su za to imali priliku.

Češki, kineski, rumunski, ali i francuski orkestri često na turnejama izvode gotovo isključivo dela kompozitora svoje zemlje. Srbija je u tom smislu, nažalost, najnazadnija i najbeslovesnija zemlja, jer se stidi svojih dostignuća, iako ih uglavnom uopšte i ne poznaje i moram da kažem da, u ovom smislu, predstavlja nažalost unikatan primer među evropskim zemljama. Taj element mentaliteta, koji svoj osećaj inferiornosti zaklanja praznim pričama o sopstvenoj, nedokazanoj umišljenoj veličini, posebnosti i pameti, jeste element kliničke slike koju je potrebno ozbiljno lečiti.(P13)

Mediji su značajni promoteri muzičke umetnosti. Nažalost, ozbiljna muzika je u „zapećku". Vidite li neko rešenje za to?

- Da. Pre svega, neophodno je osnivanje državnog radijskog programa na kojem bi se 24 časa emitovala isključivo klasična muzika. Srbija je, mislim, jedina zemlja u Evropi koja nema takav program (u Nemačkoj ih ima 17 ili čak 19, u Holandiji pet...).(P13)

Da li mislite da su kompozitorke i kompozitori klasične muzike u svetu u boljoj poziciji nego kod nas u Srbiji?

- Sve evropske zemlje imaju slične načine na koje se muzika tretira i neguje, uz specifičnosti poput Holandije koja ima princip da kompozitori, oni koji se smatraju najboljima, njih desetak, primaju platu od države. Država izdvoji neke kompozitore koji se smatraju izvrsnima i onda ih finasira samo da komponuju, a to su vrlo, vrlo visoka primanja. Takođe, mnoge evropske zemlje imaju dugu tradiciju fondacija koje finasiraju narudžbinu dela, što kod nas, nažalost, nije zaživelo.

Veoma je bitno što se u evropskim zemljama kompozitorski rad neguje kroz obrazovanje, na svakom konzervatorijumu dobro je organizovana briga o mladim kompozitorima, njihova dela se izvode u okviru fakulteta, na festivalima, značajni ansambli sviraju studentske kompozicije...

To je sasvim drugačiji pristup koji je nekada postojao i ovde ali verovatno zbog svih turbulentnih stvari koje su nam se dešavale, ta nega je negde prilično zakržljala. (P22)

Koji je danas najbolji način medijske prezentacije dela?

- Disk je za mene jedno malo ili veliko čudo zato što je to jedan divan način da moja muzika stigne do šireg auditorijuma. (P29)

Koje institucije u Srbiji su aktivne po pitanju savremene muzičke scene?

- Jedine institucije kod nas koje brinu o izvođenju i narudžbinama srpske muzike, osim Udruženja kompozitora, jesu Jugokoncert i BEMUS. (P13)

Kako doživljavate Bemus i festivale uopšte?

- Bemus je naš najznačajniji muzički festival. Posebno je dragocen kada je koncipiran tako da se na njemu mogu čuti izvođači i muzika koji nisu deo uobičajene ponude koncertne sezone. To bi trebalo da bude prilika da se čuju izuzetni, prvoklasni muzičari i odsvira sjajna, kod nas ređe izvođena muzika. Ovakav pristup zahteva dosta para i skupe karte.

Zapravo, ideja ovakvog festivala je ekskluzivnost. Neki od najboljih festivala na svetu su svakako Salcburški festival, kao i operski festival u Bregencu. Na ovim manifestacijama se mogu videti najspektakularnije operske produkcije, koje su zanimljivije i od filmova. Tamo se mogu čuti trenutno najveća svetska muzička imena. (P4)

Kako doživljavate našu sredinu u kojoj Vi stvarate?

- U našoj sredini je osnovna emotivna karakteristika zavist. To je staro srpsko prokletstvo - ne postoje neprikosnoveni vrednosni kriterijumi, nedostaju nam informacije, imamo predrasuda. Zašto Ljubica Marić, naša čuvena kompozitorka, nije poštovana u svetu kao Bartok, to je pitanje kojim treba da se bavimo. I ne samo ona, već i Vlastimir Trajković, Vasilije Mokranjac, Ludmila Frajt, Dušan Radić (komponovao muziku za film holivudske produkcije "Džingis Kan" 60-tih godina), Petar Konjović, Stevan Hristić...(P2)

Kakav je naš odnos prema sopstvenoj kulturnoj baštini?

- U Oksfordskom muzičkom leksikonu nema ni jednog našeg kompozitora, čak ni Stevana Mokranjca. Osećam tugu zbog toga. Potrebno je da promenimo odnos prema sopstvenoj baštini, da joj se divimo i poštujemo je, to bi bio pravi patriotizam. Za mene je važno da putujem ili da se osamljujem, to je način da ostanem zdrava emotivno i mentalno. Želim da mi srce ne postane hladno! (P2)

Tužno je što naš muzički establišment (ali i celokupan društveni poredak) nikada nije bio u stanju da svoje najbolje umetnike i njihova dela predstavi svetu i učini ih delom svetske baštine. Primera radi, muzika Ljubice Marić je zalaganjem i entuzijazmom jednog čoveka, Borislava Čičovačkog, doprla do nemačke izdavačke i engleske diskografske kuće, koje se sada bave prezentacijom njenog dela, umesto da je predstavljanje njene izuzetne muzike bilo plod kontinuiranog rada ovdašnjih muzičkih i institucija kulture uopšte, kako onda kada je za to bio pravi trenutak, tako i sada i uvek.

Zato, možemo sa žalošću da konstatujemo da svetu nije poznata činjenica o vanrednom vizionarskom duhu Ljubice Marić i svim elementima ploda koji je taj duh iznedrio, a o kojima sam prethodno govorila. Sada je kasno za ispravljanje propale šanse, iako će istina o njenom delu svakako biti, u većoj ili manjoj meri, uvažena u uskom evropskom muzikološkom krugu. Ipak, činjenica o pionirskom delovanju Ljubice Marić, na jednom širem planu, više nije interesantna i aktuelna na onaj način kako je to moglo da bude 70-tih i 80-ih godina. Da je bilo drugačije, danas bismo postojali na mapi svetske kulturne baštine kao narod koji je iznedrio kompozitora koji je započeo novi stilski pravac u istoriji muzike. (P15)

O porodici u kojoj živite danas...

- Dva su čoveka odredila pravac i smer mog života u potpunosti. Jednog februarskog jutra, u bleštavu, gotovo zlatnu bolničku sobu u kojoj sam ležala, doneli su mi gorostasnog patuljka, čekinjaste, kao nafta crne kose, obučenog u tirkiznu majicu, sa velikom tkaninom obavijenom oko nogu, vezanom kanapom u struku. Izgledao je kao mali fratar. To je bio moj Petar, moj sin. Predstavila sam mu se tiho, zbunjeno, bez reči, pevušeći melodije iz Diznijevih crtaća i iz serije „Na slovo, na slovo". U tim melodijama i našim lucidnim izmotavanjima zagrljeni smo i danas.

Druga bajka odvijala se, ovoga puta, majskog dana, nakon sasvim obične pres-konferencije u koncertnoj dvorani, gde je jedan čovek svirao sviralu – bio je to Čarobni svirač, koji dušu leči, demone izgoni, ljubav daruje. Nije moglo da bude drugačije – pošla sam za njegovim zvukom. To je moj Borislav, moj čovek. (P26)

O svojoj muzici...

- Moja muzika je sasvim slobodna, opušteno preskače barijere, poskakuje, smeje se, urla, vrišti, grca, raduje se, golica, plače, rida, otima se i onda opet smiruje. Ona putuje, upoznaje, razgovara i mnogo se raduje. U povremenom mreškanju izazvanom nekim njenim uspehom, znam da nema mojih zasluga, ne gubim jasnu sliku smisla koji se sastoji u potpunom predavanju i sopstvenom poništavanju. Pravu vrednost će odrediti vreme i trajanje, to prepuštam njima. Jedino što bih od nje volela jeste da i na dalje bude trag života vođenog savešću i ljubavlju. (P26)

Dobro pamtim svoju muziku. Moj muž se često iznenadi što mogu odmah, po sećanju, sve da odsviram. Muzika, inače, živi od izvođača. Ono što je kompozitor zamislio je jedno, a izvođači, ako su kreativni i talentovani, mogu da tu muziku predstave na najneverovatniji način. Dešavalo mi se da čujem izvođenje koje je idejno potpuno drugačije od onog izraza koji imam u glavi, a da bude fenomenalno. Poslednje iskustvo tog tipa imala sam sa Brodski

kvartetom iz Londona i Štefanom Dorom, solistom Berlinske filharmonije. Zbog te čarolije muzika može dugo da traje. (P45)

...i o svom muzičkom jeziku?

- U osnovi mog muzičkog jezika leži spoj između žudnje za divnim, anđeoskim, nebeskim melodijama i ritualne, demonske, do iznemoglosti iscrpljujuće, ludačke energije paganske igre i ciganskog derta, koje su moji preci pokupili tokom bezbrojnih nomadskih selidbi kroz jermenske gudure, rumunske i srpske močvare, baruštine i stepe. (P26)

Od detinjstva ste okruženi, ne samo muzikom, već i drugom umetnošću – književnošću. Njome se bavio Vaš otac, sada suprug, kažete i sin... Da li imate potrebu da pišete o onome što Vam se događa?

- U formi priče ili pesme ne, ali u obliku eseja, da. Ta filozofska forma me privlači, jer pruža mogućnost da svoje opservacije o muzici, umetnosti, o svetu i tokovima u njemu, uobličim tako da mi bude sasvim jasno zašto se nešto odvija tako kako se odvija. Beletristiku volim da čitam, ali ne i da pišem. Ne bih se na to usudila ni zbog činjenice da u porodici već ima pisaca, a to su moj muž i moj otac, a ponekad i sin. Protiv tolikih muškaraca nemam nikakve šanse. (P4)

Mnogo putujete. Kako doživljavate susrete sa novim ljudima, kulturama...?

- Još uživam u novim iskustvima i priželjkujem da se do kraja tako osećam. Upoznavanje drugih kultura, ljudi i umetnosti nešto je najdragocenije što čovek može da doživi. Onda je mentalno zdrav, ima radosti i volje da istražuje i ulazi dublje u spoznaju samih stvari. Savladati palanku i provetriti njen zagušljiv vazduh moguće je jedino upoznajući druge ljude i predele. Svima nama želim da se što pre stvore uslovi za slobodno i mirno odlaženje i vraćanje. (P4)

Profesorka ste na Odseku za kompoziciju i orkestraciju na Fakultetu muzičke umetnosti u Beogradu, imate svoju klasu. Kakvi su Vaši studenti?

- Moji studenti su izvrsni. Talenat je nešto što se ne menja i to je vrlo optimistično, a ono u čemu se razlikuju od mene i moje generacije je to što su oni zbog spoljnih okolnosti prinuđeni da budu okrenuti unutar sebe . Mi smo bili zaraženi spoljnim svetom, uživali smo da se prezentujemo. Oni nemaju tu priliku, okrenuti su sebi što ima i dobrih strana u smislu dubokog istraživanja unutar sebe. Čini mi se da je kod nekih od njih muzika na mnogo višem stupnju, dublja u istraživanju nego što je bila kada smo mi bili studenti. (P32)

Trudim se da svoje studente učim tome da se bave suštinom, ali da je i veoma važno da imaju veštinu u jednom starinskom smislu, da im ne bude svejedno šta pišu, da im ne bude važna konceptualna ideja, već da svoju ideju izraze na pravi način. (P3)

Da li je mnogo vaših koleginica i kolega sa Fakulteta otišlo iz zemlje?

- Otišlo je puno ljudi i to je učinilo da se atmosfera promeni. To mi je veoma teško palo, pošto je otišlo puno kvalitetnih ljudi. Konkurencija je veoma zdrava i važna stvar za jednu sredinu. Kvalitet je prilično opao u svim segmentima, pa i u muzici. Nadam se da će u tom smislu nešto početi da se menja. (P3)

Vi niste otišli, u Srbiji ste iako ste napravili svetsku karijeru. Pretpostavljam da Vam ne bi bilo teško da odete?

- Sada više o tome ne razmišljam mnogo. Verovatno, kada bi se ukazala neka jako dobra prilika koja bi omogućila da se bavim onim što najviše volim, a to je komponovanje, verovatno bih otišla na neko vreme, jer to smatram zdravim. Nadam se da će se otvoriti vrata za jedan protok informacija i ljudi, koji su tako neophodni, kao lek, našoj sredini. U Fakultetu muzičke umetnosti se čine napori da se promeni situacija. Čuveni profesor klavira Arbo Valdma, čelistkinja Ksenija Janković, pijanista Aleksandar Madžar i drugi umetnici pozivani su da drže kurseve na Fakultetu. Dolazili su prošle godine, kao i ovih poslednjih nekoliko godina. Nadam se da će se stvari i dalje razvijati i da će se otvarati nove mogućnosti. Neka sjajna imena, poput Nade Kecman, koja je bila stub kamerne muzike u našem javnom životu, je takođe otišla. Otišlo je nekoliko vrlo kvalitetnih ljudi i balans kvaliteta je poremećen. (P3)

Srbija se sprema da uđe u Evropsku uniju. Koliki može da bude doprinos umetničke muzike?

- Veoma je važna, ne samo muzika, već kultura uopšte. Kultura naroda pokazuje njegovo lice, da li je produhovljeno, primitivno ili vulgarno. Evropska civilizacija je veoma stara i ima visoke domete. Da bi prihvatila neki narod kao ravnopravan, očekuje da joj on pokaže da ima dostignuća visoke kulture. U protivnom, on se doživljava kao narod nižeg reda koga karakterišu prostakluk, primitivizam, mafijaši. Da bi se slika stvorena o Srbiji devedesetih godina promenila, mora da se uloži mnogo napora i novca da se srpska kultura predstavi evropskoj porodici naroda. Da se pokaže naše sjajno slikarstvo, umetnička muzika, filmovi... Sigurna sam da bi to poboljšalo i pregovaračke pozicije političara. Kad nasuprot sebe imate nekog koga uvažavate, vi s njim drugačije razgovarate, nego ako imate nekog za koga podsvesno mislite da je primitivan i nedovoljno obrazovan. (P45)

Da li to znači da i naši političari treba da dobro poznaju slikarstvo, muziku, književnost..?

- Dovoljno je da imaju njuh da je to važno. Da potpomognu da se takvo predstavljanje Srbije u Evropi ostvari. E sad, bitno je i šta predstaviti. To „šta" trebalo bi da bude obeleženo originalnošću. U toj našoj umetničkoj reprezentaciji, ako je u pitanju 20. vek, trebalo bi da

budu Crnjanski, Andrić, Meša Selimović, Kiš, Pekić. Onda Milena Pavlović Barili. Ona nije dugo živela, nema veliki opus, ali je neobična, originalna, slična Fridi Kalo. Zatim, Nadežda Petrović... Što se filma tiče, Aleksandar Saša Petrović, svakako, a u muzici Ljubica Marić, Dušan Radić, Aleksandar Obradović, Vasilije Mokranjac... Morali bismo da se oslobodimo i svih ideoloških predrasuda. Nadrealista Aleksandar Vučo, na primer, stvorio je fenomenalno delo, ali je danas zapostavljen i zaboravljen zbog svog komunističkog opredeljenja. (P45)

Vaši planovi?

- Kada su kompozicije u pitanju, novi angažmani su već prisutni, ali o svemu tome bismo mogle da razgovaramo kad dela budu gotova. Zbog slovenskog sujeverja! (P27)